

Afşar Timuçin

AŞKIN DİYALEKTİĞİ

4. BASKI

Bulut

AŞKIN DİYALEKTİĞİ

 Bulut

Aşkın Diyalektiği

AFŞAR TİMUÇİN

ISBN: 978- 975-8295-89-0

© 0107-34-006815 **Bulut Yayınları, 2006**

2. Baskı Bulut Yayınları Mart 2003

3. Baskı Bulut Yayınları Mart 2005

4. Baskı: Bulut Yayınları Mayıs 2010

Ofset Hazırlık ve Kapak: Bulut Yayınları

Baskı: Kurtiş Matbaacılık

Maltepe Mahallesi Litros Yolu Fatih San. Sitesi No: 12/74

Topkapı İstanbul

Tel: 212 6136894

Sertifika No: 12992

Bulut Yayın Dağıtım Tic. ve San. Ltd. Şti.

Caferağa Mah. Safa Sok. No: 8 Moda

34710 Kadıköy-İstanbul

Tel: (0 216) 330 59 24 - 414 21 75

Faks: 0216 330 30 59

E-Mail: bulutyayinlari@bulutyayin.com

bulutyayinlari@gmail.com

www.bulutyayin.com

İçindekiler

Önsöz • 5
Giriş • 7
Kadın- Erkek Karşıtlığı • 19
Bir Özgürlük Alanı Olarak Aşk • 31
Cinselliğe Dayalı Bir Öznel Etkinlik Alanı Olarak Aşk • 45
Aşkın Çağdaş Görünümü • 55
Bir Değerler Alanı Olarak Aşk • 63
Bir Kültür Alanı Olarak Aşk • 73
Aşkın Temel Nitelikleri • 85
Aşkın Olağandışı Görünümleri • 99
Aşkta Sapmalar ve Eşcinsellik • 109
Fahişelik • 121
Donjuanlık • 133
Aşk Acısı ve Acıcılık: Madame Bovary Örneği • 143
Aşkın Anatomisi (Sonuç Yerine) • 161
Kaynaklar • 174

ÖNSÖZ

Aşkın alanına girmek, tıpkı estetiğin alanına girmek gibi, uçsuz bucaksız bir serüvenin içine dalmaktır. Aşkı yargılamak ya da incelemek, aşkın ne olup ne olmadığını saptamak kolay iş değil. Neredeyse usun bittiği yerde başlayan bir insan etkinliğini ussal çerçevede açıklığa kavuşturmak kolay mı? Aşk için şöyle demiş halkımız: “Bakmaz yaşlıya gence / İnsan anlamaz önce / Akıl çıkar aradan / Aşk kalplere girince”. Gene de insanın derinden derine yaşadığı, en eski uygar insandan bu yana canla başla yaşadığı böyle bir etkinliğin ne olup ne olmadığını bilmek istemez miyiz? Aşk denilince öznel yanları nesnel yanlarını ya da görünmez yanları görünür yanlarını çokça geride bırakan bir insanlık durumunu anlıyoruz. Öyleyse aşk üzerine söyleyeceğimiz her söz bizim kendi görüşümüz olarak kalmak zorundadır. Gene de bu alanda bir takım köklü bilimsel çalışmalar yapılabilir ve yapılmalıdır. Hatta felsefi çalışmalar yapılabilir ve yapılmalıdır. Sorun önünde sonunda bilim adamlarıyla ve filozoflarla ilgilidir.

Adı sizi yanıltmasın, bu kitap bilimsel bir çalışmanın ürünü değil. Felsefi bir bakış açısı da getirmiyor. Daha ilk sayfalarda onun bilimsel ya da felsefi bir çalışmanın ürünü olmadığını anlayacaksınız. Bu sanki bir yazarın okurlarıyla yaptığı, yapmak istediği bir sohbet toplantısıdır. Onun bu sayfalarda yazdığı bazı şeyler, iyi biliyorum, çoğunuza ters gelecek. Hatta zaman zaman onu belki de geri kalmışlıkla ya da tutuculukla suçlayacaksınız. Olsun, önemli olan bir konuyu ortaya getirmek. Tartışmalar yeni aydınlıklara açar bizi. Bizim edebiyatımızda da dünya edebiyatında da aşk üzerine çok şey yazıldı ve söylendi. Ama aşkla ilgili köklü düşünce çalışmaları bizde de yanılmıyorsa dünyada da yok de-

necek kadar az. Dünyada çok az olmasa da bizde çok az. Cinsellik apayrı bir etkinlik olarak çokça ele alındı ama onun incelmış bir biçimi olan aşkla ilgili çokça çalışma yapılmadı.

Bizim divan edebiyatımız da halk edebiyatımız da aşka büyük ölçüde yer verdi. Kimileri, özellikle şairler kendi aşk deneyimlerini ya da daha çok bu deneyimlerinden kalan izlenimlerini heyecanla anlattılar, bu arada aşka olan yatkınlıklarından sözettiler. Fuzuli ne diyordu: “Mende Mecnun’dan füzün aşıklık istidadı var / Aşık-i sadık menem Mecnun’un ancak adı var // Kıl tefahur kim senün hem var men tek aşıkun / Leyli’nin Mecnun’ı Şirün’ün eger Ferhad’ı var.” Gerçekten şiirle aşkı yan yana ya da iç içe düşündüğümüzde aklımıza gelecek ilk ad Fuzuli adıdır. Evet, hem bunları söylüyordu Fuzuli hem de aşkın gerçek anlamda çok önemli bir yükümlülük olduğunu duyuruyordu: “Aşık oldur kim kılur canın feda cananına / Meyl-i canan etmesin her kim ki kıymaz canına // Canını canana vermektir kemali aşkın / Vermeyen can itiraf etmek gerek noksanına // Aşk resmin aşık öğrenmek gerek pervaneden / Kim yanar gördükte şem’in ateşi suzanına // Aşk derdinin devası kaabili derman değil / Terk-i can derler bu derdin muteber dermanına.” Ya da kısaca şöyle söyleyip çıkmaktadır: “İlm kesbiyle paye-i rifat / Arzu-yi muhal imiş ancak / İşk imiş her ne var alemde / İlm bir kıl ü kal imiş ancak.” Divan şiirinde aşkın sorunlarını işlemek açısından Fuzuli neyse halk şiirinde de Karacaoğlan odur. Onda aşk bütün yönleriyle, olumlu olumsuz bütün özellikleriyle ele alınır. “Çıktı sözüm yar yolunda bil beni” diyen bir şairi, “İkimiz de bir tepede gün gibi” diyen bir şairi, “Benim mecbur olduğumu farkettiler” diyen bir şairi hafife alabilir miyiz?

Aşk hepimizin ortak konumuzdur. Bu konu her türlü ayrımın, sınıfsal ayrımların da ulusal ayrımların da zamansal ayrımların da üzerine çıkarır bizi. O da estetik gibi bizi bir bütün olarak insanlığa bağlar. Ortaklaşmanın en yoğun yaşandığı aşk alanı ayrı ulustan, ayrı inançtan, ayrı düşünceden insanları yanyana getiriyor. Ne mutlu aşkı olduğu gibi, tüm yarar fikrinin ötesinde yaşayanlara, aşkın ateşten ırmağına kendini ılık bir suya bırakır gibi bırakanlara. “Ben gemiyle gidemem / Yol yok mudur karadan / Öyle sarılalım ki / Su geçmesin aradan” diyenlere kucak dolusu saygı ve sevgi!

Bu “sohbet” kitabını dünyalar kadar sevdiğim iki oğluma, Ahmet’e ve Ali’ye armağan ediyorum.

Afşar Timuçin

GİRİŞ

AŞK'IN TOPLUMSALLIK DÜZEYİ VE ÖZGÜNLÜK BOYUTU

Aşk dediğimiz zaman şu ya da bu biçimde toplumsal sorunlar ortaya koyabilen ancak başlıbaşına toplumsal diye belirleyemeyeceğimiz bir insanlık durumundan söz etmiş oluyoruz. Aşk iki kişiliktir ancak özellikle sonuçları bakımından toplumsaldır: oluştuğu andan ya da sezildiği andan başlayarak başkalarına açılır ve böylece bir dizi dış engele çarpar. O savunulan bir şey olmaktan çok hor görülen hatta zaman zaman aşağılanan bir şeydir, benimsenen bir şey olmaktan çok yadsınan bir şeydir. Aşkla ilgilenen çoktur. Aşk yaşamayı becerememiş kişiler aşk yaşayanlardan gözlerini alamazlar. Birileri bu iki kişilik ilişkide yan tutmaya bile kalkabilirler: aşkta iki yandan birini öbürüne karşı savunacak iyilik güçleri az değildir. Dedikoducuların en çok sevdiği konuların başında aşk ilişkileri gelir. Çoklarına göre aşk bir hastalıktır ve hastalanı iyileştirmek gerekir.

Oysa aşk bir hastalık değil diyalektik düzende yani ikili düzende bir kültür ilişkisidir. Aşk bir değer ortamıdır, bilinç bulanıklıkları oluşturduğu yerde bile bilincin istemli bir yönelimini gerektirir. Aşk bir bilincin bir bilince kavuşması, bir bilincin, özellikle duygusal düzeyde, bir başka bilinçte kendini bulması ya da aramasıdır. Böyle olmakla tümüyle bireysel bir olgudur. Alfred Fouillé şöyle der: *“Erkeğin kadın karşısında, sevgilinin sevgili karşısında duygusallığı tüm toplumsal belirlemiden bağımsız olarak vardır: bu duygu bir insanın bir insana aşkıdır ama topluma olan aşkı değildir, seven kişi bazen topluma başkaldırır. Bu anlamda bir annenin çocuklarına olan aşkıdan da sözedilebilir.*

Her ne kadar çocuklar kendi açılardan gelecek toplumu temsil ediyor olsalar da annenin çocuklarda sevdiği her şeyden önce toplum değildir: anne çocuklarını sever, çünkü onlar onlardır, çocuklarıdır. Kişilerarası ilişkiler zorunlu olarak toplumsal değildir."

Alfred Fouillé'ye bir noktada karşı çıkacağız: yoğun sevgi çeşitleriyle aşkı birbirinden ayırmak gerekir. Aşk sevgiyi kendinde barındırır ama o sevgiden daha çok bir şeydir. Ayrıca zaman zaman düz sevgiyle hiç ilgisi olmayan görünümeler ortaya koyar. Aşk elbette sevginin uzağında, sevgiyi dışlayan bir şey değildir, ancak o salt sevgiyle bağdaşmayacak nice duyguları da barındırır. Aşkın bir kin olduğu ya da kin gibi yansıdığı durumlara raslayabiliriz. Aşk yapıcı olduğu kadar yıkıcı, sevence olduğu kadar kırıcı özellikler gösterir. Bir anne her durumda çocuklarını sever, o sevgi katıksız, eksiksiz, tartışılmaz bir sevgidir. Bir annenin sevgisinde kırgınlıklar olabilse kini andıran duygular barınmaz. Anne sevgisinin biçimleri yoktur, yurt sevgisinin de biçimleri yoktur. Anne sevgisi koşulsuzdur ve ölümsüzdür. Aşk zaman gelir bir düşmanlık biçimini alabilir. Bitmiş aşklar vardır ama bitmiş anne sevgileri yoktur. Daha doğrusu aşk biten bir şey olarak, anne sevgisi bitmeyen bir şey olarak bilinir. Ancak Alfred Fouillé aşkın toplumsal olmadığını söylerken yerden göğe haklıdır.

Yanyana gelen iki kişi toplumsal bir bütün oluşturur mu? Genel çerçevede yani gündelik yaşamda oluştursa bile aşkta elbette oluşturmaz. Gerçekte gündelik yaşamda da oluşturmaz, o ancak bir katışmaç oluşturur. Aşk bir karşı-toplumsallıkta kendini ortaya koyar. O insan etkinlikleri içinde enaz toplumsal olanıdır. Aşk çok özel bir toplama ya da bir araya gelme biçimidir, kendi yasalarını kendinde taşır ya da kendinden getirir. Gene de onda toplumsal bir şeylerin varolması doğaldır. Gerçekte hiçbir insanlık durumu hiçbir insan edimi yoktur ki toplumsallığa açılmasın, önünde sonunda toplumsallıkta anlatımını bulmasın. Çünkü insan zorunlu olarak toplumsal bir varlıktır. Toplumdan soyutlanmış insan fikri boş fikirdir. Ancak aşkta insan toplumdan bir ölçüde ya da büyük ölçüde soyutlanır, dünyayla arasına uzaklıklar ya da duvarlar koyar ya da koymak ister. Ne olursa olsun birey toplumsaldır ve onun edimleri ya da davranışları bir toplumun değerler dizgesine bir ölçüde de olsa uygun düşer.

Aşkta seçimleri, davranışları, benimsemeleri ve yadsımaları belirleyen öncelikle bireysel bilincin düşünsel olanakları ve buna bağlı olarak değerler dizgesi de olsa temelde her şey belli bir toplumun insan

anlayışında açıklığa kavuşacaktır. Bununla birlikte aşk insanlık durumlarının en az toplumsal olanıdır. İnsanlar onu çok zaman toplum dışı oluşuyla eleştirirler ya da yadsırlar. O her şeyden önce toplumsal düzeyde bir benimsemeyi değil de bir çatışkıyı, bir uyumsuzluğu, bir karşı koymayı düşündürür. Aşk sözkonusu olduğu zaman toplumun değerler anlayışı kişilerin değerler düzeninde erir ya da çatışkılı duruma girer. Her aşk kendi çok özel yasalarını bir anayasa gibi koyarak kendini yaşarlıklılı kılar. Aşkın bittiği yerde toplumsallık bir düzen istemi olarak kendini ortaya koyacaktır. Aşk toplumsal düzeyde bir karşı çıkıştır. Aşık olmak kınanmayı göze almak demektir.

Kendi dışında herhangi bir gücün varlığını benimsemeyen ya da kısacası yetke tanımayan tek şey aşktır. Aşkın kendisi yetke olma savındadır ya da kısacası aşk yetkedir. O gerektiğinde bütün kurumların karşısına bir yadsıyıcı olarak çıkabilir. Aşk bir yükümlenmedir, önüne çıkan her engeli yoğun ateşinde eritmek ister. Engel tanımayan yanıyla o tam anlamında bir karşı-toplumsallıktır. Kendini bir gerçeklik olarak ortaya koyduğu yerde öncelikle göreneklerin kalıplarını kırar ya da kırmak ister, toplumda geçerli her türlü kuralla yıkışır ve toplumsallığa her düzeyde meydan okur. Bu bir önyargı olmaktan çok bir tepkidir: kendini belli ettiği anda şu ya da bu biçimde toplumsal önyargıları karşısında bulur. Aşk çok zaman dıştan zorlanır. Aşkı azdırmaları aşk belki de uslu uslu yoluna gidecektir. Aşk önyargılardan da beslense katı bir önyargı değildir, bir gerçekliktir, somut insan gerçeğinin ta kendisidir. Onun dokusunda önyargılardan motifler vardır, onda önyargının renkleri ilk bakışta kendini belli eder. Ancak o bir önyargı gibi donuk ve sönük değildir.

Aşk gerçekte herhangi bir kişiden olağanüstü bir kişi yaratmaktır. O bir yüceltme edimidir. Tartışmadan yüceltme eğilimidir. Aşk karşındakini yani sevgiliyi yüceltmekle başlar. Aşkta yüceltmenin sınırları çok geniştir ya da hiç yoktur. Halkımız bu yüceltme işinde sınır tanımamıştır. Bir manide şunları okuruz: *"Gökte yıldız yüz altmış / Kaşların keman çatmış / Tanrı bizi topraktan / Seni nurdan yaratmış"*. Aşk büyük boyutlarda tartışmasız benimsemedir. Aşk tartışmaz, irdilemez, hiç mi hiç kuşkulalmaz, yalnızca benimser. Kısa sürede dönüşsüz bir tutuma dönüşür, inatçı bir yönelim olur çıkar. Ödün vermez. Ödün vermeye başladığı yerde sönmeye, sonunu elleriyle çizmeye başlar. Ödün vermeye başladığı yerde azçok uzun süreli bir kendini yoketme girişimi için koşullar oluşturur, bunu yaparken kendi yasalarının dışında formüllere bel bağlar, örneğin ahlak kurallarına başvurur ya da toplumsallığın bir

takım alışkanlıklarını kullanır. Gerçek aşk bükülmezliğiyle ve bölünmezliğiyle belirgindir. Bu yüzden katı bir ıssallığı değil ama yoğun bir istemliliği gerektirir. Bu istemlilik usun sakınık koşullarda oluşturduğu bir istemlilik değildir. Aşk kendini sakınmaz. Aşkta geçerli olan istem yargı tanımayan, eleştiri kaldırmayan bir istemdir. Böylesi bir istemlilikte uyuşmalar ya da uzlaşmalar bile çok genel bir başkaldırının özel görünümüleri olarak algılanabilirler

Aşık kişinin ruhsal yapısını, çok özel ruhsal yapısını iyi tanımayanlar aşkın ıssal çerçevede belli bir yetkin eleştiriyle dindirilebileceğini ya da giderilebileceğini, en azından evcilleştirilebileceğini sanırlar. Aşık kişi eleştiriye kapalıdır ve ödün vermeye hiç hazır değildir. Çünkü o eşsiz olanı bulmuştur ve onu elden kaçırmak istemez. O her ödünün aşkı için bir yıkım anlamına geleceğini iyi bilir. Eleştiri büyük boyutlarda gerçekleşir, aşkı dıştan zorladıkça zorlar, çünkü aşkın düşmanı çoktur. Aşkın en büyük düşmanları aşk yaşamayı beceremeyenlerdir, becerememiş olanlardır. O yüzden aşık daha baştan silahlıdır, iyiden iyiye donanımlıdır, kendini bağısız koşulsuz savunmaya eğilimlidir. Bu savunmayı gerçekleştirirken aşık kötü hatta gülünç durumlara düşebilir, toplumsallık adına olmadık durumlarla karşılaşabilir. *"Tüm tutkular bize yanlışlar yaptırır, en gülünç yanlışları da aşk yaptırır."* Böyle der La Rochefoucauld. Aşk bir ayaklanmadır. Aşık kişi eleştiri adına kendisine yönelen her ıssal belirlemeye bir ayaklanmayla karşılık verecektir. Aşkın alanına giren mutlak'ın alanına girmiştir. Çünkü insan hiçbir şeyi aşkta olduğu gibi tam bir mutlaklıkta benimsemez. *"Alemleri seyrettim karanın yoktur"* der Karacaoğlu.

Aşk göreliliği bir dünyada mutlak'ın saltanatıdır. Kopya aşklarda yani gerçek olmayan aşklarda mutlak silikleşmiş ya da görelinin yararına parçalanmış görünür. Aşka özenenler, özenti aşık adayları bu mutlak'ı bir fikir olarak, uzak yakın bir tasarım olarak sezseler de ya da varsaysalar da onu yoğun bir duygusallıkta yaşayamazlar. Vergilius *"Aşk her şeyin üstesinden gelir"* derken bu mutlak'ın gücünü duyurmak ister bize. Sözde aşk hiçbir şeyin üstesinden gelemeyen, o en çok evliliğe hazırlık için iyi bir ortam oluşturabilir. Sözde aşık ya da özentili aşık durmadan uzlaşma formülleri arar, bunun için toplumsal değerler dizgesinde kendi tutumu için ölçüt ya da temel olacak dayanaklar bulmaya girişir, aşkına toplumda güvenli bir yer açmaya çalışır. Toplumsallığın sağladığı ruhsallık basit çerçevede bir sürü ruhsallığıdır. Sözde aşık sürüden ayrılmamaya özen gösterir, bir şeyleri bir şeylere denk getirmeye bakar. Bunu yapar-

ken daha baştan aşkın iyi tutuşmamış ateşini söndürür. Bunu yaparken insanlık adına bir takım doğruları gerçekleştirmekte olduğuna inanır. Öyle ya tek kişilik olanla toplumsal olan arasında bir denge kurmak gerekmektedir. Bunun için gizliliklere de sığınabilir insan. Aşık sevgilisine şöyle diyebilir: “*Gel benim alışığım / Bal ile karışığım / El yanında küsülü / Gizlide barışığım*”.

Aşk belki biraz da uzlaşmaz kişiliklerin işidir. Aykırıda kendini bulabilmek için kendinde aykırı bir şeyleri taşıyor olmak gerekmez mi? Aşk yaşarken kendimizde bulduğumuz aykırı öyle bir aykırıdır ki onun bizi her an özgürlüğümüzü tehlikeye düşürecek hatta varlığımızı iyiden iyiye zorlayacak biçimde belirlediğini duyarız. Buna göre aşk bir sürüklenmedir. İstemli istemsizliktir ya da istemsiz istemliliktir. İnsanın kendinden kurtulup çıkmasıdır. Aşık'ın tüm dikliklerine karşı bir bakıma boynu bükük ya da çaresiz oluşu buradan gelir, burada anlatımını bulur. Bu yüzden her aşık kendine ve başkalarına karşı bir *elimde değil* formülü geliştirecektir. Kendinden çıkmak mıdır bu yoksa kendine yenilmek midir? İstem burada yalnızca aşkı savunmak için vardır. Ters dönmüş bir istemdir aşkıta sözkonusu olan. Aşk kendinden çok kendi dışına serttir. Evet, aşk istemli istemsizliktir ya da istemsizliğin istemidir. Burada istem kendine değil dışa dönüktür. Aşk kendi içinde başeğmişliği kendi dışında başkaldırmayı öne çıkarır.

Aşık, Fuzuli'nin **Leyla ile Mecnun**'unda olduğu gibi kendini çok zaman karanlıklar içinde duyar. Tatlı bir acıdır onun yaşadığı. Bu acı içinde o “*Sevda siyeh etti ruzgarım/ Aşk aldı inan-ı ihtiyarım*” diyecektir. Yakınacaktır: “*Can bar-ı beden götürmez oldu/ Göz reng-i vücudu görmez oldu// Canım canı gözüm çerağı/ Rahm eyle ki geldi rahm çağı // Ben bilmez idim bela imiş aşk/ Bir dürlü macera imiş aşk.*” Aşık aşkının ağırlığı altında ezilir, bu yükü taşıyamayacağını düşünür. Şeyhülislam Yahya şöyle der: “*Safadan gayri alemde hiçbir nesne bilmezdim / Beni ey aşk senden oldı gamla aşına etmek*”. Aşk zordur. Yoksa vaz mı geçmelidir bütün bunlardan? Kendi açısından istemsizlik aşkın zorunlu bir koşuludur: aşık kolu kanadı kırık adamdır. Kendinde ya da kendi açısından istemsiz olan aşık aşkını savunmada tam tamına bir istemlilik örneği oluşturur. Aşkını savunma konusunda o bir yırtıcıdır hatta. Kendisine sunulacak gerekçelerin hiçbirine aldırmaz. Her türlü doğru yolun düşmanı gibi davranır. Aşık tartışmaz yalnızca savunur. Aşkın iç düzenini oluşturan tutarlı diyalektik ilişki dışa yönelmede bitip gider. Dış sözkonusu olduğunda yalnızca içten dışa bir karşı koyma yönelimi

sözkonusudur.

Aşk özveridir. Kişi ateşe atılır gibi kendini aşka bırakır. “*Dönülmez ben reh-i aşka yöneldim/ Dua-yı hayr kulsın gayri bana yaran*” deyişi gibi bir şairin. Aşka düşen insan için dua etmekten başka ne yapabiliriz ki? O artık o en tatlı acıyı yaşamaya adanmıştır. O bundan böyle kendine ve gerekirse başkalarına aşkın hiç de kolay bir iş olmadığını söyleyecektir. Güçlüklerin başında bilincin bulanması vardır, dikkatin dağılması ya da daha doğrusu o tek konuya yönelmesi vardır, ussallığın adım adım geriye çekilmesi vardır. Aşk baştan sona bir saplantıdır ama tatlı bir saplantıdır. Yenik düşmüş birliklerin çekilmesi gibi us da bu durumda denetlemesi gereken alanları bırakıp arkalarda bir yerlere yerleşecektir. Bilinç baştan sona aşkın koşullarıyla belirlenir: “*Çileli yar çileli / Dolaştım bahçeleri / Ne müşkül sevdan varmış / Uyumaz geceleri*”.

O durumda aşkla ilgili duygusallık hemen bütün bilinç alanlarını ele geçirecektir. Toplumsallıktan toplum dışılığına geçme noktası bu noktadır. “*Rüsva-yı cihan*” olma noktası bu noktadır. Bu noktada namustan tümüyle arındığını, utanma yeteneğini tümüyle elden kaçırdığını bildiren özel bir kişi karşısındayızdır. Küçülmek, hiçleşmek, aşılma, erimek gibi duygular aşık’ın ikide bir duyduğu, sürekli yaşadığı duygulardır. İşin öbür yüzü yücelmeyle ilgilidir: bir yücenin peşine giden kişide o yüceyle ilgili, o yüceye yatkın, o yüceye değer bir şeyler olmalıdır. Burada alman estetikçilerinin Einfühlung kuramını andıran bir şeyler vardır ya da sözkonusu kuram belki de sanattan çok aşkı açıklayan bir kuram olarak düşünülebilir. Yüceyle yücelmek, aynı zamanda yüceyle küçülmek. Kısacası aşk duygusu sevgili karşısındaki durum açısından ikircikli bir duygudur: bir aşma bir aşılmayla, bir aşıma bir aşmayla dengelenir gibidir. Nefi yüce karşısındaki duygularını şu sözlerle anlatır: “*Ne şeb ki kûyuna yüz sürmesem o şeb ölürüm / Ne gün ki kaametini görmesem kıyamet olur*”.

Aşk bir kültür ortamıdır ve onun toplumdışı oluşu bir kültüre katılıyor olmayı engellemez. Ayrıca aşk bir kültür ortamı olarak iki kişinin bir arada gelişimini sağlar, bu da önünde sonunda genel kültür yaşamına katkıda bulunacaktır, onu kendine göre ya da kendi çapında dönüşüme uğratacaktır. Bir aşkın bir başka aşka hiç ama hiç benzemeyişi her aşkta çok özel ya da çok özgün bir şeylerin varolduğunu düşünmemizi sağlar. Aşkta mutlak’ın mantığı da bu çerçevede oluşur ve gelişir. Bir şiir nasıl benzersizse bir aşk da öyle benzersizdir. Zaten sanatta aşkı andıran ve aşkta sanatı düşündüren bir şeyler vardır. Her ikisinde ortak olan şey nesnenin öznel niteliğidir. Her ikisi de toplumsal yaşamı dolay-

lı olarak belirlerler. Bir özneyi nesneye indirgeyemeyiz: sevgili de yapıt da tüm nesnelliğine karşın, *işte orada* bir nesne olarak bulunuyor oluşuna karşın öznedir. Yapıtın da aşkın da kendine özgü bir dünyası vardır, bilincin çok özel renkleriyle bezenmiş olarak bir yandan kendini özel örtülerle örterken bir yandan kendini dışa açar. Evet, aşkın benzersizliğini getiren şey elbette iki sevgilinin diyalektik bir çerçevede kendini ortaya koyan ortak duyuş ve sezış biçimleridir. Aşkta iki sevgili çok özel koşulları olan ortak bir dünya oluştururlar. Bu dünya elbette iç çelişkilerden tümüyle arınık bir dünya değildir.

Sevgilinin özel özellikleri vardır, o bir yapıt gibidir. Bunu örneğin Karacaoğlu şöyle anlatır: *“Benim sevdiceğim güzel var mola/ Hakkın yarattığı kullar içinde”*. Aşkın değerler dizgesinde açık açık olmasa da belli bir tutarlılıkta yansıyan şey bir kültür ortamının duyma, düşünme, sezme, algılama ya da karşı koyma biçimleridir. Hiçbir aşk öbürüne benzemez. C. Jamont bu konuda şunları söyler: *“Tüm aşıklar aşkı ve aşkla ilgili davranışlarını yeniden bulduklarına inanırlar. Gerçekten her çiftin tek olan şeyde başka hiçbir ilişkiye benzemeyen bir ilişki geliştirdiği doğrudur. Ancak şu da doğrudur: aşk davranışı, genellikle öyle olduğuna inanılmasa da, ilişkide olduğumuz kültüre bağımlıdır.”* Her aşk ilişkisi cinselliğin üzerine kurulmuş bir duyumsal-duygusal-düşünsel haz etkinliği olmakla bir kültür oluşumunu olası kılar. Aşkın sanata benzeyen yanı ya da aşkın sanat gibi bir kültür alışverişi ortamı oluşu bu duyum-duygu-düşünce bütünlüğünde açıklığa kavuşur. Sanatta bu üçlü oluşum büyük ölçüde dışa, aşkta içe dönüktür. Sanat kendini açarken sanattır, aşk da kendini gizlerken aşıktır.

Aşık aşkım korumak adına dünyayla giriştiği savaşta acımasızdır. Bu toplumsal uyumsuz, bu aykırı, bu yırtıcı varlık, kendi yasalarını oluştururken hiçbir biçimde dış yasalarla korunmak istemeyen bu uzlaşmaz kendi dışında herhangi bir şeye başeğmeyecek kadar kararlıdır. Bir başka deyişle aşk kendinden başka düşmanı olmayan, kendinden başka bir şeye yenik düşmeyen bir garip savaşçıdır. Evet, gerçekte onun en büyük düşmanı kendidir. O yenildiğinde kendine yenilir. Başka pekçok düşmanı vardır ama bu düşmanlardan herbiri onun kendine yapabildiği kötülüğün benzerini ona yapmakta yetersiz kalacaktır. İnsan yaşamının geçmiş kendine yenilen aşkların anlatılarıyla doludur. Aşk her zaman kendine, bir açıdan kendi kolaylıklarına, kendi alışkanlıklarına, bir başka açıdan da kendi güçlüklerine yenilir. Her şey bir yana aşkın dışında daha kolay ve daha verimli, daha ussal ve daha düzenli bir dünya vardır, üstelik bu dünya aşkın verdiklerine azçok benzer heyecanlar vermeye

de hazır gibi durur.

İnsan zordan çok kolayı seçmeye yatkındır. Aşk zordur. Nefi şöyle der: *"Aşıka tan etmek olmaz mübteladır neylesin / Ademe mihr ü muhabbet bir belâdır neylesin"*. Zorun yakıcı havasında uzun süre kalmak düpedüz can yakar, zorun yerine bir kolayı koymak insanın temel eğilimlerindendir. İnsan dünyayı daha da insanlaştırmaktan çok daha da kolaylaştırmaya önem vermiştir, teknolojik gelişimlerin temel anlamı budur. Belki de insan yaşamı kolaylaştırıyorum derken onu daha da zorlaştırır. Öyle ki insanoğlu doğayla arasına kocaman bir duvar çekmiştir. Güçlüklerin budanmasında alışkanlıkların büyük payı vardır. Alışarak kolaylaştırırız pekçok şeyi. Pekçok şeyi de alışmalarla zorlaştırırız. Alışmaya yatkınlık en iyi yanımız olduğu gibi en kötü yanımızdır da. Alışkanlık yavaş yavaş sağladığı uyum kolaylıklarıyla insanı dünyayla uyarlı ilişkiler içine koyarken onu edilginleştirir ya da evcilleştirir. Camille Mélinand alışkanlıkta ilgili olarak der ki: *"Başlangıçta artan bir kolaylıkla davranılır, önce dikkat için çaba göstermek gerekir, sonra buna gerek kalmaz, eylem hiçbir engele uğramadan gerçekleşir, kendi başına yapılır. Aynı zamanda çabukluk kazanılır. Devinim başta yavaştır, sakınlıktır, özenlidir, sonra kendiliğindenleşir."* Alışkanlıkla sağlanan kolaylıklar aşkı öldürür. Bir başka deyişle kavuşmanın öldürücü koşulları aşkın sonunu getirir. Heyecan çizgisi aşağıya doğru yol alır, sıfıra doğru yaklaşır ve söner. Korkutucu ve dolayısıyla heyecan verici beceriksizlikler bitmiş, onların yerini sevimsiz ustalıklar almıştır. Kavuşmalar ayrılıklardan daha kötü etkiler aşkı.

Sanatta ve aşkta yarar yoktur, yararlı bir yaşamı bu ikisinin dışında anlamak ve aramak gerekir. Aşkın alanı olağanüstünün alanıdır. Yaşamda her şey olağana göre düzenlenmiştir, buna göre olağanüstünün uzun süre kendini sürdürme şansı yoktur. Gerçekte din de olağanüstünü konu edinirken olağanın çerçevelerine sığınmaktadır, alışkanlıkları öne çıkarmaktadır, gizemlinin anlamını gündeliğe indirgerken kendiyle ilgili heyecanların çerçevelerini çizmektedir. Aşkın'a yönelik yoğun heyecan da aralıksız sürdürülebilecek bir şey değildir, onu da belli çerçevelere indirmek gerekir. İnançta olduğu gibi belli bir alışkanlıkla ya da belli bir tekdüzelikte yönelinmediği zaman olağanüstü son derece gerilimlidir, insandan kaldıramayacağı kadar çok şey ister. Bu gerilim pek de mutlu etmez insanı. Hatta olağanüstünün anlamını bile zedeleyebilir. Aşk da olağanüstünü öngörürken gerilimler getirir. Oysa aşkın dışında tekdüzelikleri olan mutlu bir yaşam vardır ya da olabilir. Gerçek aşklar yakıcıdır. Yararsa önemli olan, yapay aşklar gerçekte daha da

yararlıdır. Yapay aşklar ve sözde sanatlar insana mutluluk duygusu verebilirler ama gerçek aşklarda da gerçek sanat etkinliklerinde de mutluluk aramak boşunadır. Mutluluğu ne olursa olsun *yarar* ortamlarında aramak gerekir. Mutluluk bir yönelim heyecanı olmaktan çıkıp bir amaç durumuna geldiği zaman sayısız sıkıntılar yaratacaktır.

Bir başka deyişle aşkın o son derece gerilimli ruhsallığını sonsuza kadar sürdürebilmek olası değildir ya da en azından kolay değildir. Dikkat gibi aşk da belli bir süreden sonra yormaya ya da daha doğrusu yorulmaya başlar. Uzun süre dikkat durumunda kalmış olan insan her şeyden önce kendini bitkin duyacaktır, kaslarının yorulduğunu söyleyecektir. Evet, dikkat durumunda yalnızca kafa değil aynı zamanda kollar ve bacaklar da yani kaslar da yorulur. Azgın bir denizde dalgalarla boğuşmaktan yorulan insan kıyıya çıkmak ister. Aşk gerilimlerle sürerken içten içe çözümler başlar. Aşık ya bir şeylerden yorulmuş ya da bir şeylere alışmıştır. Kavuşamamışsa yorulmuş kavuşmuşsa alışmıştır. Gerilim yerini gevşekliklere yani alışkanlıklara bırakmaya doğru gider. Evet, gerilimin imdadına alışkanlıklar yetişir: alışkanlıklar gerilimi azaltır ve zamanla da giderir. Bunun için aşka adanmış kişinin her şeyden önce alışkanlıklarıyla ya da bir başka deyişle kendiyile savaşması gerekecektir.

Alışkanlıklar aşkın gerilimini giderirken aşkı da giderirler. Alışkanlıklar biziz, onlar bizde bizim için oluşurlar, bizim için yaşamı kolaylaştırırlar, bizi bazı şeylerden korurlar, bazı dayanılmaz şeyleri bizim için dayanılır kılarken o şeylerin bizdeki katı izlenimlerini uyustururlar ya da giderirler. O zaman onlar heyecanları törpülerler ve hazzı gevşetirler. Zaten aşkın o eşsiz o el değmemiş heyecanı bir süre sonra birbirini karşılıklı yönlendirme eğilimleriyle sarsılır. Aşk kendini ancak aşkınlıkta varedebilir. *Aşkın olan* elden kaçmaya hazır olandır, onu ne yapıp yapıp *benim* kılmam gerekir. Onu bir iple bağlamam gerekir. Onu aşağıya çekmem gerekir. Sevgililer birbirlerini yönetmeye kalkarak aşkın canına okurlar. Böylece aşka iyelik duyguları katılır, bu duygular aşkı böler, parçalar ve dağıtır. O durumda aşktan geriye bir takım izler, bir takım kalıntılar, bir takım tortular kalacaktır. Bu kalıntılar anı parçaları olarak bir yerlere yerleşip beklerler ve bilinç dönüştükçe dönüşüm uğradıklarından zamanla tanınmaz olurlar. Aşklar ya da aşıklar da zamanla tanınmaz olurlar.

Evet, ayrılıkla ya da evlilikle biten aşklar acılarla sevinçlerin içiçe geçtiği birer serüven olarak anılara dönüştürler. Anılaşmak yarı yarıya hiçliğe gömülmektir. Aşklar anılara dönüştürler ve anılar da bilincin oluşum koşulları çerçevesinde kendi kendilerine sürekli dönüştürler, sonunda

tanınmaz olurlar, üstelik varlıklarıyla bir gerçekliği tam olarak karşılıyor-
muş gibi dururlar, böylece bir güzel aldatırlar bizi. Her anıda bir yaşan-
mışın renkli ve değişken çatısını buluruz. Bu çatı ikide bir kılık değiştirir
gibi içerik değiştirir. Anılara dönüşmek hiçleşmektir bir bakıma. Sürüp
gidenle ilgili anılar bitip gitmişle ilgili anılardan daha canlıdır. Sürüp gi-
denle ilgili anıları canlandıran bir *şimdi* vardır en azından. Gene de anılara
çokça güvenmemek gerekir. Hele bir yoğun gerilimle belirgin olan aşkın
anılarına hiç mi hiç güvenmemek gerekir. Aşkın anıları her zaman acı ya
da buruktur. Aştan arta kalmış anılar cansız ve donuk da olsalar kişiye
olumsuz yükler yüklerler. Bu durumda belki de en iyisi geçmişin külleri
arasında heyecan aramak gibi bir yanlış işlememektir.

Gene de yaşanmış yaşanmıştır ve anı bir hiç değildir. Ne olursa
olsun anılara çokça güvenmemek gerekir. Hele zorunlu olarak yoğun
gerilimlerle belirgin olan aşk anılarına hiç mi hiç güvenmemek gerekir.
Gene de anı en azından düz bir şema değildir, en azından anıların ken-
dine göre eti kemiği vardır, belli bir içeriği vardır. Yaşanmış hiçbir şey
gideremez ve geri getiremez. Sönmüş bir ateş sönmüş bir aştır, bitmiş
bir aşk bitmiş bir aştır. Birileri eski bir aşkı geri getirmek isteyebilir, ne
var ki ölmüş bir aşk yaşama geri dönmez. Bir şeyleri yeniden yaşamak
olanaksızdır, aşkı yeniden yaşamak iyiden iyiye olanaksızdır. Onun geri
dönmeyeceğini bilenlerin ya da daha çok sezenlerin başında aşıkların
kendileri vardır. Olağanüstü olağana dönüşmüştür, onu yeniden olağa-
nüstü kılmak olası değildir. *“Aşk da ateş gibi sürekli bir devinim olma-
dan varlığını sürdüremez, ummak ve korkmak bitti mi aşk da biter”* der
La Rochefoucauld. Hele araya zaman ve uzam açısından başedilmez
uzaklıklar girdiğinde... *“Aramız ıradı seni unuttum”* der Karacaoğlan.
O zaman çocuksu bir duyarlılıkla soracaktır: *“Karacaoğlan der ki bu
bize noldu”*.

Aşkın ölümü acıdır, kolun omuzdan kopması gibi acı verir. Bir yer
gelir, aşkın ölümüyle ilgili bir karar vermek gerekir. Ölüm kararını çok
zaman iki kişiden biri verir, ayrılma kararı ortak alınsa da genellikle
ortada kararlı tek bir kişi vardır. Aşkı daha çok biri bitirir ve o zaman
her şey sonuna ermiş olur. Ha biri bitirmiştir ha ikisi, sonuç bir bitiştir.
İki kişiden biri bitirmemek için direnebilir. Bir hak ileri sürmeyle bile
karşılaşabiliriz. Karacaoğlan'ın yaptığı gibi *“Yıkıl git diyorsun kolay mı
gitmek/ Sen getirdin beni gel diye diye”* diyebilir sevgili. Keşke bütün
bunlar başımıza gelmeseydi, bütün bunlar baştan olmasaydı diye dü-
şünmenin de yararı yoktur, gerçekte bu *keşke* 'nin hiçbir karşılığı yoktur.
Karacaoğlan da o yönde bir savunmaya girişir: *“Ezel sözvermesen no-*

lurdun zalim / Yıkılmış gönlümü yapabilin mi?" Aşkın ölümü acıdır ama her ölüm gibi kendini çabuk unutturur. Her şey ölüme değil yaşama göre düzenlenmiştir. Bir zaman gelecek, aşık belki de tüm yaşadıklarını bir tür çılgınlık diye değerlendirecektir. Aşkı birileri çok zaman bir gençlik çılgınlığı diye değerlendirirler. Aşkı kendi içinde bitiremeyen kişi yoğun özlem duyguları yaşayacaktır. Manide olduğu gibi: "Can gözüm onu görse / Kabulümdür ne derse / Yüzünü gördüğüm yok / Bari rüyama girse".

Ussallıktan bakınca çılgınlık dayanılmaz görünür. Çılgınlıkta toplumsal açıdan sakıncalı bazı şeyler vardır. Çılgınlık gerçek insan olmanın bir koşuludur. Ussallık az da olsa güvenlidir, çılgınlık tehlikeler getirir. Ne yapalım ki ussallığın toprağında aşk bitmez. Aşıklar az da olsa delilere benzerler. Söz Karacaoğlu'dan açılmışken örneği gene ondan verelim. Diyor ki Karacaoğlu: "*Deli gönlüm ne kaynayıp coşarsın / Yoksa bugün delirdiğin zaman mı?*" Aşk çılgınlık içinde düşünmektir. Aşk tartışmasız benimsemek ve ölesiye özlemektir. Aşkı hakıyla yaşayanlar o koyu özlem duygusuna karşın *sahiplenme* yanlısına düşmezler. Bu yönde bir gelişim aşkı gülünç eder. O yüzden bitmiş aşkların ardından yanmak bir şeyi karşılamaz. Pekçok kişinin yaşamında şöyle ya da böyle ölmüş ya da öldürülmüş aşkların tanınmaz olmuş kalıntıları vardır. Pekçok kişinin yaşamında aşk ölümleri vardır. Zaman zaman kıpırdanan bu ölümler bize gerilerde yazık edilmiş bir şeylerin kaldığını duyururlar.

Böylece aşkın diyalektiği son derece karmaşık, iyiden iyiye çetrefil, gizlerle dolu bir ilişkiyi duyurur bize. Aşkın diyalektiği sonu pek belli olmayan bir oluşumun diyalektiğidir. Aşk bir serüvendir, serüvenlerin belki de en kaygan, en sallantılı, en kesinliksiz olanıdır. Temel sorun iki kişinin bir bütün oluşturma isteminde ve iki kişinin bir bütün oluşturmamasının olası olmayışında kendini gösterir. Her birey sağlıklı ve hastalıklı yanlarıyla indirgenemez bir değişken bütün oluşturur. Aşkın bir güçlüğü de değişimlerde yatar. Çünkü bilincimizle bugünkü bilincimiz birbirinden ayrıdır. Aşıklar zamanla apayrı yerlere düşebilirler. Kısacası aşkın sonu başlangıcı kadar hoş değildir. Ancak aşkı yaşamaya başlarken *nasıl olsa bitecek* bir şeyi yaşamaya başlamakta olduğumuzu düşünebilir miyiz? Düşünemeyiz. Aşk bize verdiği sonsuzluk duygusuyla çekicidir. Aşıklar gizemli yönelimleri içinde öbür dünyada da bir arada olacaklarına inanabilirler. Öyle olmasa da onlar bir süre sanki bir ölümsüzlüğü yaşamışlardır. Sonunun düş kırıklığı olması aşkın güzelliği-

ni gidermez. Aşk belki de insanın yaşayabileceği duyguların en güzelidir. Leibniz'in diliyle söylersek, olası duyguların en güzeli.

BİRİNCİ BÖLÜM

KADIN-ERKEK KARŞITLIĞI

Kadın erkek ayrılığı konusunda ya da bir başka deyişle insanda cinsellik ayrımı konusunda felsefi, ruhbilimsel ya da toplumbilimsel bir kuram geliştirmek olası mı ya da gerekli mi? Bu ayrım felsefi olmadan önce, ruhbilimsel olmadan önce ve toplumbilimsel olmadan önce doğal bir ayrımdır, doğal olduğu ölçüde de ruhsal açıdan giderilemez ve giderilmesi gerekmeyen bir ayrımdır. İnsan dünyası bu ayrımın özellikleri içinde hoş ve çekicidir. İnsanın doğayla savaşımı doğanın kökel koşullarını değiştirmek ya da gidermek için değildir, zaten insanın gücü buna yetmeyecektir. İnsan doğaya karşı doğa değil doğa içinde doğadır. Ayrıca kadın erkek karşıtlığını ya da benzemezliğini dıştan zorlayarak gidermeye çalışmak türün sürmesi açısından da sıkıntılar getirmeyecek mi? Kadın kadındır, erkek erkektir. İyi ki de öyledir. Kadın ruhsallığıyla erkek ruhsallığı aynı özellikleri taşısaydı kadın erkek için ve erkek kadın için hiç de çekici olmayacaktı. Öte yandan, kadın ruhsallığının ve erkek ruhsallığının özelliklerini kolayca saptayabilecek durumda mıyız? İnsanın ruhsal yapısı oldukça karmaşık bir görünüm ortaya koymaktadır.

Öte yandan kadın erkek ayrımı oldukça bulanık bir ayrımdır: kadının özellikleriyle erkek özellikleri çok yerde birbirine karışır. Bunlar kadının özellikleri, bunlar da erkeğin özellikleri deyip çıkabiliyor muyuz? Bugüne kadar kadın dünyası üzerine ve erkek dünyası üzerine çok şey söylenmiş olsa da ortaya konulan bilgiler çok genel görüşler ya da kişisel izlenimler olmaktan öteye gidememiştir. Olsun, gene de böylesi

bir ayrım vardır, öznel yanı ağır basıyor olsa da, kolay kolay belirlenebilir olmasa da ya da özellikle sezgisel düşüncelerde anlatımını buluyor olsa da vardır. Yani, evet, kadın kadındır ve erkek erkektir. Sözkonusu ayrımın bilinçli insan dünyasında kazandığı açılımların ya da özel özelliklerin tartışılması elbette bir gerekliliktir: insanoğlu verilmiş doğallığıyla yetinmeyen ve onu bilinç yapısına göre dönüşümlere uğratan bir varlıktır. Onun oluşturmuş olduğu tüm dönüşümlerin yararlı olup olmadığı konusu elbette çok ayrı ve özel olarak tartışılması gereken bir sorun ortaya koyar.

Ancak genel bir bakışla baktığımızda cinsel ya da doğal ayrımlaşmışlığın ortaya koyduğu ruhsal ve toplumsal sorunların insana azımsanmayacak sıkıntılar getirmekte olduğunu da görürüz. Kadın budur, erkek de budur, uyuşsunlar bakalım deyip çıkmak olası mı? Öyle ya madem doğa bunları birbirlerine uyarlı olsunlar diye ayrı özelliklerle donatmış, o durumda iki cinsin pürüz çıkarmayacak biçimde birbirine kavuşması gerekmez mi? Kadınla erkek arasında çatışkılı da olsa bir doğal uyumun var olduğu tartışma götürmez. Kadınla erkek arasındaki doğal uyum toplumsal yaşamda dağılıp gidiyor. Kadın erkek ayrılığı gündelik yaşamda kadın erkek karşıtlığını doğuruyor, hatta kadın erkek inatlaşmasını doğuruyor, giderek kadını erkeğe ve erkeği kadına düşman kılıyor. Kadın ve erkek dediğimiz zaman alabildiğine çatışan ya da hatta yarışan iki varlığı anlıyoruz. Kadın erkek ayrılığından doğan çatışkılı ruhsallığın ne ölçüde giderilebileceği ya da olumlu ilişkilere indirgenebileceği konusu önemli bir konudur. Bu çatışkının kaynağı doğal olmaktan çok toplumsal olduğuna göre sorun bir kültür sorunu olarak algılanabilir. Bu çatışkının doğadan gelen bir yanı da olmalı diye düşünenlere ancak şunları söyleyebiliriz: doğada birçok değişimi gerçekleştirmiş olan insan kadın ve erkek ruhsallıklarında zamanın getireceği dönüşümler dışında, elbette kültürel nitelikli dönüşümler dışında kısa erimde herhangi bir değişimi gerçekleştirecek gibi görünmüyor. İnsanın doğada gerçekleştirdiği değişimler basit değişimlerdir, doğanın özünü değiştirmeye insanın gücü şimdilik yetmiyor. Kim ne derse desin insan doğada bir şeylerle oynuyor ama onu kökten değişikliğe uğratmak gibi bir işe kalkışmayı düşünmüyor, böyle bir şeye gücünün yeteceğini düşünmüyor. İnsan kendini daha da insanlaştırdıkça elbet bu sorunun, kadınla erkek arasındaki uyuşmazlık sorununun toplumsal açıdan daha değişik görünümelerde kendini ortaya koyacağını hatta büyük ölçüde sorun olmaktan çıkacağını düşünebiliriz. Öte yandan kadınla erkek arasındaki doğal çatışkının türün sürmesinde verimli bir çatışkı olduğunu

söylememek için hiçbir nedenimiz yok. Sorun kimilerinin sandığı gibi kadının ezilmekte ve erkeğin ezmekte olduğu sorunu değildir. İş bu kadar basit değildir.

Temel sorun insanın iyiden iyiye insanlaşmayı beceremediği bir dünyada her konuda olduğu gibi cinsellikte de ya da cinslerin ortak yaşamında da çeşitli sıkıntılarla karşılaştığıdır. İnsan doğal düzeyde kalsaydı, doğallığın üzerine bir insani güç oluşturma çabasına girmeseydi böyle bir sıkıntı olmayacaktı. O da insanın insan olmaması ya da olamaması olurdu. Kadın erkek ayrılığını basit belirlemelere indirgeyerek bir dedikodu ortamı yaratmak, buna göre kadını ya da erkeği savunmak her zaman olasıdır. Kadın erkek ayrılığı yetersiz kültür ortamlarında bir kadın erkek düşmanlığına dönüştürülürken pekçok toplum tarihten bu yana erkekten çok kadınla ilgili olumsuz görüşler geliştirmiştir. *“Deniz kadın gibidir hiç inanmak olmaz ha”* diyen Tefvik Fikret’i destekleyecek pekçok görüş bulursunuz kitaplarda ve her yerde. Çok zaman kadın şeytanla özdeşleştirilir. Kimileri kadının doğal güçsüzlüğünü kurnazlıkla aşmak durumunda olduğunu düşünürler. Kadın imgesiyle şeytan imgesinin özdeşleştirilmesi bu açıdan anlamlıdır. Siz de benim gibi bir atasözleri sözlüğünde kadın maddesini okursanız orada kadım küçük düşüren pekçok yargı bulursunuz. *“Kadın cehennem kapısıdır”* diyor bir latin atasözü. Bir alman atasözüne göre *“Kadının egemen olduğu yerde şeytan başbakandır.”* Bir polonya atasözü de *“Su, ateş ve kadın hiçbir zaman yeter demez”* der. Bir yahudi atasözü şöyle söyler: *“Tanrı sizi kötü kadınlardan korusun, iyi kadınlardan da siz kendinizi koruyun.”* Kadınlar ya da birileri bu sözlerin erkeklerce söylenilmiş öfke sözleri olduğunu düşünebilirler. Ancak bu tür sözler bizim kadın dünyasını kavrama çabamızda bize yardımcı olacak gibi görünüyor. Kadın ruhsallığının erkek ruhsallığına benzemeyen bir takım özellikleri vardır. Kabaca baktığımızda kadının birleştirmeci erkeğin ayrıştırmacı olduğunu, kadının uzlaştırmacı erkeğin kavgacı olduğunu görüyoruz. Bu uzlaştırmacı varlık, öngördüğü edimleri gerçekleştirirken, tutarlılığı tartışma götürecek yöntemleri de kullanabiliyor.

Konuyu özellikle duygusal açıdan ele aldığımızda kadın eşittir erkek diyemeyiz elbette. Çalışmamızın giriş bölümünde kadın erkek karşıtlığını ele alırken de gördüğümüz gibi kadın ruhsallığı pekçok bakımdan erkek ruhsallığından ayrılır. Kadın olmanın ve erkek olmanın kendine göre duygusal koşulları vardır elbet, bununla birlikte kadın erkek karşıtlığı içinde erkeğin baştan sona olumlu kadının baştan sona olumsuz bir konumu olduğunu düşünmek olası değildir. Kadın ruhuyla erkek

ruhu elbette ayrılıklar gösterecektir, bu ayrılık bir yanın melek öbür yanın şeytan olması demek değildir. Aşkın sorunları kadının şöyle erkeğin böyle olmasından çok iki bireyin bir bütün olma yolunda sayısız engele uğramasından gelir. Burada, az önce belirlemeye çalıştığımız gibi kültür sorunları birinci planda etkili olmaktadır. Gene de, özellikle kadını suçlayan görüşler az değildir. Ancak bu görüşler elbette kadınlardan çok erkeklerin ürettiği görüşlerdir. Buna göre kadın genellikle *oyuncu* olarak nitelendirilir. Örneğin Çehov'un *İvanov*'unda kişilerden biri bize şunları söyler: "*Şu dünyada ne hekimlere ne avukatlara ne kadınlara güvendim.*" Bu bir eleştiriden çok bir suçlamadır. Şu dünyada erkeklere ne ölçüde güvenilebileceği sorununu da yabana atmamak gerekir. Çıplak gözle baktığımızda yani önyargılardan kendimizi birazcık kurtararak baktığımızda şu dünyada pekçok kadının pekçok erkekten daha sağlam ve daha güvenilir olduğunu rahatça görebiliriz.

Evet, kadınla erkek arasında pekçok sorun vardır. Bu sorunların kaynağında da cinslerin birbirlerini tanımakta eksik kalışı vardır dersek yanlış bir şey söylemiş olur muyuz? Kadın erkeği ve erkek kadını genel olarak her yerde ve her zaman yetersiz bir bilinçle kavramaya çalışıyor. Bu yüzden kadın erkek çatışmasında yargılar çok zaman havada kalıyor. Cinsler birbirlerini yeterince tanımıyorlar, birbirlerini yeterince tanımadan aşk yaşıyor ve birbirlerini yeterince tanımadan evleniyorlar. Kadın erkeğin cinsel koşullarının neler olduğunu bilmiyor, erkek de kadının cinsel koşullarının neler olduğunu bilmiyor. Kadın erkeği ve erkek kadını iyi tanısaydı iki cins arasında çatışkılar bu kadar dramatik olmayacaktı. Her şey dönüp dolaşıp insanın kendini iyi tanımaması sorununda düğümleniyor. Yarım yamalak kurulmuş bilinçlerle yaşayan insanlar her türlü sorunu tam bir gelişigüzellikte yaşayıp tam bir gelişigüzellikte çözmeye çalışıyorlar. Bu koşullarda kadının erkeği ve erkeğin kadını pek sıradan yargılarla suçlamaya yönelmesini doğal karşılamak gerekir. İnsanoğlu düşünmeden yaşamak alışkanlığını elden bırakmadıkça kadınla erkek arasındaki uyumsuzluk sorununun çözülmesi de olası değildir.

Sorunların kaynağında kadının zayıflık özelliklerini bulan görüş doğru bir görüş olabilir mi? Kadın denildiği zaman akla gelen ilk deyim ne yazık ki "*zayıf cins*" ya da daha çok "*ikinci cins*" deyimidir. Bu belirlemeye karşı çıkan pekçok erkek olacaktır. Örneğin Gandi bu konuda şunları söyler: "*Kadınları 'zayıf cins' diye adlandırmak bir aşağılamadır, erkeğin kadına haksızlığıdır. Kaba güce güç diyeceksek o zaman elbet erkek kadından çok üstündür. Şiddete başvurmamak insanlı-*

ğın yasasıysa gelecek kadınlarındır. Erkeklerin gönlüne kim kadın kadar güçlü seslenebilir?" Bu arada Voltaire gibi iyimserler de vardır, onlar "Tanrı erkekleri evcilleştirmek için yarattı kadınları" diyeceklerdir. O zaman Erasmus, Voltaire'in ve onun gibi düşünenlerin karşısına çıkacak ve şöyle diyecektir: "Kadınlar delilerin arkasından koşarlar, zehirli hayvanlardan kaçır gibi kaçarlar bilgilerden." O zaman Cervantes araya girecek ve şöyle diyecektir: "Kadının evet'iyle hayır'ı arasında / Bir iğne sığacak yer yoktur." Bu örnekleri çoğaltmak kadınları kızdırmaktan başka bir işe yaramayacaktır.

Kadınla erkeğin bir bütün oluşturabilmesi, kadınla erkek arasındaki çekişmeli ilişkinin büyük ölçüde giderilebilmesi ancak ve ancak kadının erkeği ve erkeğin kadını iyi tanınmasıyla olasıydı. Bilinç eksikliği kadının erkeği kadın gibi, erkeğin de kadını erkek gibi görmesi sonucunu doğuruyor. Bu, karşıdakini anlamamaktan ve kendi ruhsallığını karşıdakine yansıtmaktan başka bir şey değildir. Bilinç yetersizliğinin en önemli belirtilerinden biri herkesi kendi gibi düşünmektir. Kadın erkek karşıtlığı üst kültür düzeylerinde anlamını yitirir. Ayrı cinslerin üst kültür düzeyinde birbiriyle çatışan ruhsallıkları olamayacağı kesindir. Ayrım yalnızca cinsellikle belirgin ruhsallığın özündedir. Bırakalım gündelik yaşamın ve kültür yaşamının ince kıvrımlarını, kadınla erkek en çok bir araya gelmeleri gereken yerde de, cinsel işlevlerini yerine getirirlerken de birbirlerine yabancıdırılar. Kadın erkekle ve erkek kadınla sorunludur. Kadının erkekle başı dertteyse erkeğin de kadınla başı derttedir. Büyük tehlike bu noktada kendini gösteriyor. Örneğin kadın erkeğin cinsel özelliklerini tanımadan onunla bir araya geliyor, erkek de kadının cinsellikte neyi gerçekleştirmek istediğini bilmeden onunla birlikte oluyor. Kadın erkeği kendine benzetmeye çalışır ve bunu başarmakta eksik kaldığı zaman onu zedeler hatta yokeder. Erkek de kadını kendine uydurmaya çalışırken onu kendi olmaktan çıkarır, kötü bir kukla durumuna getirir. Kadın kadınlığında erkek erkekliğinde doğru ve güzeldir. Arada cinsel düzeyde giderilemez ve giderilmemesi gereken bir ayrılık vardır. Kültür değerleri kaba cinselliğin koşullarını aştığı zaman kadın erkek karşıtlığı sorunu kendiliğinden çözülecektir.

Kadınlaşmış erkek de erkekleşmiş kadın da iticidir. Kadınsılar ve erkeksiler ucu ahlak sorunlarına kadar uzanan itici görünümeler ortaya koyarlar. Kadın kadınlığında, erkek erkekliğinde güzeldir. Cinsel hazın temel amacını boşalmada gören erkekle cinselliği uzun süreçler boyunca bedensel-duygusal düzeyde yaşanılması gereken bir içtenlik alanı olarak gören kadın arasında iyi bir uyumun kurulabilmesi ancak ve

ancak erkeğin kadına göre ve kadının erkeğe göre ruhsal bir yükümlenme içine girmeyi göze almasıyla olasıdır. Bunun en kaba anlatımı kadının erkeği erkek olarak ve erkeğin kadını kadın olarak görme rahatlığına ve yetkinliğine ulaşmasıdır. Oysa insanın her alandaki bencil yapısı bencillğe hiç de uygun olmayan bu alanda yani cinsellik alanında da etkisini sürdürmekten geri durmaz. Özellikle bilinç eksiklikleri kadını da erkeği de cinsel ilişkide yalancı başarılarla inandırabilir. Oysa cinsel ilişkide başarı değil uyum önemlidir, bedenlerin birlikteliği kadar ruhların ortaklaşması önemlidir. Bilinç açısından geri kalmış erkek cinsel ilişkiyi tepe tepe gerçekleştirdiğinde tam tamına insani bir başarıya imza atmış olma duygusallığı yaşar. Aptallıktan başka bir şey değildir bu. Cinsellikte başarı bu değildir. Daha doğrusu cinsellikte başarı diye bir şey yoktur. Cinsellikte insanlar kendilerini kolayca kandırabilirler. Örneğin erkek iyi bir dikilmeyle kadına çok iyi bir cinsel ilişki ziyafeti çektiğine inanabilir, gerçekte ona hiçbir şey vermemiştir ya da yalnızca sıkıntı vermiştir. Örneğin kadın çok özel ve çok çekici diye nitelendirdiği bir takım davranışlarıyla cinsel ilişkide başarıdan başarıya koştuğunu düşünürken erkeği kendinden uzaklaştırabilir.

Kötü bilinç her zaman kendine alma ya da kendi yararına elde etme bilincidir, iyi bilinç de her zaman ortaklaşma bilincidir, ortak bir kültür alanı oluşturmaya yatkın olma bilincidir. Cinsel yönelimin basit biçimleri *avucunun içine alma* yöntemlerini gerekli kılar. Bu yalnızca cinsel bir tutum değil aynı zamanda toplumsal-iktisadi bir tutumdur. Daha doğrusu burada cinsellik toplumsal-iktisadi çıkarlara açılır, örneğin iyi koca bulma tasarısına açılır. Gerekçe hazırdır: önemli olan anlaşmak, sevgi gibi aşk gibi şeyler boş şeylerdir, nikah önemlidir, “*nikahta keramet vardır*”, her zaman insan kafasını kullanmayı bilmelidir, ancak kafasını kullananlar mutlu olabilirler. İş sonunda dönüp dolaşıp genç kızın evde kalmamak için yağlı bir koca bulma çabasına indirgenir. Sanki bir tecimevi kurulmaktadır. Cinselliğin ahlaksızlığa açıldığı noktada nikah sahte bir ahlaklılığa gerekçe oluşturur. Anneler kızlarını iyi bir av yapmak üzere sokağa salarlar. Yazık ki ava giden çok zaman avlanır. Görünür ya da görünmez fuhuş’un başladığı yer işte burasıdır. Tüm dünyada görünmez fuhuş görünür fuhuştan çok daha yaygındır. Fuhuş’un nikah altında gerçekleştirilen biçimleri en çirkin biçimleridir. Birilerinin tadına baka baka hem eğlenen hem en iyi koşullarda eş arayan bir genç kız, söyleyin, çocuğunu doyurabilmek için fuhuş yapan zavallı bir kadından daha masum olabilir mi? Bu çerçevede kadınla erkek arasında sağlam bir oyun düzeni kurulmuştur, daha oyuncu olan, daha sabırlı

olan kazanacaktır. (Belki de daha yalancı, daha dolapçı olan.) Kazanacak olan öncelikle kadın olmalıdır. Erkeğin bu yıkışmada kadından daha silahlı olduğunu düşünmek yanlış olur. Erkeğin daha ussal ruh dünyası kadının daha çok sezgilerle iş gören ruhsallığına yenik düşecektir. Pekçok erkek iyi tasarlanmış kadınca girişimler karşısında tam bir köle ruhsallığı edinmeye başlar. Racine, *Athalie* 'sinde şöyle der: "*Dalgalandır, bir gider bir gelir, kısacası kadındır.*" Taşkın ruh bu çekişmede daha donanımlıdır. Ancak bunu kesin bir kural olarak görmek doğru olmaz: bir erkek bir kadının elinde oyuncak olurken bir kadın da bir erkeğin acımasız kısıkaçları arasında pek güzel ezilebilir.

Cinselliğin ve giderek aşkın özünde yer alan bu yıkma güdüsü bilinçli insan dünyasında yumuşar ve insani görünüm alır. Bilinç yüksek biçimlerinde yadsıyıcı olduğu kadar da uzlaşmacıdır. Bilinç yüksek biçimlerinde kadın erkek ayrılığının olumsuz özelliklerini giderir, kadını erkek ruhundan anlayan erkeği de kadın ruhundan anlayan varlıklar durumuna getirir. İnsanı tüm temel özellikleriyle yakından tanıyan elbet kadını ve erkeği de tanıyacaktır. Bilinç yetersizliği bu konuda iki cinsi de birbirine kıyasıya giren iki yırtıcı kutup konumuna getirmekteyse bunda daha çok toplumların düşünmeden yaşama alışkanlıklarını ya da rahatlıklarını bulmak yanlış olmaz. Bilinç yetkinliği her konuda olduğu gibi bu konuda da önemlidir. Bilinç yetkinliğinde çatışkı yumuşar ve insani görünüm alır, insani evrensel için sağlam dayanaklar aramaya girer ve büyük ölçüde de ortadan kalkar. Bu durumda aşkın, gerçek aşkın da önü açılmış olur. Çünkü aşk küçük oyunlarla sürdürülebilecek bir etkinlik değildir. Aşkın yetkin bilinçlere özgü gelişmiş ahlakı insanın insana zarar vermesini engeller. Evrenselde erimemiş ben ya da yetkinleşmemiş ben tam bir oburdur: karşı cinsten gözüne kestirdiği birini kendinin kılmak, daha da kendinin kılmak ister, onu kendinin kıldığında ondan alabildiğine yararlanmayı kurar, bunun için sömürme düzeneklerini sonuna kadar tam bir oyunculukla çalıştırır. Bunun aşkla elbet hiçbir ilişkisi yoktur, çok yerde aşk diye belirlenebilse de. Oysa gerçek aşk ahlakı her durumda iyelik duygusunu dışlayacaktır. Bilinçli ruh karşı cinsten birine "*Sen benim*" derken "*Sen benim için önemlisin*" demek ister. Bilinçli insanların dünyasında herkes kendindir, kimse kimsenin değildir.

Bilinçlerin yetersiz olduğu noktada kadıncılık ilk planda kurtarıcı gibi görünse de gerçekte boş bir uğraştır. Kimi kimden kurtarmak gerekecek, kadını erkekten mi erkeği kadından mı? Yoksul bilinç koşullarında birini öbüründen kurtarmak gerekir. Bu da genelde insanın kendin-

den kurtarılması gereğini düşündürür bize. Böyle bir kavrayış, kadıncılık kavrayışı kadının ikincil özelliğinin onanmasından başka bir anlam taşımaz. Kadıncılık, elbette örtülü bir biçimde, kadını yetkin insan düzeyine çıkarmaktan çok onu erkeğin *göreneklerle ve yasalarla korunması gereken bağımlısı* olarak görme eğilimindedir. Temiz kadını pis erkekten korumak yalınkatlığı cahilliğin insancı eğilimleriyle ilgilidir. Buna göre kadın erkekten insanlık adına korunacaktır. Kadıncılık çok zaman kadın bireyin kişisel yetersizliklerini örtmek adına erkeğe karşı haklı çıkmaya çalışma girişimidir. Özellikle kadın olmayı becerememiş kadınlar kadıncılığın ağız kalabalık partizanları olurlar. Kadıncının gerekçesi hazırdır: güçlü varlık güçsüz varlığı ezmektedir, kadın denilen meleği erkek denilen canavarın elinden kurtarmak gerekir. Oysa kadın hiç de güçsüz değildir, kadının bilek gücünü çok aşan güçleri vardır. İnsan nasıl doğada bedensel yetersizliğini ussallığıyla kapatıyorsa kadın da toplumda erkek karşısındaki fiziksel eksikliğini kurnazlığıyla kapatır. Erkek çok zaman ele geçirilmiş bir varlıktır ama egemen varlık görünümündedir, işin kötüsü o egemen olmamakla birlikte egemen olduğuna inandırılmıştır. Güçlüdür, şişenin tıpasını o sökmeli, sıkışmış bir nesneyi yerinden o çıkarmalıdır. Otomobili o sürmeli, odunu o taşımalı, parayı o getirmeli, barınmanın iyi koşullarını o sağlamalıdır. Zavallı erkek bu konuda alkışlanmak için her şeyini vermeye hazırdır. Kurnaz kadın göz koyduğu erkeğe açamıyorum diyerek bir şişe kapağını açtırdığında iyi bir yol almıştır. Gerçekte kadın erkek karşıtlığında kimin kimi ezdiği belli değildir. Ezenle ezilenin belli olmadığı bir noktada bir yanı suçlu görmeye öbür yanı aklamaya ve savunmaya kalkmak deliliklerdir. Gerçekte, ortada suçlu da kurban da yoktur ya da ille olması gerekiyorsa suçlunun ve kurbanın kim olduğu belli değildir. Suçlular da kurbandır ya da kurbanlar da suçludur çok zaman.

Yaşam karmaşıktır, insan dünyasında yengiyi düşündüren yenilgiler, yenilgi izlenimi veren yengiler vardır. Ayrıca ezmekten haz duymalar kadar ezilmekten haz duymalar da vardır. İnsan insana görünmez silahlarla ya da çok ince olduğu için iyi seçilemeyen silahlarla saldırır. Kurtuluş kadıncılıklarda değil insanlaşmadadır bu yüzden. Ruh yüceliğine ulaşmak insan için ahlaki kurtuluşun tek yoludur. Ruh yüceliği tüm ezmelerin ve ezilmelerin önüne geçecektir ama evrensel düzeyde henüz ortada yoktur. En eski zamanlardan beri baştaçı edilen bilgelik şurada burada, olmadık bir yerde, bir kırıntı biçiminde karşımıza çıkabilen uyumsuz ve geçersiz bir değerdir. İnsanların büyük savları vardır, onlar kendilerini kurtarmadan insanı kurtarmak isteyecek kadar garip isteklerle

dolu olabiliyorlar. Cahillik insanın ağır yüküdür ki çok zaman kurtarıcı bilgin görünümünde dolanır. Giderek insan insana yük olur: biri öbürünün üzerine tırmanır. Birileri haklı olmaya bakarlar. Haklılıkların altında çok zaman domuzluklar vardır. Birinden iyi bir sopa yemiş olan kişi elbette acınası durumdadır, onu gören kişiler görünürdeki ya da çekip gitmiş olan dayakçıya öfke duyarlar. Kimse dayak atanın bu duruma düşene ve birini bu duruma düşürene kadar ne ölçüde zedelenmiş olabileceğini düşünmez. Yenenle yenilenin belli olmadığı sonsuz bir savaştır bu: kendine egemen olamayan insan başkasına egemen olmak istediği zaman acılı tablolar çıkar ortaya. Kısacası ortada bir kadın sorunu yoktur, bir erkek sorunu da yoktur, yalnızca ve yalnızca insanlığın henüz kendini koruyacak ve büyük ölçülerde yüceltecek kadar gelişmiş olmadığı sorunu vardır. Kadın sorunu da, varsa erkek sorunu da, ancak insanlığın öbür sorunlarıyla birlikte çözülecektir, onu tek başına çözmek olası değildir. Ancak bir eli yağda bir eli balda yaşayan bir takım yarı bilinçli kadınlar boş zamanlarını kadıncılık çalışmalarında değerlendiriyorlarsa bunda bir uyarısızlık yoktur. Kumar oynayacağına kadıncılık çalışmaları yapan kadını izin verirse ve bir namus sorunu durumuna getirmezse yanaklarından öperiz.

Ahlak sorunu her zaman temel bir kültür sorununa bağlar bizi. *Benimsenmiş ahlak*’la ya da *benimsetilmiş ahlak*’la *özümlemiş ahlak* arasındaki ayrımı çok iyi görebilmek gerekir. Dıştan verilmiş ve *bunları kullandığın sürece sırtın yere gelmez* diye sunulmuş kurallar uçucu kurallardır. Bilinçliliğin zorunlu sonucu olarak gelişen ahlak değerleri bizi insan ilişkileri düzeyinde tüm olumsuzluklardan koruyacaktır. Bizi kendimizden ve başkalarından koruyacak formüllerimiz olması gerekir, bu formüllerin kökleri de toplumun önyargılarında değil bilincimizin koşullarında olmalıdır. Gerçek ahlak açık ahlaktır yani özgürlük ahlakıdır. Dıştan benimsetilmiş ahlak bizi ahlaksızlığın kapısına kadar götürebilir. Ahlak değerleri bilinçleri dıştan sarmaya ve koşullamaya başladığı yerde *ahlakın ahlaksızlığı* başlar. Bilinçsizlik insani düzeyde güçsüzlüktür: her türlü ilişkiyi olduğu gibi kadın-erkek ilişkisini de zorda bırakır. Madam Bovary gibi biz de her zaman bilinçsizlik koşullarında bir takım çıkmaz yolları mutluluğa götürecek yollar olarak görebiliriz. Mutsuzluğun koşulları kendine yenilmiş insan olmanın koşullarından beslenir. Mutsuz insanın dramı yetersizliğin çeşitli uzanımlarında ortaya çıkar. Bilinç yetersizliği her alanda insanı zorda bırakırken kadın-erkek ilişkisinde de açmazlar yaratır. *Kadını ezen erkek* köklü bir yaşam gerçeği olsaydı onu şu ya da bu yolla altetmek işten bile değildi. Sorun çok

daha karmışıktır. Kendi usundan kuşkuya düşmeyen insanların çoğunlukta olduğu bir dünyada insanla ilgili tek bir sorunun çözülebileceğine inanamayız.

Cinsellik salt cinsellik olarak öne geçtiği yerde yani tam bir bilinçlilikle yaşanılmadığı yerde yaşamı boğuyor, iki ayrı renge, kadın ve erkek rengine boyuyor. Cinsellik insan dünyası için tek başına hiçbir şey demek değildir. Gündelik toplumsal yaşamda insan etkinliği kadınsılığa ya da erkeksiliğe doğru yoğunlaştıkça temel anlamını yitirir, değerlerle ilgili olmaktan çıkar ve dünyanın hayvansal düzeyde ele geçirilmesine katkıda bulunur. Gündelik toplumsal yaşamda kadının kadın erkeğin erkek olması değil, kadının da erkeğin de insan olması önemlidir. Cinselliği yaşama taşımak ancak ilkel insanların işi olabilir. Bir işyerinde kadın kadınlığını erkek erkekliğini aşmak ya da unutmak, geçici olarak dışarıda bırakmak, askıya asmak durumundadır. Oysa özellikle iş ilişkilerinde insanların cinselliği alabildiğine kullandığını görürüz. Bu noktada elbette hastalıklı yapılar ilkin ortaya atılacaktır. Örneğin öğretmen için okul bir eğitim kurumu olmaktan ötede cinsel eğilimlerin sınısı de olsa giderilebileceği bir yer olduğu zaman iş işten geçmiş demektir. İnsan salt *doğadaki varlık* olarak kalsaydı kadın ve erkek niteliklerinin olumsuz özellikleri bizim için oluşmuş olmayacaktı. Her şey içgüdüsel yaşamın kalın ve koruyucu örtüleri altında olup geçecekti. Oysa kadın kadınlığını erkek de erkekliğini yaşama etkin bir güç olarak yayıyor ve insan olmanın temel anlamı olarak benimsetmek istiyor. İyiden iyiye kadınsılaşmış ve erkeksileşmiş bir dünyada cinsellik her türlü değere kendinden değişik renkler vermeye çalışıyor ve bunu başarıyor. Bir yanda çarpıcı kokularla, şaşırtıcı süslerle ve yuvarlak biçimlerle kendini bir incelik olarak ortaya koymaya çalışan bir edinme ya da özümleme gücü, öte yanda kendini sözde kararlılıkla belirlemeye çalışan kavgacı ve öngörüsüz bir saldırganlık sözkonusu.

Baudelaire'in **Yolculuk** şiirindeki nitelendirmeleri şairce bir buluş olmanın çok ötesinde bir insan gerçeğinin saptanması olarak ilgimizi çekiyor. Bu şiirde *"aşağılık, gururlu ve alçak köle"* doğrudan doğruya *"obur, çapkın, kaba, açgözlü zorba"*nın karşısına konur. İlginç olan, erkeğin *"kölenin kölesi, lağımda akan dere"* diye nitelendirilmesidir. Kadınlıkla erkek birbirleriyle yarışır ve kadına karşı erkeği ve erkeğe karşı kadını savunmak geriliğin koşulladığı boş bir eğlencedir. Gerçekte kadın olarak kadın da erkek olarak erkek de iki ayrı boşluğun simgeleridirler. Büyük insanın karşısına çocuğu koyuşumuz gerçekte iki ayrı bozulmuşluğa karşı arılığı ve duruluğu savunuşumuzdur. Çocuk eşsiz-

dir, çocuk gerçek bilgedir, çocuk arayandır, dünyaya yarar değerlerinin dışında yönelendir. O dünyayı doğru olarak kavrar: birinden ya da bir şeyden yana değildir, yalnızca görmeye eğilimlidir. Gerçek hayvanla gerçek insan olmanın arasında sıkışmış değildir, hızla bilinçlenmeye yönelmiş kısıtlı düşünselliği içinde kendine göre özgürdür. Kalıplanmış değildir, savları yoktur, kısacası o kadın da erkek de değildir. İndirgemeye ve indirgenmeye elverişli bir yapısı yoktur. Oyunu sever, oyun onun okuludur ve sevinç kaynağıdır, ama bir kadın ya da erkek gibi *oyuncu* değildir. Kırık tabancasıyla adam öldürürken bile yalnızca oyun oynama sevincini yaşamaktadır. Çocuk oyununu oyun olarak yaşar: oyun oynadığının bilincindedir. O ne kimseyi öldürmekte ne de kimseyi öldürmek istemektedir.

Hemen her etkinliğinde iki ayrı çirkinlik tablosunu elbirliğiyle gerçekleştiren kadın ve erkek bize tek bir gerçeği, insanlaşma yolunda eksik kalmışlık gerçeğini duyurur. Gerçek insan gündelik yaşamında cinsel dürtülerinin etkisi altında davranmayan, cinsel özellikleri yokmuş gibi duran kişidir. Kadınsılık da erkeksilik de incelmemişliği içinde bize her zaman insanlaşamamanın baş koşulu olarak görünecektir. Kadın olmak ama her koşulda kadınsı olmamak, erkek olmak ama her koşulda erkeksi olmamak gelişmiş insanın harcıdır. Kendini bilen hiçbir kadın toplumsal yaşamda kadın değildir, kendini bilen hiçbir erkek toplumsal yaşamda erkeksi gösterilere kalkmaz. Ancak basit ya da bayağı insanlar cinselliklerini gündelik yaşama yaymaktan geri durmazlar. Bir de üçüncü cins vardır ki her gün insan hakları adına kendini biraz daha yasallaştırarak varlığını benimsetmeye doğru gitmektedir. Hastalıklarını yene-meyen insanın onlara dört elle sarılması doğaldır. Ancak hastalık hastalıktır, gerçek anlamda insan olmak hastalıklarından olabildiğince kurtulabilmekle olasıdır. İkinci cins kadar birinci cins de üçüncü cins de ezilmektedir. Şiddetin temel kaynağı olarak görülen erkek bu karmaşada suçluyu oynamaktadır. Bir şeylere yetişememiş, bir şeyleri kavrayamamış, bir şeylere yenilmiş, bir şeyler için oyuncak edilmiş, bu arada bir bakıma canavarlaştırılmış erkek, tüm zavallılığı içinde, hala egemen cins olduğu inancıyla bir şeyleri kabasaba ölçülerde ve tam bir bilinçsizlikle düzenlemeye çalışırken her şeyi eline yüzüne bulaştıracaktır.

Gerçek yetkin insanı önce kendimizde sonra başkalarında yarata-madığımız ve her şeyden önce yetkin insana ulaşma istemini dünyaya yayamadığımız sürece, basit tüketiciler olarak kaldığımız, kalmayı gö-ze aldığımız sürece kadın dünyasıyla erkek dünyasını bütünleştirmemiz olası değildir, daha doğrusu dünyayı bütünleştirmemiz olası değildir. Yet-

kin insan bugünün insanı olmaktan çok geleceğin insanı olarak ilgimizi çekiyor. Sürekli evrimlenen bilinçsel dünyada insan için her türlü kurtuluş umudu bireylerin kültürel boşluklarından kurtulabilmesine bağlıdır. Bütünsel kurtuluşu gerçekleştiremediğimiz zaman parça parça kurtuluşlar bir düş olabilir ancak. Bir başka deyişle insanın kendini kurtaramadığı yerde insanların kendilerini kurtarmaları olası değildir. İnsanı kendi zıvalılıklarından kurtarmadan kadını erkekten ya da hatta erkeği kadından kurtarmak mı? Bu da öbür düşler gibi biraz tatlı biraz garip bir düştür ancak. Kimilerini oyalamaya kimilerini de aldatmaya yarar. Kadın kendi için iyi bir *alışveriş* adına vitrin oluşturmayı bıraktığı gün, erkek de bir kadında bir gerçek insanı bulmanın dışında bir takım eğilimlerden kendini arındırabildiği gün her şey bambaşka olacak. Kadıncılar her şeyden önce bu yetkin, bu bambaşka dünya için ter dökmeliler, kendilerini yetkinleştirmek koşuluyla.

İKİNCİ BÖLÜM

BİR ÖZGÜRLÜK ALANI OLARAK AŞK

“Özgür bir yaşam büyük ruhlar için olasıdır” der Nietzsche. Özgür ruhlar için ya da yetkin bilinçler için. Özgür eylem için özgür düşünce zorunludur. Bilinçsiz varlıklar özgür olamazlar, onlar doğanın kendileri için çizmiş olduğu sınırlar içinde davranırlar. Yetkin bilince ulaşmış olmayanlar özgür olamazlar, en azından yeterince özgür olamazlar, onlar çok yerde birilerinin peşine takılıp giderler. Bunu yapmak zorundadırlar, çünkü özgür eylemi gerçekleştirmek için ya da uyarlı seçimler yapabilmek için gerekli bilinç donanımları yoktur. Kaba kitle ruhsallığı bu yarım bilinç koşullarında oluşur. Aşk da bir özgür düşünce ve özgür eylem alanı, bir özgür seçimler alanı olmakla belli bir bilinç yetkinliğini gerektirir. Her yüce insani değer gibi aşk da özgür bilinçlerin işidir, hatta gerektiğinde tutsaklığı göze alabilecek kadar özgür bilinçlerin işidir. Aşk özgür bilinçlerde parıldar ve gerçek anlamını kazanır. Aşk birbirine karşıt iki gücün, özgürlükle tutsaklığın çarpıştığı alandır. Özgürlüğün getirdiği tutsaklık da diyebiliriz ona. İstenmiş tutsaklık ya da bile bile seçilmiş tutsaklık. Aşkta özgürlük mü baskındır tutsaklık mı? Bu soruya yanıt vermek olası değil. Aşkta özgürlükle tutsaklığı ayrı şeyler saymak, iki ayrı kutup saymak olası değildir. Aşk özgür tutsaklık ya da tutsak özgürlüktür. Bu köleleşmeyi halkımız şöyle dile getirmiştir bir manide: “Dağlar dağladı beni / Gören ağladı beni / Demir zincir kar etmez/ Saçın bağladı beni”. Bir başka manide şunları okuruz: “Kimedir

bilmem kastın / Beni zülfüne astın / Sana kölelik etmek / Krallıktan da üstün". Gevheri de bir şiirinde şöyle der: "*Böyle cevretmeden bari gel öldür / Eğer kastın öldürmekse giderek*". Bir başka şiirinde de şunları söyler: "*Lutf eyle kapunda reddetme beni / Ayağın tozunu silemez miyim*".

Evet, aşkın bir yanı özgürlükse bir yanı silme tutsaklıktır. Özgürlük her durumda aşkın zorunlu koşuludur: alabildiğine kendi olmak ve kendi olarak davranmak. Bu iki karşıt gücün, özgürlükle tutsaklığın birleştiği insanlık durumu bize bir serseri yaşamının izlenimlerini verir. Zaten yetkin ruh serseridir. Özgür olunmaz, özgür doğulmaz, aşık da sanatçı da doğulmaz, bilinç kendini kendiyle ve kendinde özgür kılar, kıldıkça iyileşmez bir serseri görünümünü ortaya koyar, kıldıkça aşka ve sanata yatkın duruma girer ve kendini sağlam ya da iyileşmez bir serseri olarak algılar. İşte aşka yatkın olan ruh böyle bir ruhtur. Bu bir bilgi sorunu olmaktan ötede ya da bilgi sorunu olduğu kadar bir bakış sorunu, giderek bir ahlak sorunu. Bilinç bir bilgi deposu değildir, bilincin bir bölümünü oluşturan bellek bile bir bilgi deposu değildir. "*Serserilik eden her şeyi tutkuyla sevdim*" der André Gide. Serseri dediğimiz kişi bir özgürlük tutkunudur. Kalıplara sığmayan, kurallara körü körüne uymayı düşünmeyen, özellikle yararda sınırlanmayan kişidir o. Gene de onun yaşadığı şey başıboşluk değildir. Serserilik başıboşluk değildir çünkü. Serseriye iyi tanımıyoruz. Serseri başıboşluğa değil özgürlüğe adanmıştır. Onu kitaplıklardan sergilere, tren istasyonlarından rıhtımlara, sokaklardan sinemalara kadar her yerde bir şeylere alıcı gözle bakarken bulabilirsiniz. Ona ne aradığını sorun, hiçbir şey aramadığını söyleyecektir. Aşk serüvenlerinin başında da dünya meraklısı olan o serseri vardır. Herkesin bir yarar adına binbir hile düşündüğü ve koştu-rup durduğu yerde, serseri dediğimiz adam, aşkın birinci ustası kimliğiyle yarar getirmez cinsten olmadık işlerin peşinde dolanır. Dünyayla dalga geçiyor gibidir. Oysa ondan başka hiç kimse dünyayı o kadar alıcı gözle incelememiştir. Sonra, o bir yerde durmaktan sıkılır, biraz da tedirgindir. "*Ben nerede değilsem orada iyi olacaktım gibi gelir*" der Baudelaire.

Evet, sanat gibi aşk da yarar kollamaz. Aşkın yararı kendi içindedir. Sanatı da amaçları kendi içinde bir etkinlik diye tanımlamıyor muyuz? Aşkın yararı kendinedir. Evet, nasıl sanatın kendi dışında amaçları yoksa aşkın da kendi dışında amaçları yoktur. Kendi dışına düşen sanat ya da kendi dışına düşen aşk yolundan sapmış, özünü yitirmiştir. Sanat gibi aşk da insanı insana göstermekten ya da insanı kendine gös-

termekten başka ne işe yarayacak! Aşkta insan bir gözden çıkarıcıdır, en başta kendini gözden çıkarır. Aşkta insan tam tamına bir yarargözetmez tutum içinde kendini tehlikelere atar. Aşk tehlikelidir, insanı olağan toplumsal yaşamın dışına düşürdüğü için tehlikelidir, her koşulda alışılmışın dışına çıkmayı gerektirir. İnsanlar genellikle alışılmışı seçmeye yatkındır. Olağan olan her zaman iyidir diye düşünürler. Dünya alışılmışın ötesine iyi bakmaz: alışılmışın dışı yasadışıdır. "*Nathanaël, şeylere doğru gideceğiz, birer birer her şeye varacağız*" der André Gide. Bu korkunç bir başkaldırmadır, bir ayaklanma ya da serserilik bildirisi. Bu bir karşı koyma savıdır. Bu kendini yüreklice ve olduğu gibi ortaya koymanın ta kendisidir.

Yararcılık bir şeyleri elde etme çabası içinde insanı pek hoş olmayan yerlere düşürür, onu pek hoş olmayan görünümlere sokar. Hatta yararcılıktan ahlaksızlığa doğru uzun bir yol uzanır. Yararcı her zaman çok vemli olduğuna inandığı çıkar formüllerini kullanır, böyle olmakla mutsuzluğa adaydır ve aşka olduğu gibi tüm gerçek değerlere uzak durur. Yararcı bir *altın kesit* bulmaya, her şeyi kolayından ona göre kurmaya ve düzenlemeye eğilimlidir. Aşık yararcı değildir. Aşkın yararlılığı yarar karşısındaki ilgisizliğinin sağladığı olanaklardan gelir. Aşk serseriliktir, kendini vermedir, adanmaktır. Aşka aday kişi korkuların ötesine geçer: serserilik bu noktada anlam kazanır. "*Elmasta koku olmaz / Aşkta uyku olmaz / Seveceksen sev beni / Bu kadar korku olmaz*" diyebilendir serseri. Evet, gerçek adanış yalnızca aşkta vardır. Aşktaki adanış koşulsuz adanıştır, varsayımları olmayan adanıştır. O yüzden kurnaz yüreklerde aşk barınmaz. Aşkta her şey kendini ve kendindeki her şeyi rahatça verebilmeye dayanır. Aşkın mantığı yaratıcının mantığıdır. Aşk bir kavrama biçimidir, insan yaşamını aydınlatan güçlü bir ışıktır, doğru kavrayabilmenin baş koşuludur. Onsuz hiçbir insan etkinliği tam güçlü olamayacaktır. Turgenyev'in *İlk aşk*'ına yazdığı önsözde André Maurois bu ünlü rus yazarıyla onun fransız yazar dostlarını karşılaştırır ve onda öbürlerinde olmayan bir sıcaklığın varolduğunu söyler, bu da aşkın sağladığı sıcaklıktır. Aşkı yaşayanlar başka aşkı tasarlayanlar başkadır. André Maurois bu yazısında şöyle der: "*Onun fransız dostlarının büyük mutsuzluğu, Gouncourt'un da Zola'nın da büyük mutsuzluğu, bu kişilerin hiçbir zaman gerçek anlamda aşık olmamış olmalarından gelir. Turgenyev de öyle diyordu, bu kişilerin yeteneği hiç de eksik değil, ama onlar gerçek yolu izlemiyorlar, çokça tasarlıyorlar diyordu. O yüzden onların edebiyatı edebiyat kokar. Turgenyev'e gelince, o aşka düşmüş insandır.*"

Sanat da yaşam da aşkın büyük ışığından, verimli ışığından yoksun kalmamalıdır. Aşkın aydınlatmadığı her yerde, şu ya da bu biçimde şu ya da bu ölçüde karanlıklar egemen olacaktır. Gerçek anlamda aşk insanı Gide'in söylediklerini hiç çekinmeden, rahatça söyleyebilecektir: "*Nat-hanaël, artık günaha inanmıyorum.*" Gündelik yaşayan insan söyleyemez bunu. Bunu söyleyebilmek için dünü ve yarım olmak gerekir. Bu noktada aykırıyla yüzyüze geliriz. Bu noktada üst düzeyde toplumsalı öngören toplumdışılık başlar, daha doğrusu toplumsal çerçevede değerler açısından ya da görenekler açısından yasadışı başlar. Bu noktada serserinin kutsal düşlemi başlar. Sen ne yapmak istiyorsun diye sorarlar ona. Serserinin verecek yanıtı yoktur. Toplumsal yaşam bir uyum ortamıdır, orada uymak ve belki de uyumak ve katlanmak gerekir. *Sürüdeyim öyleyse yokum* diyecektir serseri. *Katlanıyorum öyleyse varım* der toplumda gündelik yaşayan adam da. En değerli, en sağlam, en güvenilir, en sevilesi insan ortak kurallara göre davranan ve başkalarının da öyle davranmasını isteyen adamdır. Herkesin gözdesidir o. Sürü toplumsallığı bunu gerektirir. Oysa serseri *değer* diye bildiği şeyler dışında hiçbir şeyi umursamaz. Ünler, unvanlar, dünya çapında olmalar... Bunlar boş şeylerdir.

Sanatçı ve aşık iyileşmez biçimde aykırıdırlar. Sanatçı özgünü ararken, yüksek düzeyde anlatımcı olanı ararken, hiç görülmemiş olanı görmeye ve bu arada başkalarına göstermeye çalışırken alışılmışın dışına düşer. Sanatçı ve aşık yadırganan kişiler olurlar. Neredeyse her yadırgatıcı özellik vardır onlarda. Aşık göze batır. Sanatçı ahlakın kurallarını zorlamadıkça göze batmaz, o da öyle bir adam işte diye algılanır. Aykırılıkta ayak direyen bir sanat da tıpkı aşk gibi karşı tutumları kışkırtacaktır. Ahlakın kurallarını zorlamayan adam gerçek sanatçı değildir. Aykırılık her şeyden önce yarargözetmez olanın değerler dizgesinde sözkonusu olacaktır. Aşık daha baştan aykırıdır, daha baştan kurallara aldırılmayı öngörmüş adamdır. Bu yüzden öfke uyandırır. Zaten aşık kurallara uymaya kalksa aşkta iki adım atma şansını elde edemeyecektir. Toplum onu her şeyden önce bir ahlak düşkünü olarak görme eğilimindedir. Aşık bir yana, genellikle insanlar sıradan bir serseriye bile düşman gözüyle bakarlar. Oysa aşık adamın aşık olmakla bir ahlak sorunu yaratmış olduğu doğru değildir. Kaldı ki her yan her anlamda kurallara sıkı sıkıya bağlanmış olan ya da bağlanmış görünen ahlaksızlarla doludur. Buna karşılık aşık kişi gerçek anlamda bir ahlaklılık örneği oluşturur.

Aşk bir yoldan çıkmadır, yoldan çıkarken göreneklerin hatta alışkıların çizdiği çerçevelerin dışına çıkmadır. Tek ölçüt sevgili olunca ya da

tek değer sevgili olunca onun dışındaki her şey geriye itilir ya da sıradanlığa indirgenir. Hele çok *uygunsuz* koşullarda gerçekleşmişse aşk düpedüz topluma karşı ama özellikle aileye karşı işlenmiş bir suçtur. Annelelerin babaların evlatlarını çok uygun koşullarda çok uygun kimselerle evlendirme düşlerini yıkar götürür en başında. İnsanlar her şeyde uygunluk ararlar, uygunluk denen şey alışılmışın ta kendisidir. Uygun koşullarda aşk olur mu? Olmaz elbette. En uygun koşullarda aşk ikili bir sevgi ortamından başka bir şey değildir. Sorun genel olarak onaylanmış olanla genel olarak onaylanmamış olan arasında seçim yapmak sorunudur. Serseri ya da bir başka deyişle özellikli insan ya da aykırı insan aşk denilen uygunsuz işin baş sorumlusu olarak bilinir. Serseri ya da aşık hep usdışı işler yapar, bu yüzden ona güvenemezsiniz. Genel olarak böyle düşünülür. Gözünün önündeki uygunu görmez serseri, gider ta ötedeki uygunsuzu seçer. Böyle söylerler onun için. Toplumsallık ussallığı gerektirir. Gönüldür aykırılığa destek veren. Ussallık toplumsallığın gereğidir hatta temel koşuludur. Yoksa dünya neye benzerdi! Ne var ki bu genel görüş her zaman doğru olmayabilir. Gide'in dediği gibi: "*Erdem usta değil aşktadır*".

Aşk görünüşte çok yaygındır hatta salgındır. Onu hastalık olarak nitelendirenler için onu "salgın" sıfatıyla nitelendirmek daha doğru olacaktır. Kimdir aşık dediklerimiz? Her yan aşkla ya da aşıklarla doludur. Şu parklarda öpüşenler, yollarda el ele dolaşanlar değil midir onlar? Şurada burada göz göze bakışanlar? Bu bir yanılmadır. Şurada burada aşk adına bir şeyler yaşanır. Kimileri aşk adına komşu kızını beğenirler, kimileri aşk adına evlenirler, kimileri sonradan karılarına ya da kocalarına aşık olurlar, olduklarını söylerler, neler neler...Birileri de vardır, aşk denen şey zaman zaman onların uzağından geçen garip bir kuştan başka bir şey değildir. Bir takım sürtük kadınlar, süslü adamlar, garip kızlar, ipsiz oğlanlar aşk adına bir takım işler çevirip dururlar. "Aşk" sözcüğünü ağzından düşürmeyip ikide bir aşık olduğunu söyleyen ya da iki günde bir aşık olmuş gibi yapan birileri de vardır sağda solda. Gözüne kestirdiği kişiye aşık olan pekçok kişi dolaşır ortalarda. Onlar gerçekte aşktan habersiz kimselerdir, tanımadıkları ve bilmedikleri aşkı dar kafalarıyla kötüye kullanan kimselerdir. Onlar her zaman hesaplıdırlar, aşkın hesap kaldırmadığını bile bile ya da bilmeye bilmeye. İşler bir ters gitmeyegörsün, dünyaya değişmem dedikleri kişiyi bir anda gözden siliverirler. Oysa gerçekten aşık olan insan sevdiğini hiçbir durumda gözden çıkaramaz. Her şey olsun, yeter ki ayrılık olmasın diyecektir o. Ya da Şeyh Galib gibi şöyle diyecektir: "*Firkat adet olmasın kan eyle kanun eyleme*".

/ Şehr-i hüsnün şehriyarısın ferman senin. ”

Serseri tüm yaşama, bu arada aşka da kendini olduğu gibi bırakır, bedenini ırmağın akışına bırakır gibi. Ancak onu durdurmak isteyecek, onun karşısına çıkacak birileri vardır. Onlar aşkın düşmanlarıdır. Onlar neyi nasıl yapmaları gerektiğini çok iyi bilirler. Onlara göre insan aşkın heyecanlarını yaşamalı ama tehlikelerini yaşamamalıdır. Ruhu aşk denilen şeyde hırpalamak yazık değil midir? Bunlar dünyanın çok akıllı aptallarıdır. Bir gün, bir tek gün gerçekten aşk yaşasalar, nicedir aşk diye bildikleri ya da bilmek istedikleri şeyin aşk olmadığını, böyle bir şeyin ille adlandırmak gerekirse soytarılık diye adlandırılabileceğini öğrenmiş olacaktı. Bu durumda serserinin dünyada elbette yeri olmayacaktır. Bu durumda serserinin aykırı edimlerini kimse yasallaştırmaz, serseriye kimse toplum dışı olmaktan çıkaramaz. Serseri bir vurdumduymazdır sanki, öyle algılanır. Oysa serseri ince insandır, onu sokak itiyle karıştırmamak gerekir. Bir serseri yüreği taşımak her kişinin harcı değildir. Serseri diye nitelendirilen kişi aşık olacak kadar duyarlı insandır. Ondan başka kimsenin doğru dürtüst aşık olma şansı yoktur, çünkü kendini bir şeye ya da birine tam anlamında yalnız o adayabilir. Serseri denen kişi aşk için ya da kimilerine göre bir hiç için, örneğin değmez diye düşünülen biri için uykularını zehir edebilecek kişidir. Kimin değil kimin değmeyeceğini bilenlerin sayısı da hiç az değildir. Serseri göze alabilen adamdır. Başına bela almakta ustadır o. Başına bela almakta usta da olsa o bir Don Juan değildir. Don Juan’la tek benzerliği gözüpекlik konusunda olabilir. Don Juan yırtık bir gözüpекtir. Aşık ya da serseri, korkusuzluğu bir tür korkuyla yaşar. Serseri her zaman kaygılıdır, belli etmese de.

Serseri damgasını yemiş kişi insanlara korkunç görünür. O onlara göre tam anlamında bir kargaşacı olmalıdır ya da bir hiççi olmalıdır. Oysa gerçekte serserilikten payını almamış insan korkunçtur. Böyle insanlar var mıdır? Olmaz olur mu, istemediğiniz kadar! Serseri bilgedir, onda insan saygısı vardır, onu özellikli kılan arayışı ve adanışıdır. Aşkı da bir arayış ve adanış alanı olarak kendine yakın duyar. İnsan olduğunu ve insana olabildiğince yakın olması gerektiğini düşünür serseri. Onu iyi tanımayanlar onda bir başıbozuk, bir bencil, bir kendinden başka kimseyi adam yerine koymayan düz bir serüvenci bulmak isterler. Serseri dünya insanıdır. Heyecanların insanıdır. Aşıktır ve herkesin acınası bir sıradanlıkta yaşadığı şeyleri bile o bir olağanüstülükte yaşamaktadır. Serseri şu ya bu anlamda insana dokunmak ister: insana dokunmak eşsiz bir şeydir. Dokunmak ve dokunulmak ister o. Dokunmayan, yalnız-

ca gözlemleyen ve tasarlayan ussalık korkutur onu. Böyle bir ussalık gerçekten tehlikelidir. Çünkü dünya egemen olmak için değil yaşamak içindir. Don Juan yaşamayı değil egemen olmayı seçmiştir. Serseri egemen olmaktan da egemen olunmaktan da yana değildir. O yaşamak ister, egemen olma heyecanını başkalarına bırakmıştır. Ussallığın, salt ussallığın, yarara yönelik kaba ussallığın kendini kandırmaktan başka bir anlama gelmediğini bilir. İnsanlar bir tür üstünlük oyunu oynayarak yokolup giderler. O ussal insanlar ruhlarını bir şeylere, görünmez bir takım güçlere verip çıkmışlardır. Ruhunu zibidi şeytanlara ya da uyuşuk meleklerle satmış olanlar olarak görebilirsiniz onları.

Kaba usçu ussallığın şaşmaz gücüne inanır. Dünyayı usla düzenlemek ve kimseyi düzenin dışına bırakmamak doğru olur diye düşünür. Ona göre bütün insanlar kafalarını iyi kullanabilselerdi dünya bir cennet olurdu. Kafaları kullanmak dedikleri şey çıkarıcılık adına yaşamı kurulaştırmaktır. Usu savunurlar ama onu yakından tanıdıklarını söylemek de zordur. Bilinçaltını hafife alıp bir us savunuculuğu yapmaya başladığımız yerde bilinçaltı bizimle oynamaya başlar. Bize bir takım “ussal” davranışlar esinler ve sonunda bizi şaşkına çevirir. Görünür usun altında görünmez usdışı etkindir her zaman. Usun ipleri besbelli usdışının elindedir. Kendine göre usçu bir takım zavallılar dünyayı bir yarı bilinçle düzenlemeye ve hatta güzelleştirmeye çalışırlar. Yarım pabuçla uzun bir yolculuğa çıkmak gibidir bu iş. Yaşam bu yüzüyle hem gülünç hem acıklıdır: insan ussalık adına nice gülünç ve acıklı durumlara düşer. Serseri kaba ussallıktan uzak olduğu için mutludur, kaba usu gözden çıkarmakla yaşamın en verimli kaynaklarına ulaşma olanaklarını ele geçirmiş olduğunu bilir. Onlar yükselsinler ve kazansınlar, ben yaşayacağım, der serseri. Der ve yaşar. Onun yaşadıkları bize pek çekici gelmeyebilir hatta itici görünebilir, ne var ki onun yaşamı onun yaşamıdır. Onun yaşamı en azından renklidir. Siyah-beyaz yaşamların sıkıcılığı yoktur onun yaşamında. Serserinin sıkıntısı dünyanın serseriliğe yatkın olmayışıdır. Yasalar, görenekler, kurallar, kalıp davranışlar ya da alışkıları...

Bütün bunlar bitecek gibi değildir ve herbiri yaşama ayrı bir engel çıkarır. Genel olarak insan serseriliğe yan bakar, çünkü yaşama yan bakar. Dünya serserilik edemeyecek kadar boş ve yüreksiz insanlarla doludur. Korku insanları dayanışık ve egemenliğe eğilimli kılar. Bu anlamda bir araya geliş gerçek anlamda toplumsallaşmayla ilgili değildir. Bu bir kalıptan çıkmışa ya da bir çarktan çıkmışa benzeyen insanlar birbirlerine benzedikçe mutlu olurlar. Onlar şaşmaz kuralları ya da bil-

gileri olan ortak bir bilinçle düşünürler. Tümünün görüşleri üç aşağı beş yukarı aynıdır. Tartışmalarını da tam bir bilinç bulanıklığı içinde o üç aşağı beş yukarı çerçevesinde yaparlar. Birbirlerini öykünürler durmadan. Birbirleri gibi yaparak iyi olacaklarını düşünürler. Birbirleriyle iyi olacak yerde birbirleriyle hastalanırlar, birbirlerini hasta ederler. Hep bir yöne gitmek onlar için son derece güven vericidir: aynı kalıp sözleri söyleyerek, aynı biçimde davranarak ve kendileri gibi olmayanları benzer sözlerle durmadan suçlayarak ömürlerini tüketirler. Dünyada o kadar az serseri vardır ki...Bu yüzden aşklar aşk değildir, sözde aşklar vardır, aşk diye gösterilen ilişkilerin çoğu yapaydır, yalanlarla örülmüştür, korkularla süslenmiştir. Evet, o kadar az serseri ya da o kadar az gerçek insan vardır ki...O kadar az gerçek aşk vardır ki...

Kaba ussallığın batağına saplanmış insanlar aşk konusunda korkular yayarlar. Gerçekte onlar iyi birer korkaktırlar, yaşamaktan korkarlar ama en çok da aşktan korkarlar. Evet, birer yaşam kaçkını olan bu insanların en çok korktuğu şey aşktır. Bu sözde kendini bilen insanlar kendilerini ve özellikle yakınlarını aşktan korumak için neler neler yaparlar. Özellikle çocuklarını aşktan korumak için...Örneğin babalar kızlarını *o anlamda* aşık olmayacak kadar uslu ya da ussal yetiştirebilmek için yollar yordamlar bulurlar. Bunun için en iyi yöntem baba sevgisini kullanarak inandırma yöntemidir. Sevsin, birini sevsin, ama evleneceği gibi birini sevsin diye düşünür baba. Kız çocuğu genç kızlığa doğru geçiş yaparken baba söylenmeye başlar: *"Erkek gibidir benim kızım."* Eh, erkek gibi olduğuna göre erkeklerle işi olmayacak demektir. Vakti geldiği zaman uygun birini bulsun, evlensin, hepsi bu. Bu yolda *iyi aile çocuğu* denilenleri kaçırmamak gerekir. Gençleri aşktan koruyabilmeyenin bir yolu da onların gönüllerinde yararcılık ateşini yakabilmektir. Çıkarlarını düşünmeye alışmış bir kişinin aşkla ne ilgisi olabilir. Özetle, kızın da oğlanın da uygunsuz birine gönül vermemesi gerekir. Aşkın tehnikelerini erkenden ussallıkla gidermek gerekir. Evet, en iyi yöntemlerden biri kızı *erkek gibi* yetiştirmektir. Erkek gibi kız tam tamına bir aptallık simgesidir, kendine uymayan bir takım sert davranışlarda bulunarak yüceldiğini sanan bir zavallıdır. Bu durumuyla ruhsallığını tehlikelere atar, içinde sapıklıklara giden yolu yavaş yavaş açmaya başlar. Çağımızın kafası yarara işleyen bir takım sevimsiz amazonları en azından görünüşte erkekten de erkeklerdir.

Böylece görünüşte sorun kökten çözülmüş olur. Gerçekte sağlıklı bir kişiden hastalıklı bir kişilik oluşturulmuştur. Yarar fikrinin üzerine

geçirilmiş namus kılıfı giderek bilinci yaşamın verimli kaynaklarından koparıırken bireyi hastalıklı kılar. Birer sağlıklılık belirtisi gibi görünen hastalıklı durumlar vardır. İnsanın nerede ya da hangi noktada zedelenmiş olduğunu gözlerine bakıp anlayamazsınız. Ancak hastalıklılığı ortaya koyan çok basit belirtiler de vardır. Örneğin kendi ayakları üzerinde durabilme direnciyle bir başkasına yamanma telaşı arasındaki ayrım sağlıklılıkla hastalıklılık arasındaki ayrımı duyurur bize. Gerçek anlamda namus insan olma onuruyla ve sorumluluğuyla ilgili de olsa bu çok belirgin hastalıklı durumlarda yalnızca bedenini başkasının bedenine dokundurmamak duyarlılığını anlatır. Sorun ele güne rezil olmama sorununa indirgendiğinde artık her şey göreneklerin kaba buyruğuna sunulmuş demektir. Bu durumda yapılacak tek şey kızları erkek denilen canavarlardan korumaktır. Bu korunmuş kız çocukları birer dünya ace-misi olarak yaşama girerler: biri onları yönetmeli, biri onlar adına kararlar almalı ve uygulamalıdır. Böyle bir ruhsallık değil aşka, herhangi bir basit evlilik ilişkisine bile uygun değildir.

Kınanmayı göze almadan yaşamak istediğinizde başınıza her şey gelebilir. Gerçek uygar insan biraz da toplumda yürürlükte olan genel değerler dizgesini gözden uzak tutmamakla birlikte bildiğini okuyan insandır. Bildiğini okuma suçunu ahlak adına da işleyebiliriz, ahlaksızlık adına da işleyebiliriz. Nitekim herhangi bir fahişe de bir bildiğini okuyandır. İnsan olmak adına bildiğini okumakla çirkinlikler adına bildiğini okumak elbette birbiriyle karıştırılmaması gereken iki ayrı durumdur. Değerler adına aykırılık toplumun bağışlamayacağı şeydir. Toplum fahişeyi elbette benimsemek istemez, ama onu serseriye benimsediğinden daha kolay benimser. Sait Faik'in **Bir takım insanlar**'ından aldığımız şu satırlar bunu pek güzel açıklar: *"Melek eve gün doğarken döndü. Babası kapının önündeydi. Kızını görünce, geceden beri hazırladıklarını, birer birer fakat yarısını unutarak boşalttı. Bunlardan bir tanesi, en hafifi olmakla beraber en yürek paralayıcı olanı, her şeyi aydınlatanı 'Rezil olduk'tu. Rezil olmak...Doğru. Rezil olduk. Ancak bu sözle Melek vaziyetin vahametini kavramıştı. Dışarıda bütün gözler kendisine bakacaktı. Bir genç adamın evinde sabahlamak ne demektir? Hastaymış... Ne olursa olsun! Burada çamların altında her türlü kepezelik yapılabilir, bunlar olağan şeylerdir: Kimse rezil olmaz, dedikodu yapılır gerçi ama, kimse kimsenin yüzüne karşı 'Çamlarda şununla şöyle yaptın, böyle ettin' diyemez. İma edilirse buna pek ehemmiyet verilmez. Fakat bir delikanlının odasında alnına bezler koymak..."*

Aşkın temelindeki duygu ya da aşkı aşk yapan duygu her şeyden

önce kavuşamamışlık duygusudur. “Bahçeye serinde gel / Ayva nar erende gel / Hasta düştüm gelmedin / Bari can verende gel”. Kavuşamamanın sıkıntısı insana böyle acı şeyler söyler. Kavuşamama yani olanaksızda belirlenme aşkı kamçılar. Aşkın tohumu olanaksızda serpilir. O yüzden her aşk bir sevda’dır. Kavuşma duyguları belirginse ya da kavuşma koşulları zaten uygunsa aşka ne gerek var ki! “Sevdiğine kavuşamazsın aşk olur” dediği gibi adamın. Aşkın temelindeki kavuşamama duygusu ya da kavuşmanın olanaksızlığı duygusu insanı gerilimli ve sonu belirsiz bir özlemle bunaltır. Bir yer gelir, olanaksızdan olanaklıya geçilir. Engeller kaldırılır, başkaldırmalar sonuç verir, birilerine bir şeyler benimsetilir ya da en azından kaçıp uzaklara gidilir. Bu noktada aşkın özel sorunları kendini gösterir, iç sorunları kendini gösterir. Olanaksız mı öngörürüz aşkı? Gerçekten dokunduğumuzda uçup giden şey midir aşk? Aşk gerçekte karşılığı olmayan bir yüceltme midir? Onca gerilimli duyguların ardından bir basitin ortamına mı çıkarız? Her aşkın sonunda *değmezmiş* deyip çıkmak bir yazgı mıdır? Öyleyse çok yazık. Sabırla bekleyeceksin, gene bekleyeceksin, bekleyeceksin, tam kavuştuğun yerde, kavuştum dediğin yerde her şey hiç olmamış gibi olacak, her şey bir açmazda düğümlenecek.

Hatta aşkın ilk dokunuşmada uçup gideceğini düşünenler vardır. Kavuşamama noktasından kavuşma noktasına geçilir geçilmez her şey biter diye düşünenler vardır. Kavuşma bizi düş dünyasından gerçekler dünyasına hızlı bir biçimde indirir. Bir gözden düşme korkusu her zaman vardır. Halkımız bu korkuyu şöyle açıklamıştır: “Dolaşırım izinden / Ayrılammam dizinden / Ben ölmeye razıyım / Düşeceksem gözünden”. Aşkın kendine karşı güçsüz kaldığı noktada her iki yanda çözümler başlayacaktır. Bir umutsuzluk duygusu aşk alanını tutacaktır baştanbaşa. Marguerite Duras böyle bir umutsuzluğu duyurur bize. **Modérato cantabile**’de bu umutsuzluk çok belirgin bir biçimde konulur: dudakların dokunuşması aşkın sonunu getirir. Henri Hell, **Marguerite Duras’ın roman dünyası** adlı incelemesinde umutlu bekleyiş evresiyle kavuşma evresi arasındaki çatışkıyı duyurur: “Bekleyiş. Marguerite Duras’ın tüm kişileri bekleyiş içinde yaşarlar; bekleyiş umudu sözverir.” Aşka ya da daha doğrusu kavuşmaya gelince, o zaten olası olmayan şeydir: *aşkın kendisi* diye bir şey yoktur. Aşkın eşiğinden girdiğiniz anda aşk dağılıp gidecektir. Henri Hell der ki: “Marguerite Duras’ın romanları olası olmayan aşkın romanlarıdır. Belki de **Les petits chevaux de Tarquinia**’daki Jacques’in söylediği gibi ‘Dünyada hiçbir aşk aşkın yerini tutmaz’ da ondan.”

Marguerite Duras'nın romanlarında aşk varoluşsal bir engele uğrar, bir tür yazgısal çengele takılır. Aşkın özü ayrılıktır ya da kavuşamamadır gibilerden bir izlenim alırız bu romanlardan. İki kişinin gerçek birlikteliğini olanaksız kılan bir engel vardır. Bu engel gerçekten vardır: öznelarası ilişki, özellikle onun en güç ve en özel biçimini oluşturan aşk ilişkisi son derece sorunlu bir ilişkidir, her zaman bir açmazı düşündürebilir bize. İnsan ilişkisi, en çok da aşk ilişkisi bilinmezlerin ilişkisi-dir. Sonunda aşk ölür, bir balonun sönmesi, bir derenin kurumması gibi. Aşkın mezarlığı çok büyüktür. Aşkın kendisinden çok söylentileri ya da öyküleri ilginç olabilir. Bu söylentiler ya da öyküler de genellikle acıklı şeylerdir. Marguerite Duras'nın **Le marin de Gibraltar**'ının başında şu sözler yer alır: *"Onun için dünyada en önemli şey aşk öyküleriydi."* Bu romanda söylenildiği gibi, insan dünyanın zenginlikleri arasında açlıktan ölen bir çift oluşturabilir. Evet, belki de aşk'ın kavramı ya da fikridir güzel olan, belki *aşkın kendisi* diye bir şey yoktur, aşk belki de düşten başka bir şey değildir. İnsanın uyanıkken gördüğü bir *yüceye ulaşma düşü.*

Bu da aşkın gerçek varlığını kavuşma öncesinde duyurduğunu, kavuşmayla birlikte aşkla ilgili her şeyin bir çırpıda uçup gittiğini sezdirir. Ne olursa olsun aşk vardır, bir düş olarak, bir tasarım olarak, bir aldanış olarak ya da düpedüz bir gerçeklik olarak, bir vazgeçilmez yaşam koşulu olarak vardır. Evet, aşk en azından bir yanılsama olarak vardır. O bir yanılsamaysa onunla birlikte duyulan acılı ve sevinçli duygular da mı yanılsama? O uçucu bir gerçekliktir belki de. Onun varlığıyla ilgili çeşitli görüşler olabilir, ama bütün bu görüşler onun geçici olduğu konusunda birleşecektir. Aşk şudur ya da budur, ama ne olursa olsun geçicidir. O da olgunlaştığı anda her şey gibi söner ve yerini başka bir şeye bırakır. Aşk sevinçlerden çok ya da sevinçler kadar acılara yatkın bir geçici duygusalıklar ortamıdır. Aşkın en iyisi bile acılar dizisidir. Sevgili sevgiliye acı çektirir, hatta istemeyerek acı çektirir. Aşka uzaktan bakanlar onu boşuna çekilmiş acılar bütünü olarak göreceklidir. Eski aşık geçmiş günleri düşündükçe bir garip olacak, o günlerdeki kendini azçok yadırgayacaktır. Bir manide pek güzel söylenildiği gibi *"Aşk öyle bir cevher ki / Katreyi umman yapar"*. Karacaoğlan aşkı şu sözlerle tanımlar: *"Önü muhabbet de sonu ayrılık"*.

Bu çerçevede erkek kadın için, kadın da erkek için tehlikeler oluşur her zaman. Bir erkek ve kadın karşıtlığı içinde kadın çok zaman acıların ve tutarsızlıkların ya da tutarsız davranışlarla gelen acıların tek sorumlusu olarak görülür, suçlanan taraf olur. Bu suçlama tam tamına

haksız bir suçlama değildir, onun yüzde yüz haklı bir suçlama olmadığı da kesindir. Kimilerine göre sanki aşktaki tüm kötülükler kadın ruhunun indirgenemez bazı olumsuz özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Shakespeare **Troilos ile Kressida**'da şunları söyler: "*Pohpohladığınız sürece kadın melektir. Onlar elde ettiğinizde yitip giderler. Mutluluğun özü yalnızca üstün gelmededir.*" Ne olursa olsun aşk bir çılgınlıktır, olğanın dışına çıkarır bizi, bilincimizi bulandırır. **Verona**'lı **iki centlmen**'de Shakespeare aşkı şöyle tanımlayacaktır: "*Aşık olmak gözyaşları içinde aşağılanmayı; yürek sızlatan iççekeşler içinde kaçak bakışları; uykulu, yorgun, sıkıntılı kırk gecenin arasında geldigeçti bir sevinci elde etmektir. Siz üstün durumdaysanız bundan ancak kötülükler elde edeceksiniz. Siz yenik durumdaysanız büyük acı çekeceksiniz. Ne olursa olsun usun gitmesiyle gelen dinginliktir bu ya da deliliğin yokettiği usur.*"

Konuyu özellikle duygusal açıdan ele aldığımızda kadın eşittir erkek diyemeyiz elbette. Çalışmamızın birinci bölümünde kadın-erkek karşıtlığını ele alırken de gördüğümüz gibi kadın ruhsallığı pekçok bakımdan erkek ruhsallığından ayrılır. Kadın olmanın ve erkek olmanın kendine göre duygusal koşulları vardır elbet, bununla birlikte kadın erkek karşıtlığı içinde erkeğin baştan sona olumlu kadının baştan sona olumsuz bir konumu olduğunu düşünmek olası değildir. Aşkta kadın erkeği ne kadar tüketirse erkek de kadını o kadar tüketir. Kadın ruhuyla erkek ruhu elbette ayrılıklar gösterecektir, bu ayrılık bir yanın melek öbür yanın şeytan olması demek değildir. Aşkın sorunları kadının şöyle erkeğin böyle olmasından çok ayrı cinsten iki bireyin bir bütün olma yolunda sayısız engele uğramasından gelir. Gene de özellikle kadını suçlayan görüşler az değildir. Kadın genellikle *oyuncu* olarak nitelendirilir. Örneğin Çehov'un **İvanov**'unda kişilerden birinin söylediği şu ilginç sözleri anımsayalım: "*Şu dünyada ne hekimlere ne avukatlara ne kadınlara güvendim.*"

Aşk bir içtenlik ortamı olduğu kadar bir oyun ortamıdır. Bir ikili oyundur bu. İki kişinin bir tahtarevallide bir inip bir çıkması gibi. Gerçekte sanatçı da aşık da oyun insanlarıdır, onlar durmadan oyun oynarlar. *Aşk oyunları* deyimi düşünsel ve bedensel bir şeyleri anımsatır. Sanatçının oyunu tek kişiliktir: sanatta tek bireyin kendiyle insanlık düzeyinde tartışması sözkonusudur. Sanatçı bu tartışmayı oyunla sürdürür. Oyun sanatın vazgeçilmez yöntemidir. Aşkta karşı cinsten iki birey uyumlu bir dünya kurmak adına bir karşıtlık ortamı oluştururlar. Bu ikili oyunda denge yoktur sanki, belki de hiç olmayacaktır: Bu oyunu oy-

nayan iki kişiden biri her zaman yenmeye öbürü yenilmeye eğilimli görünür. Shakespeare'in **Bir yaz gecesi düşü**'nde Hermia "*Ne kadar nefret etsem o kadar peşime düşüyor*" der. Genel görünümüyle her zaman yüceltmede anlamım bulan aşk yoketmeye kadar varan çeşitli duygusallıklara açılır. Baudelaire şöyle der: "*Ben diyorum ki aşkın tek ve yüce şehveti kötülük yapma kesinliğinde yatar. Kadın da erkek de kötülükte tüm şehvetin bulunduğu bilir.*" Kötülük yapma eğilimi aşkın yasası gereğidir. Tam tamına iyilikçi bir aşk aşktan başka bir şey olmalıdır.

Bu çerçevede aşk mutsuzluğu bir kesinlik olarak, bir kaçınılmazlık olarak, bir zorunluluk olarak içerir. Aşkta mutluluk arayanlar onu evcilleştirmeli ya da kafese kapatmalıdırlar. Aşkta mutluluk arayanlar onu sevgiye dönüştürüp ondaki yırtıcılığı gidermelidirler. Evcilleşmiş bir aşkın aşk olmadığını, aşktan başka bir şey olduğunu bile bile. O durumda aşka benzer bir şey, bir yasallık örtüsü altında, bir ömür boyu sürmüş ya da sürecek bir mutluluk biçiminde kendini ortaya koyuverir ya da koyabilir. Şu kadar yıldır birbirine aşık karıkocalardan sözedildiğini duymuşsunuzdur, duyup da kulaklarınıza inanamamışsınızdır. Böyle bir aşkı kim istemez ki. Siz de böyle bir güzelliğe aday olabilirsiniz. Buna ister adanmışlık deyin, ister aptallık deyin, ne dersiniz deyin, bu sizi aşktan çok daha mutlu kılacaktır. Sahtesi daha sağlam şeylerden biri de aşktır. Ama gerçek aşkı yaşamak istiyorsanız, aşkı gerçekten yaşamak istiyorsanız bu tür hesapları bırakacaksınız. Mutluluğu aşktan çok daha başka yerlerde aramak gerekir.

Baudelaire **Güz sonesi** adlı şiirinde "*Ey benim bembeyaz, ey benim buz gibi Marguerite'im*" dediği kişiye "*Güzel ol ve sus*" diye seslenir. Şöyle bir tablo çizer şair bu şiirinde: aşk, karanlık ve rahat, nöbetçi kulübesinde öldürücü yayını germektedir. Burada gene kadın mı erkek mi sorusu çıkar karşımıza. Belki de kadını özel ruhsallığıyla aşkın tek tehlikeli kanadı saymak gerekecektir. Ama o tehlike olmasaydı aşk olur muydu? Kadın belki de Pandora'dır, Şeytan'dır. Baudelaire'e göre "*Kadın doğaldır yani iğrençtir*". Baudelaire bu noktada doğal ve insani ayırımına girer: "*Doğal olan her şeyi, arı doğal insanın eylemlerini gözden geçirin, ayrıştırın, onda korkunçluktan başka bir şey bulamayacaksınız.*" Gerçekten sanatta olduğu gibi aşkta da doğal olan son derece iticidir. Gerçek aşk doğal'ı örter, ona insanla ilgili özellikler giydirir, onu o olmaktan çıkarır. Doğal iticidir ve tehlikelidir. Aşk bu yüzden tüllere, buğulara, masal öğelerine bürünür. Tıpkı sanatta olduğu gibi aşkta da nesneler ya da durumlar özel görünümüler almışlardır.

Doğalın özelliği yoktur, çünkü sınırı yoktur. O hiçbir koşulda hiç-

bir biçimde özgün değildir: ağaçların ağaçlara, kadınların kadınlara, davranışların davranışlara benzediği yerde sanat da aşk da gücünü yitirmiştir ve kendi olmaktan çıkmıştır. Sanatta yapay itici gelmez bize, tersine sanatı yapay kurtarır. Bir estetikçinin dediği gibi Cézanne fırçasının izlerinden utanmaz. Aşk da özellikli bir etkinlik olarak, özgünün gerçekleştirdiği bir ilişki olarak kendini ortaya koyar. Onun beklenmedik bir akışı, görülmedik kıvrımları, sezilmedik özellikleri vardır. Bu yüzden ne kadar aşk varsa o kadar aşk vardır, aşk daha çok değildir. Onun dışındaki aşk değildir. Bir başka tabloyu uzaktan yakından anımsatan bir tablo tedirgin eder bizi. *Özgünlük* ya da *özel özellikleri olmak* aşkın birinci koşuludur, giderilemez koşuludur, indirgenemez koşuludur. Doğallık aşk için bir hiçliktir, bir umut kırıklığıdır. Kendi çok özel koşullarını yarata-mamış olan ilişkiye aşk diyemezsiniz. Her aşk kendine göre bir yapıttır. Her yapıt gibi onda da bütün bir insanlığı bulursunuz. Her aşk kendi içinde kendi varoluş koşullarını taşır ya da yaratır. O yüzden her aşk kendince büyük kendince önemlidir, kendi olmakla güçlüdür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CİNSELLİĞE DAYALI BİR ÖZNEL ETKİNLİK ALANI OLARAK AŞK

Aşk bireyin kendini en çok ben olarak algıladığı yerdir. Çünkü aşkın başladığı yer toplumsallığın bittiği yerdir. Toplumsal yaşam çok yerde ben'imizi zedeler ve bizi olabildiğince kalıplamaya hatta nesneye indirgemeye yönelir. Toplumsal yaşam kişilik özelliklerimizi, bireysel niteliklerimizi görmez, görmek istemez. Toplumsal yaşam bizi son derece anlaşılabilir bir biçim altına koymak ve öyle kalmamızı istemek gibi bir eğilim içindedir. Çokyönlülük toplumsallığa ters düşer, çokyönlülük toplumsallıkta bir tutarsızlık gibi algılanır. Toplum bizi öznelliklerimizle kavramak istemez, kavrayamaz da. Sevinme, öfkelenme, direnme, tedirgin olma biçimlerimize ilgisiz kalır. Biz onun için bir yükümlenme öznesiyizdir. O bizi birbiçim sayar, hepimize aynı biçimde yönelir, bizi tek bir biçime indirgemeye çalışır, birimizi öbürümüzden ayırmamaya bakar. Böylesi bir davranış onun işine gelir, çünkü her şeyden önce ona büyük kolaylıklar getirecektir. Toplumsallık düzen demektir, önemli olan düzenin bozulmamasıdır. Oysa insan olmak toplumsal bir çerçevede özel özellikleriyle varolmaktır. Toplumsallık indirgenemez bir gerçekliktir ama bizim özel özelliklerimiz de indirgenebilir şeyler değildir. Özel özelliklerimizi toplumsallık adına baskı altına alsak da onları boğup yokedemeyiz. Aşkta özel özelliklerimiz açınlanır, onda kendimizi tüm kişiliğimizle ortaya koyarız, onda gizlenme gereği duymadan varoluruz. Aşk ortamında maske yoktur ya da olabildiğince

aza indirgenmiştir. Toplumsal yaşamda şöyle ya da böyle diye tanıdığımız kişi aşta bambaşka biri olarak çıkar karşımıza, bizi şaşırtır. Tıpkı sanatta olduğu gibi. Toplumsal yaşamda oldukça soğuk bulduğumuz bir insan aşta ve sanatta sıcacık oluverir. Kısacası, aşta ve sanatta özelliğimiz bütün boyutlarıyla açınlanır.

Bu açınlanan öznellikte dolgun ve zengin bir düş dünyası çıkar karşımıza. Us biraz işi gevşek tuttu mu düşler ve düşlemler dünyamızı sarıverir. Zihnimizin bu renkli ürünleri kişiliğimizin canlandırıcı gücünü oluştururlar. İnsan özellikle tasarlayan, daha özellikle de düş kuran varlıktır. Düşte gerçeklikten uzaklaşmış gibi oluruz, ancak bu gerçek bir uzaklaşma değildir. Düşler gerçekliğin güçlü simgeleri olarak bilinç etkinliğimizi tepeden tırnağa sarabilirler ve bizim tasarlayan bir varlık olarak ileriye açılmamızda sayısız olanaklar sağlarlar. İsteklerimizin ya da yoksunluklarımızın verimli ürünleri olan bu bilinç ürünleri bize aşkın yolunu bulmakta da yol gösterici olacak, itici güç oluşturacaktır. Aşta ussallığımız düşlerimizle bütünleşir. Düş ve düşlem sanatta ne ölçüde belirleyiciyse aşta da o ölçüde belirleyicidir. Gündelik yaşamdan aş yaşamına geçtiğimizde kendini sakınan insandan kendini sere-serpe bırakan insana, bir düşsel ya da düşlemsel zenginlik içinde yaşamı yeniden kurmaya yönelen, yaşamı yeniden tasarlayan insana geçmiş oluruz. Düş kurmak simgelerle ve maskesiz düşündürmektir. Bu yüzden kalın maskelilerin, maskelerini bir türlü bırakamayanların aşkın ülkesine girmeleri zor olur ya da tümüyle olanaksızdır. Çünkü aş büyük ölçüde düşlerden beslenir. Aşta maskesini çıkarmak istemeyen kişi kendini bir yol ayrımında duyar, anlar ki aş maskeli bir korunma için hiç de uygun bir ortam değildir, o durumda ya maskeyi soyunmak ya da geriye dönmek gerekecektir. Kendini kendine saklayan insan aşkın eşliğinden geri dönmek zorundadır. Aşkın kapısından girmek isteyip de bunu bir türlü başaramayan nice insan düpedüz bu anlamda kendine yenilmiş insandır.

Aşta maskelerimizi atarız, kapılarımızı ve pencerelerimizi ardına kadar açarız, böylece orada güçlülüklerimiz kadar zayıflıklarımız da ortaya dökülür. Aşta insan sakınmaz kendini, her türlü özelliğini hiç sorun çıkarmadan ortaya kor. Aşta insan her yerde olduğundan daha gerçekçidir: orada herkes bilir ve benimser ki her birey olumlu özellikleriyle olduğu kadar olumsuz özellikleriyle bireydir. Aştaki rahatlığım neysem oyum rahatlığıdır. Oysa maskeler kötüdür, onlar gerçekte olumsuz yanlarımızı örttükleri gibi olumlu yanlarımızı da örterler. İçtenlikli

insan olumsuz özellikleri olmadığı için değil olumsuz özelliklerini gizlemek istemediği için sevilir. İnsan gündelik yaşamda kendini hiçbir biçimde *olduğu gibi* gösterme eğiliminde değildir. Olduğu gibi olmak toplumsallık açısından hemen her zaman bir yanıltıdır. Toplum olduğu gibi görünenler için çok iyi şeyler düşünmeyecektir. Aşk bu saçma direnişi kırar ve aşkın dili çözülür. O zaman korkular da başka şeyler de dökülür ortalığa. Kendini sakınma direnişi gerçek aşkta nereden geldiği bilinmez bir sıcaklıkta eriyecektir. Sanat gibi aşk da zorunlu olarak bir içtenlik ortamıdır. Gerçek aşık sevdiğinden sakınmaz kendini: oyun oynamaz, bir şeyi bir başka türlü göstermek için çaba harcamaz. Aşk oyunları başkadır, sevenin sevdiğine zaman zaman bir oyuncu gibi yönelmesi başkadır, bunun içtenlikli olmamakla bir ilgisi yoktur. Aşkın kapısından girmek kendini ılık bir suya bırakır gibi serreserpeliğin rahatlığına bırakmaktır. Bu serreserpelikte aşıklar sağlam yani dirençli bir bütün oluşturlar.

Ancak ne olursa olsun tabanda cinselliğin belirleyici gücü vardır. Her aşk ilişkisinde cinsellik kaçınılmaz bir belirleyen olarak alttan alta belli belirsiz zonklar. Her zaman öne çıkacak değildir ama her zaman dipte sessiz kalacak da değildir. Aşk varsa cinsellik de vardır. Cinsellikten yalıtılmış herhangi bir aşk düşünemeyiz. Böyle bir şey yalnızca ve yalnızca hastalıklı bir yönelimi duyurur. Aşk her şeyden önce cinsel anlamda dokunmayı gerektirir. Aşk diye bir sorunumuz olmasaydı, salt cinselliğini yaşayan varlıklar olsaydık her şey çok kolay ama insan değerleri açısından çok verimsiz olacaktı. Cinsellik evrensel bir birbiciimliliği getirirken bizden kalıp davranışlarda bulunmamızı isteyecektir. Cinselliğin tekdüzeliği aşkta kırılmaya uğrar. Oysa insan için salt cinsellik olası değildir. Aşk bir yana, hiçbir iki cins arası sağlıklı yakınlık yoktur ki içinde duygusallık bulunmasın. Sanatta olduğu gibi aşkta da duygu etkeni belirleyici etkenlerden biridir. Cinsellik içgüdüsel enerjinin ta kendisidir, o ancak duygusallıkla taçlandığı zaman insan için bir anlam taşır. Aşk da cinselliğin yetkin ölçülerde insanileşmiş biçimidir. Salt cinsellik toplumsallıktan da kişisellikten de tam anlamında arınıktır.

Bizim yaşadığımız anlamdaki aşkın tarihi insan cinselliğinin tarihinden biraz daha yeni olmalı diye düşünebiliriz. Çünkü hepimizin bildiğimiz gibi önce içgüdülerimiz vardı. Cinselliğin tarihi insan türünün ortaya çıkışıyla belirgindir. Aşkın tarihi özelliğin tarihidir, düşünselliğin ve duygusallığın tarihidir. İnsanın en eski yaşam biçimlerini araştıranlar cinsel ilişkinin çeşitli biçimlerini saptarken aşkla ilgili veriler el-

de etmekte zorlanıyorlar. En eski resimlerde karşımıza çıkan kadın tanıt-ları ilk insanda cinsel yaşamın önemli bir yer tuttuğuna tanıklık ediyor. O çok eski insanın çok yönlü bir cinsel yaşamı var mıydı? Çok yönlü bir cinsel yaşam düşünülmüş bir cinsel yaşamdır, dolayısıyla duygusal bir ağırlığı da olması gereken bir cinsel yaşamdır. O durumda aşkı sağlaya-cak koşullar bir ölçüde oluşmuş demektir. Evet, en eski atalarımızın duy-gusallıkları da az buçuk içeren gelişmiş bir cinsel yaşamı var mıydı? Bunu pek bilemiyoruz. İnsanlığın özellikle 12 000'den sonra yani topra-ğa yerleşmeye başlama döneminden sonra çok yönlü cinselliğin bilincine vardığını söyleyebiliriz. Anaerik ailenin gelişmesi insani özellikler taşıyan cinselliğin azçok kendini göstermiş olmasıyla belirgindir, ama bu dönü-şüm özellikle toplumsal ilişkiler açısından oldukça karmaşık bir yaşam düzeninin dalgalı yapısı içinde gerçekleşmiştir.

Cinselliğin doğrudan doğruya türün özellikleriyle ilgili oluşu bize aşkın hayvani yanı üzerine de enine boyuna düşünmemiz gerektiğini esinliyor. Öyle ya cinsellikten ayrı aşk yoktur, öyleyse aşk bir yandan da cinselliğin koşullarıyla belirgindir. Ne var ki aşk dediğimiz zaman ön-celikle insani bir şeyleri, duygusal ve düşünsel bir şeyleri, bilinçle ilgili bir şeyleri düşünüyoruz. Cinsel etkinlik duygusallığı ve düşünselliği zo-runlu kılmazken duygusallığı ve düşünselliği zorunlu kılan aşk cinsel-likten arınık olamıyor. Cinselliğe ilgisiz bir aşk olsa olsa hastalıklı bir yönelimi duyurur bize. Cinsellikten korkanlar her zaman *arı aşk* oyunu-nu oynayabilirler. İnsan yaşamına bilincin gelişimiyle gelen öğeler, kül-tür öğeleri cinselliği duygusallıkla ve düşünsellikle bezeyerek aşkı bü-tün boyutlarıyla, bütün olumlu ve olumsuz yanlarıyla geçerli kıldı. İnsan zaman zaman aşkı unutmuş görünse de, zaman zaman cinselliğin kaba-sabalığında sınırlanmak istese de aşktan uzak kalamıyor. Böylece aşk bilinçlenmeyle gelen, bilinci zorlayan, bilinçte oluşmakla birlikte bilin-cin denetiminden kaçan çok özellikli bir yaşam koşulu ya da insanlık durumu olarak kendini ortaya koyuyor.

Aşkı bir duygu-düşünce ortamı olarak belirlerken cinselliği onun karşıtı gibi düşünüp basit bir mekanik edimler alanı olarak algılamak doğru olmaz. Artık insan için salt cinsellik hemen hemen sözkonusu de-ğildir. Kaldı ki hayvanların cinsel yaşamlarıyla ilgili gözlemler bile cin-selliğin çeşitliliklerle dolu yönelimleri içerdiğini gösterir. Zaten bir duy-gu-düşünce varlığı olan insanın herhangi bir edimini tam bir hayvansal-lıkta gerçekleştirebilmesi olası değildir, insan dünyasında en kaba edi-me bile bir duygu-düşünce payı katılır. Yırtıcı insanlıktan yapıcı insân-

lığa geçiş kaba cinsellikten aşka geçişin koşullarını da içerir. Ne var ki aşk gibi bir incelikler ortamını enaz duygusallıkla ve enaz düşünsellikle belirleyebilmek olası değildir. Aşkın cinsellik temeli üzerinde *yüce*'ye doğru açılan bir genişliği vardır. Aşkı konu edinirken cinsellik üzerinde özellikle durmamız aşkla cinselliği apayrı şeyler saymaya, aşkı cinsellikten soyutlamaya, onu kutsalla özdeşleştirmeye eğilimli olası bakış açılara baştan karşı çıkmak içindir biraz da. Aşkı olmadık bir biçimde göklere doğru yükseltmek de (aşkın kendisi bu duyguyu verse bile) onu iyiden iyiye aşağıya çekerek bir tür gerçekçilik savıyla çamurlara bula-mak da doğru değildir. Aşkın kendini göklerde ve yedi kat yerin altında aramayan, bununla birlikte aşağıdan yukarıya ve yukarıdan aşağıya gi-diş gelişleri içeren çok yönlü ve çok çeşitli bir varoluş özelliği vardır.

Öte yandan insan yaşamıyla ya da daha doğrusu bilinçle ilgili her şey gibi aşkın da ve hatta cinselliğin de bireye göre değişen özellikleri olduğu gibi yere ve zamana göre değişen özellikleri de vardır. Bir dö-nemde bize olmazı düşündüren şey bir başka dönemde olağanla bütün-leşir. Örneğin eski Mısır'da yakınıyla birleşme ters karşılanmıyordu, ters karşılanmadığı gibi özellikle kardeşlerin birleşmesi yönetim düze-yinde birliği simgeliyordu: firavunlar kızkardeşleriyle evlenip onların güdümüne giriyorlardı. Babil'de kadınlar erkeklerden sonra geliyorlar-dı, orada kadın daha çok *türü sürdürme aracı* olarak değerlendiriliyor-du. Bununla birlikte evlilik tekeşliydi ve bazı koşullarda boşanma söz-konusuydu. İsrail'de evlilik çok önemliydi ve en önemli yaşamsal işlev-lerden biriydi, toplumsal bir yükümlülük gibi algılanıyordu. İsrail'de beden ve ruh sağlığı bozuk olanların dışında bekar yok gibiydi: bekara iyi gözle bakılmıyordu. Yunanistan'da toplumun parçalı yapısından ötürü cinsel yaşam çeşitliliklerle belirgindi. Isparta'da ailenin temel direği olan kadın Atina'da aşırı ölçülerde bağımsızdı. Buna karşılık Isparta'da ya-şam ömür boyu askerlikle belirgin olduğu için kadınların başka erkek-lerle birlikte olmaları ters karşılanmıyordu. Yunanistan'da ayrıca eşcin-sel ilişki yaygındı ve iktisadi yaşamın güçlüklerinden doğan nüfus artışı kaygılarına karşı bir tür doğum denetimi anlamı taşıyordu. Roma'da yasalarla korunmuş aile yaşamı geçerliydi.

Ortaçağ'da hristiyan inancı cinselliğin bir haz konusu olmasına kökten karşı çıktı ve cinsel hazzı mahkum etti, evlilik kurumunun sar-sılmazlığı fikrini getirdi. Cinsel yaşam türün sürdürülmesi dışında tü-müyle mahkum edildiğine göre çilecilik zorunlu bir yaşam biçimi olu-yordu. Bu çerçevede cinsel perhiz zorunlu bir durumdu: ruh temiz be-

den kirliydi. Cinsellik bu durumda yoğun bir suçluluk duygusunu kendiliğinden getiriyordu. Aziz Augustinus'un "*Bokla sidik arasında dünya-ya geldik*" sözü kilisenin cinselliğe nasıl baktığını pek güzel anlatır. Belki de bütün bunlar Ortaçağ'ın başlarında aşırı ölçülerde yaşanan ve ahlak kurallarını hiçe sayan cinsel serreserpeliğin bir sonucu olarak gelişti. O dönemde çıplaklık yasak değildi, kadınlar genellikle göğüsleri açık dolaşırlardı. Bugün ayıp saydığımız pekçok davranış o zamanlar için son derece olağandı ve fuhuş çok yaygındı. Ancak cinsel hazzın mahkum edilmesinde kilisenin ahlak açısından o tür yaşama egemen olma ya da en azından ağırlığını koyma isteminin de önemli bir belirleyen olabileceğini unutmamak gerekir. Cinsel yaşamdaki olağanüstü serbestlik giderek kiliseyi tedirgin etti ve kilise ağırlığını tekeşli evlilikten yana koydu. Kili-seye göre cinsel yaşam tümüyle şeytanın belirleyiciliğindeydi. 1183'de kurulan engizisyon cinsel suçları izlemekle, incelemekle ve cezalandırmakla yükümlüydü, daha sonra düşünce suçlarını ve sapkınlıkları kovuşturmaya başladı. Rönesans yeni insanın, dolayısıyla yeni yaşam biçiminin savunusunu yükümlenirken kilisenin bu ve buna benzer baskıcı tutumuna tepki oluşturan düşünceleri de getirdi. Rönesans aydınlarının öngörülerini cinsellikte ve her alanda çağdaş insanın eğilimlerini ortaya koyuyordu.

Yeniçağ'la gelen yeni koşullar bize insan ruhunun derinliklerini araştırma kolaylığı sağladı. Böylece cinselliğin de aşkın da daha önce giz gibi görünen birçok özelliğini tanıma olanağına kavuştuk. Rönesans'da kendini gösteren insancı yönelimler insanın kendini tanıması açısından büyük olanaklar sağladı ve insanın kendini yalnızca yaratılmış bir varlık olarak değil aynı zamanda dünyada bir varlık olarak algılamasına yol açtı. Yeni zamanlarda bir yandan ruhsal derinliklerimizi bulup çıkarırken bir yandan da toplumsal koşullar içinde evrenselliğimizin boyutlarını görebildik. XIX. yüzyıl bize ne ölçüde toplumsal ve ne ölçüde bireysel bir varlık olduğumuzun gerekçelerini sundu. İki yeni bilim, ruhbilim ve toplumbilim bizi bize ve dünyaya biraz daha yerleştirdi, böylece kendimizi daha iyi tanıdık, güçlerimizin neler olduğunu daha iyi gördük. Şunu anladık ki cinselliğin alanı oldukça karmaşık bir alandır, aşkın pekçok sorunu da bu karmaşıklığın bir ürünüdür. Ancak cinsellikteki karmaşıklığın ötesinde aşkın bir duygu-düşünce bütünlüğü olmakla uçsuz bucaksız sorunları vardır. Bu sorunlar bir bakıma iki kişilik sorunlardır, bir bakıma da hepimizin sorunlarımızdır. Aşk üzerine düşünmek, aşk üzerine konuşmak onu bir gizler alanı olmaktan çıkara-

racak mı?

Evet, insanoğlu uzun yüzyıllar içinde kendini yavaş yavaş tanıdı, yavaş yavaş geliştirdi. Onun aşkı tanınması ve cinselliği belli bir bilinçlilikte yaşaması zamanla oldu ya da hatta epeyce geç zamanlarda oldu. Bu gelişim sıkı sıkıya insanın kendini ben olarak sezmesine bağlıdır. İnsanın “ben” olduğunu sezmesi ya da kendini bir ben olarak belirlemesi oldukça geç zamanların işidir. Yeniçağ’ın başlarına gelene kadar insan birey olmanın ne anlama geldiğini çok iyi bilmiyordu. Birey olmaya özenen, toplumun içinde eritilmiş bir varlık olmaktan kurtulmak isteyen insan, kendi bireyliğini oluşturmaya tutkuyla yönelen insan ayrıca toplumsallığı daha doğru kavrayarak dünyayı yeni bir biçimde düzenlemeye yöneldi, böylece zamanı etkin ve kendini tarihsel kıldı. O artık uçsuz bucaksız bir zaman-uzam genişliğinde yalnızca doğup büyüyen ve ölen sıradan bir varlık değildi, uzamda ve zamanda bir bütün oluşturan ve bu bütünselliği içinde sürekli bir gelişim gösteren insanlığın bir parçasıydı. Yeni insan birey olmanın insanlığa yani tarihe katılmak olduğunu anlamak açısından çeşitli olanaklara kavuştu. Bir başka deyişle insanoğlu yeni zamanların başlarında kendini yeniledi, artan ya da zenginleşen bir birikimin dönüştürücü kalıtçısı olduğunu anlayarak yeni bir kavrayışa ulaştı. Bu yeni kavrayış, bu yeni dünya ve tarih kavrayışı elbette birdenbire ortaya çıkmadı. Bu yeni kavrayış öte yandan elbette yaşamı birdenbire değiştirmede, eski insanı kaldırıp onun yerine bir çırpıda yeni insanı koymak olası değildi. Ancak yeni koşullar insana daha iyiye doğru gelişme yolunda yeni ufuklar açtı.

Gerçekte aşkın ve cinselliğin yetkin bilincine XIX. yüzyılla birlikte ulaşmaya başladık. Cinsellik daha önceleri özellikle doğal bedensel gereksinimlerin karşılanmasını amaçlayan edimlerle ve buna göre türü sürdürme kaygılarıyla belirgindi. Çağımızın başlarına kadar cinsel yönelimlerimiz büyük ölçüde kabasabalığın koşulları içinde gerçekleşmiştir. Kadının ikincil bir önem taşıdığı hatta adam yerine konmadığı dönemler elbette cinselliğin bedensel gereksinimleri karşılamakla sınırlandığı dönemler olacaktır. Kadın toplumsal yaşama bir insan bireyi olarak çok yeni katılmıştır. Soyluluğun kadın-erkek ilişkisine getirdiği ilginç biçimsel özellikler gerçekte cinsler arasında karşılıklı saygıya ve sevgiye tanıklık etmiyordu, elbet cinslerin birbirini çok iyi tanıdığını da göstermiyordu. Hristiyanlığın cinselliğe getirdiği korkular ve yasaklar, sözde insana saygılı olmak kaygısıyla koyduğu kurallar Yeniçağ’ın başlarında da geçerliydi: yatak kutsaldı, kadının cinsel varlığı da kutsaldı, bu kut-

salık cinselliğın ya da aşkın tüm hazlarıyla ve tüm güzelliğleriyle enine boyuna yaşanmasını engelliyordu. Kadının cinsel varlığının kutsallığı kadının değeriyle ilgili değildi, daha çok onun doğurganlığıyla ilgiliydi.

Cinselliğın enine boyuna yaşanabilmesi için *ben olma* sorununun kökten çözümlenmesi gerekiyordu. İnsanlar ben olma diye bir şeyin önemini kavradıkları anda onun kolay gerçekleştirilebilecek bir iş olmadığını da anladılar. Biz bugün bu ben olma sorununun dile kolay bir sorun olduğunu çok iyi biliyoruz. Kierkegaard bu gerçeğı bize şöyle duyurmuştu: “*Sonuna kadar kendi olma yürekliliğini gösterebilmek, bir bireyi gerçekleştirilme yürekliliğini gösterebilmek...*” Bireyselin kendini bir güç olarak ortaya koymadığı ya da koyamadığı ortamlarda toplumsallık tıpkı Ortaçağ’da olduğu gibi yalnızca ve yalnızca kabasaba koşullarda bağımlılaşma anlamı taşıyacaktı. Böylece bireyselin öne çıkışı toplumsal önemli kılarken aşkın ya da cinselliğın değişik boyutlarını da, gizli kalmış yüzlerini de ortaya çıkardı ve yeni anlamını belirledi. İnsan bundan böyle toplumun basit bir bağımlısı, doğaüstünün kötü bir kuklası değil, bütün bir insanlığın üyesi, bütün bir tarihin kalıtçısı, bütün bir geleceğın sorumlusu olarak yaşama katılıyordu. Aşkın ve cinselliğın çok yeni anlamları da bu insanın, bu özgürlüğe eğilimli insanın, bu kurucu ve yapıcı olmak isteyen insanın, bu dönüştürücü insanın, bu kendiyle savaşıyan insanın, bu her anlamda kavgacı insanın ürünü olacaktı.

Cinselliğın doğru olarak kavranılmasında ruhbilimin ve ruhayırıştırmasının önemi büyüktür. Bu konuda özellikle Freud’un katkılarının çok önemli olduğunu unutmamak gerekir. Dün kaskatı ölçülerde yasaklara uğrayan, kutsallık önerileriyle bulandırılan ve aşağılanan cinsellik bugün yaşamın çok önemli bir yüzüdür ve buna göre çok önemli bir araştırma alanıdır. Dünyanın her yerinde aşkla olmasa da cinsellikle ilgili olarak yayımlanan kitapların ve incelemelerin sayısı günümüz insanının bu konuda ne kadar duyarlı olduğunu göstermeye yetecektir. Aşk yeteri kadar incelenmedi, yeteri kadar tartışılmadı, ama cinsellik üzerine özellikle ruhbilimciler değişik görüşler ortaya koydular. Ancak bunca çalışmanın cinsel yaşamımızın temelinde yatan gizleri sonuna kadar çözdüğünü, onunla ilgili her soruyu rahatça yanıtladığını söylemek hiç de kolay değil. Gerçekte bu tür yayınlardan bir bölümünün bir gerçeğı araştırmaktan çok duygu ya da heyecan ticareti yapmak gibi bir amaca yönelik olduğu da kesindir. Bu çerçevede bilimsel ya da felsefi düzeyde çokça yol alınmış olduğunu söylemek hiç kolay değil. Aşka gelince onunla daha çok sanatçılar ilgilendi, onun gizleri daha çok sanatta açıldı.

Öte yandan, pekçok bilimsel çalışmada, özellikle ruhbilimcilerin çalışmalarında cinselliğin sağlıklı koşullarından çok hastalıklı biçimlerinin ele alınıp incelenmiş olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ne olursa olsun, bugün cinsellik diye ve onun duygusal açılımlarını düşündüğümüzde aşk diye bir sorununuz var.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AŞKIN ÇAĞDAŞ GÖRÜNÜMÜ

Her çağ hatta her dönem kendi değerleriyle belirgindir, her çağ hatta her dönem her alanda, bu arada cinsellikte de daha doğrusu cinsel yaşamda da kendi değerlerini getirir. Bu değerler elbette daha önceki değerlere iyiden iyiye yabancı değillerdir, bir başka deyişle bir çağın değerleri birdenbire ve kendi kendine oluşmuş değildir, onlar geçmişten süzülüp gelmişlerdir, geçmişin değerlerinden sağılmışlardır, onlar geçmiş değerlerin dönüşmüş biçimlerinden başka bir şey değillerdir. Yaşam bir yandan kendini yeniden yaratırken bir yandan kendini ayıklar. Değerler zamana göre değiştikleri gibi yere göre de değişirler. C. Jamont Uzakdoğu'da ve Batı'da aşk davranışlarının aynı olmadığını söyler. Ancak nerede olursa olsun insan çok yerde topluma genelde eksik bilinçle katılıyor. Bu durum aşkta da yüzeyselliği ve birbiçim davranışları getiriyor. Hatta belki de dünyanın her yerindeki insanları birçok bakımdan birbirine benzer kılıyor. *"Henüz kendinin ve kendi kişisel yatkınlığının bilincinde olmayan insan topluma körü körüne bağlanıyor. Jaspers'in dediği gibi herkesin yaptığını yapıyor, herkesin inandığına inanıyor, herkesin düşündüğünü düşünüyor. Bu cinsel alanda da böyledir"* (C. Jamont).

Ancak, ne olursa olsun, aşk bir özgürlükler ve özgünlükler alanı olarak kalıp düşüncelerin ve kalıp davranışların enaz geçerli olduğu alandır. Aşkın alanında birbiçim olana pek yer yoktur. Aşk birbiçim olandan ve birbiçim olan da aşktan kaçır. Sanat da aşk da çok genel bir takım kuralları, çok yaygın bir takım sezgileri, bir takım genelgeçer dü-

şünce biçimlerini edinmeye azçok eğilimli olsalar da kendilerini önünde sonunda benzersizde varedebileceklerdir. Aşk duygusu böylece bütün biçimlerinde özgünü gerektirir. Toplumlarda ortak sezgilere dayalı ortak davranışlar vardır, bu davranışlar aşka doğru da işler. Buna göre belki de bizim nesnel koşullardan iyiden iyiye bağımsız bir aşk yaşamı oluşturmamız olası değildir. Aşkımız doğal olarak cinselliğimiz üzerine temellenir ve cinselliğimiz baştan sona kolay okunur olmayan bir takım özelliklerle yoğurulmuştur. C. Jamont bu konuda şunları söyler: “*Cinselliğimiz televizyon alıcımıza benzer: onun çalışması bizim için tümüyle bir giz olarak kalır (alıcı bozulduğunda ne yapacağımızı bilemeyiz). İlkeller için de büyük doğa olayları böyledir. Matematik, felsefe, şiir, soyut resim, teknik, cinsellik: bunların tümü uzmanlık konusu oldu, bunların tümü uzman olmayan biri için bulanık kalmaktadır.*”

Her çağ aşka kendine göre yenilikler getiriyor, yaşama kendine göre görünüm kazandırıyor. Daha doğrusu aşkın yaşam koşulları yere ve zamana göre değişiklikler gösteriyor. Çağdaş dünyada aşk yaşamı, iktisadi ve toplumsal dönüşümlerin belirleyiciliğinde, özellikle başdöndürücü teknolojik gelişmelerin belirleyiciliğinde gerçek anlamda aralıksız başkalaşmalar geçirerek bugününe geldi. Aşkın dünkü görünümü bir yana, aşkın çağdaş görünümü pekçok kişiyi kaygılandırıyor. Bu konunun kaygılıları arasında uzmanlar olduğu gibi yaşam üzerine ve aşk üzerine çokça düşünmemiş insanlar da var. Ayrıca bu kaygının boş bir kaygı olduğunu düşünemeyiz. Aşkın yeni biçimleri onun neredeyse yok olmaya doğru gittiğini gösteriyor, onun gelişmiş dünya düzeninde neredeyse olanaksız duruma geldiğini düşündürüyor. Aşk insanın eski bir takıntısı, sağlıklı bir insanlığın bir duygusallık hastalığı mıydı? Şimdi artık aşk sözcüğünü her işittiğinde bıyık altından gülen pekçok kişi var. Gazetelerde ruhsal açıdan sorunları olan kişilere öğüt veren bir takım teyzeler ya da ablalar aşkın gereksizliğini duyurmaya çalışıyorlar, onlara *aşk geldi mi us gider, aman kafanızı iyi kullanın ve yararınızı kollamaktan vazgeçmeyin* diyorlar.

Yarar değerleri yüce değerlerin yerini aldıkça aşkın yasallığı tehlikeye giriyor. O belki de bundan böyle uzun bir süre zayıf insanın duygularına yenilmesi olarak değerlendirilecek. Ancak insanlığın bundan böyle aşkı iyiden iyiye geride bırakmış olduğu gibi bir önyargının yaşam gerçeğiyle hiçbir biçimde bağdaşmayacağı da bellidir: duyan ve düşünen varoldukça aşkın varlığı geçmiş zamanlarda olduğu gibi gelecek zamanlarda da tam tamına bir zorunluluk olacak. Çağımızda özel-

likle son zamanlarda insanın ciddi boyutlarda bir yabancılaşmaya uğradığı, bu arada aşkta da geniş ölçüde değer kaymalarının yaşandığı savı pekçok bakımdan doğru görünüyor. İnsan dünyada tüm yerleşik görüş-nümlerine karşın iğreti duruyor. Ona nasıl bir dünyada yaşamakta olduğunu sorduğunuzda size verecek sağlam bir yanıtı yoktur. Günümüz insanının neredeyse hiçbir şeyden tad almayacak kadar yabancılaşmış olduğunu söylemek aşırıya kaçmak mıdır? Genel görünümü içinde bu yeni insan durmadan gereksinimlerini artıran, buna göre durmadan yeni bir şeyler elde eden, bununla birlikte kazanımlarından heyecan duymayan bıkkın bir insan özelliği gösteriyor.

Çağdaş yaşam düzeni, başta teknolojik oluşumlar ve onların getirdiği ya da gerektirdiği hızlı akış aşkı yiyor, aşk aşk olma özelliğini her adımda biraz daha yitiriyor. Bunun nedeni kolaycılık ve doygunluktur. Doygunluk insan yaşamında her zaman yeni açıklıkların yani yeni gereksinimlerin itici gücü olmuştur. İnsan doydukça gereksinmiş ve gereksindikçe doymuştur. Bu kısır döngü onu doğal heyecanlarının bile dışına düşürmüştür. C. Jamont *"Uygurlık cinselliği evcilleştirerek kolaylaştırdı"* derken çok haklıdır. Burada düpedüz aşkın temelini oluşturan duygusallığın dışlanması sözkonusudur. Bugünün yaşamında duygusallığın hemen her yerde aşağılandığı düşünülürse, onun aşkta tek başına varlığını sürdürmesinin zaten olası olmadığı kendiliğinden ortaya çıkar. Duygusallığın dışlandığı yerde aşk üstüne tuz dökülmüş sümüksüklük gibi kuruyup kalıyor, yerini kaba cinselliğin sıkıcı oyunlarına bırakıyor. Aşk duygusallıkla sarılmış cinsellik diye tanımlayabildiğimize göre duygusallığı giderilmiş ya da duygusu alınmış bir aşkın aşktan başka bir şey olduğu kesindir. Hatta aşk ölçsüz duygusalıklar ortamıdır dersek yanılmış olmayız. Aşk pekçok yoğun duygunun, hatta birbirine karşıt çeşitli duyguların bir araya gelmesiyle oluşmuş bir heyecanlar karmaşığdır.

Yeni insan aşkın yerine ya kaba ölçülerde cinselliği ya da onunla hiç ilgisi olmayan bir şeyi, örneğin televizyonu, otomobili ya da sabah kahvaltısını koymaya kadar varan bir yabancılığı yaşıyor. Bugünün insanı aşka yukarıdan bakıyor olsa da insanlık aşktan kaçamayacak. Aşk insanın vazgeçilmez bir yanını oluşturur: onu yadsıdığımız yerde onu gidermiş, onunla ilgili her sorunu çözümlemiş olamayız. Aşk yaşamımızdaki güçlüktür ama öte yandan insanı insan yapan duygudur, insana insan olduğunu duyuran duygudur. Yaşamsal her gereksinim gibi aşk da yokluğunda insana pekçok sorun çıkaracaktır. İnsanın aşka yabancı-

laşması elbette genel bir yabancılaşmanın bir yüzünden, bir yansımasından başka bir şey değildir. Yaşamın çeşitlilenmesi ve kolaylaşması ya da kolaylaşırken çeşitlilenmesi ve çeşitlilenirken kolaylaşması insanın dünyadaki durumunu zora soktu. Jean-Jacques Rousseau'nun iki yüzyıl önce bize bildirdiği açmazın belki de ta kendisiydi bu. Kolaylaşan yaşam insan ilişkilerini donuklaştırdı, giderek anlamsızlaştırdı. İnsanlığın tarihinde böylece yalnızlıktan sıkılan ve yalnızlıktan sıkıldıkça yalnızlığa sığınan insanlar dönemi başlamış oldu. Bu arada biraz da aşkı aşk yapan, aşkın hem varoluş hem sarsılma koşulunu oluşturan toplumsal ve ahlaki engeller ortadan kalktı. Otomobil ve telefon, sözde aşkları, aşk olmayan aşkları kolaylaştıran araçlar olarak baş köşeye yerleşti. İnsanlar bundan böyle bir otomobil aşkından, bir telefon aşkından sözeder duruma geldiler.

Aşk bu yabancılaşma içinde sarsan ve yokeden nedenlerin başında kültür gerilemesi geliyor. Aşkın bir kültür ortamı olduğu düşünülünce bu gerilemenin olumsuz koşulları getirmek bakımından ne ölçüde önemli olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Çağımızda iletişim araçlarının aşırı gelişmesiyle bilgi (en azından kaba bilgi) azçok tabana yayılırken kültür yalınkatlaştı, insanlar deyim yerindeyse bilinç derinliklerini büyük ölçüde yitirdiler, düzayak bir yaygın bilgi dünyasının içine hapsedildiler. Bilimin, sanatın ve felsefenin insan yaşamında bir gereksinim oluşturduğu dönemler pek gerilerde kaldı. Bugünün insanları XVII. yüzyılın, XVIII.yüzyılın, hatta XIX. yüzyılın insanlarına pek benzemiyor. Bilimden doğan teknoloji bilimi yiyip bitiren bir canavara dönüştü. Teknoloji özellikle geri kalmış insanın gözünü parlatacak üretimler yapıyor ve o insanı kısıkaçları arasında eziyor. Kendini bilen insan için bir görüşme aracı olan telefon geri kalmış insan için neredeyse cinsel organı anımsatan bir güçlülük aracı oluyor. Gerçek bilim adamı, gerçek sanat adamı, gerçek felsefe adamı tipi ortadan silindi: insanlar Ortaçağ'ın serfleri gibi enaz kültürle, televizyon ve radyo kültürüyle, biraz da gazete kültürüyle yetinmek zorunda kaldılar.

Sevimli ama boş filmlerin ve televizyon dizilerinin, anlamsız ucuz romanların, çizgi romanların ve fotoromanların insana sağlayacağı çok bir şey yok ama insandan götüreceği çok şey var. Bugün insan kendiyle çokça ilgilenmiyor, bugün insan bilgisine kitlelerin yönelimi bir hiç düzeyindedir. Kitleler bilgiye ilgisizleştikçe bilgi üretmenin bir anlamı kalmıyor. Hatta bugünün sözde kültür ürünleri insanı kendi üzerinde yanıltıcı sözde bilgilerle doludur. Sanki insan her gün biraz daha unutuyor kendini, biraz daha uzaklaşıyor kendinden. Teknolojik atılımlar yaşama

kolaylıklar getirecek gibiydi ama yaşam bununla kolaylaşmadı, tersine zorlaştı: yaşamı kolaylaştıracak tek güç bilinç yetkinliğidir, teknolojik buluşların yaşama uygulanmasıyla yaşam bir yandan kolaylaşırken bir yandan kargaşık bir yapıya bürünüyor. Bütün gün çalışıp eve bitkin dönen ve yorgun yatağa giren insanlar kültürle ciddi bir ilişki içinde değiller, onların gerçek insan olmak açısından en isteklileri bile kültürle bağlarını dar zaman aralıklarında kurabiliyorlar artık, ne kadar kurabiliyorlarsa. İnsana büyük olanaklar sözveren bir makinede çamaşır yıkamak, kocaman bir derin dondurucuda besinleri saklamak, oturaklı bir mutfak robotunda mayonezi beş dakikada hazırlamak artık çok kolaydı ama insanın tarihten bu yana gelişen yaşam serüvenini bilmek o kadar kolay değildi. İnsanlar geçmişlerinden koptular, dolayısıyla geleceklerinden koptular (geçmişî olmayanın geleceği olmaz), dar bir şimdi'de gereksinimlerini artırmaya sonra da onları karşılamaya ve bu arada yeni gereksinimler üretmeye yöneldiler. Yaşam çok hızlanmıştı, vakit azdı, üstelik yaşamı kolaylaştırmak için yapılmış araç ve gereçler bakım ve emek gerektiriyordu.

Aşk bu çerçevede ince ya da yapay bir duygu ve düşünce tabakasıyla örtülmüş cinselliğe indirgendi, bir başka deyişle derin duygusal-düşünsel kazanımlarını elden kaçırdı, evcil ya da kaba ussal görünüm-ler aldı. Bundan böyle aşk tehlikeli bir oyuncaktan başka bir şey değildi, onunla ancak kendini bilmezler oynayabilirdi. Cinsellik aşkla ilgili aşırı atılgan ve hatta yırtıcı özelliklerini yitirdi. Cinselliğin uslu uslu oturduğu, bazen kalkıp görevini yaptığı ve böylece giderek isteksizleştiği dört duvar aralarında insanlar işten arta kalan küçücük zamanlarını boş şeylere harcar oldular. C. Jamont'un "*Uygarlık cinselliği evcilleştirerek katılaştırdı*" sözü çağımızın en önemli gerçeğini gözler önüne seriyor. İnsanı neredeyse cinselliği olmayan bir varlık durumuna indirgeyecek olan bu yabancılaşma onun dünyasından, onun kafasından ve yüreğinden tüm aşk eğilimlerini sildi, hatta aşkı küçük gösterecek bir kuru ussallığı onun dünyasında geçerli kıldı. İnsan dünyasında cinselliğin aşka ya da duygusallığa gereksinimi vardır. Aşk bitip geriye çırılçıplak cinsellik kaldı mı işler sarpa sarmış demektir: bundan böyle o çırılçıplak cinsellik yavaş yavaş kuruyacak, gerilimini yitirecek ve hiçleşmeye doğru gidecektir. İnsan dünyasında salt cinselliği geçerli kılmak, onu aşkın yerine koymak olası değildir.

Evet, yeni bir insan dokusu oluşuyordu böylece. Topluma gözü kapalı katılan insan tablosu yeniden canlanıyordu belki de. Çiftlerin ya-

şamlarını şu ya da bu biçimde birleştirmelerinde aşktan çok daha başka etkenler belirleyici oluyordu ve özellikle evlilik kurumu daha çok bir tecimevi özelliği kazanıyordu. *"Bu yüzden haftalık büyük dergiler 'Modern çift aşka yatkın değil', 'Gençlik arzuya karşı' gibilerden heyecanlı makaleler yayımlıyorlar."* Böyle diyor C. Jamont. Dıştan bakıldığında bir eşsizlikler dönemini yaşar görünen insanlık yakından bakıldığında belli çarklarda dönüp duran mutsuz insan tipini oluşturan bireyleri kucaklar görünüyor. Otomobil, televizyon, radyo, bilgisayar gibi araçlar bir gereksinimi karşılamaktan ötede bir amaç durumuna indirgendiler. Televizyonunu çocuğundan çok seven insan, karısından çok otomobili ni okşayan insan ne olursa olsun bir korkunçluk tablosu çiziyor. Saatterce odasına kapanıp onunla bununla bilgisayar arkadaşlığı kurmaya çalışan ergin kız ya da oğlan da bir korkunçluk tablosu çiziyor.

Bu koşullar içinde aşk yerini hemen hemen kaba cinselliğe bıraktı. Oysa kaba cinsellik insan için türü sürdürmenin baş koşulu olmaktan başka bir anlam taşımaz. Aşkın duygu-düşünce boyutunu kaldırdığımız zaman kaba cinsellekle yüzyüze geliriz. Kaba cinsellik hayvanda sürerli de olsa insanda giderek sönen verimsiz bir enerji olmaktadır. Cinsellik pekçok hayvan türünde sevecenlik gibi algıladığımız tüm özelliklerine karşın kendinde bir kabasabalıktır, başka bir şey değildir. Onu insana yaraşır kılmak için duyguyla ve düşünceyle taçlandırmak gerekir. Onun yumuşaması ve insanlaşması elbette gerçek anlamda sağlıklı uygarlaşmaya bağlı olacaktır. Aşk cinselliğin karşıtı değil insanlaştırılmış biçimidir. Aşk insan olma koşullarına uyarlanmış cinselliktir, buna göre kendi olanaklarıyla yetinen bir doğal ortam olduğu kadar kendinde her zaman bir aşkını arayan bir kültür ortamıdır. Kendinin bilincinde olmayan, dolayısıyla toplumsallığını verilmiş bir mekaniklikte yaşayan her insan topluma körü körüne katılırken cinselliği de çok zaman hayvana yaraşır bir mekaniklikte yaşamak istiyor. Paul Ricœur'ün dediği gibi *"Sonunda iki insan birbirine sarıldığında ne yaptığını bilmiyor, ne istediğini bilmiyor, ne aradığını bilmiyor"*.

Bunu uygarlığın, daha doğrusu bugünkü uygarlığın sıradan bir özelliği gibi de onun hastalıklı bir sonucu gibi de görebiliriz. Gerçekte herhangi bir düşüşten sözetmemizi gerektirecek görünümeler var. Aşkın aşığlandığı ya da en azından önemsenmediği hatta bir tehlike olarak değerlendirildiği yerde cinsellik bir kültür varlığı olan insan için bir bunallımlar alanından başka ne olabilir! Paul Ricœur bunu bir düşüş olarak görür: *"Önce benim anlamsızlığa düşüş diye adlandırdığım şey var. Cinsel*

yasakların kaldırılması Freud kuşağının tanımladığı bir anlamsızlığı getirdi, bu da kolaylık yüzünden değer yitimidir: cinsel yakın oldu, hazır oldu ve basit bir işleve indirgendir, tam tamına anlamsız olup çıktı." Bu anlamsızlık için uygarlığı, uygarlık denilen köklü insan etkinliğini suçlamak yanlış olur. Bu anlamsızlık uygarlığın kaçınılmaz bir ürünü olmaktan çok uygarlığı yorumlayan ve yönlendiren insanın, ondan ne beklediğini bilen ve bilmeyen insanın yarattığı bir sonuç olabilir. Böylesi bir durumu baştan beri kendini aşma konusunda tam bir tutarlılık göstermiş insanın herhangi bir ara dönemi olarak değerlendirmek doğru olur. Gelecek zamanlar tıpkı eski zamanlar gibi aşka gereken yerini verecektir.

Bizler uygarlığın kazanımlarını ya da yaratılarını gelişimimiz için de yıkımımız için de kullanabiliriz. Önemli olan, bir uygarlığın geleceğe açık verimini doğru olarak görebilmek ve o yönde eylemde bulunabilmektir, uygarlığın geleceğe sağlıklı bir biçimde açılması için katkı sağlayabilmektir. Cinsellikte kolaycılığın egemenliği de uygarlığın gereklerinden biri olmaktan çok onun yanlış bir yorumunun ürünü olarak değerlendirilmedir. Kolaycılık olsa olsa uygarlığa katılan kişinin düzayaklığına, kültürden arınmışlığına yani uygarlığın dışına düşmüşlüğüne hatta bir bakıma bir makineye indirgenmişliğine tanıklık eder. Topluma körü körüne katılan boş insanlar her alanda olduğu gibi cinsellikte de yıkıcı olacaklardır. Ayrıca ne yapıp yapıp toptancı görüşlerden de kaçınmak zorundayız. Bugün cinsellikte yaşanan anlamsızlaşma bütün bir insanlığı örten bir anlamsızlaşma olabilir mi? Elbette olamaz. Bugünkü uygarlığın kolaylıklarından değil de insani veriminden yararlanarak insanlığı daha üstün bir geleceğe açmak için çaba gösterenler elbet aşkı da yaşamlarının vazgeçilmez bir ögesi olarak görmektedirler. Ayrıca aşkın yaşamdan tümüyle silinip gitmiş olduğunu söylemek de aşırıya kaçmak olacaktır.

Evet, çizdiğimiz bu karamsar tablo elbette bütün bir çağdaş dünyanın eğilimini yansıtmaktan uzaktır. Aşkın bugün büyük bir bunalım geçirmekte olduğu doğrudur. Bu her şeyden önce evrensel kültür bunalımı diye adlandırılabilir bir durumdur. Ancak ne olursa olsun günümüz insanı şu ya da bu biçimde aşkı yaşamaktan da aşkı yüceltmekten de vazgeçmiyor. Sıkıntıyı yaratan mekanikleşme elbette gelecek zamanların da inatla sürdürdüğü bir yaşam koşulu olmayacak. İnsan yaşamında inişler çıkışlar vardır, tarih bize bu yönde pekçok deney gösterir. Ancak insanın aşk gibi bir takım temel eğilimleri vardır ki onların bir gün biteceğine inanmak insanlığın biteceğine inanmak olur. İnsanoğlunun tarihten bu yana bir onur koşulu gibi yaşadığı ve yaşattığı aşk yeni zamanlarda

yeni açılımlar kazanacak, yeni boyutlar kazanacak belli ki. Geleceğin insanı bugünün insanını eleştirirken onu aşk konusunda da epeyce hırpalayacak. İnsan yaşamının temel özelliği bu değil midir, kendini süze süze, kendini eleştire eleştire daha iyiye ulaşmak değil midir? Aşkı çektiğiniz zaman bütün bir yaşam sanatıyla, bilimiyle, felsefesiyle çöküntüye uğrar. Bizler kültürü olmayan, tüm kültür değerlerinin dışında yaşayan bir insanlık düşünebilir miyiz?

BEŞİNCİ BÖLÜM

BİR DEĞERLER ALANI OLARAK AŞK

İnsan dünyasının sınırlarından girdiğimiz anda değer sorunuyla yüz yüze geliriz. İnsan için önem taşıyan her şey bir değerdir ya da değerlidir. İnsan için vazgeçilmez olan ya da vazgeçilmez görülen her şeyde değer vardır. Örneğin sevgilinin değerini halkımız şu dört dizede pek güzel dile getirmiştir: “*Bülbül misali dili / Pamuktan beyaz eli / Milyonlar değerinde / Saçının altın teli*”. Ahlak değerleri, sanat değerleri, iktisadi değerler, inanç değerleri gibi pekçok değerden sözedilir. Değerleri birbirine karşıt görünüşler ortaya koyan iki kümede toplamamız doğru olur. Bu çerçevede *yarar değerleri*’yle *yüce değerler*’i birbirinden ayırmak zorundayız. Yarar değerleri insanın günlük yaşamını ya da doğal yaşamını sürdürebilmesi için zorunludur. Onlar olmadan insan türünün ayakta kalabilmesi olası değildir. Bu anlamda örneğin su değerlidir, hava değerlidir, vitamin değerlidir, toprak değerlidir, para değerlidir... Yarar değerleri kendi içlerinde bir bütün oluştururlar. Yüce değerler de kendi içlerinde bir bütün oluştururlar. Yarar değerleri gereksinimlerimizi karşılayacak ölçüde elde edildikleri zaman yarar sağlarlar, onların aşırı ya da oburca kullanımı onları *zarar değerleri* durumuna getirir. Yarar değerlerinin aşırı birikimi bilinçli kişilere hatta toplumlara mutsuzluk getirir. Eski Yunanistan’ın ölümü yani tarihten silinmesi aşırı zenginliğin açtığı yaralardan olmuştur. Yarar değerleri azlıklarıyla ve çokluklarıyla tehlikeler yaratırlar. Günde iki litre su içmek yararlıdır, on litre su içmek zararlıdır.

Yüce değerlerin başında estetik değerler ve ahlak değerleri vardır.

Estetik değerler ve ahlak değerleri birbirlerine oldukça yakın dururlar. İnsan onlar olmadan da biyolojik varlığını pek güzel sürdürebilir, ancak bizi insan yapan değerler işte bu yüce değerlerdir. Onları silip attığımız yerde hayvana dönüşmemiz işten bile değildir. Estetik değerler duygusal-düşünsel düzeyde insan araştırmasıyla ilgiliyken ahlak değerleri davranış kurallarıyla ilgilidir. Estetik değerler *güzel* kavramında, ahlak değerleri *iyi* kavramında anlatımını bulur. Her iki kavram iki ayrı bilgi çeşidini belirler. Ancak bu ayrılık mutlak bir ayrılık değildir. Bu çerçevede *güzel*'le *iyi*'nin gizli bir ortaklığı var gibidir. Gerçekte bu iki kavramı, *iyi* ve *güzel* kavramlarını birbirinden ayrı tutmak gerekir. Ahlakçılar *iyi*'de estetikçiler *güzel*'de sınırlanmak isterler. Ahlakçıların *güzel*'le doğrudan ilişkileri yoktur. Sanatçılar, sanat izleyicileri ve estetikçiler de doğrudan doğruya *iyi*'nin alıcıları değillerdir. Düşünce bu iki kavramı ayrı bütünlükler olarak belirler, çünkü bunlar iki ayrı varlık alanını karşılarlar. Bunlar iki ayrı varlık alanını karşılasalar da her zaman birbirlerine yakın dururlar, birbirlerine karışmak için bahaneye bakarlar. Çünkü onların karşıladığı gerçeklikler yaşamda içiçe bulunur.

İyi'den bir çırpıda *güzel*'e, *güzel*'den bir çırpıda *iyi*'ye çıkıveririz. Sanat yapıtları *güzel*'le doğrudan ilgili olmakla birlikte bize insan yaşamını yansıtırken *iyi*'yi de gösterirler. Öte yandan davranışlarda sanat yapıtlarındakine benzer bir *güzel*'le karşılaştığımız olur. *İyi* ve *güzel*, düşünsel yaşamın ya da kültür yaşamının iki temel kavramıdır. Onların yanına bir de *doğru*'yu katmamız gerekir. Ancak *doğru*'nun bir yüzü yüce değerlerle bir yüzü yarar değerleriyle ilgilidir. Bir başka deyişle o yüce değerlerle yarar değerleri arasında bölünür. Doğrular bize gündelik yaşamın kolaylıklarını sağladıkları ölçüde yarar değerleriyle, bizi bugünden geleceğe açtıkları ölçüde yüce değerlerle ilgili olurlar. *Doğru*'nun gerçek yuvası bilim ve felsefedir. Ancak o sanatsal yaratımın özüne de ters düşmeyecektir. Çünkü sanatçı ağzına geleni söyleyen, aklına estiğı gibi konuşan insan değildir. Sanatta yansıyan şey gerçekliğin ta kendisidir. Buna göre sanatın da elbet doğrularla işi olacaktır. Sanatçı da felsefe adamı ve bilim adamı gibi bir insan araştırmacısıdır. Gerçekte yarar değerleriyle yüce değerler bir bütün oluştururlar. İnsan yaşamı bir bütündür, onun bir yarısını görüp öbür yarısını görmemek, bir yarısını önemseyip öbür yarısını önemsememek olası değildir.

Biz burada doğal olarak yüce değerleri, öncelikle estetik değerleri ve ahlak değerlerini ele alacağız. Ancak önce *değer*'i tanımlamakta yarar var. Değer nedir? Değer insanın varlığını en uygun ve kendine en

yaraşır biçimde sürdürmesinin ve onu şimdi'den geleceğe doğru aşırmasının düşünsel ve duygusal dayanağıdır. Şöyle de diyebiliriz: değer insanın kendini bugünde etkin kılma ve gelecekte yeniden kurma isteminin bilinçsel dayanağıdır. Buna göre değer dediğimiz şey insanın bugünden yarına izleyeceği yolun ya da yolların özelliklerini ortaya koyar. Değer bugünü yarına bağlayan, çeşitli fikirleri amaçlara dönüştüren yönelimlerin genel adıdır. Buna göre değer *olan* 'la olduğu kadar *olası* 'yla ilgilidir, *olabilir* olanla ilgilidir, hatta *olması gereken* 'le ilgilidir. Olanla yetinmeyen insanın daha üst bir dünya kurmak adına sürdürdüğü izlerle ilgilidir. Geleceğe kapalı değer yoktur, böyle bir şey bir dogma olabilir ancak, dogmanın da değerle gerçek anlamda bir ilgisi yoktur. Demek ki değerın çıkış noktası belirgin varış noktası olumsuzdur: geleceğe açılmak ya da geleceği kurmaya yönelmek hiçbir zaman bir kesinliğe ulaşmak anlamı taşımaz. Gene de her zaman gelecekle ilgili tasarımlarımız vardır, geleceğe yönelik fikirlerimiz vardır, gelecekte beklediklerimiz vardır. Bunlar değişmeye açık ama kesinlikli tasarımlar olarak kendilerini ortaya koyarlar. Demek ki değer kapalı bir amacı değil, sonsuza açık yani kendi tutarlı koşulları içinde azçok kaygan bir amacı ortaya koyar. Öte yandan değer bizi geleceğe açarken sıkı sıkıya geçmişe bağlar. Değerin kökleri geçmişin topraklarındadır. Geçmişin değerlerinden bugüne ulaşılmıştır, bugünün değerleri çoktan yaşanmış ya da çoktan yaşama geçmiş değerlerin uzantılarıdır ya da meyvalarıdır. Bugünün değerleri geçmiş değerlerin izini süren ve onlarla aralarında büyük ilişkiler bulunmayan yapılardır.

Değer hem bir saptama hem bir öngörüdür, buna göre karşıt öğelerden çok uyarlı öğeleri içerir. Ancak bu uyarlılık karşıtları tümüyle dışlayan bir uyarlılık değildir. Çelişki insanın özünde vardır, düşüncelerimizdeki çelişkiler, özellikle duygularımızdaki çelişkiler azımsanmayacak ölçülerdedir. Biz onları dengelemeye yani ussallaştırmaya çalışırız, uyumsuz öğeleri uyuşturmakta usta bir yanımız vardır. Bu usta yanımızla ben'imiz için sağlam bir savunma düzeneği oluştururuz. Ancak değer dediğimiz şey karşıtları kolayca içine alan, kendinde eriten, onları kuzu kuzu bir araya getiren bir yapı ortaya koymaz. Değerlerin içindeki çelişkiler bir tür zorunluluk koşuluna uymuş gibidirler. Yoksa değer dediğimiz şey birbirine uymaz öğelerin usta bir elle seçilip birbirine bağlanmasından oluşuyor değildir. Değerin temel özelliği elbette iç tutarlılığıdır. Ancak o yalnız kendi içinde bir tutarlılık göstermekle kalmaz, kendisine kaynaklık eden çoktan yaşanmış değerlerle de uyur.

Değer bir tutarlılık ortamıdır. Bu tutarlılık yalnız bireyde özünü bulan bir tutarlılık değildir, kendini toplumsalda ya da hatta evrenselde doğrulama-ya eğilimli bir tutarlılıktır. Değer, çıkış yeri bireysel de olsa, bireysel bir onamayı zorunlu kılıyor da olsa, toplumsala ya da evrensele uzanır. O bireyselden toplumsala ve toplumsaldan bireysele uzanan bir tasarımdır. Gerçekte bir değer öngören kişi bunu yalnız kendi için değil bütün bir insanlık için öngörmektedir. Bir kişilik değer yoktur. Bu çerçevede insanlık bir değerler uyuşumu ortamı olduğu kadar bir değerler çatışması ortamıdır.

Toplumda bir temel kavrayış formülü olan her değer her bireyde daha doğrusu her bilinçte özel renklere bürünür ya da özel bir yorum kazanır. Her birey kendi bilinç koşulları çerçevesinde her değere kendine göre anlamlar vermeye yatkındır. Bilinç bir değeri ya tartışmadan, olduğu gibi benimser ve onaylar ya da onu kendinin kılma yolunda belli bir etkinlik ortaya koyar. Tartışılmadan benimsenmiş bir değer bir tür iğreti değerdir. Bilincimizdeki iğreti değerleri özdeş değerlerden ayrı tutmamız gerekir. İğreti değerler bilinç koşullarının dışında kalırken, özümlemiş değerler bilincin özellikleriyle belirlenmiştir. Özellikle düşünme, düşünerek yaşama alışkanlığı edinmemiş kişiler göreneklerin sunduğu değerleri ya tartışmadan ya da tartışır gibi yaparak benimserler. Değerler bu insanların kafalarında birer ekleme formülünden başka bir şey değildir. Nedenini açıklayamadığımız hiçbir şey, ne olduğunu tanımlayamadığımız hiçbir şey bizim değildir. Dıştan bol bol değer edinilebiliriz. Bu çerçevede en çok göreneklerle belirlenmiş değerlerin edinilmesi sözkonusudur. Zaten görenekler bize istemediğimiz kadar değer sunmaya hazırdırlar. Bilinç kendiyi tartışarak bir değer yaratabilir. Öte yandan bilinç bir değeri tartışarak ve böylece içselleştirerek de kendine alabilir. Bir başka edinme doğrudan doğruya alıp kullanmayla ilgilidir. Herkesin benimsediği bir şeyin doğru olması, doğru olmasa bile benimsenmesi gerekir diye düşünülür. En azından toplumla tersleşmemek için bu gereklidir. Ayrıca bu değerleri koyanlar boş yere koymadı ya duygusu baskındır. Kişi böylece bir değeri hiç düşünmeden toplumun genel bilincinden kendi bilincine taşır. Dıştan değer edinmede iğreti bir benimseme, son derece kaba bir onaylama sözkonusuyken, değer yaratmada ve değerlerle ilgili bilinçli ortaklaşmada tam tamına bir özümseme sözkonusudur. Özümsemenin gerçekleşmesi için bilincin belli bir yetkinlik düzeyine ulaşmış olması gerekir. Her bilinçten değer yaratmasını beklediğimiz zaman yanılgıya düşmüş oluruz.

Bilinç yalnız değerleri alan ya da almayan, iğreti bir biçimde edinen ya da köklü bir biçimde özümseyen bir düzenek değildir, o aynı zamanda değerler yaratan ya da öneren bir güçtür. Değerleri toplumlar yaratır bireyler benimser diyemeyiz. Değerleri yaratan bireylerdir, onların yarattığı değerler bazen adsız ürünler olarak bazen de adı belli ürünler olarak topluma ve tarihe katılırlar. Her değer toplumsal geçerliliği ölçüsünde değerdir. Gerçek değerler bilinçte yerini bulmuş, bilincin öbür öğeleriyle bütünleşmiş değerlerdir. Bilincin tartışmadan aldığı değerler kabuk değerlerdir. Onlar dıştan benimsetilmiş değerler ya da daha doğrusu örneklerin dayattığı değerler olmakla, zorlama değerlerdir, buna göre güç durumlarda vazgeçilebilir değerlerdir. Gerçek ahlak ve gerçek sanat bilinçte, bireyin bilinç koşullarında temellenir. Dıştan edinilmiş ahlak kuralları kişiyi gerçek anlamda ahlaklı yapmaya yetmeyeceği gibi dıştan edinilmiş estetik kurallar da kişiyi sanatçı yapmaya yetmeyecektir. Gerçek ahlak özgürlük ahlakıdır. Gerçek sanat etkinliği özgür eylemde gerçekleşir.

Değerlere geldigeyti bir ilgi duyan hatta hiç ilgi duymayan bireylerin oluşturduğı toplumlar sorunlu toplumlardır, mutsuz toplumlardır. Bu sıkıntılı durum bir toplumda bireylerin yetkin bilince ulaşma koşullarını yaratamamış olmasıyla belirlendir. Bu gibi toplumlar gerçek anlamda toplumsal bir yaşam sürdürme konusunda büyük eksiklikler yaşarlar. Hatta aşırı bilinç yetersizliği gösteren bireylerin oluşturduğı toplumlar toplum olmaktan çok birer katışmaçtırlar, bir bütün oluşturmayacak biçimde yanyana gelmiş bireylerden oluşmuşlardır. Onların bütünselliği her an dağılmaya yatkın rasgele bütünselliktir. Bu gibi toplumlar kaba yarar değerleriyle yetinirler ve özellikle ahlak değerleri karşısında ve estetik değerler karşısında ilgisizdirler. Bunlar ahlak değerlerine belli ölçülerde sahip çıkar görünseler de estetik değerlere tümüyle sırtlarını dönerler. Bu gibi toplumlarda insanların bencillik duvarını aşip özgeci bir tutumla insanlığa kavuşabilmeleri olası değildir. Oysa gerçek değerler bireyleri topluma, toplumları insanlığa bağlarlar.

Değer sorunu oldukça karmaşık görünen bir sorundur, bu sorunu böylece azçok belirgin kılmış olduğumuza inanarak şimdi aşkta değer konusunu ele alalım. Aşk değerleri ahlak değerleriyle estetik değerler arasında bir yer tutar. Aşkta hem güzelin hem iyinin belirgin bir ağırlığı vardır. Böyle olmakla aşk hem sanat hem ahlak açısından bir bütünlük ortaya koyar. Aşkla yönelmek hem iyiyi hem güzeli amaçlayarak yönelmektir. Aşkın güzel'le ilgili yanı her şeyden önce sevgilinin *güzel* olması gerektiğiyle ilgilidir. Burada güzel dediğimiz şeyin son derece görel

olduğunu söylemeye gerek var mı? Her kişi aşık olduğu kişiyi güzel görmeye eğilimlidir. Türsel yetersizlikle belirgin bir takım çok göze batar çirkinliklerin dışında bütün sevgililer güzeldir. Güzel'in gerçekte iki ayağı vardır, bir ayağı bizi evrensele bağlar, bir ayağı doğrudan doğruya özeldedir. Şair sevgilisini tanımlarken onda her şeyden önce sınırları pek de belli olmayan buğulu bir güzelliğin varlığını duyuracaktır. Bizim halk şiirimizde aşk aynı zamanda *güzel sevmek* olarak tanımlanır. Örneğin Karacaoğlu'nun güzeli şu nitelikleriyle tanıtır bize: "*Güvercin topuklu hem ince belli / Gerdanı bir karış püskürme benli.../Güvercin duruşlu keklik sekişli / Kıl ördek boyunlu ceran bakışlı / Tavus kuşu gibi göğsü nakışlı / Elmadan kırmızı elmastan beyaz...*"

Görelî olsun olmasın ya da daha doğrusu bir yanılsama olsun olmasın sevgilinin güzelliğini tartışmak doğru olmaz. Her aşık sevdiği kişiyi mutlak bir güzellikte görmese bile gene de güzel görecektir ve onu başka güzellere değişmeyecektir. Sevilen kişi bir başka güzelin, bir *daha güzel*'in kendi yerine göz dikebileceğini, kendi yerini alabileceğini düşünerek tedirgin olur. O noktada kıskançlık duyguları yoğunlaşır. Çünkü aşkın temel belirleyeni güzelliktir diye düşünülür. Ancak unutmamak gerekir ki insan için güzellik çok yönlüdür ve güzel kavramının sınırları geniştir. Böyle olmasaydı estetikçiler evrensel yargılar ortaya koyarken ya da daha doğrusu evrensel düzeyde değer yargıları ortaya koyarken çok da güçlük çekmeyeceklerdi. Ne olursa olsun sevgili güzeldir, güzel olmalıdır, güzel olmak zorundadır, hatta güzellik aşkın zorunlu koşulu gibidir. Gevheri bir şiirinde sevgilisine yeterince güzel olduğunu, öyleyse aşkının dağılıp gitme tehlikesi göstermediğini pek güzel bir dille anlatır:

*Ne ağlarsın ela gözlüm
Gönül senden ayrılır mı
Bu güzellik sende iken
Gönül senden ayrılır mı*

*Hep güzeller bura gelse
Aşkın halinden bilse
Cümle alem güzel olsa
Gönül senden ayrılır mı*

Güzeller gelse cihana

*Hüsnün olmazdı bahane
Padişah olsan devrana
Gönül senden ayrılır mı*

*Ol Gevheri gelmeyince
Gonce gülün dermeyince
Ya sen ya ben ölmeyince
Gönül senden ayrılır mı*

Kant gibi biz de her estetik değerde evrensel bir şeylerin olması gerektiğine inanabiliriz. Bir sanat yapıtı karşısında duygu ve düşünce dünyamız bizi doğrudan evrensele doğru yola çıkarır: yapıtta herkes için geçerli, herkes için ortak bir şeylerin olması gerekir. Bununla birlikte o çok özel özelliklerle örülmüştür. Aşkta güzel, estetiğin konusu olan güzelden daha kaygandır. Her kişi sevdiğinde gerçek anlamda bir güzelin varlığını görür. Hatta sevgilinin güzelliği eşsiz bir güzelliştir, aşılmaz bir güzelliştir. “Benim sevgilim güzel değil ama çok iyi yürekli” diyen kişiye aşık diyebilir misiniz? Aşık olan her kişi bir güzel’i sevmektedir. Ancak buradaki güzel sanatta olduğu gibi yalnızca oluşum koşullarıyla ya da yapısal koşullarla ilgili değildir. Yani aşkta güzelliği salt ağız, burun, kalça güzelliği olarak görmek olası değildir. İşte o noktada güzel’e iyi’nin katıldığını görürüz. Sanat yapıtında alttan alta belirleyici özellikler gösteren iyi aşkta iyiden iyiye öne çıkar ve güzel’in alanına özel bir güç olarak yayılır. Aşkta iyi, güzel kadar belirleyicidir, onu estetikte olduğu gibi gerilere çekmek hatta doğrudan doğruya gidermek olacak iş değildir. “Güzellik kıymeti bin altın değer / Netmeli güzeli huy olmayınca” der Karacaoğlan.

Bu da bize aşkın basit bir duygulanım alanı olmaktan çok ötede gerçek bir kültür ortamı olduğunu gösterir. Aşk bir değerler ortamı olmakla bir kültür ortamıdır. Her yerde olduğu gibi aşkta da değer her zaman insani olanı tasarlamakla ilgili bir öngörüü kendinde taşır, bu yüzden her zaman geleceğe açıktır, dural değil düzenleyicidir, yönlendiricidir, her durumda bir aşkınlık istemini duyurur. Hiçbir aşk yarınına ilgisiz değildir, her aşk şimdide bir duygu ve düşünce yoğunluğu gösterse de. Bu yüzden aşk denildiği zaman bir tasarlama gücü, bir yaratıcılık istemi akla gelir. Tüm sanatçılar gibi tüm aşıklar da yeninin peşindedirler: onlar alışkanlıkların aşkı söndüreceğini ve uzun erimde yiyip bitireceğini bilirler. Tüm sanatçılar gibi tüm aşıklar da tam anlamında

inatla ve dirençle yeninin peşinde olurlar. Burada sanattaki özgünlük gibi bir özgünlük istemi belirgindir. Yapıt güzeldir, çünkü eşsizdir. Aşk da eşsizliklerde kendi varoluş nedenini bulur. Buna göre her aşk kendi değerlerini kendi yaratır. Her aşk heyecanlarıyla ve tasarımlarıyla, renkleriyle ve aykırılıklarıyla apayrıdır. Evet, aşklar bambaşka şeylerdir, biri öbürüne benzemez, biri öbürüne örnek oluşturmaz. Aşk öykünülemez ve dışa kapalıdır, sanatta olduğu gibi aşkta da anlam simgelerle taşınır, ama iki kişilik simgeleri bizler kavrama olanağını kolay kolay elde edemeyiz. Sanatta herkese açık olan değer burada zorunlu olarak iki kişiliktir. Buna göre aşıklar birbirlerini okurlar ama biz aşıkları okuyamayız. Aşkın alanına girmek olasılıkların sonsuzluğuna dalmaktır.

Aşk özel dilini özellikle aşk oyunlarında kurar. Aşk oyunları güzelle iyiyi bir araya getiren özgün anlatım biçimleri oluştururlar. Aşk oyunu hem bir hazzın konusudur hem de iletişimi sağlar. İşte aşkın değeri bu noktada belirir. Hayvan cinselliğinde geniş çerçeveli bir olasılıklar ağından sözedemeyiz. Hayvan için her edim düzenlenmiş bir biçimsellikte gerçekleşir ve olasılıklara büyük ölçüde kapalıdır. Oysa insan için olasılıklar vardır, aşk oyunları bu olasılıklar çerçevesinde yaratıcı edimlerin denenmesiyle gerçekleşir. Bilimi, sanatı, felsefeyi verimli kılan olasılıklar aşkı da verimli kılar. Buna göre gerçek bir değerler ortamı olan aşk özünde yaratıcıdır: kendi anlamlarını yaratırken bilince yeni ufuklar açar, yeni bakış olanakları oluşturur. Sanatta olduğu gibi aşkta da görüş çok önemlidir. Ancak görmeyi bilenler yaratıcı olabilirler. Sanatsal biçimlerde olduğu gibi aşkla ilgili davranış biçimlerinde de insanı buluruz, insanın bilemediğimiz yanlarıyla yüzyüze geliriz.

Sıradan bilinçler sanatta olduğu gibi aşkta da çok şey aramazlar. Aşk bir değerler ortamı olmakla bir içtenlik alanıdır. Aşkta sevgililer dış dünyadan bucak bucak gizledikleri, hatta çok zaman gizlememeleri gerekirken gizledikleri pekçok şeyi birbirlerine açık ederler. Aşkta hazzın temel kaynaklarından birini bu içtenlikli açılım oluşturur. İçtenlik aşkta değerler pahalı kumaşıdır. Ama aşkı daha ucuz bir kumaştan biçtiniz mi iyi sonuç alamazsınız. Seven sevdiğinin gizlerine girmekle eşsiz bir heyecanı yaşar. Demek ki aşkta yaratıcılığın kaynağını davranışla taşınan içtenlikli duygusallıkta ve düşünsellikte aramak gerekir. Freud'un gösterdiği gibi, her insan ediminin bir anlamı vardır ve aşkta ruh-sallığın açılımları davranış biçimlerini kesinlikle koşullar, ona en ince özelliklerini, en yetkin anlatım olanaklarını kazandırır. Her insan bireyi bir özne'dir, onun bir şey'den daha başka bir şey olan bedeninde öznel-

liğin özellikleri dışlaşır. Demek ki aşk başlıbaşına bir değerler alanıdır. Yaşamın sanki zorunlu bir yüzüdür. Onda değer in ya da değerlerin oluşabilmesi için her şey in tam bir özgürlükte, eksiksiz bir sereserpelikte yaşanması gerekir. O değeri bir beden-ruh birlikteliğinde yaratır. Latin şairi Catullus'un **Geceden önce** şiiri (çeviren: Oktay Rifat) bize aşkın bu ikili yüzünü pek güzel gösterir:

*Yaşayalım Lesbia'm, sevişelim,
Metelik vermeden homurtusuna
Kıskanç ve suratsız ihtiyarların.
Batan gün her sabah yeniden doğar;
Ama bizdeki bu süreksiz ışı k
Bir kere söndü mü ötesi gece;
Hiç bitmeyen bir gece, tek ve sonsuz,
Bin kere öp beni, öp, yüz kere öp;
Bin kere, sonra yüz kere yeniden.
Bin kere, yüz kere, öp durmadan öp,
Şaşır sayısını, şaşır Lesbia'm,
Şaşır ki sevdamıza göz değmesin.*

Aşkın değeri bir bütünsellikte, bir ruh-beden bütününde gerçekleşir. Gerçek aşklar insanın kendini sevgiliye tam olarak armağan ettiği aşklardır. Aşkın adanmışlığı bu noktada anlam kazanır. Sakınlıklı aşk olmaz ve her türlü sakınlıklı aşkı öldürür. Ancak insanlar çok zaman kendilerini tam olarak verme rahatlığında olmadıkları için aşkta değerlerin oluşumu yarı yolda kalabilir. Yazık edilmiş nice aşklar vardır. Bu yüzden aşk yürekliliği gerektirir. Yürekli değilsek aşkla işimiz olmamalıdır. Yüreksizce yaşanan aşklar ya aşk olmaktan çıkarlar ya da hastalıklı özelliklere bürünürler. Aşkın hastalıklı özelliklere bürünmesi de aşk olmaktan çıkması değil midir?

ALTINCI BÖLÜM

BİR KÜLTÜR ALANI OLARAK AŞK

İlk bakışta öyle görünmese de aşk son derece verimli bir kültür alanıdır. Aşk bir kültür etkinliği kılan onun duygu-düşünce yanısıdır. On- da bilinçler gerçek anlamda bir ortaklaşma içine girer. Cinsellik tüm ince görünümlerine karşın kabasabadır. Çünkü tam tamına doğalla ilgilidir ya da düpedüz doğaldır. Doğal olan insani olanın temelidir, insani olan doğal olanın üzerine temellenir. Ancak salt doğallık bizim için ürkütücüdür, biz her doğalda insanla ilgili bir şeyler bulmak isteriz. Sanat da doğal olanı yalnızca gereç olarak kullanır. Salt doğal olanla yüzyüze geldiğimizde belli bir ölçüde yabancılık duyarız, bir başka gezegendeymişiz gibi ürpeririz. İnsanın ürkütücü doğal etkinlikleri arasında insani açıdan en özelliksiz olanı belki de cinsel edimdir. Onun aşka dönüşmesi doğallığı elden bırakmadan çok özel özellikler edinmesi demektir. Doğal olan- da özel özellikler yoktur. Bazen biz doğaya kendiliğimizden böyle özellik- ler yükleriz, bu da özneliğimizi doğaya yansıtmak anlamına gelir. Doğal her zaman basmakalıptır. Doğal her zaman geneldir. Onun en özel görü- nümüleri bile bize özgünü duyurmaz. En güzel doğa görünümü de bir doğa görünümünün bir başka biçimidir. Doğada sanat yoktur, aşk da yoktur.

İnsan duygulanan bir varlıktır, duygusallıktan soyulmuş bir insani tutum ya da davranış kendini bilen her kişiye ters düşer. Duygusallık dış dünyayla ve kendimizle her dokunuşmamızda bir zorunluluk olarak ken- dinin gösterir. Her bilinç edimi zorunlu olarak duygusaldır. Yaşamımızı duygusallıklardan arındıramayız, buna gerek de yoktur. İnsan doğal ge-

reksinimlerini yerine getirirken bile, yemek yerken bile, çişini yaparken bile insan olduğunu unutmamak durumundadır. Cinsellik elbet enaz düzeyde de olsa insana belli bir duygusallığı kendiliğinden getirecektir, ancak böylesi bir duygusallık cinselliği doğallığından çıkarmayacak ya da daha doğrusu cinselliğin doğallığına pek bir şey eklemeyecek ve aşkın kimliğini gölgelemeye yetmeyecektir. Bir kadını tabanca zoruyla cinsel ilişkiye zorlayan adamın duygusallığı kim bilir ne biçim duygusallıktır. Evet, en basit ya da en kaba cinsel yönelimde bile belli bir duygusallık bulunabilir, ancak bu duygusallık insan için yeterli olmayacaktır. Duygusallık cinselliği insanileştirerek aşka dönüştürür. Buna karşılık kolaycılık aşkın anlamını yokeder ve insanı *iki ayaklı memeli* durumuna indirger. Karşı cinsten birine tam anlamında cinselliğin belirleyiciliğinde yönelenler kendilerini doğal olarak iki ayaklı memeli hayvan olarak duyacaklardır.

Aşkta insan vardır, *başkası* vardır. Cinsellikte *başkası* nesneyken ya da daha doğrusu büyük ölçüde nesneye indirgenmişken aşkta tam anlamında öznedir. Aşk ilişkisi öznenen özneye ilişkidir, bu yanıyla yapıtla izleyici ilişkisi gibi bir ilişkidir. *Başkası* cinsel nesne olarak algılandığında aşk tüm gerçek anlamlarını yitirir yani aşk olmaktan çıkar. Gerçek aşk iki kişinin, *karşı cinsten* iki kişinin, iki ruh-beden bütünü'nün diyalektik bir ilişkide birbirini keşfetmesi, birbirinin gizlerini ortaya çıkarmasıdır, doğrudan doğruya iki kişilik ya da daha doğrusu yalnızca o iki kişiye özgü bir ortam oluşturmalarıdır. Aşkta *insanın keşfi* olgusu bütün sıcaklığıyla, bütün derinliğiyle, bütün renkleriyle gerçekleşir. *Başkası* bizim için her zaman bir gizler yumağıdır, bu gizin aşkta sonuna kadar çözüleceğini düşünmek olası değildir. Bir başka insanda biz bizim için anlaşılır olması gereken özel özellikler buluruz, bu özellikler kat kat örtüler altında sessiz dururlar ya da bir takım kuytulara bekletirler, onları görünür kılmak için aşkın yoğun içtenlikli etkinliğine gereksinim vardır. Ancak, gizlerin altından gizler fışkırır ve bir insanın keşfini tamamlamak olası değildir. Başkasının bakışında, duruşunda, davranışında ben özel belirtiler bulurum, bu belirtiler hatta dizgesel bir dil oluştururlar, bu dil çok zaman gündelik dilden daha etkili yani daha anlatımcıdır. Gündelik dilin kabasaba kaldığı yerde davranışın dili yoğun anlamlar ortaya koyacaktır. Bu yüzden aşkı rahatça bir *kültür ortamı* olarak tanımlayabiliriz. Aşk bir kültür ortamıdır, aşk ilişkisi bir kültür ilişkisidir.

Aşkta karşı cinsten iki kişi kendi bilinç koşulları çerçevesinde ortak bir duygusal-düşünsel iletişim alanı kurarlar. İnsan dünyasında an-

İnşaların iletimi hiç de kolay bir iş değildir. Sanatta bu iş yoğun simgelerle gerçekleştirilir. Aşkta belirtiler vardır. Bu belirtiler büyük ölçüde simgesel özellikler taşırlar. Aşkın dili büyük ölçüde simgesel olmakla birlikte çok özeldir. Sözen çok davranışta yoğun bir simgeselliğin kendini ortaya koyduğunu görürüz. Aşkta da sanatta olduğu gibi bir simge yani bir *özel imge* bize geniş çerçeveli anlatım olanağı sağlayabilir: bir duruş, bir bakış, bir yüz çizgisi bir araya gelerek kolay kolay anlatılamaz olan bir duygu-düşünce bütünü için taşıyıcı rolü oynayabilir. Aşkın simgeleri de sanatın simgeleri gibi karmaşıktır. Aşktaki simge sanatta olduğu gibi yapay değildir, kendiliğinden oluşan bir simgedir. Lope de Vega "*Aşıkların nabzı yüzlerinde atar*" diyordu. Gerçekte insan kendini gizleyen bir varlıktır, o yalnızca aşkta kendini ele verir. Bu kendini ele veriş biraz isteyecek biraz da istemeyerek gerçekleşir. İnsan bir tür ikiyüzlülüğü bir varoluş koşulu gibi yaşar. Birer zorunlu içtenlik alanı olan sanatta ve aşkta bu ikiyüzlülük geçerliliğini büyük ölçüde yitirir. Ne aşağılıkduygusu ne de onun bir başka biçimi olan yükseklikduygusu bu ikiyüzlülüğü sonuna kadar güvence altında tutabilir.

Ben'i koruyan örtü bir yerde yırtılır, derinden bir şeyler yüze çıkmaya ve kendini göstermeye başlar. Bu elbette, az önce de belirlemeye çalıştığımız gibi, insanın tüm varlığını, varlığının tüm derinliklerini ortaya dökebileceği ve bir başkasına gösterebileceği anlamına gelmez. İnsan ruhu gariptir, kaldırdığınız bir örtünün altından bir başka örtü çıkar. İnsan ruhunun gizlerini çok zaman bilmeyiz, tanımayız. Ancak bu noktada yazgıya başeğmek de gerekmez. Biz onları bilip tanımalıyız ki başkasına da gösterebilelim. İnsanın gizlerini nesnele götürme işi sanatçının yükümlülüğündedir. Maskelerimiz çok şeyi *toplumsallık içtenliği gerektirmez* gerekçesiyle gizler. Toplumsallık örtüsü aşkta bile insan için pekçok durumda yanıltıcı olabilir. Ayrıca, ben olma gösterileri aşkta da vardır: şarap şişesinin tıpasını bir çekişte açmaya çalışarak *güçlü erkek* imgesi oluşturmaya çalışan kişi bu gösterinin karşı cins üzerindeki etkisine çokça inanarak kendini gülünç etmektedir. Kişi bu tür gösterilerle aşk yönelimlerinde verim sağlamaya bakar. Evet, aşkta toplumsal bilinç özel bilinci tam anlamında boğmak isterken hiçbir zaman gündelik yaşamdaki başarılarını gösterme fırsatı elde edemeyecektir. Aşkta bedenlerden önce ruhlar çıplaktır ya da çıplak olmalıdır.

Gerçek aşkta toplumsal bilinç bir kabuk gibi soyulur ve bireysel bilinç tüm içtenliğiyle ya da tüm çıplaklığıyla ortaya çıkar diyebilir miyiz? Yüzde yüz olmasa da bu olgu ya da buna benzer bir olgu elbette gerçekleşir. Öznel bilinç aşkta aradığını bulur, sıkıntılı örtülerinden sıy-

rılır, azıyla çoğuyla kendini ortaya koyma dinginliğini ve sevincini yaşar, aynı zamanda bu dinginliğin ve sevincin getirdiği hoş esintileri, tatlı dalgalanmaları ya da alıp götüren heyecanları yaşar. Her yerde kendini sıkan insan aşkta kendini sıkılmaktan yana olur. Aşkı bir toplumsallık alanı gibi algılayan ya da toplumsallık bilincini aşkta da sürdürmek isteyen kişi düpedüz hastalıktır. Bu çerçevede tüm sakınmalar sağlıksızlıkla ilgilidir. Sevgilisine ayaklarını ya da göğüslerini göstermek istemeyen bir kadın iyileşmek için birilerine başvurmak zorundadır. Birey aşkta *başkası*'na gizlerini açar, başkasının gizlerine girer. Aşk ortamı değişik öznel özelliklerin çeşitli dokular oluşturduğu bir ortamdır, bir güzellikler ortamıdır. Evet, her yerde toplumsal bilinç düzeyinde kendini alabildiğine savunan birey aşkta kendini bırakır ve *başkası*'na teslim olur. Bu karşılıklı bir teslim olmadır.

Kişi aşkta toplumsal yaşamdaki o yalancı ya da yapmacıklı içtenliğini bir yana bırakmıştır. Aşk böylece karşılıksız ya da hesapsız bir yöneliş olur. O durumda sevdiğinizi her şeyiyle seversiniz, ama onu örneğin çirkinlikleriyle değil çirkinliklerine karşın seversiniz. Ayrıca aşkta hiçbir şeyi yüzde yüz benimsemek zorunda değilsiniz. Aşk her koşulda mutlak bir benimsemeyi zorunlu kılmaz. Aşk elbette hesapsız ve karşılıksız bir yöneliştir ama gene de sonsuz bir bütünleşmeyi ya da sonuna kadar bütünleşmeyi gerektirmez. Zaten sonsuz bütünleşme fikri boş bir fikirdir. İnsan kökleri gövdesinden daha büyük bir varlıktır, saçak köklere kadar, köklerin en ince süreçlerine kadar inmek olası değildir. O noktada herkesin herkese en sonunda söyleyebileceği şudur: "*Ben bilmiyorum ki sana söyleyeyim.*" İnsandan insana duygu-düşünce iletimi her zaman sorundur. Dil her zaman eksikli bir anlatım düzeni ortaya koyar. Bedenin dili bile o noktada yetkin düzeyde anlatımcı değildir.

Cinsel edim bedensellikle sınırlanırken, ruhsallığı kaplamazken, aşk tüm bedeni ve ruhu kavrar, bilincin bütününe ele geçirir ve her bilinç olgusuna kendinden renk katar. O zaman tüm beden anlatımcı özellikler kazanır, anlam özellikle gözlerde yoğunlaşır. Bilinç ne ölçüde duygu ve düşünce açısından yetkinse aşk o ölçüde anlam yüklü olur. Fikir gündelik dilde, aşkla ilgili duygular ve düşünceler dilin ve bedenin anlatım özelliklerinde açıklığa kavuşur. Bu biraz da çok özel bir dil oluşturmaktır. Oluşturulan bu dil iki kişilik bir dildir, dıştan azçok yorumlanabilse de her durumda iki kişinin ortak dilidir. Başkasının bedeni benim için anlamlar ortaya koyan bir kültür nesnesidir. Maurice Merleau-Ponty **Phénoménologie de la perception** (Algının olgubilimi) adlı kitabında, özellikle bu kitabın **Le corps comme être sexué** (Cinselleşmiş varlık

olarak beden) adlı bölümünde insanı öznellik ve nesnellik karşıtlığında ele alır: “İnsan genellikle bedenini göstermez, bedenini gösterdiğinde bunu bazen korkuyla bazen de çekici olma eğilimi içinde yapar. Sanır ki bedeninde gezinen yabancıнын bakışı onu kendinden çıkaracaktır ya da tersine bedeninin sergilenmesi başkası’nı savunmasız biçimde ona bırakacaktır, o zaman da başkası köleliğe indirgenmiş olacaktır. Utanç ve utançsızlık, köleninkiyle efendininkine benzeyen bir ben ve başkası diyalektiğinde yer alır, böylece bir bedenim olmakla başkasının bakışı altında nesneye indirgenebilirim ve onun gözünde kişi sayılmayabilirim, ya da tersine onun efendisi olabilirim ve bu defa ben ona bakabilirim, ancak bu efendilik bir açmazdan başka bir şey değildir, çünkü değerim başkasının arzusuyla anlaşıldığında başkası benim kendisiyle tanınmayı istediğim kişi değildir artık, büyülenmiş bir varlıktır, özgür değildir, böyle olmakla benim değerimi bilebilecek gibi değildir. Bir bedenim olduğunu söylemem, bir nesne olarak görülebileceğimi ve bir özne olarak görülmeye çalıştığımı, başkasının benim efendim ya da kölem olabileceğini söylememdir, öyle ki utanç ve utançsızlık bilinçlerin çoğunluğunun diyalektiğini açıklar ve metafizik bir anlam taşır.”

Görüldüğü gibi aşk ilişkisi her şeye karşın sorunlu bir ilişki ortaya koyar. Onu bir köle-efendi diyalektiğinde anlamaya çalışmak da olasıdır. Ancak ne olursa olsun aşk alanı karmaşıktır, çelişkilidir, bir uyuşma alanı olduğu kadar bir yıkışma alanıdır. Onun bir kültür ortamı oluşu da bu çerçevede anlaşılmalıdır: biz kendimizi yalnız olumlamalarla değil aynı zamanda yadsımlarla varederiz. Buna göre insan dünyası bir kültür dünyasıdır, aşk alanı da tepeden tırnağa bir kültür ortamıdır. İnsan doğada bir kültür varlığıdır, onun kültür etkinliği doğaya işler. Doğada onun varlığının izleri vardır. İnsan doğası doğada özel bir doğa ya da ikinci bir doğa gibi durur. Bu konuda Maurice Merleau-Ponty şunları söyler: “Doğa kişisel yaşamın merkezine doğru nasıl işlerse davranışlar da doğaya öyle işlerler ve oraya bir kültür dünyası biçiminde yerleşirler. Ben bir fizik dünyaya sahip olmakla kalmıyorum, ben yalnız toprağın, havanın, suyun arasında yaşamakla kalmıyorum, benim çevremde otoyollar, ekili alanlar, köyler, kiliseler, aygıtlar, bir çan, bir kaşık, bir pipo da var. Bu nesnelerden herbiri, kendinde, yarar sağladığı insan eylemlerinin belirtisini taşıyor.” Kültür yaşamı bizi doğrudan toplumsal yaşama bağlar, giderek bütün insana bağlar: her kültür nesnesinde ben başkasının varlığıyla yüzyüze gelirim. “Kültür nesnesinde ben başkasının yakın varlığını bir adsızlık örtüsü altında duyarım” der Merleau-Ponty. O durumda başkasının bedeni de benim için bir kültür nes-

nesidir: “Kültür nesnelerinin ilki, öbürlerinin ondan ötürü varolduğu ilk kültür nesnesi bir davranış taşıyıcısı olarak başkasının bedenidir.” Başkası beni topluma bağlar ama başkası toplum değildir ya da toplumu tümüyle açıklamaz. “Başkasının belirlenmesi tam olarak toplumun belirlenmesini sağlamaz, toplum ikili ya da üçlü bir varoluş değildir, bir sonsuz bilinçler toplamıyla birlikte oluşur.”

Başkasının varlığı aşta ya da bir başka yerde nesnel olarak bir çırpıda kendini ortaya koyan bir gizler ortamıdır, ancak başkasının varlığı özellikle nesnel düşünceye her zaman güçlük çıkarır. Başkası benim için hem bir *kendinde şey*’dir hem de bir *kendi için şey*’dir yani hem nesne hem bilinçtir. Ben başkasının bilincini onun bedensel varlığında yakalarım, ona onun bedeninden giderek ulaşırım. Burada bir benzetmeden yola çıkmam doğaldır: benim bilincim bir bedende kendini ortaya koymaktadır, bu durum başkası için de geçerli olmalıdır, başka bilinçlerin de bedenleri olmalıdır, başka bedenler de bilinç barındırıyor olmalıdır. Başkasının bedeninde ben bana çeşitli anlamlar sunan davranışlar bulmaktayım. Bu davranışlardan biri ve hatta başlıcası başkasının bakışıdır. Başkasının varlığı bana bu başkasının bir başka ben olduğunu duyurur, ikinci bir ben olduğunu sezdirir, çünkü başkasının bedeni benim bedenimle aynı yapıdadır. “Nasıl benim bedenimin parçaları bir bütün oluşturuyorsa başkasının bedeniyle benim bedenim de bir bütün oluşturur” der Merleau-Ponty. Benim bedenim ve başkasının bedeni bir olgunun tersi ve yüzü gibidir. Böylece başkası tüm bedensel varlığıyla bana “insan eyleminin bir merkezi” olarak görünür. Dil özel olarak başkasının algılanmasında çok önemli bir etkidir, başkasıyla benim aramda ortak bir alan oluşturarak onu bana ve beni ona bağlar. Böylece benler arasında bir duygu-düşence alışverişi gerçekleşir, “benim düşüncemle onun düşüncesi tek bir doku oluşturur”.

Merleau-Ponty’de olanaklı olan öznelarası iletişim Sartre’da olanaksızın sınırına dayanır. Cinsellik ve aşk konusunda oldukça ilginç düşünceler ortaya koymuş olan bu iki çağdaş filozoftan biri başkasının bedenini kişilerarası iletişimin dayanağı olarak belirlerken öbürü “Başkası hiçliktir” diyerek böylesi bir ilişkiyi neredeyse tam tamına olanaksız sayar. *L’être et le néant*’da (Varlık ve hiçlik) Sartre şöyle der: “Ben başkasının egemenliğinden kurtulmaya çalıştığımda başkası da benim egemenliğimden kurtulmaya çalışır: ben başkasını köleleştirmeye yöneldiğimde başkası da beni köleleştirmeye yönelir.” Sartre’da benler arasındaki ilişki son derece çatışkılı bir ilişkidir. Sartre’a göre “Çatışkı, başkası için varlık’ın kökel anlamıdır”. Ben her zaman başkasının ba-

kışı karşısında yındır. Başkasının varlığı böylece beni ele geçirir. Sartre'e göre "*Başkasıyla biroluş gerçekte gerçekleşemez bir şeydir*". Bu birolma tasarısı Sartre'a göre aşkta da gerçekleşmez ve aşkın ülküsü olarak kalır. Bu anlamda aşk baştan sona bir çatışkılar ortamıdır, bütünüyle bir çatışkından başka bir şey değildir. Başkasının özgürlüğü benim varlığımın temeli de olsa ben her zaman bu özgürlük karşısında tehlike içindeyimdir. "*Aşk tam tamına fiziksel bir elde ediş arzusu olsaydı birçok durumda bu istek karşılanmış olacaktı.*" Aşkta biz başkasının özgürlüğünü ele geçirmek isteriz. Böylece sevgili nesneye indirgendini sezer. Buna göre aşk olsa olsa bir tasarımıdır, bir girişimdir, bir ülküdür, ilerisi olmayan bir başlangıç noktasıdır. "*Seven, gerçekte, sevdiğini başkaları arasında bir başka nesne olarak sezer, yani onu dünya düzeyinde algılar, onu aşar ve kullanır. Seven bakış 'dır. Ben bakışımla başkasının öznelliğini yokederim.*"

Aşk oldukça güç bir iletişim alanıdır. Tüm kültür alanlarında kendini pekçok durumda pekçok nedenle gösteren güçlük burada da karşımıza çıkar. Ne var ki aşkı iyiden iyiye bir iletişimsizlik alanı saymak, başkasının ben'ini tam tamına girilmez olarak görmek de doğru değildir. Aşkın güzelliği belki de bize bir çırpıda kolayı sözvermiyor oluşundadır. Kolay ya da güç, aşk kendine göre bir iletişim alanı oluşturur. Bu iki kişilik alanda çok özel özellikler oluşacak, bu özel özellikler birer haz konusu oldukları kadar birer iletişim olanağı niteliği taşıyacaklardır. Nasıl sanata boş bir kafayla giremezsek aşka da hiçbir bilinç hazırlığı olmadan girmek olası değildir. Sanat da aşk da yalnızca ayrıcalık insanların işi midir? Burada sözkonusu olan ayrıcalıklık değil yalnızca ve yalnızca yetkinliktir. Yalnız yetkin bilinçler aşkın dar kapılarından girebilirler, aşkın dikenli yollarında yürümeyi göze alabilirler. Değerler dünyasıyla hiçbir alışverişi olmayan kişinin sanatla da aşkla da gerçek bir ilişkisi olamaz. Gerçekte değer dünyasının dışında yaşayan kişiler sanata ve aşka yakın duymazlar kendilerini hatta bu iki alanı hafife almaya eğilimli olurlar. Onlara göre sanat boş insanların, aşk zavallıların konusu olabilir.

Aşk bir buluşma, bir kavuşma, bir başkasını yaratma ve bir başkasıyla yaratılma alanı olduğu kadar bir eksik kalma, bir iletişimsizlik alanıdır. Dostluğa benzediği ölçüde düşmanlığı andırması buradan gelir. Karacaoğlan'ın olumsuz dilekleri elbette aşkta bir ulaşma eksikliğinin anlatımıdır: "*Yaz olanda ısıtmalar tutasın / Güz olanda terlemeye yata-sın / Acı acı kırk yıl ağı çekesin / Daha derdim az diyesin ak gelin*". Öznelerarası arı iletişim olsaydı aşk bir güçlükler alanı olmayacaktı.

Beden saydam değildir, bedenin dili de yüzde yüz iletken değildir. Yaşamın garipliğidir bu: bilinçler birbirlerine yaklaştıkça birbirlerini garipserler. İki özne bedenleri aracılığıyla bir ortak alan, bir kültür ortamı yaratmaya çalışırlar, bu ortak alanda bir özne öbürünü zorunlu olarak aşar ya da daha doğrusu özneler birbirlerini aşarlar. Buluşulamamış noktalar kavuşulmuş noktalardan daha çoktur. Her bütünleşme denemesi bir açmazla son bulacak gibidir. Bu yüzden aşkta bize Sisypheos'u düşündüren bir şeyler vardır.

Bu yüzden aşk hem vardır hem yoktur. Hem varlığını tüm ağırlığıyla duyurur hem de bir üflemede uçup gidecek gibidir. Ve bu yüzden aşkın güvencesi yoktur. Ancak kendini bilmezler aşkta güvence arayabilirler. Biri sevgilisine şöyle aptalca bir soru sorabilir: "*Söyle, beni bütün bir ömür boyu sevecek misin?*" Aşkta kesinlik yoktur, aşkın geleceğini oluşturacak koşullar önceden belirlenemez ya da kestirilemez. Ömür boyu *tek bir sevgilinin her şeyi olmak* fikri çok hoş bir fikir olsa da gerçekliği karşılamayan bir fikirdir. Aşk kalıcı uyumları kökten yadsırken tüm yararcı yönelimlerin dışında bir yüceyi, bir kutsalı, bir eşsizi duyurur. Ancak insan yaşamında bireyleri durmadan aşağıya çeken bir şeyler vardır. Aşk ayakları yerden kesmektedir, oysa gündelik yaşamın belirleyici ağırlığını da yabana atmamak gerekir. Aşk ortamı iyiden iyiye yalıtılmış bir ortam değildir. Aşk her dış etkiye açıktır. Aşkın ister istemez dıştan koşullanmasıdır bu. Aşk dıştan gelen koşullara boyun eğmez gene de. Boy uygunluğu, huy uygunluğu, yaş uygunluğu, aile uygunluğu ya da toplumsal düzey uygunluğu, ahlak kurallarına uygunluk, haminnenin beğenilerine uygunluk...aşkı tüketir.

Aşk bir çeşit inmedir: aşkın saati çalar, gözlerin iki ya da üç saniye birbirine kenetlenmesi aşkı başlatır. Başlangıçta en büyük yükü yoğun anlam taşıyıcısı olan gözler çeker. Aşk gözlerde sonsuz bir ışık olarak parıldar. Hatta başlangıçta gözler ilk oluşumu sağlamak için yeterlidir. Gerçekte gözler her zaman bedensel anlamın merkezidir, ağırlık noktasıdır, anlamın yoğunlaştığı yerdir. İlk sözü ve son sözü bakış söyler. Şarkılar bu yüzden gözleri sık sık konu edinirler. Sorun gözlerin güzelliğidir, ama gözlerin güzelliği daha çok onlarda yansıyan anlamın yoğunluğudur. Bakış yalın ya da yalıtık değildir, bedenın öbür davranışlarıyla bütünleşerek anlamın sunumuna katılır. "*Seni seviyorum*" sözünün içeriği bu yüzden bakışların sunduğu anlamlar yanında hiç kalır. Çok zaman gözlerin söylediğine eklenecek çok bir şey yoktur. Söz aşkı yıpratır hatta. Aşıklar kendi durumlarını konuşmak istediklerinde birbirlerine anlamsız şeyler söyleyip birbirlerini kırabilirler. Gözün dilinde yan-

lı anlatmalar olmaz ama gündelik dil sanatta olduğu gibi özenle kurulmadı mı bazen bir şeyin tam tersini söyler. Gene bir manide şu anlamlı sözlerle karşılaşırız: “Bahçelerde gezersin / Çiçekleri ezersin / Gözü sana kayan / Bir bakışta sezersin”.

Aşk başlar başlamaz Eros kolları sıvar. Biraz serseri, biraz katı, biraz dalgacı, biraz düşüncesiz Eros aşkın tüm yasa düzenini herhangi bir aşk ilişkisinde baştan sona kendine göre etkin kılmak ister. O zaman Agape araya girer, Eros’un katılıklarını yumuşatır. Eros doğallıktır ama Agape sevecenliktir. Eros sarılmayı Agape okşamayı bilir. Eros şimdi’dir, Agape her şeyi dünüyle ve yarınıyla alır. Eros bencil Agape özverilidir. Agape kendi için bir şey istemez. Adanmışlıktır o. Her zaman kurucudur. Eros’un saldırgan olabildiği yerde Agape bir iyilik meleğidir. Eros yara açar Agape yara sarar. Eros dayanıklı Agape kırılgandır. Eros ve Agape aşkta tıpkı Zerdüşt dininin tanrıları Ahuramazda ve Angramanyu gibi birlikte egemendirler. Ama o tanrılık düzeyinde egemenlik dengeli bir egemenlik değildir: bazen birinin gücü bazen öbürünün gücü öne geçer. Ahuramazda daha egemen olduğunda iyilikler, Angramanyu daha egemen olduğunda kötülükler ağırlık kazanır. Aşkta Eros ve Agape’nin dengeli katılımı önemlidir. Bunlardan biri öbürünün önüne geçmemelidir. Eros daha egemen olduğunda aşk yırtıcıdır, yıkıcı ve acımasızdır. Agape daha egemen olduğunda sevecenlik öne geçer. O zaman aşk yumuşar, gerilimini yitirir, düz bir sevgi olmaya doğru gider. Aşkta güzel olan her ikisinin aynı ağırlıkta belirleyici olmasıdır.

Kimi düşünürler nedense bir Eros düşmanı gibi davranırlar. Örneğin Paul Ricœur Eros ve Agape dengesine karşı çıkar ve Agape’yi savunur. Bu istenir bir şey olsa da olacak şey değildir, ayrıca istenir bir şey de olmamalıdır. Agape’nin tam anlamında egemen olduğu yerde aşk ileze bir tutkunluğa dönüşür. Aşkın tam anlamında Platon’cu biçimleri bir sağlıklılıktan çok bir hastalıklılığı duyurur. Pierre Burney **Aşk** adlı kitabında ahlakla ilgili engellemelerin Eros’u zenginleştirdiğini söyler. Ona göre bu engellemeler olmadığı zaman Eros aşırı gelişecek, sadizme kadar varan sapıklıklara yol açabilecektir. Aşkın diyalektiğini belirleyen bu iki öge, Eros ve Agape, çok eski zamanlardan beri karşı karşıya konulmuştur. Platon’un **Symposion** (Şölen) diyalogunda Sokrates, Mantinea rahibesi Diotime’nin ağzından Aşk’ın doğuşunu anlatır. Afrodite’nin dünyaya geldiği gün tanrılar şölen vermişler. Çağrılılar arasında Poros (Çare) da varmış. Yemekten sonra dilenci kılığında Penia (Yoksulluk) çıkagelmiş, kapıda dikilip durmuş. Nektardan sarhoş olan Poros, Zeus’un bahçesine girmiş, orada sızıp kalmış. Penia, Poros-

'dan bir çocuğu olsun istemiş. Poros'un yanına uzanmış. Böylece Aşk'a gebe kalmış.

Aşk demek ki Çare'nin ve Yoksulluk'un çocuğudur. Aşk yoksuldur, kabadır, pistir, yalınayak gezer, yeri yurdu yoktur, şurada burada yatar. Bütün olumsuz nitelikleri kendinde barındırır gibidir. Bu yanılla tam tamına anasının çocuğudur. Aşk babasından da bir şeyler taşır: güzelin ve iyinin peşindedir, yiğittir, serüvencidir, attığını vurur, durmadan hile düşünür, kafası iyi şeylere çalışır, düşünmeyi sever ve bütün ömrünü felsefe yapmakla geçirir. Aşk ne ölümlü ne ölümsüzdür: bakarsınız başarır, o zaman vardır, yaşamaktadır; bakarsınız başarısız olur, o zaman ölür. Bu aşk tanıtılması bir yana, Platon felsefesinde Aşk'ın büyük bir önemi vardır. Platon aşk'ı geniş çerçeveli düşünüyor, onu bilginin temeline yerleştiriyordu. O bizi aşağılardan yukarılara doğru yükselten içsel atılımın ta kendisiydi. O olmadan bilgiye ulaşmamız olası değildi. Denilebilir ki Platon'un diyalektiği tepeden tırnağa aşkın diyalektikidir. Bedenselin düzeyinden başlayarak en yüce olana doğru gelişir. Aşk bilgiye yönelmenin temel koşuludur, bilgiye yönelme isteğidir.

Eros ve Agape öznellikte, ruhsallığın orta yerinde çatışmalar ve bütünleşirler. Ancak bu çatışma ve bütünleşme beden katılımını gerektirir. Eros ve Agape çatışması başladığında beden doğrudan doğruya işe girer. Ruh ve beden bütünlüğü önemlidir, gereklidir; bedensele açılmanın aşk duygusu eksiklidir ya da sakattır, ruha ve bedene acı verir. Çünkü aşkın temelinde cinsellik vardır ve cinsellik bedensel etkinliği gerekli kılar. Ruhsal bilimciler ve ruhayıştırmacıları cinsellikte özel olarak duyarlı bölgelerden söz ederler. Aşkta bütün beden duyarlıdır, beden tüm bölgeleri ya da parçaları aynı ölçüde duyarlıdır. Salt cinsellik daha uygun bölgeleri öngörür. Aşkta böyle bir parçalanmışlık ya da çökyapılılık olamaz. Aşkta tüm ruh ve tüm beden bir bütün olarak kendini ortaya koyar. Cinsellikte sınırlar vardır, aşkta sınırlardan söz edemeyiz. Aşk varsa tüm bedensellik ve tüm ruhsallık oradadır. Kısacası aşk bir seçme ve seçerek yüceltme duygusudur.

"Aşk" kavramı kendiliğinden "güzel" kavramına bağlanır. Aşık olmak güzelin peşinde olmaktır. Aşkın sanata yakın olduğu yer biraz da burasıdır. Sanatçı güzeli yaratır, aşık güzeli bulur çıkarır. Sanatın ve aşkın dışında güzel kavramı sınırları oldukça geniş, içeriği oldukça bulanık bir kavramdır. Aşk güzel duygusu üzerine temellenir. Bilinen tek şey, her sevenin sevdiğini güzel görmesidir. Hele insan yaşamında "güzel" kavramının "iyi" kavramıyla sık sık birbirine karıştığı ya da çok zaman bir bütün oluşturduğu düşünüldüğünde bunu olağan karşılamak ge-

rekir. Güzellik aşkın güvencesidir diyebiliriz. Güzel duygusu oluşmadan aşk gerçekleşmez. Aşkla güzelin bağdaşımı en eski zamanlara kadar dayanır. Aphrodite bunun güzel bir örneğidir. Aphrodite’de aşk ve güzellik bütünleşir. Aphrodite aşkın gücünü simgeler: rüzgarlar ve bulutlar ondan kaçarlar, toprak onun ayaklarının altında çiçekten bir halıdır. Çirkin ve biçimsiz Hephaistos’un karısı olması kötü bir yazgı olmaktan çok belki de yaşamda olması gereken ya da olması istenilen dengelerle ilgilidir.

Böylece aşk cinselliği çok aşan bir güç olur. O sessiz, dolaylı, kendiliğinden bir araştırma alanıdır, bir insanlaşma ortamıdır. Onda insan kendini bulur ve kendini yaratır. Onda insan insanı keşfeder. Onda insan başkası’na ulaşmanın, başkasına kavuşmanın yollarını arar bulur. Aşk insan için, gerçek insan için bir kaçınılmazlıktır. Aşk dünyayı sömürmekle sınırlanmış insan için değil de dünyayı yeniden kurmaya çalışan insan için zorunlu bir etkinliktir. Sanat gibi aşkta da insan kendini bir ruh ve beden bütünü olarak yaşar, bu bütünlükten giderek daha geniş çerçeveli bir bütüne ulaşır. Gerçek aşk, tıpkı gerçek sanat gibi, bir bireyden giderek dünyaya açıldığımız yerdir. Bir şiirde, bir tabloda, bir müzik parçasında bir insanın varlığında bütün bir dünyayı görürüz. Aşkta da bir insanla bütünleşmemiz bizi bütün bir insanlığa ulaştırır. Tek kişiyi sevmeyen bütün insanları sevemez. Aşk gerçek bir kültür ortamıdır, onda insan olmanın tüm deneyimlerini tıpkı sanatta olduğu gibi heyecanla yaşarız.

YEDİNCİ BÖLÜM

AŞKIN TEMEL NİTELİKLERİ

Aşk için çok şey söylendi. Kimi göklere çıkardı onu kimi yerin dibine batırdı, kimi önemsemez göründü kimi üstüne titredi, ama ne olursa olsun aşk insanlığın temel yaşamsal etkinliği olarak kaldı. Kim ne derse desin, insanlığın başlıca sorunudur aşk.. İnsan insan olmaya başlayalı beri, türünün gelişimini insanca sağlamasına olanak veren ve ayrıca insanlığını gerçekleştirmesini sağlayan aşkı yaşıyor ve tartışıyor. Aşk insanı anlamada bir dayanak oldu, sanatçılar insanın nice sorununu aşkın aynalarında çözdüler ya da yansıttılar. Onlar çok şeyi aşktan giderek açıkladılar, çok zaman aşk açısından yorumladılar, bunun için genellikle aşkı baş köşeye oturtular. Bu elbette basit bir yönelim değildi, baştan sona cinselliğin itici gücüyle açıklanamazdı. Bilim adamlarından ve filozoflardan çok sanatçılar aşkı sorun ettiler, çünkü aşk bir düşünce ortamı olduğu kadar bir duygu ortamıydı. Kimileri de onu ya yadsıdılar ya da ondan uzak durmaya çalıştılar, çünkü o sağlıklı bir yaşam için ciddi tehlikeler oluşturunuyordu. Şu manide görüldüğü gibi öfkeleri canlandırıyor-du: *“Develer sürü sürü / Yürü sevdiğim yürü / Öldürdüğün yetmedi / Bir de ardından sürü”*.

Aşk biraz da insanın kendini çırlıçıplak ele verdiği yerdı. Sanatla aşkın kan bağı onların insana bütünsel bir bakışla yönelmelerinden gelir, insanı duygularından ayırmaksızın bir düşünce varlığı olarak ele almalarından gelir. Böylece uzun yüzyıllar boyu aşkta insan ve insanda aşk sanatçının başlıca araştırma alanını oluşturdu. Aşk insana açılan geniş bir pencereydi, insanı en sağlam o pencereden görebilirdik. Aşka

yöneliş ve aşkla yöneliş öylesine vazgeçilmez bir insanlık durumu oldu ki insana *aşık olan hayvan* demenin pek de yanlış olmayacağı anlaşıyor. İnsanın bu en eski ve en köklü sorunu sanatçıların kalemlerinde, fırçalarında, çalgılarında başka başka anlamlar kazandı. "*Aşk ateşin değirmeninde öğüttüm / Eledim kalburdan elekten çektim*" diyen Karacaoğlu aşkın gücünü ve büyüklüğünü bize duyurur.

Aşkın bilime uzak kalışını, bilimsel düzeyde açıklanabilir olmayışını elbette doğal karşılamak gerekecektir. Bilim kesinliklerle iş görür. Bilim kesin bilgileri ya da sağlam nesnellikleri gereksinir. Varsayımaya götürülebilenle, gösterilebilenle, saptanabilenle ilgilenir bilim. Aşk dıştan gözlemlendiğimizde de içten gözlemlendiğimizde de onunla ilgili kesin bilgiler ortaya koymak adına sağlam veriler elde edemeyiz. Bilim aşkı bile tam bir nesnellikte ele almak isteyecektir. Aşk kesinliklerden kaçır. Aşk nesnellikler temeli üzerinde kendini vareden bir öznellikler alanıdır. Her şeyden önce bir içtenlik alanı olan aşk elbette bilimin belirleyici, genelleyici, yasalara indirgeyici bakış açısından kaçacaktır. Sanat gibi o da gizlenmeyi az çok sever, ne ölçüde çıplaklıklarla var sayılsa da ya da var gibi görünse de her zaman ince örtüler altında yaşarlığını korur, korumayı bilir. Sanatta gerçekliği görmekten çok gerçekliği sezmek önemlidir. Sanatçı için görülen gerçeklik kaba gerçekliktir, gerçek gerçeklik sezilen gerçeklik olmalıdır. Sezilen gerçeklik ya da ince gerçeklik. Ya da kaygan gerçeklik. "*Aşk çıplaklaştıkça soğur*" der J.Owen. Ovidius da vaktiyle "*En örtülü ateş en sıcak ateştir*" demişti.

Gene de aşk bir içtenlikler alanı olarak ruhun çıplaklığını gerektirir. Bu çıplaklık gene de kendi gizlerini sıkı sıkı koruyan bir çıplaklıktır. Aşkın büyüsunü iyi korumak, özenle korumak gerekir. Büyüsü bozulmuş aşk aşktan başka her şeye benzer. Aşkın kendisi bir büyüdür. Zaten aşk açıklanabilir olmaktan çok yaşanılabilir bir şeydir, yaşanılması gereken bir şeydir. Onu yaşarken yaşarız da açıklamaya çalıştığımızda uçır gider. Dolayısıyla onun bilimi ve felsefesi ona her zaman uzak düşecektir. Aşk üzerine bizim burada yaptığımız gibi çok genel yorumlar yapılabilir, bu yorumlar da yaklaşımlar olmaktan öteye geçemeyecektir. Bu yüzden aşk alanında hiçbirimiz kesin bilgilerle donanmış değiliz. Ruhbilim ve ruhayrıştırması insan ruhunun derinliklerinde büyük bir zenginlik buldu. Ama gene de hiçbir bilimsellik aşkı baştan sona tanıtlayabilecek gücü kendinde taşımıyor. Bu yüzden aşk ve onun büyük bir tutkuyla yansıtıldığı sanat gezmekle bitiremeyeceğimiz bir alan oluşturur. Bu alanda tüm çeşitlilikleriyle insan vardır. Aşkta insan kendini en ince

ölçülerde yeniden yaratır, kendini incelikleriyle bulur çıkarır. Aşkın yarattığı insan olmasa sanatın kendi başına yapabileceği çok bir şey yoktur.

Bu alanda bilimin ve felsefenin katkılarını iyiden iyiye yoksamak da doğru olmaz. Aşkın ne olup ne olmadığı konusunda önemli bir katkıyı çağdaş ruhbilim araştırmacılarının yazdıklarında bulabiliriz. Ruhbilim aşkın pekçok bilinmez yanını gözler önüne sererken aşkla ilgili bir takım köksüz bakış açılarını da geçersiz kıldı. Bilimsel bakış bizi aşkın duygu ve düşünce boyutundan cinsellik boyutuna doğru çeker. Aşkın doğru olarak tanınması ve açıklanması için her şeyden önce cinselliğin doğru olarak tanımlanması ve açıklanması gerekiyordu. Ruhbilimin bu açıdan katkıları önemli olmuştur. Ruhbilim hiçbir şey öğretmediyse şunu öğretti bize: cinselliğin koşullarını iyi bilmeden aşkı tanımak olası değildir. Genç insanlar cinselliğin bilgisinden uzak kaldıkları içindir ki çok zaman aşkta büyük düş kırıklıklarına uğruyorlar. Bu yüzden cinsellik eğitimi son derece önemlidir, bununla birlikte bütün dünyada böyle bir eğitimin ciddi bir biçimde uygulanabildiğini söylemek güçtür. Aşırı duygucu eğilimler aşkın ne olup ne olmadığı konusunda bize yanıltıcı görünümeler sunmuştur. Duygucu sanat bizi bireysele iyiden iyiye yaklaştırırken bakışımızı nesneden epeyce uzaklaştırdı. Özellikle duygucu şiirlerde ve duygucu romanlarda aşkın gerçek görünümüleri bulandırılıyor, her şey büyülü bir çekicilikte neredeyse salt duygusallığa indirgeniyordu.

Cinsellikle belirlenen ve bu yüzden aşağı düzeyde sayılan aşkın karşısına tüm olumsuzluklardan uzak, tüm katışıklardan arınmış bir *arı* *aşk* koyma alışkanlığı eski bir alışkanlıktır ama herhangi bir gerçeği karşılamaz. Aşk da insanla ilgili her şey gibi doğüstü uçucu niteliklerin değil düpedüz etin kanın kemikğin belirlediği bir insan etkinliğidir, onda olumluluklar kadar olumsuzluklar bulunacaktır. Zaten insan yaşamına şöyle dikkatlice baktığımızda onda *arı* bir şeyler bulmanın olası olmadığını anlarız. Yaşam baştan sona birbirine karışmış hatta birbiriyle bileşmiş, birbiriyle bütünleşmiş öğelerden kurulmuştur, onda bir öğeyi bir başka öğeden, örneğin bir nedeni bir başka nedenden ayırma olasılığı pek yoktur. Yaşam özü gereği karmaşıktır. Gerçek aşk insanın bütün varlığıyla, bütün ruhuyla ve bedeniyle yaşadığı aşktır. Bizim için bedensellikten ayrı bir ruhsallığın sözkonusu olamayacağını, ruhsal süreçlerin fizyolojik işlevlerden gelen sonuçlar olduğunu, bundan başka bir şey olmadığını bize XIX. yüzyılda ruhbilim pek güzel öğretti. Buna göre aşk bir beden-ruh bütününde açıklamasını bulan bütünsel bir etkinliktir, bir beden-ruh etkinliğidir. Bu yüzden *arı* *aşk* diye bir şeyin olamayacağını, böyle bir yönelimin hiç de sağlıklı bir yönelim olmadığını rahatça görebir-

liyoruz. Arı aşk savları aşk korkularıyla, aşktan kaçışlarla ilgilidir diye düşünmek hiç de yanlış olmaz. Her arı aşk tasarımı bir ruh ve beden ayırımına giderek bedeni aşk alanının dışına çıkarmak isteyecektir.

Aşka kendi yönünden açıklamalar getiren bir başka alan da ahlak alanıdır. Ahlakın, özellikle toplumsal ahlakın aşka kaygılarla yöneldiğini ve hatta onun üzerinde baskılar oluşturmaya çalıştığını, bunu da özellikle inanç alanının temel kurallarını kullanarak gerçekleştirmeye çalıştığını görüyoruz. Gerçekte ahlakın inancı temel almasına gerek de yoktur, o kendi kurallarıyla da aşk üzerinde ve her şey üzerinde yeterince baskı oluşturabilir. Ancak salt ahlakın oluşturduğu yetke hiçbir zaman inancın oluşturduğu yetke kadar büyük olmayacaktır. Evet, inancın aşk üzerindeki baskısı gerçekte ahlak değerlerini koruma kaygısıyla oluşturulmuştur. Kimileri öyle görürler: cinselliğin itkileri olmasa insan belki çok daha *ahlaklı* olacaktı. Öyleyse cinselliğin etkisini yaşamda belki de enaza indirmek gerekecektir. Bu yüzden belki de en iyisi aşkı yasadı-şı bir etkinlik olarak belirlemektir. Ne var ki en koyu ahlakçılar bile yaşamı bildiğimiz gibi ya da kendimize göre düzenleyemediğimizi, düzenleyemeyeceğimizi, insan doğasını zedeleyerek ahlakı güçlü kılmak gibi bir tasarımın ahlakdışı bir tasarım olduğunu uzaktan yakından bilirler ya da sezerler. Tutkuları mahkum eden ahlakçılar onları yoketmeyi beceremedikleri gibi tutkularına tam tamına egemen insan tipini de tüm çabalarına karşın en azından kendilerinde oluşturabilmiş değiller. Tutkularının ya da duygularının üzerine çıkabilmiş kişi dün de bir tasarımdı bugün de ancak bir tasarım olabilir.

İnsan ancak doğallığının koşulları içinde ahlaklı olabilir. Bu elbette onun ahlakla ilgili tüm temel formülleri işine geldiği gibi oluşturması gerektiği anlamına gelmeyecektir. Ortaçağ papazları cinsel hazzı tümüyle mahkum ederken ve cinselliği yalnızca türün varlığını sürdürme koşulu olarak görürken, cinsel heyecanın önüne geçmek için savlar öne sürerken insan gerçeğine aykırı her tutumu benimsemişlerdi ve böylesi bir tutumun insan ruhunu zedeleyeceğini düşünmüyorlardı. Onlar için her durumda doğaüstü önemliydi. Oysa hiçbir ahlak kuralı insandan daha değerli değildir ya da ahlak dediğimiz kurallar alanı hiçbir zaman insan gerçeğinin üzerinde bir gerçeklik oluşturmaz. İnsan ahlak için değil ahlak insan için vardır. Ahlak insan olmanın en uygun koşullarını etkin kılmakta güçlük çektiği zaman yaşamı zedelemeye başlamış demektir. İnancı insan yaşamının belirleyici gücü olarak görmek isteyen katı ahlakçılar bu dünyayı bir üst dünya gerçeğine göre düzenlerken ya da düzenlemeye çalışırken insanın bir takım doğal güçlerini kırma konusun-

da acımasız olmaya hazırdılar. Aşkta ya da bir başka alanda, yaşamın her alanında kaba ahlak insana büyük acılar çektirmiştir ya da kaba ahlakın etkisinde insan kendini büyük acılara mahkum etmiştir. Kaba ahlakın, özellikle inançla ilgili dogmaların belirleyiciliğinde geliştirilen kaba ahlakın çok korkunç ve çok tehlikeli suçluluk duyguları ya da pişmanlık duyguları yaratma eğilimi içinde insanı zedelemeye yöneldiğini görürüz.

Özellikle ahlakın büyük bir ağırlıkla yaşamı koşullamaya kalktığı durumlarda kendini gösteren *arı aşk* savı insana bağlanmanın sağlıklı bir biçimini duyurmaz bize. İnsanın insana insanca bağlanması hem ruh sağlığının belirtisidir hem de sağlıklı bir ruha sahip olmanın temel koşuludur. Aşk bir yüceltme alanıdır, sevgili her koşulda yüce varlıktır, ancak buradaki yücelik salt Platon'cu anlamda bir yücelik olmamalıdır, işin içine Platon'cu sezgiler karışsa da. Sevgilinin bedenini değil de ruhunu amaçlayan aşırı ülkücü bir yönelim hastalıklı bir ruhsallığa tanıklık eder. Aşk Platon'cu örtülere bürünmeye başladığı anda sakatlanır. Aşkta koyu Platon'cu eğilimler yönelen açısından da yönelinen açısından da yaralayıcı eğilimlerdir. Aşkı ahlak açısından düşünüp tartışmakla yetinerek onu yaşamayı göze alamayanlar onda cinsellikten tümüyle soyutlanmış bir duygusallığı bulmak isterler. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Weininger şöyle diyordu: *"Aşkın cinsellikle ortak bir yanı yoktur, çünkü cinsellik aşkın karşıtıdır. Aşk şehveti dışlar, şehvet aşkı dışlar. Gerçek aşk platoniktir. O Dante'nin Beatrice'ye duyduğu duyguya benzer ya da Bakire Meryem'in yüceltilmesini andırır. Mutlak ve erişilmez yetkinlik arzusundan doğmuş olan aşk sevgiliden giderek erişilmez Ben ülküsünü ortaya koymayı ve elde etmeyi öngörür."*

Cinselliğin hayvani özelliklerinden giderek aşkı bir kirlilikler alanı saymak aşırı ülkücü bir yönelimi duyurur bize. İnsanın aşkta ya da başka bir alanda hayvani yanını görmezden gelerek ya da aşağılayarak kendini üst bir ruhsallığın konusu yapmaya kalkması kendini tanıyamamanın ya da inatla tanımak istememenin bir sonucudur. İnsanoğlu insan olmanın hayvansal yanını görmezden geldiği zaman bomboş bir ülkücülüğün yanılsamalı dünyasına kapanır kalır. İnsan ruhuyla ve bedeniyle güzeldir, insan ruhuyla ve bedeniyle aşkı kendine yaraşır kılar, bir ruh-beden bütünü olarak aşkta ve her alanda yüceliklerini oluşturur. Aşk insanlaştırılmış cinselliktir, tıpkı sanat gibi bir duyum-duygu-düşünce bütününde kendini ortaya koyar. Buna göre aşk dokunmanın hazzından duygulanmaya doğru açılan, duygulanmadan da düşünsel etkinliğe doğru uzanan bir genişlikte kendini vareder. O yüzden bir diyalektik ilişkiler alanıdır. Onda kaba bir benimseme olgusu elbette sözkonusu değildir.

Onu alman estetikçilerinin Einfühlung' uyla açıklamak olası değildir. Einfühlung aşkta da sanatta da hiçbir gerçekliği karşılamayan duygucu bir bütünleşmeyi anlatır. Einfühlung usun kavrayıcı gücünü dışlar, tam tamına bir duygu bütünleşmesini varsayar. Oysa aşkta da sanatta da duygusallık düşünsellikle dengelenir, bu yüzden her iki alanda da benimsemeler ne ölçüde belirleyici olursa olsun kavrama düzeneği hatta eleştiri düzeneği de bir o kadar belirleyicidir. Einfühlung bizi katışıksız duygusallığın ya da kaba duygusallığın duvarları içine hapseder. Böylece değerlerin dışına düşürür. Oysa gördüğümüz gibi aşk bir değerler ortamıdır. Buna göre bir benimseme ve yadsıma ortamıdır. Bir tartışma ortamıdır. Her yüce değer son açıklamasını düşünsellikte bulur.

Ancak azçok duygusallıkla sarılmış herhangi bir cinsel yönelimi de aşk diye belirlemek doğru olmaz. Bir takım yapay davranışlarla, çarpıcı gösterilerle, yapmacıklı sözlerle ortaya konulan cinsel yönelimlere elbette aşk adını yakıştıramayız. Aşk gibi görünen ya da görünmek isteyen aşklar vardır. Aşkın yükünü çekmeden, acısını çekmeden, sorumluluğunu yaşamadan aşka benzer bir şeyler yaşamak çok kişinin eğilimidir. Yapay aşklar garip uzlaşmalar olarak garip görünümsergiler. Yapay adanmalar, yapay özveriler, yapay sevinçler her zaman vardır. Uslu aşk akıllı adamın işidir, deli aşk kendini bilmezlerin işidir diye düşünen nice insan bulursunuz. Oysa aşk her şeyden önce bir gerilimdir, bu heyecansal yapısı içinde tıpkı bir sanat yapıtı gibi özel özelliklerini oluşturur, doğallığı aşan kendi özel doğallığını oluşturur, kısacası kendi olur. O tıpkı bir sanat yapıtı gibi özgündür ve kaygandır. O bütün bu yanlarıyla bir güçlükler ortamıdır.

Gene de Einfühlung sanattan çok aşka uyarlı görünebilir. Kendini eleştirmeyen ya da ussallıktan tümüyle kopuk herhangi bir sanat yönelimi düşünülemez ama duygucu eğilimler içinde kendini unutmuş ve kendi havasına dalmış bir aşktan her zaman sözedilebilir. Sorun biraz da yararla ilgilidir. Aşk kendi yararını kollamasa da zorunlu olarak kendini kollar. İşte burada ussallığın çok önemli bir katkısı gerekecektir. Yoksa aşk kavramıyla yarar kavramı birbiriyle hiç mi hiç uyuşmayacak kavramlardır. Ünlü ruhbilimci ve estetikçi Henri Delacroix şöyle der: *"Yararcı algı dünyayı bilmez, dünyayı ancak onu bozan bir bakış açısıyla algılar. Dünyayla ilişkiye girmek için dünyayı canlandırmak gerekir."* Aşk yararcı değildir ve çok zaman ussallığı geriye iterek mutlak diyebileceğimiz bir duygu ortamı yaratır. Onda Einfühlung'un azçok geçerli olabileceğini bize düşündürecek olan işte budur. Gene de Einfühlung kavramından aşkta da sanatta da korkmak gerekir. Onun öngördüğü yo-

ğün duygudaşlık bizim gözümüzü bir güzel bağlayabilir.

Aşk insanın insana kavuştuğu yerdir, insanın insanı derinden kavradığı yerdir. Aşk bir açılımdır, buna göre bir özgürlük ortamıdır. Aşkın ayırıcı niteliği *bağdaştırıcı* duygular kadar *karşıt* duygularla örülmüş olması, birbirini bütünleyen öğelerle olduğu kadar çatışkılı öğelerle kurulmuş olmasıdır. Aşkta birbirine iyiden iyiye uzak iki dünya, iki ayrı bilinç, renkleriyle ve nesnel yapısıyla birbirine uzak düşen iki bilinç bir bütün oluştururcasına bir araya gelirler. Aşkın temel güçlüğü, temel çatışkısı işte bu noktada kendini gösterir. *Seninle de sensiz de olunmuyor* diyen şiirler ve şarkılar bunu bize pek güzel anlatır. Karşıtlık bıkkınlığı, yorgunluğu, aşırı tedirginliği getirebilir. Aşığın zaman zaman "*Develer katar oldu / Dağları tutar oldu / Dün dostum olan bugün / Düşmandan beter oldu*" dediğini duyabilirsiniz. Dostluktaki uyarlılık aşkta yoktur: dostlar dünyaya benzer bakışlarla bakarlar. Dostluk bize çatışkından çok uyarlılığı duyurur. Dostluk yapıcı duygularla örülmüştür, onda yıkıcı etken sözkonusu değildir. Örneğin gerçek dostlar arasında kıskançlık duygusundan iz bile yoktur. Karşı cinsten kişilerin dostluğu iğreti dostluktur ve her zaman aşka dönüşmeye eğilimlidir. Dostluk aşka dönüştüğü anda kendi ussallığını yitirir, genel özelliklerini özel özelliklere dönüştürür, çatışkılı bir yapıya bürünür. O artık dostluk değil aşktır, bundan böyle yapıcı olduğu kadar yıkıcı olacaktır, özverili olduğu kadar bencil görünümüne bürünecektir. Aşklar dostluklara dönüşmezler, en azından sağlıklı dostluklara dönüşmezler. Oysa karşı cinsten iki kişi sözkonusu olduğunda dostluklar çabucak aşka dönüşmeye eğilimli olurlar.

Aşkın binbir yöntemi binbir silahı vardır. Madem ki o hem Penia'nın hem Poros'un çocuğudur, ondan iyilikler de kötülükler de beklenir. Aşk ahlakı elbette alabildiğine geniş bir ahlak değildir. Savaşta bütün silahları kullanabilirsiniz diye bir ilke olmadığı gibi aşkın da belli ahlak kurallarına dayanmaması diye bir kolaylık yoktur, ahlak değerleri elbet aşkta da bir zorunluluktur. Ancak karşılıklı çekişmenin getirdiği gerginlik içinde silahlar bilendikçe, tıpkı zaman zaman savaşta olduğu gibi kuraldışı yollara başvurulur ve böylece ahlaki yönelimin sınırları zorlanır. Elde etmenin önemli olmaya başladığı noktada, daha aşkın başlarında seven kişi neredeyse bir avcı kurnazlığına bürünmek zorunda duyar kendini. Çeşitli oyunlar oynanır, çeşitli yalanlar söylenir. Kur yapmak dediğimiz o girişim biraz da bir düzenbazlık girişimidir. Cyrano de Bergerac, Roxane'a, Christian adına serenat yaparken öyle tatlı sözler söyler ki bu sözlerin düpedüz sonuca gitmek için söylenmiş sözler olduğunu çocuk bile anlayacaktır. O bölümü Sabri Esat Siyavuşgil'in gü-

zel türkçesinden okuyalım:

*...Nedir ki puse? Biraz daha yanyana
Yapılan bir vaattir. Yemindir kanmayana.
Bir itirafın candan bir delil bulmasıdır;
Sevişmek masdarının gül pembe noktasıdır
Bir sırdır ki söylenir ağza kulak yerine.
Bir gönül hazzıdır ki hep derinden derine
Yayılır. Bir visaldir karanfil lezzetinde.
Biraz kalbden koklaşmak ve en nihayetinde
Dudakların ucundan tutmaktır ruhu biraz.*

Aşk bir tür sevgi saymak, onu sevgi kavramının altına yerleştirmeye çalışmak olacak iş değildir. Aşkın ne olduğunu bilmeyenler ya da bilmek istemeyenler onu da bir çeşit sevgi gibi algılamak ve algılatmak isterler. Onlar isterler ki aşk olsun ama bir rahatlıklar ve dinginlikler ortamı olsun. Çok kişi aşkın güç bir iş olduğunun farkında değildir. Buna göre aşka hazırlıksız yakalanmak diye bir şey de vardır. Çok kişi aşktan yana görünür ya da düpedüz aşktan yana çıkar, ancak aşk üst düzeyde duygusallıkla ve düşünsellikle sarılmış cinsellik olarak ancak yetkin insana, değerleri olan insana özgüdür. İşin bu yanı çok zaman unutulur. Sanat gibi aşk da gerçek alıcısını, gerçek tüketicisini arar. Tabanda içgüdünün bulunması aşkın türe özgü, herkese özgü olduğunu düşündürebilir bize. Doğrudur, cinsel içgüdü uyumaz, insan düzeyinde kendini benimsetebilmek ya da gerçekleştirebilmek için acele bir duygu-düşünce maskesi takıverir ya da duygu-düşünce örtüsüne bürünüverir, bir takım yapmacıklarla donanıverir. Ama ona o noktada aşk deyip çıkmak gerçek aşka haksızlık etmek olacaktır. Evet bile bile ya da bilmeden sevgiyle aşkı birbirine karıştıranlar pekçok sevgiye hemen aşk sıfatını yakıştırıverirler. “Sevdim” demezler de “Aşık oldum” deyiverirler. Aşk başka sevgi başkadır.

Sevgiyi elbette hor göremeyiz, hiçe sayamayız ya da ikincil bir yere oturtamayız. Sevgi başka aşk başkadır. Sevgi de güzeldir, insan içindir, ama aşk değildir. Aşkın sevgi olmasını isteyenler vardır. Sevgiye dönüştürülmüş aşk dişleri sökülmiş, yabansılığı giderilmiş aştır. Karşılıklı anlayışla belirgin dingin ve sorunsuz bağlılığa daha çok sevgi adı yakışır. André Gide bu yüzden **Dünya nimetleri**’nde “Sevgi değil, değil Nathanaël, aşk” diyordu. Aşk tutkuyla belirgindir, iyiden iyiye sarsıcı tutkuyla belirgindir. Sevgide tutku yoktur. Ağırbaşlıdır sevgi, bil-

gedir. Sevecendir, görmüş geçirmiştir, hoşgörölüdür, her koşulda anlayışlıdır, kavga çıkarsa da gözden çıkarmaz, yıkıcı olmayı hele hiç göze alamaz. Sevgi ussaldır, ussallığın çizgisini büyük bir dikkatle izler, özveriyle izler. Onun her zaman kendi *logos* ' una uygun olması gerekir. En coşkulu sevgi bile sınırlarını aşmaz, vurup geçmez, derinlerinde anlaşılmaz ögeler barındırmaz, yoğun tutkularla işi olamayacağını iyi bilir.

Aşk tepeden tırnağa tutkudur. Tutku yoğunlaştıkça gündelik anlamında ussallık geriye çekilir, o zaman aşkın kendi özel mantığı ve özel dili oluşmaya başlar. O zaman duygu ve düşünce dünyası pırıltılı bir görünüm alırken çabucak usdışının yönetimine girer. Aşkın ussallığı bir tür usdışı ussallıktır. Aşık olan kişi olağan ussallığı elden kaçırdığım, tüm bilinç etkinlikleriyle usdışının koşullarına uyduğunu görür ya da bilir. Denetlenebilen şey aşk değildir. Usdışının belirleyici gücü ve duyguların taşkınlık düzeyine varan aşırılığı aşkı bir çılgınlık olarak anlamamıza olanak verir. Sanatla aşk arasındaki benzeşme bu noktada belirginleşir. Sanatçı estetik nesneyi oluştururken nesneyi nesne olmaktan çıkarmaksızın ona kendinden bir şeyler katar, onu özelleştirir, ona özgün özellikler verir, onu apayrı kılar ve en önemlisi de ona heyecanla yönelir. Aynı biçimde aşık da sevdiğini herhangi bir özne olmaktan çıkararak ona kendinden özellikler ular. Bir tür *biçimbozma* olarak algılayabiliriz bunu. Sanatçı nasıl üst düzeyde bir anlatım gücü oluşturabilmek için biçimbozmalara başvurursa...Ama daha çok bir yüceltme sözkonusudur. Her aşık sevdiğinin kimselere benzemediğini, eşsiz ve hatta ulaşılamaz bir varlık olduğunu söyleyecektir. Sanatta olduğu gibi aşkta da *güzel* 'le yüzyüze geliriz. Aşk çirkinlik fikrini kovar. Karacaoğlan bir şiirinde "*Sürün çirkinleri çıksın aradan*" der. Doğrudur, yapıtlar gibi aşklar da "eşsiz"dirler. Yapıt karşımızda *kendi* olarak vardır. Aşk da. Bir yapıtı izlerken *bunun bir benzerini görmüştüm* dediğimiz anda, o duyguya kapıldığımız anda tedirgin oluruz. Aşık da sevgisinin ya da daha doğrusu aşkının başkalarınınkine benzemeye başladığını sezdiği yerde sarsılır. Aşk olacaksa eşsizlikte olmalıdır, zaten her aşk bir benzersizlikte kendini ortaya koyar. Eşsizlik yerini sıradanlığa bırakmışsa aşk bitmiştir.

Sanatçı yapıtında güzeli bir sonuç olarak vareder ya da elde eder, onu bir öntasarıma göre oluşturmaz. Evet esin vardır, çıkış noktası diyebileceğimiz bir fikir vardır, ama güzel yoktur. Güzel başlangıçta yoktur, yaratma süreçleri boyunca yavaş yavaş belirir, arayışlarla belirir, çelişkilerle belirir. Aşk da güzel gibi bir sonuçtur, kendi çok özgün niteliklerini ikili ilişki içinde ortaya koyar. Aşk yaşamak da sanat yapmak gibi-

dir, benzersizi gerçekleştirmektir. Güzel de aşk da vardır ve oradadır, varsa oradadır. Hem bir başeğış hem bir başkaldırmadır. Başeğıştir: aşıl-mışlık duygusuyla belirgindir. Başkaldırmadır: engel tanımaz. İnsan ya-şamında engel tanımayan tek yönelimdir, insanı tartışmasız bir biçimde yükümlü ve sorumlu kılar. Aşk bir yükümlülüktür ve her yükümlülük gibi sorumluluk getirir. Bu sorumluluk düpedüz bir yüzde yüz benimse-me sorumluluğudur. Aşk alışılmış sorumlulukları dışlar, göreneksel zo-runlulukların çok ötesine geçer, kendiyle ilgili yüzde yüz koşulsuz so-rumluluğu getirir. Sıradan sorumluluklar aşkı kurulaştırır ve kurumlaş-tırır, aşk olmaktan çıkarır. Aşk göreneğe düşmandır ya da en azından ona ilgisizdir. Görenekle ilgili tüm değerlere karşı durur. Ona dıştan herhangi bir şeyi benimsetemezsiniz. Her aşk kendi kültür koşullarına göre kendi ilkelerini oluşturarak yaşarlık kazanır.

Genel olarak onu evliliğin bir ön hazırlığı, evliliğe açılan yolun başı gibi değerlendirirler. İnsan aşık olup evlenmelidir. İnsana aşk evli-liği yakışır. Sevmeden evlenenlere biraz garip bakarız, hatta onları bir alışverişin tutkuluları gibi değerlendiririz. Ne olursa olsun işin ucunda evlilik olmalıdır. Aşkın kutsallığı ancak o koşulda onaylanır. Aşık ol-mak evlenmek içindir, insan aşık olur ve evlenir. Evet, yazık ki çokları böyle düşünürler. Aşkı yakından tanımayanlar onu deyim yerindeyse bir *evlilik eşiği mutluluğu* olarak değerlendirirler. Evlilik açık ya da ör-tülü bir biçimde mutluluğun simgesiye aşk da evlilik öncesi mutlu-luğun simgesidir. O durumda aşk evliliğe bir hazırlık olarak düşünüle-bilir. Hatta şöyle bile düşünülebilir: aşk evlilik denilen mutluluğu önce-leyen yoğun mutluluktur. İnsanlar koşullarını düşünüp tartışmadan mut-luluk diye bir şeyi amaç edinmişlerdir. Onu hep ararlar ama hiçbir za-man bulamazlar. Onun amaçlanır bir şey olmadığı, amaçları gerçek-leştirirken duyulan bir heyecandan başka bir şey olmadığını düşünmez-ler.

Kimilerine göre evlilik mutluluğun bulunabileceği yerdir hatta tek yerdir. Mutluluk ne aşkta ne evliliktedir ne de başka bir yeredir. İnsan-lar onu yanlış yerlerde ararlar çünkü, kendilerinde arayacaklarına dışta bir yerlerde ararlar ve dolayısıyla da bulamazlar. Evlilik aşkın zorunlu bir sonucu değildir. Evlilik bütün olumsuz özellikleriyle bu arada getir-diği çeşitli kolaylıklarla ve güçlüklerle aşkı öldüren bir kurum olarak düşünülebilir. Aşk uçurumun kenarında yaşamaya alışmıştır, rahat ya-taklarda sızar kalır. Evlilik en uygun koşulları amaçlar. Aşk değişken-likle belirgin bir canlılığı gerektirir. Evliliğin kendine göre kalıpları var-dır, bu kalıplar zaman zaman özgünü duyursalar da birbirinin örneği

olan kalıplardır. Bu kalıplar toplumsal ve türsel amaçlara göre düzenlenmiştir, özellikle çocuk yetiştirmeye göre düzenlenmiştir. Evlilik bir çocuk yetiştirme kurumudur, buna göre türü sürdürme kurumudur. Türün sağlıklı bir biçimde sürmesi için bu kurum bir zorunluluktur. Evlilikte aşk olsaydı evlilik bir kurum olma şansını elden kaçıracaktı, bir büyük heyecanlar, büyük sarsıntılar, büyük tedirginlikler kurumu olacaktı. Böyle bir kurumda çocuk yetiştirmek olası değildir. Gerçekte iyi kurulmuş evlilikler de birer gerçeklik olmaktan çok birer düş oldukları için insan türünün sağlıklı gelişimi büyük ölçüde sözde kalmıştır diyebiliriz. Her evlilik kendine göre çatışkılarla varlığını sürdürür. Çocuk yetiştirmek için oluşmuş bu kurum çocukları zedeleyen bir kurumdur. Ancak çocuk yetiştirmek için yani türü sürdürmek için daha elverişli bir kurum da yoktur. Evlilik aşkın çeşitli olumsuzluklarından kendini kurtarıken çok daha büyük ve çok daha tehlikeli olumsuzlukların içine düşer. Evliliğe en uygun koşul sevgi koşuludur.

Aşk tüm evcil görünüşlerine karşın bir yırtıcıdır. Onun tüm yırtıcı özelliklerine karşın bir evcil olduğunu da söyleyebiliriz. Ne var ki ona evcil sıfatını yakıştırırken onu evlilikle bağdaştırdığımız düşünölmemelidir. Aşk her şeyden önce toplumsal düzeyde bir uyumsuzluktur, çünkü kendini kendi dışında bir hiç sayar, kendinden başka bir şeye bağımlılanmak istemez. Gündelik yaşamı çekici kılan çok şeye ilgisizdir: markaları bilmez, siyasal heyecanları tanımaz, kurallardan kaçır, kalabalıkları sevmez, yuva sıcaklığı diye bir şeye aldırır, mutfak robotlarını tanımaz, otomobil ve buzdolabı markalarını umursamaz, çokbilmişliklerden tiksindir... Toplumsal uyumsuzluk olmaktan ötede bir kişisel uyarısızlıktır o: birbirinden uzak dünyaları birbirine zorunlu kılar. Onları bu zorunluluğa inandırır, bunun başka türlüöü olamayacağına inandırır. *Elmanın yarısı* öyküsü bu zorlama zorunluluğun simgesi gibidir. Birbirine benzeyen dünyalar birbirleri için hiç de çekici değillerdir. Aşk olağanüstüden beslenir bol bol. Zaten iki ayrı bilincin birbirine çakıştığı görölmemiştir, iki ayrı bilincin tüm nesnel ve öznel öğeleriyle birbirine denk düştüğü görölmemiştir. Öte yandan aşk karşıdakinin ruhuna bütün ince noktalarına kadar girmeyi gerektirir. Bu yüzden aşk uyarısızlığın uyarlılığı ya da uyarlılığın uyarısızlığıdır. Aşk bu noktada bir yıkışma, bir çekışme, bir düşmanlık ortamı olarak kendini gösterir. Aşk bir yakınlıktır, aynı zamanda bir uzaklıktır. Öyleyse aşkta mutluluk aramak boşunadır. Mutlu olmak adına aşka yönelenler bu yönelimlerinden büyük bir düş kırıklığıyla döneceklerdir. Aşka yönelen kişi büyük sıkıntılara aday olduğunu bilmelidir.

Onu genellikle bir *derin duygu* olarak nitelemek olasıdır. Bu derin duygu kendi dışında ne varsa tümünü silip götürmeye eğilimlidir. Dr.A.Willy'nin aşk tanımı bu anlamda oldukça ilginçtir: “*Basit bir dille söylersek, aşk bir kişinin bir başka kişi için duyduğu ve bu bir başka kişinin de bağısız koşulsuz benimsediği derin duygudur. Öyleyse burada sevilen kişi sevmeye değer tek kişidir fikrini doğuran heyecansal bir süreç sözkonusudur. Aşk eşsizdir, seven birey benzer bir duyguyu hiç yaşamadığını ve hiç yaşamayacağını düşünür. Bu duygu giderilemez, benzersiz ve tek duygudur. Aşırı anlatım biçimlerinde aşk bir takıntı gibidir, çünkü o kendisine başeğen bireyleri sevdikleri kişiyle ilgili olmayan her şeyi bilinçlerinden söküp atmaya zorlar, öyle ki oradan tüm öbür varlıklar çıkarılacak, geriye tek bir varlık kalacaktır.*” Aşkın ileri biçimleri ya da aşkın aşırı biçimleri deyimini üstünde biraz durulması gereken bir deyimdir. Biz Dr. A. Willy'e şöyle karşı çıkabiliriz: aşkın ılımlı biçimleri mi vardır, aşk zaten bir aşırılık alanı değil midir? Bunları söylerken aşkın gerçekten bireyi yıkıma götüren biçimlerini gözden uzak tutmamamız gerekir. Aşkın yıkıcı biçimleri dilimizde çok güzel bir sözcükle, “sevda” sözcüğüyle belirlenir. Aşkın en yıkıcı biçimlerini belirlemek için de “karasevda” terimini kullanıyoruz. Sevda ya da karasevda bize her zaman umutsuz aşkları düşündürecektir. Umutsuz ve tek yanlı aşk için daha çok “gizli sevda” deyimini kullanmaktayız. Toplumun ya da karşıdaki kişinin hiçbir biçimde benimsemeyeceği bir aşk yönelimi kişiyi tam anlamında bir umutsuzluğa, oradan giderek yıkıma itecektir. Halkımız sevdayı ölümle bir tutmuştur. Bir manide şu sözlerle karşılaşırız: “*Elmanın yarısıdır / Başımın ağrısıdır / Sevda deyip geçmeyin / Ölümün yarısıdır*”.

Her aşk karşısında bir takım engeller bulur, bazen bu engeller toplumun kesin yargıları olarak çok ağır bir yaptırım getirmektedir. Görenekler birdenbire aşkın karşısına dikiliverirler. O durumda bütün umut kapıları kapanmıştır. Aşık her kapıyı açmaya hazırdır, o bir gözüpektir, ancak onun da açamayacağı kapılar vardır. Selim III'ün cariyelerinden birine aşık olan Hacı Arif Bey'in durumu böyle bir durumdur. O da bu durumu tam bir umutsuzluk olarak yaşayacak ve dile getirecektir: “*Çare bulunmaz bilirim yareme.*” Karasevda bu noktada kişinin tüm varlığını zorlayan, ona ölmeleri, öldürmeleri, daha başka olmadık şeyleri düşündüren yıkıcı bir güç olur. O durumda kişinin tam tamına melankolik bir ruh durumuna girmesi işten bile değildir. Aşırı üzüntü, yıkılmışlık, isteksizlik, toplumdan kaçış, durgunluk, suskunluk durumları... aşagılanmışlık, suçluluk, korku duyguları... kuşkular...intihar eğilimi...dik-

kati toplayamamak...bellek dağınıklığı...Karacaoğlan sevgilisine sorar: *"Nedendir de kömür gözlüm nedendir / Şu geceki benim uyumadığım"*. Kızır sevgilisine, *"Del ediyon öldürmüyön ne fayda"* der. Çektiği acıyı sevgilisine şöyle duyurur: *"Mezarım göğsüne kaz kerem eyle"*. Bu konuda kendinden yakındığı olur: *"Aman Karacaoğlan aman bunaldın / Aşkın çöllerinde şaşırдың kaldın / Bir püsküllü derdi başına aldın / Bu azgın dert seni gurbete saldı"*. Daha çok kendinden yakınır ama: *"Kadandan alsın güzellerin hepsi / Güzellerden sıkım sıyrıldı gönül"*.

Bu durumda doğal olarak aşkın hastalıklı biçimlerinden sözetmek olasıdır. Gerçekte aşkın kendisi bir tür hastalıktır, o yüzden sağlıklı aşkı hastalıklı aşktan nasıl ayırabileceğimizi bize kim anlatabilir? Ne olursa olsun, aşk bir çılgınlık da olsa onun kendine göre bir ussallığı vardır. Ancak denetimden çıkmış ya da yörüngesinden kurtulmuş aşk kime nerede nasıl ve ne zaman zarar vereceği bilinmez tehlikeli bir oluşum durumuna gelir. O noktada kişi ya kendini toplayıp olağan yaşamına dönecektir ve açık ya da örtülü bir biçimde aşkın bitimini yaşayacaktır ya da kendini bir ığneli fıçının içine atacaktır. Aşk önünde sonunda bir serüvendir. Onun ussallığı gündelik yaşamın ussallığından uzaktır. Aşk zordur. Aşkı ancak serseri ruhlu kişiler yaşayabilirler. O bizden azçok bir gözüpeklik bekler. İnsanların çoğu aşkı yaşamaktansa onu filmlerde, romanlarda, şiirlerde görmek isterler. Kimileri filmlerde gördükleri oyunçulara aşık olurlar da gerçek aşkı yaşamayı göze alamazlar. Gerçek aşk yakıcıdır, ezicidir, insanı sonu belirsiz bir yere sürükler. Karacaoğlan gibi *"Çizme olam ayağına giyersen"* diyebilmek kolay mı? Aşkın güçlüklerini çekme konusunda her kişi başkalarından daha yetenekli olduğunu düşünecektir. Erzurumlu Emrah şöyle der: *"Silinir defterden Mecnun'un adı / Emrah aşıklığın izhar edince"*.

Aşkın en güçlü biçimde dile getirildiği yerlerin başında halkın uyurduğu masallar gelir. Bu abartılı masallarda aşkı bütün boyutlarıyla, bütün olumlu ve olumsuz yanlarıyla açıklanmış buluruz. Buna göre mitoloji kaynağı aşk araştırmacıları için en önemli kaynaklardan biridir. Bu kaynaklar bize aşkı en abartılı görünümleriyle verirler. Ancak buradaki abartma gerçeklikleri bozup saptırmak için değil, tersine onları daha iyi anlatabilmek, daha iyi açıklayabilmek içindir. Aşk araştırmacılarının mitolojiden, yalnızca yunun mitolojisinden değil tüm halkların mitolojilerinden öğrenecekleri çok şey vardır. Hatta zaman zaman sanatçılar aşkı daha iyi açıklayabilmek için mitolojinin öğelerini kullanırlar. Mitolojiler tüm temel insan sorunlarını aydınlatmaya yönelirken, özellikle evre-

nin oluşum koşullarım kendine göre felsefi bir biçimde açıklamaya çalışırken özellikle aşkın inceliklerini gözler önüne sermişlerdir. Belki de aşkla ilgili sorunlar öbür insan sorunlarına yönelmemizi sağlayan ipuçlarını da kendilerinde barındırırlar. Sinan zbek, **Felsefe logos** dergisinde (sayı: 2002 / 1-2) yayımladığı bir yazıda “*Aşkın ne olduğunu anlamakta hala mitolojiden öğrenecek şeylerimiz olduğunu düşünüyorum*” derken çok haklıdır.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

AŞKIN OLAĞANDIŞI GÖRÜNÜMLERİ

Yaşadığımız şu çeşitliliklerle dolu dünyada neyin olağan neyin olağandışı olduğunu kestirebilmek çok zor. Kimileri anlamakta güçlük çektikleri durumları ya da ilişkileri olağandışı sayarlar. Dünyayı doğru olarak kavramak konusunda özenli olanlar olağan olanla olağan olmayan arasında belirsiz bir çizginin, varla yok arasında görünür görünmez bir çizginin olduğunu ya da olabileceğini söylerler de şu ya da bu konuda bu çizgiyi belirlemeleri istendiğinde oldukça çekinik kalırlar. Kolay verilmiş yargılar şakaya gelmez yanlışlar yaptırabilir bize. Hangi durum olağanın sınırlarını aşıp olağandışının alanına girer, bunu neye göre saptayacağız? Hangi veri bu konuda bize yardımcı olacak? Bir durumun olağan mı olağandışı mı olduğunu saptamak için uzun uzun düşünmek yeterli mi? Gerçekte bir şeyleri uzun uzun düşünmekte yarar var. Çabuk çözümün en iyi çözüm olduğu durumlar koskoca bir yığının içinde parmakla sayılabilecek kadar azdır. Bu yüzden sakınlık her uygar kişinin temel yönelim biçimidir ya da yönelişindeki temel belirleyendir diyebiliriz. Descartes'çı bir anlayış içinde şöyle de diyebiliriz: yöntemin temeli kuşkudur. Cinselliğin alanında olağan olanla olağan olmayanı ayırmak iyiden iyiye zordur. Çok özelde olağan olanla olağandışı olanı nasıl saptayacaksınız? Çok özelle yüzyüze gelmek bir bilinmezle yüzyüze gelmektir. Bir takım kolaycıların bizim seçtiğimiz yolu kendi bakış açılarına göre değerlendirmeleri, daha doğrusu kafalarındaki kalıplara uyar olanı olağan uymaz olanı olağandışı saymaları elbet bizim üstünde duracağımız, önem vereceğimiz bir tutum olamaz.

Çiftler cinsellikte kendi *çok özel olma* biçimlerini kendileri oluşturlar. Bu bir tür yaratmadır ki birçok bakımdan sanatsal yaratmayı andırır. Her sanatçının bir anlatım biçimi vardır, sanatı kendine göre kuruş ve yaşayış biçimi vardır ki başkalarının biçimlerine şu ya da bu açıdan benzese de onlarla çakışmaz. Aşkta yaratma sanatta olduğu gibi belli bir akış içinde olup geçer: sanatta yaratma kalıcı bir biçim oluşturmak adınadır, aşkta oluşturulan biçimler bir ortak anlatım biçimi oluşturarak zamanda yitip giderler. Aşkta oluşan biçimleri insan gerçeğini belirleyebilmek adına sanata götürmek gerekir. Aşkın akışkan verimi iyi bir gözlemle sanatta belli bir kalıcı biçime indirgenir. Bu yüzden nasıl estetiğin bir yasa kitabı yoksa aşkta ya da cinsellikte kadın-erkek birlikteliğinin de bir yasa kitabı yoktur. Dolayısıyla onda bir çarpıklıktan ya da sapıklıktan sözederken çok belli ölçütlerimiz olmalıdır, iyiden iyiye olağanın sınırlarını aşan bir takım oluşların olması gerekmektedir, özellikle ahlak açısından bir takım zorlamaların olması gerekir. Aşkta olağandışı özgürlüklerin tehdit edilmeye başladığı sınırdaki kendini gösterir. Ancak böyle bir zorlama olduğu zaman kadın-erkek ilişkisinde uyarsız diye belirleyebileceğimiz bazı şeyler olabilir. İlişkide sıkıntının başladığı noktada uyarsızlık da başlamış demektir. Ancak aşkta kişilerin birbirlerine belli bir özgür davranma hakkı tanımaları, bunu kendileri için ve karşısındaki için istiyor olmaları gerekir. Cinsel uyum belki de dünyadaki uyumların en zoru ve en güzeli. Cinsel uyumu kurabilmiş çiftler cinselliği bir sevinç ortamı olarak yaşayacaklardır. Cinsel uyum gerçekleştiği anda kadın da erkek de kendi kavrayışlarına göre en yüksek hazzı duyacaklardır. Hatta, pek haklı olarak, böyle bir hazzı yaşama olanağını sağlamanın her kişiye vergi olmadığını çünkü hiç de kolay olmadığını düşüneneceklerdir. Bu haz elbette sanatta olduğu gibi bir duyum-duygu-düşünce bütününde kendini ortaya koyacaktır. Daha önce de birçok bağlamda gördüğümüz gibi duygudan ve düşünceden arınık herhangi bir cinsel birliktelik hayvanca bir ortak elimin anlatımı olmaktan öteye geçemeyecektir.

Buna göre cinsellikte uyarsızlığın önemli nedenlerinden biri kadının erkeği ya da erkeğin kadını ya da her ikisinin birbirini nesneye indirgemesinden gelir. Cinsel uyum her iki ruhun ve bedeninin bir bütün oluşturmaya bir araya gelmesiyle gerçekleşir. Bu bir araya gelişte iki kişi tüm maddi ve ruhsal varlığıyla bir bütünde erimiştir. Öyle ki bu iki kişiden biri hangi elin ya da hangi ayağın kendisinin ve hangi elin ya da ayağın eşinin olduğunu ayıramayacak ya da ayırmayı düşünmeyecektir. Oysa nesneye indirgenmişlik durumunda bütünleşme gerçekleşmez, o

durumda iki ayrı kişi gerekli bütünlüğü kuramadan bir arada belli bir hazzı yaratabilmek için belli bir cinsel edimi gerçekleştirmektedirler. Bu- nu belki biraz aşırıya kaçarak ya da hiç de aşırıya kaçmayarak *ortak mastürbasyon ilişkisi* diye belirleyebiliriz. Çünkü bu ilişkide ulaşılacak olan haz kaba cinsel hazdan başkası değildir. Mastürbasyon zararlı değildir hatta yararlıdır, onun tek zararı insani bir anlamı olmayışından kaynaklanan o yoğun boşluk duygusunun bütün bir ruha yayılmasıyla kendini gösteren sıkıntıyı getirmesidir. İkili mastürbasyon düzeyine indirgenmiş yakınlıklarda aynı sıkıntı daha koyu bir biçimde yaşanacak ve birliktelik eşleri birbirine yaklaştıracak yerde onları birbirlerinin uzağına atacaktır. Duygudışı her cinsel yönelim ya da her kaba cinsel yönelim değerleri zedeleyen bir yönelim olmakla eşleri birbirlerinden koparıcı özellikler gösterir. Bu daha çok aşkın tavsadığı noktada ortaya çıkar. Özellikle oturmuş evlilikler bu açıdan büyük tehlikeler ortaya koyarlar. Alışmak güçlükleri aşmaktır ama bir başka bakımdan kendine yenilmektir. Cinsel uyumun sağlanması biraz da başlangıçtaki güçlüklerin aşılmasıyla gerçekleşir. Güçlükler aşıla aşıla her şeyin belli bir mekanikliğe indirgen- diğı yerde bunalım ortaya çıkar. Özellikle aşkta ve cinsellikte iyiden iyiye deneyimli olmayan kişilerin yanyana gelişleri çok zaman sözle açıklana- mayan yani dile dökülemeyen sıkıntıları getirir. Çok zaman erkek bece- riksiz ve kadın çekingendir. Sonraları bir kadın eşine bir gün "*Keşke o acemi, o deneyimsiz zamanlarındaki kadar çok sevebilseydin beni*" diye- bilir. Ya da erkek eşinin ilk zamanlardaki çekingenliğini özleyebilir. Çünkü o yakınlıklardaki korkuyla karışık heyecan gerilerde kalmıştır. Cinsel iliş- kide yeniği ne kadar ararsak arayalım ya da yaratırsak yaratalım, doğal yönelimin belli sınırları vardır, o durumda bize gerekli olan duygu ve düşünce yoğunluğudur. Oysa yıllar içinde rayına oturmuş birlikteliklerde artık bu yoğunluklar geride kalmıştır. Oysa aşkta her an bedensel ve ruhsal açıdan yeniği gerçekleştirebilmek gerekir. Sanatta ve aşkta yeni olan güçlü olandır. Cinsel uyumu sağlayan alışkanlık aşırı biçimlerinde belli bir durmuş oturmuşlukta cinsel uyumu giderecek ölçülere ulaşmış- tır. O yüzden özellikle evli çiftler henüz cinsel güçlerini yitirmemiş ol- dukları halde cinsel yaşamlarını bir yer gelir bitiriverirler. Bu bitirmede artık yaşlanmış oldukları gibi gerekçeler öne sürdükleri olur. O zaman ilgiyi başka alanlara kaydırmaya, bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde aşk dışında bazı ortak ilgi alanları yaratmaya girişirler. Oysa gerçek olan, onların aşkı yitirmekte olduklarıdır, aşk için zorunlu olan duygu-düşün- ce ortaklıklarını geliştirememiş olmalarıdır. Yeni eş arama girişimleri de işte o koşullarda gerçekleşir.

Aşkın sıkıntıları bir de kadının erkeği ve erkeğin kadını cinsel olarak ve ruhsal olarak iyi tanımıyor olmasından gelir. Olağan sayılabilecek ya da sayılması gereken pekçok davranış kimilerine aşırı ya da hatta ahlak-dışı gelebilir. "*Kişiye nasıl bilirsin, kendin gibi*" sözünün olumsuzluğu burada da kendini gösterir. Karşımızdaki bizim ölçülerimize uymalıdır diye düşünürüz. Ancak daraltılmış ölçüler aşkta sevinçleri değil de acıları getirecektir. Aşırı ahlaki kaygılar aşkı zedeler. Özellikle bazı erkekler bazı şeyleri sevdikleri kadınlarla değil de fahişelerle yapabileceklerini düşünürler. Öte yandan kadın ruhsallığıyla erkek ruhsallığının birbirine benzemez yanları vardır. Genel olarak baktığımızda kadını toparlayıcı, bütünleyici, uzlaştırmacı olarak, buna karşılık erkeği ayrıştırıcı, kavgacı, düşici olarak görürüz. Bu özellikler kişiye göre birçok değişiklik gösterse de temel yapı aynı kalır. Bu çerçevede kadın utangaç ve edilgin, erkek kararlı ve etkin görünür. Bu tekyanlılık aşk ilişkisini zedeleyecektir. Dolayısıyla, çok zaman aşkta erkelerin yönelişi başka kadınların yönelişi başkadır. Aşk az çok yakından tanımış kişiler erkek dünyasıyla kadın dünyasının değişik koşulları olduğunu bilirler. Ancak şunu da bilirler ki aşkta her iki yanın katılımı eşit koşullarda ve yüreklice olmadığı zaman çok şey yarım kalacaktır. Kadın dünyasıyla erkek dünyasının ayrılığını kopmalar adına değil de bütünleşmeler adına kullanabilmek gerekir. Kadının daha çok duygucu kişiliği erkeğin daha çok usçu kişiliğiyle bütünleştiği zaman ortaya sağlam bir uyum çıkacaktır, bunun tersi olduğunda kadının duygucu kişiliği erkeğin usçu kişiliğiyle çatıştığında tam tersi bir tablo ortaya çıkacaktır.

Kadının duygusal yapısı onun aşka ve cinsel ilişkiye yavaş yavaş hazırlanmasını gerektirir. Bir kadına yakın olmak isteyen aklı başında erkekler hiç acele etmezler: bilirler ki yumuşak davranışlar, anlayışlı tutumlar bugün olmasa yarın meyvasını verecektir. Hatta bir kadını kendine yaklaştırmak için onunla ilgilenmez gibi yapan erkeğin şansı çok daha büyük olacaktır. Erkek, yapısı gereği acelecidir, bu aceleciliğini cinsel ilişkide de gösterir. Pekçok erkek kadının cinsel yakınlıktan önce uzun uzun hazırlanması gerektiğini bilmez. Oysa acele başlatılmış bir cinsel ilişki kadına hiçbir haz vermeyeceği gibi onu cinsel ilişkiden soğutabilir de. O durumda kadın eşyaya indirgendiği duygusunu yaşar, kullanıldığı duygusunu yaşar. Özellikle hiçbir cinsel deneyimden geçmemiş erkekler evlendiklerinde bu gibi sorunlarla karşılaşacaklardır. Daha doğrusu bu sorunlardan kaynaklanan başka sorunlarla karşılaşacaklardır. Kadın cinsel ilişkideki bu uyarısızlıktan yakınmak yerine örneğin bitmez tükenmez başağrılarından yakınacaktır, görünür görünmez bir

nedeni olmaksızın öfkelenebilecektir, kızıp bağırabilecektir, *nedensiz* ağlayabilecektir, çocuklarını ya da öbür yakınlarını yok yere hırpalayacaktır, komşularıyla tersleşecektir, kocasına kötü sözler söyleyecektir. Çünkü erkek cinsel ilişkide acele boşalıp rahatladıktan sonra esenliğe ve dinginliğe kavuşur. Artık uyumak istemektedir. Oysa cinsel yakınlıkta nasıl bir başlama töreni varsa bir de bitirme töreni olmalıdır. İşini bitirip birdenbire arkasını dönen ve horlamaya başlayan bir erkek kadın için son derece itici bir durumdur.

Cinsel ilişkideki olumsuzluklar gündelik yaşama yansırken gündelik yaşamdaki olumsuzluklar da doğal olarak cinsel ilişkiye yansıyacaktır. İşleri kötüye giden bir adamın, başarısızlıklarından yakınan bir adamın, işten çıkarılmış bir kadının, aile baskısı altında yaşayan bir kadının sağlıklı bir cinsel yaşamı olabileceğini söyleyebilmek çok güçtür. Bazen cinsel ilişkide çok uyumlu çiftler gündelik yaşamda uyumlu olmadıklarından zamanla cinsel ilişkideki uyumlarını da elden geçirirler. Birlikte bir iş kurmaya girişen karı ve koca cinsel yaşamlarını unutabilirler ya da onu mekanik bir birlikteliğe indirgeyebilirler. Bunu elbette istemeden yaparlar. Yaşamın pekçok güçlükleri vardır, onların önce onları aşmaları gerekir, aşk nasıl olsa olur. Görüş, bakış, seziş ayrılıkları da aşkı zorlar. O yüzden kişilerin yalnızca cinsel anlamda sağlıklı ve bilgili olmaları çiftlerin sağlıklı ve tutarlı birlikteliğini sağlamaya yetmez, onların bir kalıptan çıkmış insanlar olmamakla birlikte azçok dünyaya ortak açılardan bakabilen kişiler olmaları gerekir. Çok iyi bir iş kadını parada gözü olmayan ve gündelik sevinçleri yaşamakla yetinmeyi alışkanlık durumuna getirmiş olan bir erkek için çekilmez bir varlık olacaktır. Oysa başlangıçta bu ruhsal ayrılığın pek de önemli olmadığı düşünülebilir. Canım, diye düşünür ikisinden biri, onda olan bende yok bende olan onda yok, daha iyi ya birbirimizle bütünleşiriz, onda olmayanı ben ona veririm, bende olmayanı o bana verir. Bu düş insanı kısa zamanda yarı yolda bırakacaktır. Yakın bir zamanda biri öbürüne şöyle bağırabilecektir: “*Senin arkadaşların...*”

Cinsel yakınlığın tadını kaçıran ve onu olağandışına doğru zorlayan etkenlerden biri de erkeğin ve kadının bir takım korkularıdır. Kız çocukları çok zaman göreneklerin baskısı altında cinsel yaşama karşı korku ve tiksinti duygularıyla yetiştirilirler. Özellikle bu konuda babaların çok belirleyici bir tutumu vardır. Babalar çok yerde kızlarının gizli kocası gibidirler, onu bir başkasına kaptırmamak için ellerinden geleni yaparken onu erkeklerden korkutmaya, dolaylı yollardan da olsa cinsel duygulardan soğutmaya bakarlar. Gerekçeleri hep aynıdır : özene beze-

ne bir çiçek gibi yetiştirdikleri kızlarının olura olmaza gönül vermesi hiç de güzel olmayacaktır. Çevre kurtlarla, ayılarla, ihtiyar tilkilerle doludur. Pekçok kız çocuğu bu yüzden ya tam bir cinsel isteksizliğe uğrar ya daha da korkuncu hiçbir biçimde cinsel ilişkinin gerçekleşmesine olanak vermeyecek biçimde kasılır ve bu kasılma bir ömür boyu sürebilir. Bazı kız çocukları zamanla kendilerine dolaylı bir biçimde benimsetilmiş olan örtülü erkeksi eğilimlerini artırırılar, bir bakıma erkek rolü oynamaya alışırlar ve rollerini çok severler. Böylece baba kızının duruluğunu, el değmemişliğini korurken onu tepeden tırnağa sakatlamış, bir ömür boyu mutsuzluğa mahkum etmiş, ileride onun eşiyle ve çocuklarıyla kuracağı iyi ilişkilerin şimdiden önüne geçmiş ya da hatta onu örtülü eşcinsel eğilimlerini yüze çıkarmaya yöneltmiştir. Pekçok kız çocuğu evleneceği adamda babasının bir kopyasını arar ve bunu ya bulamamakla mutsuz olur ya da buldum diye kendini kandırır.

Erkeğin en büyük korkusu cinsel gücünü elden kaçırma korkusudur. Bu korku daha çok aşkı salt cinsel ilişki çerçevesinde ele alanlar, aşkı cinsel ilişki düzeyinde değerlendirenler için tehlikelidir. Kadın cinsel ilişkide doğrudan doğruya etkin olmak zorunda olmadığı için bu tür korkulardan uzak kalır, ancak onun da çok benzer korkuları olacaktır. Cinsel güç bir erkek için neredeyse her şey demektir. Onlar cinsel güçlerini çok iyi kullanıp kullanmadıklarını, insana yaraşır bir biçimde kullanıp kullanmadıklarını düşünmezler çok zaman, ama cinsel güçleri hep olmalıdır. Cinsel gücü yerinde olan erkekler bir gün bu güçlerini elden kaçıracaklarını düşünüp üzüntüye kapılırlar. Ya da kuşkuya düşerler: yoksa cinsel gücümü yitiriyor muyum? Yaş ilerledikçe bu sıkıntı artar ve sonunda dayanılmaz olur. Özellikle kültür düzeyi düşük erkekler için cinsel güç en önemli hazinedir. Sağlıklı bir erkeğin cinsel gücü belli bir yaşa kadar pek büyük değişiklikler göstermeden sürer. Gelişigüzel kullanılmamış ya da iyiden iyiye kötüye kullanılmamış, alkolle, uyuşturucuyla, aşırı iş yüküyle, uykusuzluklarla, sinirliliklerle yıpratılmamış bir beden cinsel gücünü kolay kolay elden kaçırmayacaktır. Ancak unutmamak gerekir ki yaş ilerledikçe cinsel güç azalacaktır, ancak bu onun bitmesi anlamına gelmez. En ileri yaşlarda bile erkeğin eşiyle birlikte sağlıklı bir cinsel yaşamı sürdürebilmesi olanaklıdır. Ancak ne olursa olsun biyolojik yıpranma her insan için kaçınılmaz bir koşuldur, gün geçtikçe cinsel istek ve cinsel güç birbirleriyle tam bir anlaşma içinde azalmaya doğru gideceklerdir.

Kişi cinsel gücünü olağan koşullarda sürdürürken birdenbire ya da yavaş yavaş cinsel yaşamında bir takım doğru dürüst adlandıramadığı

ya da nedenini bir türlü belirleyemediği olumsuz durumların ortaya çıktığını görerek üzüntüye kapılabilir. Onun bu durumda ilk duyacağı duygu, işte cinsel yaşamın sonuna gelmiş bulunuyoruz duygusudur. Bundan sonra eşinin kendisini artık hor gördüğünü düşünecek ve onunla ilgili olarak bir takım yalan yanlış kurgular üretecek, örneğin eşinin kendisini çok genç erkeklerle aldattığı konusunda kuşkuyla geliştirecektir, bu durum onun cinsel yaşamını daha da zora sokacaktır. Bu olumsuz durumlar bedensel olmaktan çok ruhsal kaynaklıdır. İş yaşamındaki başarısızlıklar, aile içi çekişmeler, eşler arasındaki beğeni ayrılıkları, çocukların sorunları...derken iş sarpa sarıverir. Öte yandan herkesin cinsel yaşamı elbette aynı ölçüde verimli olamaz. Bazı kişilerin bazı kişilere göre cinsel ilişkiden çok daha az haz aldıkları görülür. Bazı kişiler için cinsellik her şey demek değildir. Bu kişiler genelde cinsel ilişkiye çok da önem vermez görünürler ve yaşamlarında bir takım konuları cinsellikten iyiden iyiye öne çıkarırlar. Öyle ya, örneğin bilimin, sanatın ya da felsefenin derinlerine öylesine dalmış bir kişi cinselliğini unutmaz da ne yapar diye düşünenler de olacaktır. Bu çok doğrudur. Pekçok kişi özellikle belli bir yaştan sonra bu dinmişliği gösterir. Gerçekten bu kişiler bir kadından bir kadına koşmak gibi yorucu ve hatta anlamsız bir çabanın içine girmeden, cinsel ilişkiyi bir amaç durumuna getirmeden ya da aşkı dünyalarının orta yerine yerleştirmeden yaşar giderler.

Ancak bu yavaşlıktan ve isteksizlikten yakınanlar da vardır. Özellikle kırk yaşını geçmiş evli erkekler cinsel güçlerinin iyiden iyiye azalmakta olduğunu görerek üzüntüye kapılırlar. Bunda evli çiftlerin geleneksel alışkanlıkların etkisi altında sevişmeye sınırlar koymaları, bir başka deyişle temelsiz ahlaki kaygılarla cinsel yakınlıkta kuralcı davranmaları da belirleyici bir rol oynar. Mekanik cinsel birliktelikler ileri yaşlarda kolay sürdürülebilir birliktelikler olamazlar. Cinsellikte belli bir sınırı aşmanın, *ayıp şeyler* yapmanın eşine dolayısıyla kendine saygısızlık etmekten başka bir şey olmadığını düşünen biri, özellikle de daha etkin durumda görünen erkek aşkın tadını kaçırmaz, heyecanlarını öldürür. Bir kadının bazen *aslan gibi* eşini bırakıp çarpık çurpuk bir adama gitmesini mahalleli pek kolay kavrayamaz. Oysa kadın sınırlı bir aşk alanından boğulup açık alana çıkmıştır. Hatta bu konuda bilgisi iyiden iyiye az olanlar cinsel ilişkide bulunmayı kötülük yapmak gibi algılayabilirler. Sövgüler de bu yanlış algılayış üzerine kurulmaz mı? Burada konuyu daha iyi tartışabilmek için küçük bir fıkra anlatmamıza izin verin. Deneyimsiz genç evlenmiş ama eşiyle cinsel ilişkiye girmeyi düşünmemiş, böyle bir şeyin gerekli olduğunu aklına getirmemiş. Yeni gelin sa-

rarıp solmaya başlamış. Damat kaynanasına danışmış. O da git Dağların Anası'na sor demiş. Dağların Anası ne derse onu dinle. Pekiyi, Dağların Anası nerede? Kayanın başındaki pınarın yanında. Kaynana kayanın arkasına gizlenip Dağların Anası olmuş. Damat gidip pınarın başında Dağların Anası'na yüksek sesle eşinin iyileşmesi için ne yapabileceğini sormuş. Dağların Anası da kayanın arkasında kendini göstermeden bağırmış: onunla cinsel ilişkide bulun. Damat ağlamaklı bir sesle Dağların Anası'nı yanıtlamış: *"Oy Dağların Anası, Fadime'm bana ne kötülük etti ki onunla cinsel ilişkide bulunayım?"*

Kimileri cinsel isteksizliklerini ve cinsel güçlerindeki azalmayı gündelik yaşamın kaygıları içinde eritirler ve onu çokça konu etmezler. Artık belli bir yaşa gelmişlerdir, onların gençler gibi cinsel anlamda gerilimli olması pek de yakışık almaz. Ancak bu cinsel yavaşlıktan ve isteksizlikten yakınanlar da vardır. Özellikle kırk yaşını geride bırakmış evli erkekler cinsel güçlerinin iyiden iyiye azalmakta olduğunu görerek üzüntüye kapılırlar. Bunda elbet çiftlerin sevişmede sınırlar koyma titizliği belirleyici bir rol oynar. İşe alışkanlıkların getirdiği durgunluk da katılır. Bazı evli erkekler olağandışı cinsel ilişkiden heyecan duyarlar. Bunu eşlerine açıklayamadıkları için, eşlerine bu yönde öneride bulunmaktan utandıkları için deyim yerindeyse dışa açılmaya yönelirler, fahişelerle birlikte olmayı seçerler. Ancak fahişeler de çok dar alanda mekanik bir cinsel ilişkiyi alışkanlık edindiklerinden çok zaman kişinin her yöndeki isteklerini karşılamayı düşünmezler ya da karşılaşalar bile yeterli olamazlar. Fahişeyle ilişki yapay bir ilişkidir, her ne kadar fahişeler bu yapay ilişkiye ustaca bir doğallık görünümü vermeye çalışsalar da. Cinsel ilişkide sınırlar koyma tutumu ahlaki bir doygunluk getirse de özellikle ileri biçimlerinde eşleri mutsuz kılar. Bu titizlik kadını mutlak isteksizliğe ve erkeği iktidarsızlığa kadar götürebilir. Gerçekte iktidarlı olup da iktidarsız kalmak gibi durumlar vardır. Evli erkeğin eşinden başka birinde heyecan aramasının elbet pekçok nedeni olacaktır. İstatistikler evli erkeklerden yüzde otuz beşinin eşlerini aldattığını gösteriyor. Bu konuda istatistiklerden kaçan olguları da göz önünde tutarsak hazzı başka yerde arayan evli erkelerin hiç de az sayıda olmadığı görülür. İstatistikler orta ve üst sınıf erkeklerinin eşlerini aldatmaya tabandaki erkeklerden daha istekli olduklarını gösteriyor. Kocasını aldatan kadınların sayısı erkeklerinkine göre iyice düşüktür.

Evet, iktidarsızlık sorunu erkek için önemli bir sorundur. Onun tıpla ilgili biçimlerini elbette ayrı tutmamız gerekecektir. Biz burada daha çok isteksizliğin ve alışkanlıkların getirdiği yalancı iktidarsızlığı konu

ediniyoruz. Bazı erkekler iktidarsızlıklarını genç yaşlarda hatta çocuk yaşlarda sıkça başvurdukları mastürbasyona bağlarlar. Bu elbette yersiz bir korkudur: vaktiyle yapılmış mastürbasyonların olgun erkeğin cinsel yaşamını etkilemesi olası değildir. Ancak büyükler açık ya da örtülü bir biçimde çocukları ve genç insanları mastürbasyondan korkuturlar. Erkenden çok kullanılan bir organ ileride etkin olma gücünü yitirecektir. Bu tür yanlış bilgilerle yüzyüze gelmemeleri için gençlere cinsellikle ilgili olarak okul düzeyinde eğitim verilmesi bir zorunluluktur. Ruhsal iktidarsızlıkta burada sayamayacağımız kadar çok neden belirleyici olabilir. Dr. N. Haire'in de belirttiği gibi *"Odanın kirliliği ya da yatağın pisliği ya da bu türden bazı izlenimler bir erkeği onda iktidarsızlık yaratacak ölçüde tiksinti duymaya itebilir."* Bir kötü söz ya da bir kötü koku bile bu yönde olumsuz etkiler doğurabilecektir.

İşe bir de öbür yandan bakalım. Bazı erkekler eşleriyle son derece rahat bir biçimde cinsel ilişkide bulunabilirken eşleri dışında herhangi bir kadınla birlikte olmak istedikleri zaman başarısız olabilmektedirler. Bu başarısızlıkta ahlaki kaygıların birinci planda etkin olduğunu söyleyebiliriz. Bu gibi durumlarda ahlaki nedenler kadar bir yabancidan sıkılma gibi duygular da elbet belirleyici olabilir. Ancak eşinden başka kadınla başarılı cinsel ilişki kuramayan erkeklerin sayısı çok olmasa gerek. Karşı cinsten birini uzun süre arzulamış ve sonra birdenbire ona kavuşmuş olmak gibi durumlar da iktidarsızlık sorunu yaratabilir. Cinsel ilişkiye girmeden boşalma ve cinsel ilişkinin daha başlarında boşalma da bu gibi duyguların sonucu olarak ortaya çıkabilir. Kısacası cinsel güçsüzlük kaynağını özellikle uyarsız ruhsal koşullardan alır. Bu durumda kişinin bir takım haplardan yardım umması genellikle olumlu sonuç vermez, olsa olsa belli ölçüde ruhsal destek sağlar. Ancak çok zaman bu gibi sorunları yaşayan kişi erkeklik onuru gerekçesiyle hekime başvurmaktan kaçınacaktır. Cinsel güç bozuklukları, organik olsun ruhsal olsun, iyi bir hekimin özeniyle iyileştirilebilir. Ancak bu noktada hekimin son derece anlayışlı biri olması gerekir. Hastasına kabasaba davranabilen bir hekimin böylesine duyarlılık gerektiren bir konuda ne gibi zorluklar yaratacağını rahatça görebiliriz.

Evet, aşta olağanla olağan olmayanın sınırlarını belirleyebilmek çok güç. Ne kadar çift varsa o kadar olağan ve olağan olmayan kavrayışı vardır. Önemli olan uyumdur, uyum dar koşullarda bile sağlanabilmişse önemlidir. Uyumsuzluk yani cinsel birliktelikteki uyumsuzluk bütün bir yaşamı etkileyecek kadar yıkıcı olabilir. Başlarda uyumu kurabilmek için kadın da erkek de sessizce elinden geleni yapmalıdır. Çün-

kü başlarda kurulamayan bir uyumun sonradan rahatça kurulabileceğini düşünmek çocukluk olur. O durumda birlikteliği ya tüm uyumsuz koşullara karşı sürdürmek ya da bitirmek gerekecektir. Kültür birikimi iyi bir uyumun sağlanmasında yol gösterici olabilir. Dünyaya bilir bilmez yönelenler aşkta da temelsiz savlarıyla yapıcı olmaktan çok yıkıcı olabilirler. İki kişilik yaşam zordur, zaten olağan olmayan bir bakıma iki kişinin yanyana gelmesidir. İki ayrı dünyadan tek bir dünya kurmak düşünüyse pek güzel yaratan insan onu gerçekleştirmekte büyük güçlükleri yaşıyor.

DOKUZUNCU BÖLÜM

AŞKTA SAPMALAR VE EŞCİNSELLİK

Genel olarak gündelik yaşamda da özel olarak cinsellikte de normalin ya da olağanın nerede bitip anormalin ya da olağandışının nerede başladığını kestirebilmek çok zor. İnsan yaşamı özellikle öznel görünüşlerinde son derece karmaşık bir yapı ortaya koyar. Çok zaman bize olağan görünen durumların başkaları için olağandışı olduğunu, buna karşılık başkalarına olağandışı görünen durumların bizim için olağandan pek de uzak olmadığını görüyoruz. Gün oluyor hiçbir şeyi kavrayamaz duruma düşüyoruz. Topluca ya da toplumca benimsenmiş olanın ya da genel olarak alışılmış olanın dışındaki durumlar ya da ilişkiler bize daha çok olağandışını duyuruyor. Ancak bu konuda çok belirgin durumların dışında kalan her şey bir belirsizlik örtüsüyle örtülmüş gibidir. Özeline ya da özeline içinde olağanı ve olağandışını belirleyebilmek iyiden iyiye zor. Tek kişilik duygular bize iyiden iyiye kapalı. Yargılamak çok kolay ama önemli olan yargılamak değil de kavramak. Bir yaşamı anlamak. Kimseyi hor görmeden, kimseyi aşağılamadan. İnsanları bize uyar yanlarıyla olduğu kadar bize uymaz yanlarıyla anlamaya çalışmak.

Aşkta ya da cinsellikte olağan dediğimiz zaman aklımıza ilk gelen şey tam anlamında kadın oluş ve tam anlamında erkek oluştur ve tam anlamında kadınla tam anlamında erkeğin ilişkisidir. Aşkın varlığını gösterdiği yer kadın ve erkek ayrımının belirlediği yerdir: her kişi ya kadın olarak ya da erkek olarak aşık olur. Ancak bunun bu kesin belirlemeye uymayan yanları var. Kadınla kadının ve erkekle erkeğin cinsel yakınlığı da aşk boyutuna varan birliktelikleri getirebiliyor. Kadını kadına erkeği

erkeğe çekici kılan etkenlerin neler olup neler olamayacağını tartışmak uzmanların işi olabilir. Ancak bu yakınlıkta, bu birliktelikte, bu itilmede dirençli bir takım etkenlerin varolduğunu görmemek olası değil. Bunu sıradan bir hevesle açıklamak olası olmadığı gibi basitçe herhangi bir alışkanlığın sonucu diye görmek de kolay değil. Hormonal denge sorunu bu tür açıklamalarda ne ölçüde belirleyicidir, bilemeyiz, en azından biz bilemeyiz. Ama eşcinsellik kadın dünyasında da erkek dünyasında da bir gerçeklik olarak, yadsınamaz bir gerçeklik olarak beliriyor.

Kadın kadınlığının bilincine, erkek erkekliğinin bilincine vardığında aşka açık duruma gelir. Bireyin kendi cinselliğinin bilincine varması çok küçük yaşlarda olur. Çok küçük yaşlarda cinsel ayrımın sezilmediği bir evre, bir ilk dönem var mıdır? Kişi bir bilince sahip olmaya başladığı anda cinselliğinin sezgisine de ulaşmış olacaktır. Bu elbette başlarda buğulu ya da bulanık bir sezgidir. Belki de bu sezgi bazı bireylerde öbürlerine göre daha geç bir zamanda ortaya çıkabilir. Dr. Christian Hamburger bize bu konuda ilginç bir şey anlatır. Deniz kıyısında arkadaşlarıyla oynamaktan dönen küçük kızına annesi *“Oynadığın arkadaşların kız mı erkek miydi?”* diye sorar. Küçük kız bu soruyu *“Bilmiyorum anne, giyinik değillerdi”* diye yanıtlar. Bu örnek bir küçük çocuğun yaşamında pek belirleyici ve pek ilgi çekicidir ama ilk çocukluktan sonraki dönemlerde pek raslanmadık bir durumu ortaya koymaktadır. Genellikle bireyler cinselliklerinin ayrımına çok erkenden ulaşırlar. Kız kız olarak yaşamda yerini alır, duyuşları, sezişleri, davranışları ona göre özelliklidir; erkek de erkek olarak yaşamdaki yerini alır, onun tepkileri de erkekliğin koşulları çerçevesinde gerçekleşir. Daha küçük yaşlarda bir duruş, bir dudak büküş, bir bakış erkeklik ve dişilik ayrımının belirginleştiğini gösterir.

Bizler genelde bireylerin ya kadın ya da erkek olduklarını düşünürüz. Arada tipler elbette vardır ama bunlar toplumun bütünü içinde çok az sayıdadırlar. Yüzüne, davranışına, tutumuna baktığımızda kadın mı erkek mi olduğunu anlayamadığımız kimseleri bizler olağandışı cinsellikte bireyler olarak değerlendiririz. Ancak onlar vardır ve insanlığın bir gerçeği olarak algılanmalıdır. Ne var ki erkekle kadını kalın bir çizgiyle birbirinden ayırmamız da doğru olmaz: konunun uzmanları tüm erkeklerin aynı ölçüde erkek tüm kadınların aynı ölçüde kadın olamayacağını bildiriyor. Onlara göre tam anlamında erkek diyebileceğimiz kimseler kasları gelişmiş, omuzları geniş, kalçaları dar, kalın sesli olanlardır. Tam anlamında kadın diyebileceğimiz kimseler de buna göre cinslerinin çok belli özellikleriyle, daha çok yuvarlak çizgili yapılarıyla seçilirler. Uzmanlara göre gene de hiçbir bireyi bizler yüzde yüz erkek ya da yüzde

yüz kadın diye belirleyemeyiz, belirlememeliyiz. Dr. Christian Hamburger'e göre "*Yüzde yüz erkek ve yüzde yüz kadın gerçeklikte yoktur, çünkü her iki cinsin de tam olarak gelişmemiş bazı organları vardır (erkekte meme, kadında bızır)*". Buna göre her cinsin karşı cinsten bir şeyler taşıdığını söyleyebiliriz. Ancak dikkatli bir gözlemle yapacağımız bir sınıflama bize şu sonucu gösterecektir: iki uçta normal kadın ve normal erkek yer alırken onların arasında erkek eğilimli kadın ve kadın eğilimli erkek yer alır. En ortada da kadınlığı ve erkekliği aynı ağırlıkta taşıyanlar vardır. Bu durum elbette her şeyden önce hormon dengesiyle ilgilidir.

Dünyanın her yerinde büyük bir tartışma konusu olan eşcinsellikte işte bu hormon dengesinin büyük bir rolü olduğu uzmanların genel görüşüdür. Elbette bizim o konuda söyleyebileceğimiz çok bir şey yoktur. Ancak sorunu hormon dengesine bağlayıp çıkamayız. İnsan yaşamında kendini gösteren sonuçlar baştan sona tek bir nedenin belirleyici olduğu sonuçlar değildir. Yaşamda bir nedenler bütünü bir sonucun ortaya çıkmasında belirleyici olacaktır. Ancak şematik düşünmeyi alışkanlık edinmiş sıradan kafalar bir sonuç için tek bir neden belirlemeye eğilimlidir. İnsan yaşamındaki olguları açıklarken karşılaştığımız güçlüğü temelinde de bu çoknedenlilik vardır. Eşcinsellik konusuna girdiğimizde karşımıza hormon dengesi kadar önemli bir sorun, ruhsal yaşamın edinilmiş özellikleri sorunu çıkacaktır. Çeşitli biçimlerde sarsılmalara uğrayan bilinç, bireyi olağan yaşamın dışına iten koşulları kendinde barındıracaktır. Her kişi yaşamını çeşitli sarsıntılardan geçerek, buna göre çok çeşitli karmaşıklar biriktirerek kurar. Hepimiz yaşamımızı sarsıntılardan giderek, çarpmalara uğrayarak kurarız. Dünyayla her ilişkimiz bizde yeni bir karmaşık oluşturabilecek koşulları getirecektir. Bilincimizin alt yanı tam anlamında bir karmaşıklar yumağıdır. Bunları elbette elimizle koymuş gibi bulup gösteremeyiz. Karmaşıklar elektrik gibidirler, kendilerini göremeyiz ama var olduklarını sonuçlarından ötürü biliriz. Bilinci usulca kaldırıp alttaki yapıyı görebilme olanağımız olsaydı insanla ilgili oluşumları yargılamakta büyük kolaylıklarımız olacaktı. Altbilinç ya da bilinçdışı bir kapalı kutudur, bir gizler ortamıdır. Onun yaşamımızda ne gibi etkiler oluşturacağını görebilmek kolay iş değildir.

Böylece cinsellikte bir takım değişik yönelimler ortaya çıkar. Bu yönelimler kendilerini uzun süreçler boyunca yani yavaş yavaş ortaya koyarlar. Bir değişik duruş, bir değişik davranış değişik bir yönelimin belirtisi olabilir. Bu değişik yönelimlerin başında da elbet eşcinsellik gelir. Dr. Hans Giese eşcinsellik konusunda bize şunları söylüyor: "Eş-

cinsellik erotik itkide bir sapmadır, kendi cinsinden bir kişiye cinsel yönelimle belirgindir. Bu kavram erkek için olduğu gibi kadın için de geçerlidir.” Bununla birlikte “eşcinsel” terimi daha çok erkeklerle ilgili olarak kullanılmaktadır. Uzmanlar kadın eşcinseller için daha çok “lesbi-en” terimini yeğlerler. Bunda kadın eşcinselliğiyle erkek eşcinselliği arasındaki bir takım nitelik ayrılıklarının belirleyici olduğunu söyleyebiliriz. Dr. Hans Giese şöyle der: *“İlke olarak eşcinsel ilişki karşı cinsten eşler arasındaki cinsel birliktelikle aynı yasalara ve aynı ritme uyar, onda aynı kurucu ögeler bulunur: duygu yakınlığı ve duygu uzaklığı, aşk, nefret, korku, utanma, dostluk, alışkanlık ve belli bir ödev anlayışı. Biyolojik süreç de özdeştir: arzu, sertleşme, boşalma, orgazm.”* Gene de eşcinsellikte kadın-erkek ilişkisinde pek raslanılmayan bir değişik yapı göze çarpar, bu değişik yapı eşlerin aynı cinsten olmalarından gelir. Kadın-erkek ilişkisinde belirleyici olan bir şey eksiktir burada ya da bir şey fazladır: eşcinsel ilişki birbirini bilenlerin ilişkisidir. Erkek kadın için, kadın erkek için bir gizler bütünüdür. Erkek erkek için, kadın kadın için giz değildir. Bu ilişkide kadının erkeği ve erkeğin kadını keşfetmesi gibi heyecan verici bir durum sözkonusu değildir. Eşcinsel ilişkide başka heyecanların varolması gerekir. Bu yüzden birbirini bilenlerin ilişkisi birçok bakımdan çok uyumlu bir ilişki gibi görünse de gerçekte büyük patlamalara yatkındır.

Sıkıntı veren bir konu da toplumun eşcinselle bakış biçimidir. Toplumların özellikle tutucu kesimleri eşcinselliğe pek katı bakarlar ve onu mahkum edilmesi gereken bir durum olarak görürler. Eşcinseller genel olarak suçlanan kişilerdir: onlar olağanın çokça dışına çıkmışlardır. Her eşcinsel cinsel eğilimini belli ettiği ölçüde tedirgin edileceğini bilir: en azından üzerinde alaylı bakışların gezindiğini sezecektir. Hatta iş dünyasında eşcinsel kişinin genellikle istenmeyen kişi olarak görüldüğü kesindir. Buna göre eşcinsel kişi ya eğilimlerini ne yapıp yapıp gizlemek ya da kınanmayı göze almak zorundadır. Eşcinseli toplumsal açıdan zorda bırakan yönelimler daha çok ya ahlak anlayışı açısından dar çevrelerdir ya da kültür açısından geri çevrelerdir. Bu yüzden eşcinsel kendini en çok büyük kentlerde rahat duyacaktır. Ama ne olursa olsun eşcinsel için alaya alınma ya da kınanma tam anlamında yokolmaz. Bu yüzden her eşcinsel işin daha başında kendini yalana ve umursamazlığa alıştırmak zorundadır. Bu biraz da kaçınılmaz olan bir kendini gizleme çabasıdır. Yalanın değişik biçimleri vardır. Bazı eşcinseller karşı cinsten kişilere aşırı ilgi duymış gibi yaparak üzerlerindeki ilgiyi dağıtmaya çalışırlar yani çevreyi kandırmaya kalkarlar. Hatta bazı eşcinseller karşı

cinsten insanları bu yolda kullanarak kendilerine bir sığınak oluşturmak isterler. Bu yüzden her zaman eşcinsellerin kurnazca davranışlar içinde bulundukları görülür. Kurnazlık eşcinselliğin şanındandır diyebiliriz. Bu konuda onları kınamak doğru olmaz, çünkü onlar bu tür davranışlara bel bağlamak zorunda bırakılmışlardır. Eşcinsellerin pekazı kendi durumlarını hiç çekinmeden ortaya koyma rahatlığına ermişlerdir. Daha çok belli bir kültür düzeyine ulaşmış eşcinseller en azından eşcinselliklerini sıkı sıkıya gizlemek, kalın örtülerle örtmek gereği duymazlar.

Evet, eşcinsel kişilik çok zaman kararsız ve değişkendir, çok zaman belli bir kayganlık tablosu çizer. Eşcinsel içtenlikten yoksundur, bu yönüyle ya da bu tür alışkanlıklarıyla benzer duyarlıklar taşıyan eşini de öfkeliendirir. *“Eşcinselin yeni deneylere ve yeni hazlara ulaşmak için eşini aldatma eğilimi vardır”* (Dr. Hans Giese). Eşcinsel ilişkinin tutarsızlığı biraz da kısırlığından gelir. Kadın da erkek de cinsellikte bir şey üretmek için yanyana gelirler, buna geleceği üretmek de diyebiliriz. Çocuk yapma düşleri erkekle kadının olağan ilişkisinde son derece ağırlıklıdır. Evet, karşı cinsten eşler birlikteliklerinden bir çocuk dünyaya getirirler, onu kendi varlıklarının sürdürücüsü olarak görürler, onunla bir tür ölümsüzlüğe ulaşma duygusunu yaşarlar. Oysa eşcinsel ilişki bu anlamda tam olarak verimsizdir. Bu yüzden kadın-erkek ilişkisinde belirgin bir biçimde gördüğümüz sorumluluk duygusu eşcinsellikte gelişmez. Aldatma eğilimi de bu sorumsuzlukta yoğunlaşır. Böylece eşcinsel ilişki, uzmanların da belirttiği gibi, çok zaman bir geldigeçti ilişki özelliği gösterir. Bağlılığın sürmesi çok seyrek görülür. Ancak bu konuda kesin belirlemelerde bulunmak da doğru değildir. Çünkü ilişkisini otuz yıl kırk yıl sürdüren eşcinseller de vardır. Onlar kesin bir biçimde birbirlerine bağlanmış görünürler.

Evet, olağanın sınırlarını aşan ilişki ya da olağandışı aşk dediğimiz zaman öncelikle eşcinselliği düşünürüz. Ancak bu noktada katı bir yasadışılık eğilimi görmek de doğru olmayacaktır. İnsanlığın giderek doğal görmeye ve hatta yasallaştırmaya çalıştığı eşcinsel yönelim gerçekte neresinden bakarsak bakalım insan dünyasında yadsınamayacak ağırlıkta yeri olan bir yönelimdir. Eşcinsel kişi sorunlu kişidir, yalnız aşkta ya da cinsel ilişkide değil tüm insan ilişkilerinde ya da genel olarak tüm ruhsal etkinliklerinde belli ölçülerde sıkıntılı kişidir. Sorun özellikle toplumların bu konudaki hoşgörüsüzlüğünden gelir. Eşcinselin aşkı bu koşullar içinde oldukça sorunludur, aşkın genel sorunlarını çok aşan bir sorunluluk belirleyicidir burada. Önce şu soru sorulabilir: eşcinsel ilişkiye aşk sözünü yakıştırmak biraz abartılı olmuyor mu, eşcinsellikte

gerçek aşktan sözedilebilir mi? Cinselliğe duygusallığın katıldığı her durum aşkla ilgilidir. Eşcinselin de cinsel yöneliminde duygusallıktan tümüyle arınmış olduğunu söylemek güçtür. Sevecenliğin ve kıskançlığın varolduğu her yerde aşktan sözedebilmemiz gerekir. Buna göre eşcinsel kişi aşkı da enine boyuna yaşayabilen kişidir. Onu tam tamına duygusallıktan uzak diye değerlendirmek yanlış olur.

Eşcinsellikte sevecenliğin de kıskançlığın da varolduğunu, hatta çok zaman aşırı ölçülerde varolduğunu görüyoruz. Evet, eşcinsel ilişki olağan kadın-erkek ilişkisinden daha çarpıcı, daha kırıncı özellikler gösterebilmektedir. Eşcinsellikte bu tür duygular çok zaman aşırı ya da daha çok abartılmış boyutlarda kendini gösterir. Eşcinsel ilişkinin yapmacıkları olağan aşk ilişkisindeki yapmacıklardan daha güçlüdür. Burada bir noktayı belirlemek çok önemli olacak: doğal olan ve evrensel bir yaygınlıkta kendini gösteren eşcinsel duyarlılığı konumuzun dışında tutmamız gerekiyor. Gerçek anlamda eşcinsellik edimlileşmiş bir yönelimin anlatımıdır. Oysa özellikle genç yaşlarda ortaya çıkan ve aynı cins hayranlıkla yönelme diye belirleyebileceğimiz tutumun eşcinsellik semsiyesi altına konması doğru olmaz. Bu özellikle erginlik dediğimiz o en karmaşık dönemde ortaya çıkan geçici bir hevestir ki çok zaman anlatılmadan, açığa vurulmadan kalır, kişinin dünyasından ılık bir rüzgar gibi geçip gider, sonunda her şey rayına oturur. Bu tür eğilimler daha çok üzerlerine gidildiği zaman edimlileşirler. Bu konuda anababaların ve eğitimcilerin çok dikkatli ve çok duyarlı olmasında elbette yarar vardır. Sonunda her şey rayına oturmadıysa orada bir sapmanın oluşması işten bile değildir. Özü hayranlık olan böyle bir gönül kaymasının üzerine kabasaba yöntemlerle giderek onu yoketmeye çalışmamız tümüyle ters tepkiler oluşturacaktır. Bir ergin bireyin aynı cinsten bir başka bireye duyduğu o bulanık hayranlık bize bir sapmayı düşündürmemelidir.

Gerçek anlamda etkin eşcinsellik aynı cinsle tutkuyla yönelimi, karşı cins karşısında tam anlamında bir isteksizliği getirir. Ne var ki eşcinsellikte aynı cinsle tutkuyla yöneliş kesin olmakla birlikte karşı cins karşısında isteksizlik mutlak değildir. Hatta pekçok eşcinsel kadının erkeğe ve pekçok eşcinsel erkeğin kadına azçok yoğun bir istekle yöneldiği, hatta pekçok eşcinselin iki yönlü bir cinsel etkinlik içinde olduğu bilinmektedir. Hatta evli basklı kadın ve erkek eşcinsellerin sayısı da az değildir. Bunların evliliklerini hangi koşullarda sürdürdüklerini ve evliliklerinde ne ölçüde mutlu olduklarını kestirmek zordur. Bu biraz da toplumsal koşulların zorlamasıyla olacaktır. Evli bir eşcinselin yaşamı evli

olmayan bir eşcinselin yaşamından daha kolay olacaktır, çünkü en azından tepki çekmeyecektir. Her toplumda en saygın ilişki evlilik ilişkisi-
dir. Bu durumda eşcinsel eğilimleri olan bir kadın eşcinsel ilişkisini giz-
lilik içinde gerçekleştirirken iyi bir eş ve iyi bir anne olmanın koşulları-
nı da yaratmak isteyecektir ve bir ölçüde de olsa yaratabilecektir. Eşcin-
sel erkek için de benzer durumların sözkonusu olduğu kesindir.

Bu arada eşcinselliğin derecelerinden söz etmek de olasıdır. Ka-
dınlara tutkuyla yönelen erkek eşcinsellerin az sayıda olmadığı bilinir.
En azından estetik düzeyde bir ilgilenme her zaman sözkonusu olabilir.
Kadın bedeni ve kadın davranışı eşcinsel bir erkek için az da olsa çeki-
cidir, en azından estetik açıdan çekicidir. Erkek bedeni ve erkek davra-
nışı da eşcinsel bir kadın için az da olsa çekici olacaktır. Bu da bize bir
yüzü erkek bir yüzü kadın olan bireylerin varlığını duyurur. Gene de bu
iki yönlü ilişki sorunlarla dolu bir ilişki olacaktır. Bir kadın erkek sevgi-
lisinin başka erkeklerle ilgilendiğini görünce tedirgin olacaktır. Böyle
bir durumu gönül rahatlığıyla benimseyebilecek kadın yok denilecek
kadar azdır. Ancak kadınlıklarında çok sorunlu kadınlar böyle bir duru-
mu daha rahat benimseyebilirler. İki yönlülük tam tamına bir alışkanlık
olarak yaşanabilir. Sezar için tarih kitaplarının "*bütün kadınların erke-
ği ve bütün erkeklerin kadını*" demesi boş değildir. Ancak gerçek an-
lamda eşcinsellik aynı cinse tutkulu bir yönelimle belirgindir. Eşcinsel-
ler genellikle kendi cinsleri dışındaki bireylere cinsel bir yakınlık duy-
mazlar, hele hele onlara tutkuyla ya da belli bir ilgiyle bağlanmaları
düşünülemez. Hatta eşcinsellerin karşı cinsten insanlara zaman zaman
öfkeli ya da aşağılayıcı bir biçimde yöneldikleri de görülür.

Ancak burada çok özel durumlarla yüzyüze gelebiliriz. Çeşitli top-
lumsal ve kişisel nedenlerle ya da çeşitli baskılar ve yoksunluklar yüzün-
den eşcinsel yaşamı seçmiş bir bireyin değişik koşullarla yüzyüze geldi-
ğinde bu alışkanlığından kurtularak olağan cinsel yaşama döndüğü de
çok görülür. Karşı cinsten eş bulmak bazı koşullarda, özellikle geri kal-
mış toplum yaşamında hiç de kolay değildir. Oysa bu gibi ortamlarda
oldukça kapalı bir düzen ortaya koyan kızlararası ve erkeklerarası yoğun
arkadaşlıklar ya da dostluklar zamanla kolayca eşcinsel ilişkilere yön-
lendirilebilir. Erkeklerin kadınlarla ve kadınların erkeklerle kolay kolay
buluşamadıkları kapalı toplumlarda eşcinsellik çok daha çabuk yayılma
olanağı bulur. O durumda gizliliğin de yardımıyla göreneksel değerler de
incitilmemiş olur. Bu gibi koşullarda kişinin bilinçlendirilerek olağan cin-
sel yaşama döndürülmesi olasıdır. Bu konuda ruhbilimin ve ruhhekimli-
ğinin insanlara büyük ölçüde yardımcı olabildiği bilinmektedir. Ancak

burada yerleşik alışkanlıklar kişiye büyük ölçüde engel çıkarır: gerçek anlamda bir eşcinsel için cinsel uyanma ancak aynı cins karşısında söz konusu olabilir. Eşcinsel erkek kendine kadınsız bir dünya kurar, eşcinsel kadın erkek dünyasından iyiden iyiye uzak durur.

Eşcinsellik her zaman giz dolu bir ilişki olarak çıkar karşımıza. Eşcinsel eşcinselliğini gizlemese de onun koşullarını açık etmekten sakınır. Kişi eşcinsel olduğunu hekime anlatmakta bile güçlük çeker. Özellikle dar çevrelerde hekim uzaktan da olsa tanıdık biridir. Eşcinselliğin çokça yargılanmadığı ve hatta bir çeşit yasallık kazandığı toplumlarda bile eşcinseller cinsel eğilimlerini açık açık söylemekten ya da açıkça sergilemekten kaçınırlar. Hiç bir şey olmasa işleri tehlikeye girebilir ya da işlerinde yükselmeleri engellenebilir. Eşcinsel birey azçok kararsız kişiliğiyle üst düzey görevler için pek de uygun bulunmaz. Kişi eşcinsel olduğunu çekinmeden söylese bile eşcinselliği nasıl yaşadığını açıklamaz. Oysa kadınlarla ilişki kuran erkekler hatta erkeklerle ilişki kuran kadınlar bu ilişkilerinin ayrıntılarını çok zaman kendilerine çok yakın buldukları kişilere bazen pek da yakışık almayan bir rahatlıkla anlatırlar. Bu konuda kadın eşcinselliği erkek eşcinselliğinden daha gizli, daha örtülü bir yapı ortaya koyar. Bu kapalılık elbette büyük ölçüde utanma duygusuyla ilgilidir. Eşcinsellik doğal sayılmadığı sürece bu gizlilik, bu örtülülük sürüp gidecektir ve eşcinsellik hastalıklı bir ilişki olarak değerlendirildikçe eşcinsel kişi bir takım örtülerin altına gizlenme tutumunu elden bırakmayacaktır.

Eşcinselliği son derece olağan saymaya eğilimli kişiler bile özellikle kendi yakınlarıyla ilgili böyle bir durum ortaya çıktığında tedirginlik duyarlar. Demek ki hangi koşulda olursa olsun eşcinselliği tam olarak olağan saymak kolay olmayacaktır. Yakınlarının eşcinsel eğilimlerinden rahatsız olanlar şu gerçeği bir kaçınılmazlık olarak yaşarlar: bu bir olağandışılıktır ve giderilmesi hiç de kolay olmayan bir olağandışılıktır. Evet, onun kolay kolay giderilemez olan olağandışı bir eğilim olduğu kesindir. Elbet eşcinselliğin hangi ölçülerde etkin olduğu sorunu da bu anlamda önemlidir. İyiden iyiye edimleşmiş yani iyice yerleşmiş bir eşcinsellik durumunda iyileştirmenin kolay kolay söz konusu olamayacağını rahatlıkla düşünebiliriz. İyileştirme bu yöneline neden olan ruh durumunun bilinmesiyle olasıdır. Böyle bir bilgiye ulaşmak hiç de kolay değildir. Nedenlere ulaşmak iyileşmeyi yüzde yüz sağlayacak mı, iyileşmeye giden yolun kapısını rahatça açacak mı? Kaldı ki yerleşik durumlarda kişi kendiyle sorunlu gibi durmaz ya da hatta kendiyle sorunlu olmaktan bir ölçüde sıyrılmıştır. Sorunlu dönemleri atlatmış ve bir çeşit düze çıkmıştır, artık eşcinsellik onun için her şeyden önce bir alışkanlıktır.

Kişiyi eşcinselliğe iten ruhsal nedenler sayılamayacak kadar çoktur. Bu nedenlerin başında kadınlar ortamında yetişme ya da kadınsı koşullarda yetişme gelir. Parçalanmış aileler bu iş için verimli ortamlardır. Baba şu ya da bu nedenle başını alıp gitmiştir, erkek çocuk kadınlarla kalmıştır, anneyle, ablayla, teyzeyle, halayla ve onların kadın çevresiyle kalmıştır. Ya da baba işi gereği eve çok seyrek gelmektedir. Ya da baba hapistedir. Ya da baba silik kişiliğiyle evde varla yok arası biridir, itilen kakılan biridir, pısırıktır, savunmasızdır, bu durumda tüm yönetim anne-ye geçmiştir, babanın edilginliği anneyi her durumda daha da etkin kılmaktadır. İşini gündelik ölçülerde şöyle böyle sürdürebilen ama et almayı, çivi çakmayı, fatura yatırmayı beceremeyen bir baba vardır ortada. Bu durumlarda erkek çocuk tam tamına eşcinselliğe kayma bakımından bir tehlike karşısındadır. Bazen kız çocuk isteyen ve bu isteklerini bir türlü gerçekleştiremeyen anababalar örneğin üç oğlandan en küçüğüne kız giysileri giydirirler, onun saçlarını uzatırlar, ona kız çocuğuymuş gibi davranırlar, böylece kaş yapalım derken göz çıkarırlar ve çocuğu eşcinselliğe itmiş olurlar. Çocuğu erkek gibi giydirmeye başladıklarında iş iş-ten geçmiştir.

C. Jamont eşcinselliğin ahlakla ilgili bir durum olmadığını, eşcinselleri ahlak açısından yargılamanın doğru olmadığını söyler. Gerçekten eşcinseli eşcinsel diye itip kakmak ve onu toplum dışına sürmeye çalışmak uygar bir insanın yapabileceği bir iş değildir. Yaşamı ne olursa olsun her insan bireyi saygıdeğerdir. O durumda eşcinsellik olağan bir özellik mi sayılmalıdır? Elbette, eşcinselliği olağan bir özellik saymak gerekir. Eşcinselliği başlıbaşına bir tutarsızlık diye almak doğru değildir. Eşcinsel kişi belki de bir takım olumsuz toplumsal ve ruhsal etkenlerin belirleyiciliğinde, sorunlu bir geçmişin baskısı altında değişik eğilimler edinmiş kişidir; bu kişinin basitçe bir hasta olduğunu düşünürsem onu nesne durumuna, eşya durumuna indirgemiş olurum. Ve bu durumda onu kişi olmaktan çıkarmış olurum. Ancak eşcinsellerin genelde toplumdışı sayılmalarının nedenlerine bakarsak bu nedenlerin daha çok duygusal temelli olduğunu görürüz. Ancak eşcinselliği baştan sona olağan görmemiz de belki zor olacaktır. Öyle ya, eşcinsellik bu kadar doğalsa toplumda neden yüzde yüz benimsenmiyor? Ne olursa olsun, kadın olsun erkek olsun tüm eşcinsellerin özgür birer birey olduklarını unutmamak gerekir. Herkes gibi onların da toplumsal yaşamda hakları olduğunu unutmamak gerekir. Özgür olmak dediğimiz şey bir toplumda olmaksa yani başkalarıyla olmaksa eşcinselleri toplum dışına itecek tutumlardan uzak durmak gerekecektir. Eşcinsellerde gör-

düğümüz, açık ya da örtülü bir biçimde kendini gösteren suçluluk duygusu bizim onlara yönelttiğimiz suçlamaların bir sonucu değil midir?

“Lesbien” diye adlandırılan kadın eşcinsellere gelince, onların cinsel yaşam koşulları erkek eşcinsellerinkinden biraz daha değişiktir. “Lesbien” sözü M.Ö. VI. yüzyılda Lesbos adasında yaşamış olan kadın şair Sappho’nun cinsel yaşamına bağlı olarak benimsenmiştir. O dönemde tüm yunan dünyasında eşcinsellik yaygındır ve olağan sayılmaktadır. Bu biraz da nüfus patlaması tehlikesine karşı geliştirilmiş usullerden biridir. Buna göre bir erkeğin bir erkekle ve bir kadının bir kadınla cinsel yakınlık içinde olması hiç mi hiç yadırganmamaktadır. Örneğin Platon’un diyaloglarından eşcinselliğin eski Yunanistan’da ne kadar yaygın olduğunu ve ne ölçüde olağan karşılandığını kolayca anlayabiliriz. Sappho kadın eşcinselliğinin simgesi gibidir. Erkeksi bir kadın olarak bilinen Sappho bir sanat okulunun yöneticisiydi ve orada kadınlarla duygusal ilişkiler içine giriyordu. Sappho’nun okulunda kadınlar arasındaki ilişkilerin niteliklerinin neler olduğunu elbette bilemiyoruz. Evet, kadın eşcinselliği erkek eşcinselliğinden daha örtülüdür. Kadın eşcinselliği tarihin en eski zamanlarından bu yana çok kalın örtüler altında ya da kat kat duvarlar arkasında gerçekleştiği için erkeklerinki kadar ilgi çekmedi ve hemen her yönüyle bir giz olarak kaldı. Kadın eşcinseller hemen hiç konuşmadılar.

Öte yandan kadın eşcinseller öteden beri erkek eşcinseller gibi büyük topluluklar oluşturmamışlardır, onların topluluğu her zaman iki üç kişilik olmuştur. Onlar kapanırlar, kendilerini gizlerler, toplumla takışmayı göze almazlar, çok zaman birer aile kadınıdır. Ve onlar çok zaman sevmenin sevilmenin ne olduğunu bilmeyen anlayışsız erkeklerin suskun kadınlarıdır. Kınamaya hazır olanların gözüne batmazlar, yasaları uygulayanların gözüne batmazlar: erkek eşcinsellerin çok zaman çekinmeden uyguladığı vurdulu kırdılı eylemlerden uzaktırlar. Erkek eşcinseller çeşitli davranışlarıyla kendilerini belli ederken kadın eşcinseller kendilerini iyiden iyiye gizlerler. Kadın eşcinsel görünümüyle ve davranışıyla öbür kadınlardan biridir. Ancak bazı eşcinsel kadınların belli belirsiz bir erkeksi havası vardır. Kadınsı havada olan kadın eşcinseller erkeklerle ilişkiye de yatkın olurlar ya da öyle görünürler. Bazı kadın eşcinseller tam tamına erkeksi havaları içinde toplumun açık tepkisiyle karşılaşır. Onlar iri göğüsleri ve dolgun kalçaları olan bir çeşit sert erkeklerdir.

Dr. E. Siebecke kadında eşcinselliğe eğilimin başlayış koşullarını şöyle açıklıyor: “*Bilindiği gibi erginlik döneminde küçük kızın erotik ve*

cinsel eğilimleri aynı cinsten kişilere yönelmiştir. Bir kadın profesöre, daha yaşlı bir oyuncuya ya da arkadaşına hayranlık çok zaman aile ocağından ilk kaçış denemesini getirir. Hayran olunan ve yüceltilen kişiler çok zaman daha yaşlı, tam anlamında olgun, bağımsız bir konumda olan kadınlardır. Bunun nedeni belki de onların aile baskısından kurtulmak isteyen genç insanlara bir tür koruma ve güven sağlamalarıdır. Bu kadınlar genç kızın doğmakta olan erotik eğilimlerine hedef olurlar. Bu durumda cinsel etkinlik yoktur ve genç kız eğiliminin erotik cinsel arka planından haberi değildir.” Genç kız yakında bir erkekle karşılaşacak ve bu kısıkaçtan kurtulacaktır. O durumda da ilgi genellikle yaşlı bir erkeğe, örneğin bir profesöre ya da aile dostuna yönelecektir. O durumda bir bakıma ateşli iki sevgili ilişkisi, bir bakıma da bir baba-kız ilişkisi ortaya çıkar. Özellikle ailesiyle sorunlu bir genç kız için bu durum kaçınılmaz gibidir. Genç kız daha sonra büyük bir olasılıkla kendi olağan yolunu bulacaktır. Çeşitli nedenlerle erkeğe yönelememe, saygı-değer kadına takılıp kalma durumlarında tehlikeli gelişim yavaş yavaş kendini gösterir. Koruyucu ve *anlayışlı* ablalar bu açıdan tehlike oluşturlar.

Kısacası eşcinsellik kadında da erkekte de özellikle bilinçdışını oluşturan karmaşıklardan kaynaklanan bir olgudur. Bazı ruhayırtırmacılarına ve bazı ruhbilimcilere göre, özellikle Adler’e göre eşcinsellikte aşâğılıkduygusunun rolü büyüktür: başarısızlık korkusu kişiyi kendi cinsinden birine yaklaştırabilir, bu durumda eşcinselliğin temeli atılmış olur. Eşcinsellikte kötü eğitim düzeninin de rolü büyüktür. Anneye aşırı bağlı erkek çocukların ve kadın ortamında yetişmiş erkek çocukların da eşcinselliğe yatkın olduklarını rahatça söyleyebiliriz. Ahlaki nedenlerle eşcinselliğe karşı olmanın hiçbir anlamı olmadığı gibi eşcinselliği her koşulda yasallaştırmaya ve topluma benimsetmeye çalışan görüşlerin de hiçbir anlamı yoktur. İnsanları kendi yaşamları içinde rahat bırakmak gerekir. Yaşamlarıyla başkalarına zarar vermeyen insanların gününü gecesini zehir etmek uygar insana yakışır bir şey değildir. Eşcinsellik tarihten bu yana varolmuştur ve insanı sıkıntıya düşüren belli bir takım koşullar varlığını sürdürdükçe de varolacaktır.

ONUNCU BÖLÜM

FAHİŞELİK

“*Dünyanın en eski mesleği*” yle bir aşk araştırmasının ne ilgisi olabilir diye düşünenler bu mesleğin insanlarını bir insan değil de bir ilişki makinası gibi görmeye eğilimli olanlardır. Yaşam biçimi, kültür düzeyi, ahlak anlayışı ne olursa olsun, her kişi kendine göre aşk yaşayabilir. Biz burada daha çok fahişelerin hangi koşullarda aşk yaşayabildiğini değil de fahişeliğin ne olduğunu araştırmaya çalışacağız. Fahişenin dünyasını kavradığımızda onun aşkla olan ilişkisi de kendiliğinden aydınlanacaktır. Fahişenin dünyası dediğimiz şey gerçekte bir kapalı kutudur. Fahişelerle ilişkimiz onları tanımak için değil onlardan yararlanmak içindir. Kısa bir süre birlikte olunan bir kadının dünyasında neler var? Bunu uzmanların dışında pek kimselerin bilmek isteyebileceğini düşünemeyiz. Fahişe çok zaman ciddiye alınmayan insandır, çok zaman onun bir yüreği olup olmadığı bile düşünülmez. Oysa o da yaşamın dalgaları arasında savaşım verirken herkes gibi bir duyan, duygulanan, düşünen varlık özelliği gösterir. Mesleğin ruhsallıkta açtığı yaralar ve hatta kabuk bağlamalar onu insanlıktan çıkaracak değildir. Tersine, bir tür feleğin sillesini yemişlikle, fahişe kendine göre bir bilge kişi özelliği gösterecektir.

Fahişelik olgusu çok iyi araştırılmadı, fahişeliğin toplumsal ve ruhsal koşulları yeterince incelenmedi. Ancak bu konuda yapılmış pek ilginç araştırmalar da var. Örneğin nöropsikiyatri uzmanı Dr. P. Durban'ın kitabı bu konuda yapılmış çalışmaların en ilgi çekicilerinden biri olmalı: **La psychologie des prostituées** (Fahişelerin ruhsal yaşamı). Bu kitap bize fahişeliğin tarihinden çok onun ne olup ne olmadığını araş-

tırıyor, ancak bu arada tarihsel bilgiler de veriyor. Dünyanın en eski mesleği toplumsal dönüşümlere göre değişik görünüm almış, yere ve zamana göre kendine uygun kılıklar edinmiş ama gücünden ve etkisinden hemen hiçbir şey yitirmemiştir. Fahişeliğin tarihi en eski zamanlarda kutsalın tarihiyle az çok birleşse de özellikle daha sonraki zamanlarda acının ve yoksunluğun tarihidir. Geleceğin daha mutlu insanı, geleceğin daha doğru yaşayacak olan insanı, geleceğin daha insan olacak olan insanı fahişeliğin sonunu getirebilecek mi? Bu konuda şimdiden belli bir şeyler söyleyebilmek çok zor. İnsanlık tüm olumsuzluklarını zamanla birer birer yokedecekse, fahişelik belki de en son gözden çıkarılabilecek olumsuzluklardan biri olacaktır. En eski zamanlarda, kadının henüz kendine belli bir toplumsal yer açmayı hiç mi hiç düşünmediği ya da başaramadığı zamanlarda fahişeliğin koşulları elbette çok daha belirleyiciydi. Erkeğin karşısında iyiden iyiye silahsız kalan bu ikinci cins, yaşamda fahişeliği etkin kılarak belli bir güç kazandı, kendine belli bir yer edindi, bu yeri edinirken elbette oyunculuğu ve beceriyi iyi kullandı. Kadın böylece bedensel güçsüzlüğünün açığını zekasıyla kapamaya yöneliyordu.

Her toplum fahişeliğe biraz değişik bir anlam verdi, ona başka başka yerler ayırdı. Bazı toplumlarda, örneğin Germenlerde fahişelik yoktu. Galya'da fahişelik ölüm cezasını gerektiriyordu. Vizigotlar fahişelere ağır cezalar veriyorlardı. Eski Slavlar fahişeliği eldeğmemişliğe yeğ tutuyorlardı, bekaret onlar için anlamsız ve can sıkıcı bir şeydi. Cezayir'de yüksek yaylalarda yaşayan bir boyun insanları yetişkin duruma gelen kızlarını Kuzey Afrika'nın değişik yerleşim alanlarında fuhuş yapmaya gönderiyorlardı. Bu kızlar, bir zaman sonra, doğdukları topraklara ceplerini doldurmuş olarak dönüyorlar, iyi kısmetler bulup evleniyorlar, çok iyi eş ve çok iyi anne oluyorlardı. Eski toplumlarda fahişelik bir dünya etkinliği olduğu kadar kutsal bir etkinlikti. Çok zaman fahişelik gizemli anlamlara bürünüyordu. Zamanla fahişelik hoşgörülen bir etkinlik olmaktan çıktı, cezayı gerektirir bir konu oldu. Roma imparatoru Büyük Theodosius fahişelik yapan kadınların yakınlarını sürgüne gönderiyordu. Theodosius bu arada kadın tüccarlarını da sıkı bir biçimde izletti. Tiberius kendi şövalyelerine kızlarına fahişelik yaptırmayı yasaklamıştı. Caligula fahişeliği ağır vergilerle önlemeye çalışmıştı. Bizim çoğunluğu Dr. Durban'ın kitabından aldığımız bu örnekler başka kaynaklara da başvurmakla çoğaltılabilir. Ancak bizim burada yapmak istediğimiz fahişeliğin tarihini aydınlatmak değil fahişeliğin ruhsal temellerini tartışmaktır.

Fahişeliğe olumlu bir gözle bakmak isteyenler onun tüm sakınca-

ları ve sıkıntıları yanında yararlı yanları olduğunu da görecektirler. Dinci filozof Aziz Augustinus bu çerçevede fahişeler için şunları söylüyor: “*Sarayda çirkef kuyusu neyse onlar da kentte odur. Çirkef kuyusunu kaldırın, saray iğrenç bir yer olup çıkacaktır.*” Gençlerin cinsel eğitimleri konusunda fahişeliğin büyük bir katkı sağladığını söylemek sanırım hiç de yanlış olmaz. Bu yüzden Karl I gibi bazı yöneticiler fahişelik kurumunu bir düzene sokmak ve kurallara bağlamak için çaba göstermişlerdir. Fahişeliğin kurumlaştırılması ya da resmen tanınması sağlık açısından da önemlidir. Evlilik dışı cinsel ilişkilerin en azından bir bölümünün sağlık açısından denetleniyor olması elbette çok önemlidir. Ayrıca fahişeliğin yasallığı ahlaki bir takım sorunların çözümünde de büyük ölçüde yarar sağlamaktadır. Baskıcı gündelik yaşam koşullarında cinsel etkinliğini gerçekleştiremeyen insanların toplumda yüz kızartıcı ve cezayı gerektiren suçlar işlemeleri daha kolay olmaktadır. Fahişelik bu gibi olumsuz durumları engelleyici bir kurumdur. İnsan bireyinin cinsel istekleri giderme yolunda kullanılması elbette istenir bir durum değildir. Ancak birey hiçbir zorlama sözkonusu olmadan, yakınlarının baskısı ya da bir takım çetelerin zorlaması olmadan fahişe olmayı seçtiyse ona bu seçiminde belli koşullar çerçevesinde yardımcı olmak toplumsal bir zorunluluk olarak görülmeli ve ona bu yoldaki eylemlerinde anlayış gösterilmelidir. Böyle bir bireyin korunması toplumsal bir yükümlülük olarak düşünülmelidir.

“Fahişe” diye nitelendirdiğimiz kadın belli bir yarar karşılığı bedenini cinsel anlamda başkasının kullanımına açan kişidir. Bu kullanımda insan saygısı sınırlarının aşılmaması gerekir, yoksa kendini başkasına kullandıran bireyin ruhsal ve hatta bedensel açıdan, ama özellikle ruhsal açıdan zarar görmesi işten bile değildir. Gerçekte fahişe bu alışverişte ruhunu ve bedenini korumayı belli bir ölçüde bilen ya da başarabilen kişidir. Öte yandan fahişelik bedeni olduğu kadar ruhu da yıpratıcı bir meslektir. Bu meslekte birey pekçok koşulda nesneye indirgendliğini duyar. Fahişeyle gerçekleştirilen cinsel ilişki küçük ölçüde de olsa bir aşk ilişkisidir, en azından aşk ilişkisi görünümündedir. Fahişe kendisiyle ilişkiye giren kişiye belli bir yapay içtenliği sunmak zorundadır, yoksa işini sağlıklı biçimde yapma şansını elde edemeyecektir. Bir fahişe kendisiyle birlikte olmaya gelen kişiye *gel sevgilim* ya da *gel kocacığım* gibi sözlerle yönelecektir. Alışverişin koşullarına göre odada bir kasetçaların uyarıcı havalar çalıyor olması da olasıdır. Ancak bu yapay içtenliğin altında tam anlamında bir katılık hatta kaskatılık kendini acımasız ölçülerde duyuracaktır. Sevgi sözleri ya da aşkın varlığını andıran görü-

nümler geçicidir ve tam tamına uydurmadır. Aşkı satın alan kişi bir takım belli sınırları aşmaya başladığında, daha da içtenlikli bir yakınlık kurmaya giriştiğinde iyiden iyiye katı bir tutumla karşılaşabilir. O yüzden erkeklerin bu alanda ilgisi çok zaman belli ya da tanıdık kadınlara yönelir. Herhangi bir kadına değil de falanca kadına gitmek daha doğrudur, daha yararlıdır. İyi müşteri olmak lokantada ne anlama geliyorsa burada da o anlama gelecektir.

Fahişelik yalnızca para karşılığında cinsel ilişkide bulunmak diye mi anlaşılmalıdır ve yalnızca kadına özgü diye mi düşünülmelidir? Sevgilisini bırakıp daha iyi bir yaşam için bir başka erkekle yaşamaya ya da evlenmeye yönelen kadını da fahişe saymamız yanlış olur mu? Fahişe tanımını iyiden iyiye daraltmamak gerekir. Bu örnekte genel durum fahişe tanımına sıkı sıkıya uymaktadır: burada da bir tür para karşılığı satılma sözkonusudur. Daha iyi yiyecekler, daha iyi giyecekler, daha yüksek bir toplumsal yaşam adına bir erkekle yaşamını birleştirmeyi göze alan kadının ahlak açısından savunulabilir bir yanı var mıdır? Böyle bir seçimle ortaya çıkan konumu bir tür *yan fahişelik* ya da *örtülü fahişelik* diye nitelendirmemiz sanırım hiç de yanlış olmaz. Çünkü ekmeğini sağlamak için bedenini satan bir kadının durumu üst düzey yaşam koşulları elde edebilmek adına bedenini ve ruhunu tezgaha koyan kadının durumundan daha ahlaki görünebilir. Elbet her iki durumda da bir ahlak sorunu sözkonusudur ve *daha ahlaki* nitelendirmesi mantık koşullarıyla bağdaşmayacak bir nitelendirme değildir. Bir şey ya ahlakidir ya da değildir, ahlak değerlerinin basamakları yoktur. Ancak gönlümüz iyi bir alışveriş yapmak adına bir erkekle hatta bir ömür boyu birlikte olmayı benimseyen kadından çok gündeliği kurtarmak adına bir ya da birçok erkekle birlikte olmayı benimseyen kadından yana olacaktır. Ancak unutmamak gerekir ki fahişelik bütün biçimlerinde ahlakdışı bir seçimin sonucu olarak karşımıza çıkar. Onun en eski meslek oluşu ahlak açısından benimsenmesini elbette gerekli kılmaz. Hırsızlıkla ya da dolandırıcılıkla ahlaklılığı bağdaştıramayacağımız gibi fahişelikle de ahlaklılığı bağdaştıramayız. Fahişelik ahlaklı olma şansının sözkonusu olmadığı tek meslektir. Ancak sorunu yalnızca ahlak açısından ele aldığımızda kendimizi dar bir alana kapatmış oluruz.

Yan fahişelik ya da örtülü fahişelik dediğimiz durum hiç de az raslanılır bir durum değildir ve ne yazık ki genellikle ahlak açısından pek de eleştiri gerektirmez gibi görünen bir durumdur. İnsanlar örneğin para peşinde evlilikler yapan insanları ahlaksızlıkla suçlamaya kalkmazlar. Hatta bu tür evlilikler *akıl evliliği* gibi deyimlerle yasallaştırılır. Paralı

koca bulmak adına kurnazca girişimlerde bulunan kızların ahlaki durumu genellikle tartışılmaz. Göreneksel değerler dizgesi, her konuda son derece katıkurallı olurken bu konuda istemediğimiz kadar anlayışlıdır. Göreneksel değerler dizgesi bazen kadının satılmasını hoş karşılayacak kadar anlayışlıdır. Eş ya da metres olarak satılmayı kabul etmeyen kadının ölümü haketmiş olabilir. Kadın erkek ilişkisinde çıkar hesabı varsa orada fahişeliği akla getiren bir şeyler vardır. İster geleneklerle korunmuş ya da onaylanmış olsun ister geleneklerde hiçbir karşılığı olmasın kadınla erkek arasında cinsellik temeline dayanan ilişki biçimi en küçük ölçülerde olsun alışverişi andırıyorsa ahlakdışıdır. Oysa gelenekler çok zaman alışverişe dayalı birlikteliği ahlaki saymaya eğilimli olurken hiçbir çıkar gözetmeyen aşk ilişkisini yasadışı sayarlar. Çünkü alışveriş toplumsal açıdan ve bireysel açıdan kazanç sağlarken aşk uygunsuz birleşmeleri körükleyerek toplumsal ve bireysel yararı zedeler. Gelenekleri izleyenler yararı elden bırakmaksızın ahlakçıdır. Bu da değerler açısından çelişkili bir durum yaratır. Yoksul bir kız çocuğunun son derece zengin isteyenleri varken bir çulsuza gönül vermesi bazen bütün bir aileyi hatta bazen aileden daha geniş bir çevreyi zorda bırakır. O zaman belki de yapılması gereken tek iş o kız çocuğunu ölümle cezalandırmaktır. Hatta yasalar bu gerekçeyle kızkardeşini öldüren bir genci “ağır tahrik altında” suç işlemiş sayarak koruma altına alabilir.

Fahişeler bize çok zaman aşırı cinsel arzuları olan kimseler olarak görünürler. Gerçekte onların aşırı cinsel arzuları olan kimseler olduklarını gösterecek hiçbir belirti yoktur. Zaten onlar para karşılığı iş yaparken istekliden çok oyuncudurlar. Yoğun cinsel isteklerin baskısıyla bir takım uygunsuz işler yapılsa da fahişe olunmaz, yani cinsellik insanı fahişe olmaya itecek gücü kendinde barındırmaz. Nerede fahişelik varsa orada bir yarar elde etme eğilimi vardır. Fahişelerin istekli ya da ateşli kadın oyununu oynamaları fahişelik mesleğinin incelikleri bakımından önem taşır. Bazen üstüste birçok müşteri kabul etmeleri onlar için yalnızca bir yorgunluk nedenidir. Günde yirmi kişiyle birlikte olmanın cinsel istekle bir ilgisi yoktur. Kaldı ki onlar mesleklerinin gereklerini yerine getirirken ateşli kadın rolünü oynasalar da tam tamına mekanik bir edimi gerçekleştirmektedirler. Ayrıca fahişelerin ateşli kadın oyunu oynamaları da her zaman yüzde yüz gerekli değildir. Ek bir kazanç sözkonusu değilse bir fahişe tam bir soğuklukla işini görebilir. O yüzden bazı fahişeler cinsel ilişki öncesinde müşteriden her şeyin daha iyi olabilmesi için ek bir para isteyebilirler. Öyle ya ne kadar çok para ödenirse o kadar iyi sonuç alınacaktır. Bu tür alışverişlerin temel kuralıdır bu.

Fahişeler genellikle ne çok etkin ne çok istekli kimselerdirler. İşleri zaman zaman aşırı yorucu da olsa kolaydır. Bu iş olağan koşullarda kişiye ruhsal ve bedensel açıdan ağır yükler yükleyen bir iş değildir. Müşteri bulma konusunda belki biraz çaba gerekecektir. Bazen müşteri istenilmeyecek kadar çoktur. Bazen belli bir yerde iş tutup müşteri bekleyen fahişelerin önlerinde bir kuyruk oluştuğu bile olur. İşin güç yanı insan çeşitliliğiyle ilgili olan yanıdır. Genelde fahişelerin seçim hakları ya da zaten böyle bir istekleri yoktur. Yüksek düzeyde fahişeler ya da özel kişilere hizmet veren *kibar* fahişeler az kişiden çok para alırlar, bu yüzden onların işleri daha kolay gibidir. İşte onların müşteri seçme hakları vardır. Fahişelerin en büyük sıkıntısı uygunsuz kişilerle çok uygunsuz koşullarda yatağa girme sıkıntısıdır. Alkolikler, kaba serseriler, uyumsuzlar, titrek ihtiyarlar, terbiyesizler, uyuşturucu tutkunları, pis kokanlar fahişelerin korktuğu kimselerdir. Bir kurum içinde iş gören fahişeler bu tehlikelerden az çok korunmuşlardır. Kurumda görevli kişiler yatağa girilemeyecek kadar berbat kişileri kapıdan sokmayabilirler. Ancak bu konuda ince eleyip sık dokumak da doğru değildir, böyle bir tutum ticaretin ruhuna uymaz.

Kibar fahişeler belli bir kültür düzeyindeki insanlara hizmet vermenin rahatlığını yaşarlar. Onlar zaten en azından uzak çevrede fahişe damgası yememiş *namuslu* insanlardır. Çoğu çok genç ve güzel olan bu gibi kadınlar ince ve tutarlı davranışlarıyla çok zaman bir ruhbilimci özelliği gösterirler. Onlar yalnız bedensel açlıkları gidermek için değil ruhsal açlıkları gidermek için de birer uzman sayılabilirler. Anlayışlıdır, davranmayı bilirler, sezgileri güçlüdür, en paspal erkeği bile pohpohlamakta ustadırlar. Bu tür kadınlar mutsuz zengin erkeklerin can dostudurlar. Evinde eşiyle ve öbür yakınlarıyla sürtüşme içinde olan bir kişi onlarla belli bir dinginliği yaşar. Dertlerini açar onlara, onlardan yardım umar. Evdeki kadın ne kadar sorunluysa ve sorun çıkarmakta becerikliyse kibar fahişe o ölçüde sorunsuzdur. Kibar fahişelerin müşterisi hazır, müşteri onlara kendi ayağıyla gelir. Bu geliş paldır küldür bir geliş de olmayacaktır. Onlardan olur alabilmek için biraz dil dökmek bile gerekebilir. Onlar müşteri çekmek için özel çaba göstermek zorunda değildirler. Onlarla çok özel anlamda duygusal ilişkilere girilebildiği gibi ruhsal ve bedensel açıdan çok özel yakınlıklar kurulabilir. Bu duygusal ve çok özel ilişki elbette yapay bir ilişkidir ama çok zaman rahatça gerçemiş gibi yaşanılır. Alt düzey fahişeleri çok itici kimselerle birlikte olmaksızın kaçınılseler de genelde seçme şansına sahip değildirler. Kibar fahişe seçerek alır. Her ilişkiden büyük gelirler elde eden kibar fahişelerin her

geleni içeri almak gibi bir yükümlölükleri yoktur. Oysa öbürlerinin yaşamı bu anlamda iyiden iyiye güçlüklerle doludur. Hele büyük kentlerde kaldırım yosması olarak çalışanlar seçici olma şansını hiç mi hiç elde edemezler. Zaten fahişe dediğimiz zaman özellikle alt düzey fahişelerini anlamamız gerekir. Kibar fahişeler fahişe sözünden alınabilirler.

Fahişeler cinsel ilişkilerinde ilgili görünüp ilgisiz kalmayı çok iyi bilirler. Onların maskeleri korkunç bir soğukluğu ve edilginliği örter. Amaç ruhundan ve bedeninden çok az şey vererek pekçok yarar elde etmektir. Ancak fahişe de insandır ve birlikte olduğu kişiden elbette şu ya da bu biçimde etkilenecektir. Mesleğin başlangıcında utanç duyguları belirgin bir biçimde kendini gösterir. Zamanla maske oluşur ve kalınlaşır, utanç yerini tam anlamında rahatlığa bırakır. Duygu dünyaları onlara meslek ilişkileri dışında ölküsel ilişkilerin varlığını düşündürür. Herkes gibi onların da duygusal yaşama gereksinimleri vardır, onlar da birileriyle bir şeyleri paylaşmak isterler. Onları da candan yüreктen sevecek birileri olmalıdır. *Dost* kurumu işte bu koşullarda oluşur. Fahişe kendisine uygun görünen bir kişide bir dost bulduğu duygusuna kapılır ve böylece aşk yaşamının sınırlarından girer. Dost diye nitelendirilen kişi hem bir sevgili hem bir koruyucudur. Fahişe için gerçek aşk biraz uzak bir olasılıktır ama olmayacak şey de değildir. Buradaki aşkın gerçek aşktan çok bir yalancı aşk özelliği göstermesi olağandır. Çünkü dost diye belirlenen kişi çok zaman bir sömürücü, bir hazır yiyeçidir. Bir bıçkıdır, acımasız biridir, belki bir psikopattır. Duygu açlığı nedeniyle kandırılmaya hazır olan kadını umutlar vererek kandırır ve onun parasını çeker. Kazandığı paranın büyük bir bölümünü patronuna bırakan fahişe elinde kalanı da dostuna yedirir. Bu yüzden alt düzey fahişelerinin çoğu yaşamlarının sonlarını acı ve yoksulluk içinde geçirirler. Kazandığı parayı işe yaratan fahişelerin sayısı yok denilecek kadar azdır, onlar da genellikle bir süre sonra *patron* olurlar. Bu tür kişiler birilerine para yedirseler de kazandıklarını tümüyle çürçar etmezler. Zaman zaman fahişelerin gerçek anlamda içtenlikli bir aşkı yakaladıkları olur. Aşka konu olan adam çok zaman aşta ve her şeyde başarısızlığa uğramış bir zavallıdır. O adam ömür boyu yaşadığı duygu açlığını en sonunda elde ettiği kadınında gidermeye çalışır.

Fahişeliği besleyen en sağlam kaynak yoksulluktur. Fahişelik çok zaman kenar mahallelerden kentin merkezine doğru yürür. Özellikle çağımızın getirdiği büyük dönüşümler, özellikle de sanayi düzeninin getirdiği ezici dönüşümler toplumlarda büyük yaralar açtı ve fahişeliği dünyanın olmazsa olmaz meslekleri arasına yerleştirdi. Evet, her şey bir yana, sanayi devriminin bu gelişimde elbet çok büyük bir payı vardır.

Büyük kentlerde toplanan ve düzenli bir iş bulma şansı bulunmayan yoksul kitleler karınlarını doyurabilmek için çeşitli uygun ya da uygunsuz yollara başvururken yaşamlarında fahişeliğe de belli bir yer açtılar. Hong Kong gibi, Rio de Janeiro gibi kentlerde fahişelik iyiden iyiye yaygınlaştı. Az emekle çok kazanç elde etmenin rahatlığını bilen kişi fahişeliğe yönelmekte ya da yakınlarını fahişeliğe yöneltmekte sakınca görmez oldu. Hiç emek vermeden ya da çok az emek vererek birden bir rahatlığa ulaşmak isteyen yoksul kişilerin seçeceği bazı belli yollar vardır. Hırsızlık, dilencilik, fahişelik bunlar arasındadır. Yanlış anlaşılmasın, hırsızlığı, dilenciliği, fahişeliği iktisadi yaşam koşulları çok düşük olan kitlelerin zorunlu yan mesleği gibi göstermek haksızlık olur. Yoksulluk zorunlu olarak onursuz yaşam koşullarını getirecektir diye bir bilgi sunmak akıllı başında adamın yapacağı iş değildir. Bu yoksul ve hatta çaresiz insanlar çok zaman tüm güçlükleri göze alıp onurlu insanlar olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ancak açlığın ahlakdışı eğilimleri kolaylaştırırken fahişeliği de kışkırttığı yadsınamaz bir olgudur. Bu bir seçim sorunudur: çok şey yaparak hemen hemen hiçbir şey kazanmamak mı yoksa hiçbir şey yapmadan çok şey kazanmak mı? Gene de onur duygusu bu tür seçimlerimizde bizim için belli engeller koyacaktır.

Evet, ne olursa olsun, fahişeliğin yayılmasında yoksulluğun tek belirleyici etken olduğunu düşünmek doğru olmaz. Fahişe daha çok diğerler açısından iyiden iyiye bozulmuş ya da iler tutar yeri kalmamış ortamların ya da ailelerin ürünüdür. Fahişelerin çoğu babasız kızlar arasından ya da babaları alkolün ya da uyuşturucunun batağına saplanmış kızlar arasından çıkar. Ya da o iyiden iyiye parçalanmış bir ailenin mutsuz ve geleceği kapatılmış çocuğudur. Anneyle babanın ayrı olması ya da birlikteliklerini kavgayla sürdürmeleri çocukları her anlamda yaralarken kız çocuklarını çeşitli ahlakdışı yönelimlere bu arada fahişeliğe yatkın kılar. Erkek çocuklar da o koşullarda kişilik yapılarına uygun bir kötü yol seçebileceklerdir. O durumda fahişeliğin ve daha başka kötü yönelimlerin gerektirdiği temel hazırlanmış demektir. Utanmayı elden bırakmaya en uygun kişi her türlü ahlakdışı eyleme, bu arada fahişeliğe en yakın kişidir. Özellikle kenar mahallelerin çok çocuklu ailelerinde baba ve anne çocukları besleyecek yerde çocuklar baba ve anneyi beslemek durumunda kalırlar. Çocukların herbiri bir işe giderken kızlardan bazıları da fuhuş cennetine doğru kanat açarlar.

Fuhuş kolay ve sağlam kurtuluş için en iyi yollardan biridir hatta tek yoldur. Özellikle köyden kente göçüp yepyeni ve bilmedikleri koşullar içinde yaşamlarını sürdürmeye çalışan insanların kızlarını bekle-

yen en büyük tehlikelerden biri fahişelik tehlikesidir. Kent yaşamı eski köy insanlarını bir anlamda özgür kılar ve eski köylü baba bundan böyle ailesinin yaşamına egemen olma gücünü yitirmiştir. Buradaki özgürlük, özgürlük olmaktan çok serbestliktir. Kentte çok tehlikeli çekim merkezleri bulunur. Bu çekim merkezleri eski köylünün tasarlayamayacağı kadar tehlikelidir. Örneğin üst kesimden insanların evlerine temizliğe giden hanımları bekleyen tuzaklar vardır. Hatta gidiş yolu üzerinde tuzaklar vardır. Şu genç kıza aşık pozlarda yaklaşan şu delikanlı bir kadın satıcısının adamı olamaz mı? Ancak bilinç temeli sağlamsa kötü koşullar insanı yoldan çıkarmaya yetmeyecektir. Yoksulluktan ahlaksızlığa zorunlu bir geçiş vardır gibilerden görüşler insanı tanımamaktan kaynaklanan sakat görüşlerdir.

Köyden kente gelmiş bir ailenin kızını düşünelim. O kız çocuğu hiçbir bakımdan güvencesi olmayan bir takım işlere girip çıkacaktır. Bu girip çıkmalarında her zaman daha verimli bir iş bulma umudunu sürdürmektedir. Çünkü onun da gerçekleştirmek istediği kimi gerçekçi kimi gerçekçi olmayan düşleri vardır. Ancak kentte onun yeteneklerine ve becerilerine uygun çok az iş bulunabilir ve bunlar da kabasaba işlerdir, çok zaman bir genç kızın dünyasını doldurabilecek işler değildir. Yoksulluklarla dolu yaşamı genç kıza bir yandan yeni düşler kurdururken bir yandan onu bunalıma itecektir. Bu arada genç kız daha iyi bir geleceğe açılan bazı değişik kapıların varolduğunu görecektir. Kadın ruhunu az çok bilen kurt adamlar bu kapıları genç kızlara açmaya hazır beklemektedirler. Bütün bunlar bize şunu gösteriyor: yoksulluğu tek başına fahişeliğin kaynağı olarak göstermek bizi yanılsaya düşürür. Fahişelikte yoksulluk elbette büyük ölçüde belirleyicidir ama fahişeliğe yönelimin gerçekleşmesi için yoksulluğun ahlak değerlerini yitirmişlikle bütünleşmesi gerekmektedir. Ahlaklı yoksul insanlar her koşulda onurlu bir yaşam sürdürmeyi bileceklerdir.

Yoksulluğun dışında genç kızları fuhuşa iten etkenlerden biri de erken ve acele cinsel deneylerin açtığı yolda belli bir rahatlığa kavuşmuş olmaktır. Bu tür oluşumların sınıflarüstü bir genişlikte kendini gösterdiğini söyleyebiliriz. Rahat ailelerin çocukları ve baskıcı ailelerin çocukları bu açıdan tehlikeye en yakın olanlardır. Çocuğun büyüme çağında yani ergenlikten yetişkinliğe doğru ilerlediği dönemlerde baskı altında tutulması değil de sessizce denetlenmesi gerekir. Çünkü ergenlik çağındaki kişi duygularındaki taşkınlıkla ve değişkenlikle belirgindir. Bu kişinin temel özelliği dikbaşlılıktır, söz dinlemez yapısıdır, gözüpekliğidir. Ergenlik dönemindeki genç kızlara önderlik edecek ya da

yol gösterecek, onlara fahişeliğin pırıltılı görüntülerini duyuracak bazı erken deneyimli kardeşler ve feleğin çemberinden geçmiş ablalar vardır. Özellikle aile yaşamının belli bir bütünlükte, belli bir tutarlılıkta, belli bir sıcaklıkta kurulamadığı evlerde genç kızlar sessizce ya da gizlice tehlikeli sulara açılırlar. Onların kötü şeyler yaşamakta olduğu başlangıçta belli değildir, ancak yaşam biçiminin getirdiği belli bir yırtıklık ortaya çıkmaya başladıkça her şey yavaş yavaş anlaşılır duruma gelir. Loş batakhaneler, neon ışıkları, bir takım aptal ve *yakışıklı* delikanlılar, buna benzer şeyler genç kızın dünyasını büyüler. Hele işin ucunda su gibi para düşü de varsa. Hele elde belli bir meslek de yoksa ve bir meslek elde etme umudu da yoksa. Derme çatma meslekler bu açıdan oldukça tehlikelidir. Özellikle çok sayıda insanla bir arada bulunmayı gerektiren derme çatma meslekler...

Kız çocuğu için evden ayrılış özgür, verimli, rahat, gürültüsüz pırtısız bir yaşamın başlangıcı da olabilir kayıp gitmiş bir yaşamın başlangıcı da. Özgür yaşam daha doğrusu özerk yaşam iyidir. Ancak yetişkinliğe yeni geçmiş bir genç için onun getireceği olumsuzlukları da gözden uzak tutmamak gerekir. İşin biraz derinine indiğimizde genç kıızı evden ayrılmaya ve oradan da kısa bir geçiş döneminden sonra fuhuşa götüren nedenlerin başında sevgi eksikliğinin bulunduğunu görürüz. Fransa'da fahişeleri kurtarmak adına "Yuva" adlı bir merkez kurmuş olan rahip Talvas'ın şu sözleri fahişeliğin nedenlerini belirlemek açısından oldukça ilginçtir: "*Fahişeliğin temel nedeni gençlerin çocukken acısını çektikleri duygu eksikliklerinde yatar.*" Yargıç Sacotte'un şu görüşü de oldukça ilginçtir: "*Bir kızın fahişeliğe düşüşü hemen her zaman yakınlarıyla bağlarının kopmasından ya da yarı yarıya kopmasından gelir.*" Ulusal Güvenlik Yöneticisi Marcel Sicot genç kızların fahişeliğe kayma nedenlerini şöyle sıralıyor: "*...duyarlılık eksikliği, duygusal eksikliği, eğitim eksikliği, kötü örnekler, bozucu ölçüde içiçe yaşayış, küçücük evlerde yaşanan yakınıyla cinsel ilişki olgusu, ailede uyumsuzluk, dışarıda çalışan anababaların denetim eksikliği ya da yuvayı bırakıp gitmeleri ve bazen de bireysel nedenler, tecavüz, kız çocuğunun utanç duygusunu zedeleme, erginlik döneminde kız çocuğunu yaralayan ve tiksindiren ilkel ve kaba ilişkiler...*" Bu örnekleri nöropsikiyatri uzmanı Dr. Durban'ın daha önce sözünü ettiğimiz kitabından aldık.

Fahişelik kavramıyla suç kavramının birbirine oldukça yakın olduğunu söyleyebiliriz. Ahlak değerlerini hemen tümüyle yitirmiş olan kişi suça eğilimli kişidir. Daha çok yirmi yaşlardan sonra fahişelik mesleğine giren genç kızlar işin başında bazı değerlerini inatla koruma eği-

limi gösterecekler de zamanla bu tutumlarını elden bırakırlar ve suça yatkın duruma geçerler. Zaten fahişe olmak bir tür suçlu konumunda olmaktır. Genellikle değerlerini yitirmiş insanlar için şu görüş yaygın olarak benimsenmiş gibidir: erkekler suç işlerler, kızlar fahişelik yaparlar. Bu durum yoldan çıkmış kızların yani fahişelerin suça yatkın olmadığı anlamına gelmez. Bireyleri genelde suça iten duygu *yitirecek bir şeyi kalmamış olmak* duygusudur. Zaten fahişeler yaşamı doğru kavrayacak bir zihin yetkinliğine ulaşmış kimseler değildir. Fahişelerle ilgili araştırmalar onların çok zeki insanlar olmadığını gösteriyor. Zeka geriliğinin de suça eğilimi artırdığını rahatça söyleyebiliriz. Mesleklerinin gereklerini yerine getirirken kurnazca öngörülerini olsa da fahişeler bilinç eksikliğiyle ve zeka yetmezliğiyle dikkatleri çeken kimselerdir.

Fahişenin dünyasındaki değer kaymaları suça eğilimi artırırken topluma yönelişte tutarsızlıklar yaratır. Fahişeler genelde erkek düşmanı olarak görünürler: onları bu duruma kendi seçimleri değil de erkeklerin doymak bilmez cinsel arzuları düşürmüştür. Onlar kendilerini genelde *erkek kurbanı* olarak görürler. Çok zaman topluma ilgisiz ve yasaya olabildiğince saygısız davranırlar. Aileyi hafife alırlar, evli kadınlarla alay ederler, çok zaman değer adına ne varsa hor görürler. Cinsel ilişki onlar için tümüyle anlamsız, içi boşaltılmış ilişkidir. Hatta cinsel ilişkiden en küçük bir haz duymamaya özen gösterirler. Müşteri onlar için para kaynağıdır ama aynı zamanda gülünç ve tiksinti verici bir varlıktır. Fahişelerin siyasal yaşamla hemen hiçbir ilişkileri yoktur. Siyasetle alay ederler. Geniş hoşgörülerıyla ya da boşvermişlikleriyle tüm toplumsal oluşumları olduğu gibi benimseme ya da hiç mi hiç ciddiye almama alışkanlığı edinmişlerdir.

Fahişelerin toplumsal yaşamları da son derece sınırlıdır: çoğu aileyle bağlarını tam olarak koparmıştır, aileden bazı kişiler zaten ya ölmüş ya da bilinmeyen bir yerlere gitmiştir. Fahişeler arasında ailesiyle bağları sürdürenler çok azdır, olsa da bu bağlar sıkı bağlar değildir. Çünkü fahişe ailenin hoşgörebildiği bir kişi olsa da başta edebileceği bir kişi değildir. Fahişeler aileleriyle yüzyüze geldiklerinde herhangi bir utanç sorunu yaşamazlar: onlar da sonunda bir mesleğin sahibi olmuşlardır, eli ekmek tutan insanlar olmuşlardır. Onların sigara bağımlılığı değişmez bir gerçekliktir diyebiliriz. Alkol, esrar, eroin gibi maddelere bağımlı olanların sayısı az değildir. Öte yandan fahişe iyi bir yalancıdır. Özellikle müşterilerine yakası açılmadık yalanlar söyler, çok iyi düzenlenmiş masallar anlatır. O bu yolda oldukça güçlü bir sözlü edebiyatın yaratıcısı sayılabilir. Bu biraz da iyiden iyiye güçsüz birinin güç gösteri-

sidir.

Fahişelik kolay diye seçilen güç bir meslektir. Bir insan ne kadar basit olursa olsun kendini nesneye indirgenmiş duyduğunda mutlu olmayacaktır. Dünyada fahişelik dışında hiçbir meslek yoktur ki insanı eşyaya indirgesin. Yalnızca kullanılan bir varlık elbette kendini toplum-dışı duyacak ve toplumla gerçek anlamda bağları olsun istemeyecektir. Bu zor meslek, insanlığın bu en eski mesleği, bir bakıma adanmış insanların mesleğidir: onların yokluğu toplumda pekçok şeyi kökten sarsacak, insan ilişkilerini birçok bakımdan zorda bırakacaktır. Gene de insan yüreği taşıyan kimseler fahişelik kurumunun sürmesinden yana olmayacaklardır. Toplumda onurlu kişileri yanyana getiren özgür cinsel yaşam olasılıkları arttıkça ve elbette toplumlar daha üst bir kültür düzeyine ulaştıkça fahişelik bugünkü yaygınlığını yitirecektir. Onun tümüyle ortadan kalkabileceği savı yakın zamanlar için çok erken bir sav olabilir. Bugünün yaşam koşulları fahişeliğin yaşaması ve yaygınlaşması açısından çokça verimli görünüyor.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

DONJUANLIK

Donjuanlık denilen yönelimi bir yaşam biçimi mi yoksa bir tür sapıklık mı saymalı? Kabaca baktığımızda erkeğin kadın üzerindeki büyük başarısı olarak görülen donjuanlık gerçekte bir erkeklik hastalığı olarak değerlendirilebilir. Kaldı ki onu yalnız erkeklere özgü bir eğilim olarak görmek de doğru değil. Donjuan erkeklerden sözedebildiğimiz gibi biraz zorlama bir tutumla da olsa donjuan kadınlardan da sözedemez miyiz? Donjuanlık aşkın bir biçimi gibi görünse de gerçekte aşksızlığın bir biçimidir: donjuan aşkın yalnızca elde etme yanıyla ilgilidir. Onun yaşadığı heyecan bir aşk heyecanı olmaktan çok bir elde etme heyecanıdır. Aşk açısından baktığımızda donjuanlığın hiç de heyecanlı bir iş olmadığı ortadadır. Donjuan'ın yaşadığı heyecan yepyeni bir varlığın, karşı cinsten apayrı bir bireyin dünyasına yaklaşmanın heyecanı değildir, bir kadını geçici olarak kendinin kılma yolunda girişilmiş tehlikelerin verdiği heyecandır. Nitekim donjuan göz koyduğu kadının gönlünü çeler, onunla birlikte olur ve kaçır. Kalıcı olanla donjuanın hiçbir ilişkisi yoktur. Bugünün donjuanları, en yeni donjuanlar bize kadından çabuk bıkan insanlar olarak görünürler. Modern dünyada donjuanlık tehlikeli olmaktan çıkmıştır, bu yeni donjuanlıkta artık tehlikelerin verdiği heyecandan ya da hazdan söz etmek olası değildir. Bu yeni donjuanlık işini bitirdikten sonra kaçmayı da gerektirmez. Yeni donjuanlığın gerçek anlamda donjuanlık olduğunu söylemek çok kolay değil. Otomobil aşkları, telefon aşkları, bar aşkları... donjuanlığın da sonunu getirdi. Bir kadından bir başka kadına giden erkekler eski heyecanları yaşamıyorlar: en azından onların peşine

düşen bir baba, bir koca, bir amcaoğlu yok.

İnsan için sağlıklı cinsel yönelim tekeşlilikle belirgindir. Dante'nin Beatrice'ye duyduğu aşk gerçek aşkın ta kendisidir. En sağlıklı aşk bütün bir ömür için düşünülmüş aşktır. Düşlerimizdeki aşklar da bize aşkın tutarlı özelliklerini gösterirler. Masallardaki aşklar ölümsüz aşklardır. Onların herbiri aşk konusundaki derin özlemlerimizi yansıtır, şu dünyada bir türlü tam olarak karşılayamadığımız özlemlerimizi yansıtır. Çoğumuz şöyle gönül dolusu sevebileceğimiz, onun için ne yapsak azdır diyebileceğimiz doğru dürüst bir Leyla bulamamış Mecnun'larız, Arzu'su düş kırıklığı yaratmış Kamber'leriz, Şirin'i babasının sözünden çıkamamış Ferhat'larız. Koşullar çok uygun olsaydı belki de bir aşkı bir ömür boyu sürdürecektik. Belki de donjuanlıklarımızın demeyelim de donjuanlık gibi görülen yönelimlerimizin altında bıkmadan aramayı sürdüren insan inadı vardır. Her umut kırıklığı yeni bir umudu ve her yeni umut bir umut kırıklığını getirir ve biz başarısız bir aşktan bir başka başarısız aşka giderek ömrümüzü tamamlarız. En sağlıklı ya da en doğru aşk Mecnun'un Leyla'ya, Kamber'in Arzu'ya, Ferhat'ın Şirin'e, Don Kişot'un Dulcinea'ya duyduğu aşktır. Onlar da belki gerçekliği yansıtmaktan çok dilekleri yansıtmaktadırlar.

Bir çağrı birden bize pek çekici gelir, bulanık bir çağrının peşinde yeni bir serüvenin kurucusu ya da başlatıcısı oluruz. Gerçekte çağrı da gerekmez, uygun ortamı biz kendimiz yaratmaya bakarız. Gerçekte cinsel anlamda sağlıklı birey sürekli olarak dışa işaretler gönderen ya da dıştan işaretler bekleyen ya da toplayan biri değildir. Erginlik dönemi örtülü bir donjuanlık dönemidir, kız için de erkek için de böyledir bu. Henüz derinden derine yaşanılacak bir şeyler yoktur, ama özellikle çevreye gösteri sunmak açısından şöyle kabaca da olsa, yalan yanlış da olsa elde edilmesi gereken birileri vardır. Ceketini sırtına atıp karşı cinsten bir sınıf arkadaşını yanına alarak yürüyen yeni yetme genç adam arkadaşlarına parmak ısırtır ya da onların kıskançlık duygularını kamçılar. Burada içi boş bir heyecan tablosu oluşturulur ve elbette bir bireyden bir bireye çabuk geçilir. İnsanın bir başka insanda ya da karşı cinsten neyi aradığını, neyi bulabileceğini bilmediği bu ilk gençlik dönemlerinde donjuanlık bir hastalık belirtisi olmaktan çok bir gençlik heyecanı sorunudur. O yaşta aşk konusunda sergilenen aşırı duygulu görünümlere aldırmayın, erginlik her zaman abartılı duygular dönemidir, duygu taşmaları dönemidir. Erginlikten yetişkinliğe doğru geçildiğinde o geçici ve çocuksu donjuanlık da tarihe karışmış olur.

Günümüzün yaşam koşullarını da göz önüne aldığımızda donjuanlığın tarihte kalmış bir eğilim olduğunu söyleyebiliriz. Artık bir kadından bir kadına koşanlar ya da bir erkekten bir erkeğe koşanlar var ama geçmişte bıraktığımız anlamda donjuanlar yok. Çünkü donjuanlık her şeyden önce bir kaçış heyecanını gerektirir. Şimdi kimse kimseden kaçmıyor, birinden birine gitmek tehlike oluşturmuyor. Ancak gene de donjuanlığın kökü kazınmıştır diyebilmek çok güç. Çünkü bugün de bir donjuan için belli koşullarda çeşitli tehlikeler vardır ve donjuanlık ruhunu doyuracak ya da kamçılayacak tehlike koşulları iyiden iyiye ortadan silinmiş değildir: her zaman öfkeli bir koca ya da mahalle bıçkını bir baba insanın peşine düşebilir. Ahlaki ve toplumsal engellerin bu açıdan tümüyle ortadan kalkmış olduğunu ve ortamın tümüyle dikensiz gül bahçesine dönüşmüş olduğunu söylemek elbette çok güç. Ancak her şeyden önce kentlerin eski büyük kentleri gülünç düşürecek kadar büyümüş ya da şişmiş olması tehlike çemberini iyiden iyiye kırıyor. Örneğin on milyonluk ya da hatta beş milyonluk bir kentte kocadan, babadan, ağabeyden kaçabilme olanakları hiç de az değildir. Ancak burada ince bir noktayı gözden kaçırmamamız gerekiyor: donjuan gizlenen değil kaçandır, sinsi sinsi bir yerlere kapanan değil bir kadını elde eder etmez onunla sonuna kadar birlikte olmayı hiç düşünmeden alıp başını gidendir. Gerçek anlamında donjuan olmak *yer değiştiriyor olmakla* belirgindir.

Donjuan garip adamdır, hiçbir kadın onun için gerçek anlamda bir doyum kaynağı olmayacaktır. Bu yüzden donjuan herhangi bir kadında oyalanmayı düşünmeden bir kadından bir kadına koşacaktır. Donjuan ruhu taşımayan bir kişi şöyle düşünebilir: arada ilginç kadınlar çıkabilir, donjuan bunlardan birinde ikisinde biraz daha uzun kalabilir. Hayır, olmaz bu, donjuan için ilginç kadın yoktur, elde edilmesi ve elde edildiği yerde bırakılması gereken kadın vardır. Çünkü donjuan aşkın ya da cinselliğin doyumuna ulaşabilen bir kişi değildir: o cinsel anlamda sonuza kadar aç kalmak durumundadır. Donjuanın peşine düştüğü şey hiçbir zaman elde edemeyeceği bir şeydir. O bir bakıma aramadığını arayan ya da aradığını aramayan kişidir. Elde ettiği kadınlardan hiçbiri onun isteklerine uygun düşmeyecektir. Çünkü donjuan sevme yeteneğinden yoksundur, kadını hemen her zaman bir cinsel nesne hatta bir cinsel organ gibi görür. Bu yüzden kadının kalınası, beklenesi, durulası bir yanı yoktur. O bu yanıla insandan çok hayvan türlerinin bireylerini andırır: birlikte olduğu kadının şu ya da bu kadın olması onun için önemli değildir. Onun için tek heyecan ele geçirme heyecanıdır.

Gregorio Maranon **Don Juan ve donjuanlık** adlı kitabında bize

klasik Don Juan'ın ya da tarihsel Don Juan'ın tipini çizerken onun Murillo'nun bir tablosunda çok tatlı bir genç kız yüzüyle yorumlanmış olduğunu söyler. Zaten Don Juan'dan sözedenler onun erkeksi özellikleri üzerinde çok durmazlar ve onu yumuşak kadın çizgileri olan biri gibi düşünürler. En azından o hiçbir zaman erkeksi güçlü yapısı olan biri gibi düşünülmemiştir. Maranon'un da belirttiği gibi, gerçek anlamda erkeksi tip pek de estetik olmayan bir tiptir, örneğin kısa bacaklı, kısa gövdeli, kalın yüz çizgileri olan çok kıllı biridir. Don Juan'a gelince, o dal gibi incedir, incelikli olmayı, yerli yerinde davranmayı bilen biridir, saçları ince ve dalgalıdır, ince bıyıklıdır, ince uzun bir sakalı vardır. Erkeksi bir ahlak kavrayışı da yoktur: bir kadından alacağını aldı mı kaçar, yeni bir *zafere doğru* atını sürer. Bu yanııyla o tam anlamında bir gezgindir. O yüzden atına çok değer verir, canı kadar değerlidir atı. Tirso de Molina'nın **Burlador**'unda Don Juan hizmetçisine şöyle der: "*Sen atları hazır tut, işimi bitirir bitirmez onların çevik ve hızlı bacaklarına gereksinimim olacak.*" Bir başka gönül avcısının, Casanova'nın yaşamı da sürekli yer değiştirmeyeyle belirlidir.

Don Juan her serüvenini gerçek bir zafer olarak yaşar. Her zafer bilinmelidir, başkalarına duyurulmalıdır. Don Juan da fetihlerini her önüne gelene anlatacaktır. Yeter ki dinlemeye hazır biri bulunsun. Hatta o yaşadıklarını açık alanlarda, kalabalıkların önünde anlatır. Her şeyi anlatmasının iki nedeni vardır: biri, doğal olarak, ruhundaki basit ya da bayağı eğilimi doyunluğa ulaştırmak; öbürü, daha önemlisi, yeni serüvenler için etkili bir güç oluşturmak. Onun serüvenlerini duyan kadınlar onu merak edecekler, görmek isteyecekler, ondan çekinecekler, böylece o daha da çekici duruma gelecek. Ne anlamda olursa olsun ün kadınlık için önemlidir. Hele kadın avlamakla ünlü olmuş biri daha da çekicidir onlar için. Böylece Don Juan eski yaşadıklarını yaşayacakları için yem olarak kullanır. Gregorio Maranon şöyle der: "*Sonunda, aşk oyununda ahlaksızlık klasik Don Juan için çok belirleyicidir. O özden yalancı ve dolapçıdır. Kadınları elde etmek adına hiçbir aracı kullanmaktan geri durmaz. Her türlü yakışsız iş her türlü hödüklük ona kutsal görünür. Machiavelli'nin şu siyaset formülünü bir ahlak kuralı olarak kullanıma uyarlamıştır: 'Amaç araçları doğrular.'*" Hiçbir özel durum gerçek Don Juan'ın önünü kesmez. Kadının evli olması, bir başka dinden olması, masum olması, cerbezeli olması, nüfuzlu olması, başından geçenleri başkasına anlatacak yapıda olması...bütün bunlar onun bir kadından vazgeçmesi için neden oluşturmaz.

Klasik Don Juan'ın İspanya çıkışlı olduğunu, onun anayurdunun

İspanya olduğunu düşünürüz, zaten adı da buna elverir. Gregorio Marañon onun köklerinin çok daha eskide olduğunu söyler, ona göre bu kişilik öz olarak ve kökel olarak ispanyol değildir, İspanya'ya da değişik yerlerden, değişik topraklardan gelmiştir. Onun kaynağını belirlemek de kolay iş değildir. Bize göre böylesi bir kişilik insanın özünde bulunan ve tüm topraklarda görülebilecek olan bir ruh durumunun cisimleşmiş biçimi olmaktan başka bir şey değildir. Nasıl Molière'in cimri tipi tüm cimrileri simgeler gibiyse Don Juan da tüm donjuanların belirleyici bir örneğidir. Gregorio Marañon bize tam anlamında Don Juan'ın eski Yunanistan'dan ve eski Roma'dan kalma olduğunu bildirir, bunu doğrulamak için Ovidius'un **Sevmek sanatı**'nı tanık gösterir. Yazara göre Ortaçağ donjuanlığa uygun bir dönem değildi. O dönemde kadınla ilgili olarak gizemli duygular, cinselliği düşündürmeyen yüceltici eğilimler, kısacası Dante Alighieri'nin Beatrice'ye duyduğu heyecana benzeyen yüce heyecanlar geçerliydi.

Rönesans'da donjuanlık yeniden doğmuştur, bir takım değerlerin yeniden doğduğu bu dönemde donjuanlık da yeniden doğmuştur. Hatta gerçek anlamda donjuanlığın Rönesans'la birlikte geldiğini söylemek yanlış olmaz. Bunun nedeni, pekçok konuda olduğu gibi kadına bakışta da ortaçağ duyarlılıklarının yerini eski pagan duyarlılıklarının almasıdır. Gregorio Marañon bunu Machiavelli'ciliğin aşka uyarlanması olarak değerlendirir. Gerçekte Ortaçağ'da yalnızca kadını kutsal bir varlık olarak ele alan, onu sonuna kadar yücelten eğilimlerin geçerli olduğunu düşünmek biraz güçtür. Ancak Rönesans'la gelen dindışı eğilimler, özellikle dünya nimetlerini aşkın değerlerin önüne geçiren görüşler donjuanlığın yayılıp gelişmesinde belirleyici bir etki gücü yaratmış olabilir. *"Rönesans'da donjuanlık mimarlık gibi tüm Avrupa'ya yayıldı"* diye yazar Gregorio Marañon. İspanya'da donjuanlığın gelişmesi de o zamanlar olur ve Madrid Don Juan'larla dolar. O zaman Madrid sarayı çok güçlü bir devletin merkezidir ve dünyanın pekçok eğilimi gelir orada başka eğilimlerle buluşur. Böyle bir ortamda donjuanlığın belli bir yaygınlık kazanması olağandır.

Evet, donjuanlık Avrupa'da özellikle Ortaçağ'ın bitiminde kendini ortaya koydu, o belki de çokça göze batmamakla birlikte Rönesans'ın en belirgin olgularından biriydi. Gözlerin bu dünyaya çevrilisinin, gönlün ve usun öbür dünyadan bu dünyaya dönüşünün ya da döndürülüşünün, doğaüstünden doğaya inişin ve bundan böyle bu dünyayı çokça önemseyişin koşulları içinde yayıldı ve gelişti. Onun yönelimleri in-

sancıların eğilimleriyle yüzde yüz çakışmasa da onlardan iyiden iyiye uzak değildi. Her ikisi de, donjuanlık da insancılık da bu dünyayla ilgili olanı öne çıkarıyor değil miydi? Donjuanlık Yeniçağ'ın başlarından sonra yavaş yavaş eridi ve söndü. Yeni zamanların hızlı ve tekdüze yaşam koşulları içinde kadınla erkeği yanyana getiren kolaylıklar onun anılarını bile sildi. Donjuanlık önemli olmaktan çıktı ve tükendi. Ancak o bir toplumsal olgu olarak değil de bir kişilik özelliği olarak varlığını her zaman sürdürdü, bundan sonra da sürdürecektir gibi görünüyor. Donjuanlar bugün de var, ancak artık onların varlığı kimsenin gözüne batmıyor. Donjuanlık kimsede ilgi uyandırmıyor, bu çerçevede olağan sayılabiliyor.

Sevme yeteneğinden yoksun olan Don Juan için belli bir kadın tipi yoktur. Ayrıca onda, kadın ruhundan o kadar iyi anladığına göre, kadını bir şeyler var gibidir. Onun dur durak bitmez göçkuncü ruhu bir yerde bir kadınla bir süre oyalanmaya uygun değildir. O eğri büğrü bir çizgi boyunca ilerler, açlığını doyumaya yönelir. Ama bu yolda ona doyum sağlayacak herhangi bir güç yoktur. Kaçıyor olması yüzde yüz korkaklığıyla ilgili değildir: kaçış aynı zamanda bu oyunun kuralıdır. Kaçış bir savaş taktiğidir, bir heyecan etkenidir. Önemli olan heyecandır. Kadın elde edilmesi gereken bir şey olmaktan çıktı mı Don Juan'ın heyecanı da söner. Kısacası onun yüceyle bir ilişkisi olmadığı gibi aşkla da bir ilişkisi yoktur. Aşkta yücelik duygusu belirleyicidir. Yüce olan eşsiz olandır çünkü, birini yüceltmeden ona aşık olamayız. Aşık olabilen kişi her şeyden önce insan değeri bilen kişidir. Aşk deneyi ussal temelleri pek sağlam olmayan ama duygusal dayanakları güçlü olan bir yüceltme hatta bir tapınma deneyidir. Don Juan'ın böyle saçmalıklara ayıracak vakti yoktur. Her zaman acelesi vardır onun. Hep ileriye bakar o.

Onunla ilgili çok yönlü bir ruhsal araştırma bizi sağlam sonuçlara ulaştırabilir mi, insanlığın belli bir yüzünü aydınlatmakta yardımcı olabilir mi? Bu konuda söz söyleme hakkı elbette her şeyden önce ruhbilimcilerindir. Donjuan kişiliği nasıl bir kişiliktir? Pohpohlayıcı bir ortamda doğup büyümüş azçok kendine hayran bir kişilik mi? "*Kendine hayran olmak kendi cinselliğine hayran olmaktır*" diye düşünür Gregorio Maranon. O, her çeşit kendine hayran oluştta eşcinsel bir eğilimin bulunduğu inanıyor. Donjuan erkeksi bir tip değildir ama onu doğrudan eşcinsel eğilimli biri gibi göstermek de kolay değil bize göre. Her ne olursa olsun Donjuan yaşlandı ve daha da yaşılanıyor. Bu elbet biraz da aşktan uzak kalmak demektir onun için. Yaşamının tek anlamı aşk olan bir kişinin aşktan uzak kalması bir yıkım konusudur. Donjuan her-

kesten çok duyacaktır bu “*günbatımı acısı*”nı. Artık kız yüzlü değildir, saçları beyazlaşmış, yüzü kırışmış, sesi değişmiştir, havasında dalgalı bir geçmişin pırıltılarını bulmak iyiden iyiye zordur. Başkalarının şöyle böyle yaşadığı bu kanlı kırmızı akşam Donjuan için gerçek bir yıkımın konusudur. Onunla ilgili masallar bire bin katılarak şurada burada anlatılıyor olsa da bu masallara yenilerini eklemek olası değildir. Bundan böyle yapılacak şey anılarla yaşamak olabilir. Ne var ki böyle bir avuntu yaraşmaz onun gönlüne. O ya küçük ölçülerde, belki de zaman zaman acıklı görünümler altında donjuanlığını sürdürecektir ya da belki geç zamanda evlenmek gibi kendisine hiç de yakışmayan bir işe bulaşacaktır. Bir üçüncü çıkış yolu kendini dine vermek olabilir. Gregorio Maranon bize bu konuda bir ıspanyol atasözünü anımsatır: “*Evli, ihtiyar yakışıklı ya da keşiş.*”

Çökmüş ama yıllar yılı kadın peşinde koştuktan yılmamış bir donjuan canlandırabilir misiniz gözünüzde? Yakışksız işler yapan ve kendini gülünç eden bir donjuan. Böyle bir zampara düşünebiliriz ama böyle bir donjuan düşünemeyiz. O her yaptığını kendine yakıştırmaya özen gösterecektir. “*Don Juan ne kadar yaşlı olursa olsun asla gülünç değildir*” der Gregorio Maranon. “*Etkinliğini ihtiyarlığa kadar saygın bir biçimde sürdüren bazı Don Juan’ları derin bir hayranlıkla gözlemledim.*” Kurbanlarına acımayan, daha doğrusu kurbanlarını kurban olarak görmeyen Don Juan ihtiyarlığında belki de yufka yürekli biri olacaktır, belki bir gün bütün kurbanları için gözyaşı dökcektir, en azından onlardan özür dilemek isteyecektir. O artık duygulu hatta duygucudur, günbatımlarından etkilenir, ayışığından etkilenir, böylece bağışlanası bir günahkar imgesi çizer. Yüreği yaralı kadınlar onu bu durumda görseler kiın bilir ne yaparlardı? Sevinirler miydi? Yoksa onda kendilerinden bir şeyler bulup onun adına üzülrler miydi? O artık bağışlanasıdır. Hele kendini dine kaptırmış bir donjuan daha da bağışlanası görünür. Kimilerinin gözünde gene de melek kılığına girmiş şeytandır o. Felek onun damarlarına biraz daha sıcak kan üflese, dizlerine biraz daha güç verse...Ne olursa olsun onun için bunalımlı zamanlar başlamıştır. Ölümün yaklaşmakta olduğu duygusu onu sıkıntılara iter. Çünkü o ölüme hazır değildir, ölümü rahat karşılayacak kadar donanımlı değildir, o bir bu dünya insanıdır.

Don Juan adı aklımıza hemen Casanova’yı getirir. XVIII. yüzyılın bu ünlü çapkını, Giovanni Giacomo Seingalt Casanova bir düş kişisi değildir Don Juan gibi. O da birçok donjuandan biridir. Bu Venedik’li kumarcı büyücülükten beş yıla hüküm giymiş, hapisten kaçıp yollara

düşmüştü. Kitaplar yazdı. **Anılar**'ı her zaman büyük ilgi gördü. Evet, genel çizgileriyle Casanova tam anlamında bir donjuandır. Ancak onun da her donjuan gibi kendi özellikleri vardır. Don Juan tam tamına cinsel bir yönelim içindedir, yüreğini ilişkilerine katmaz. Oysa Casanova belli ölçülerde bir duygu insanıdır. Don Juan tüm gücünü kadınları elde etmekte kullanır, onun başka işi, başka amacı yoktur. Casanova'ya gelince, o ilgileri çok daha geniş çerçeveli biridir, kadın dışında pekçok şeyle uğraşır. O her konuda konuşmayı bilen ve seven biridir. Kadınların ilgisini çekmekte bir başka yöntem de budur diye düşünebiliriz. Olmadık şeylerden sözeden bir çapkın elbette pek ilginçtir. *"Dostlukta olduğu gibi aşkta da insan bildiği şeylerden çok bilmediği şeylerle mutlu olur"* der La Rochefoucauld. Casanova'nın bu tür özellikleri vardır ama, genel çizgileriyle ele alındığında onun yaşamı da bir donjuanın yaşamıdır. O da kadınların gönlünü çelmeyi iyi bilir. Güzel yüzlü bir erkektir o da. Hatta belki biraz kadınsı gibidir. Kendine özen gösterir, son derece bakımlıdır. Üstüne başına dikkat eder. Bu bedensel çekiciliğinin yanında bir de davranışlarındaki rahatlıkla dikkati çeker. Atılgandır, sözleriyle ve yapıp ettikleriyle çevresindekileri şaşırtır. Hiç pısrık değildir. Her insan aşk sözkonusu olduğunda belli bir çekinikliği yaşar, Casanova'da böyle bir şey yoktur. Aşkın canına okuyan korku Casanova'nın semtine uğramamıştır. *"Aşk da ateş gibi sürekli bir devinim olmadan varlığını sürdüremez, ummak ve korkmak bitti mi aşk da biter"* der La Rochefoucauld. Casanova tam anlamında korkusuzdur ve egemendir.

Casanova insan ruhsallığını, özellikle kadın dünyasını tanımakta ustadır. Doğrudan kadınların ruhuna girer. O da yollara düşmüş bir donjuandır. Bir serüvenciye oynarken kentten kente gider: Venedik, Paris, Madrid, Varşova, Sen-Petersburg...Kar demez, yağmur demez, güneş demez, yorulmak nedir bilmez. Yolculuğu birilerinden ve bir şeylerden kaçıştır biraz da. Her yerde olabilen biridir Casanova. Serserilik donjuanlığın bir koşulu gibidir. Ününü biraz da kaçışlarına borçludur Casanova. Bir kentte kalsa kuruyup gidecektir, hiç mi hiç ilgi çekmeyecektir, gülünç olup çıkacaktır. Bu yüzden o hep gezgindir. Kadından kadına gider. Kadının bir insan olduğu, kadının bir iç dünyası olduğu, yaralanabilir bir gönlü olduğu onu hiç ilgilendirmez. Bütün kadınlar birbirlerine eşittirler onun gözünde. Pekiyi, bu durumda bu iyileşmez yolcu neyi aramaktadır? Neyi aramakta olduğunu belki o da bilmez. Her kadına önce pırıltılı görünümünler sunar, bu pırıltılı görünümünler çabucak yitip gidecektir. O zaman Casanova yapacağını yapacak, geride yaralı bir yürek daha bırakarak bir başka kentin yolunu tutacaktır. Ancak ünü bu kadar yayılmış olan bir

Casanova kadınları ürkütmez mi? Ürkütmez, çünkü kadınlar birbirlerinin yaşamından ders almayı bilmezler: onlar kendilerini ayrıcalı sayarlar. Casanova bir başka kadını kandırmış olabilir, ama benim çekiciliğim karışında...gibilerden boş düşünceler.

Evet ne Don Juan ne Casanova ilgi çekiyor artık. Onlar yeni zamanların yepyeni koşullarına yenildiler. Koca koca yüzyılları dolduran başarıları bugünün kentlerinde ancak sıradan ilişkiler olarak değeriendirilebilir. Artık donjuanlık sönüp gitmiş bir garip çocuksuluğun adı olabilir. Bugünün koca kentlerinde kadın eski ulaşılmazlığını, dolayısıyla çekiciliğini yitirdi. Bu durum yalnızca donjuanlığı zorlamıyor, aynı zamanda aşkı da güç durumda bırakıyor. Aşk denilince bıyık altından gülen insanların dünyasında yaşıyoruz. Aşk elbette ölmedi ve ölmeyecek ama donjuanlık öldü ya da gündelik bir iş durumuna geldi. Kimse artık donjuanlığıyla övünemiyor, kimse bir donjuana dönüp bakmıyor. Kadınla erkek arasındaki o uzaklık, zaman zaman kapatılamaz görünen o uzaklık, ancak belki yalnızca donjuanların kolaylıkla aşabildiği o uzaklık enaza indirgendi. Don Juan yaşlandı, daha doğrusu ihtiyarladı ve öldü. Onun bıraktığı yerde şimdi birileri cinselliği sıradan bir olgu olarak yaşıyor.

ON İKİNCİ BÖLÜM

AŞK ACISI VE ACICILIK: MADAME BOVARY ÖRNEĞİ

Acının yaşamı güçlendirdiği, yaşamı yaşam kıldığı, insanı bilgeleştirdiği savı boş bir sav olmamalı. Acıda insan yaşamın gerçek yüzünü görür. Acı çekmeyi bilmeyenler birer yaşam acemisi olarak kalmak zorundadırlar. Acıdan korkup kaçanlar çok büyük acılara uğrarlar, kaçamayacakları acılarla yüzyüze gelirler. Acı çekmeyi bilmek, becerebilmek gerekir. Acı çekmek insan olma sorumluluğunun bir yüzüdür. Gerçek yaşam acının aynalarında yansıyan yaşamdır, gerçek yaşam acının örsünde dövülmüş yaşamdır. Acılardan süzülüp gelmemiş yaşam tam olgun değildir, hatta hiç olgun değildir, yarı yarıya hamdır. Ölüm acısı başta olmak üzere her türlü acı yaşamın temel anlamlarını ortaya çıkarır. Ölüm acı getirir ama acının tek kaynağı ölüm değildir. “*Acı ölüm kadar gereklidir*” der Voltaire. Acıyı ilacın içindeki zehire benzetemez miyiz? Benzetebiliriz. “*Hiçbir şey büyük bir acı kadar büyük kalamaz bizi*” der Alfred de Musset de. Yararlı olsun yararsız olsun, acı yaşamın özünde vardır, özellikle aşkın özünde vardır. Hazzın indirgenemez karşıtıdır o. Hazzı güvence altında tutan da acı olmalıdır. Haz her zaman acının tehdidi altındadır, bugün değilse yarın, yarın değilse öbür gün nasıl olsa gelip kapımızı çalacak olan acının. Acıyı atlatmak olası değildir.

Acıların oluşturduğu bir ufuk hiç geçit vermemecesine tüm yaşamı ve bu arada aşkı sarar. Acıyla çerçevelenmiş bir yaşamdır yaşamımız. Aşk da getirdiği çeşitli sorunlarla bir haz ortamı olduğu kadar bir acı ortamıdır. Yaşam bizim olan bir şeyleri bir gün alıp gidecektir. Bir duyum ve duygu varlığı olan insan hazzı yaşadığı gibi acıyı da enine boyuna

yaşayacaktır, yaşamalıdır. Aşkın bir yüzü hazsa bir yüzü de acıdır. Acının en önemli yanı varlığımızı zorlaması, bilincimizi bulandırmasıdır, giderek bizi bizden çıkarmasıdır, hatta bizi yaşamı tartışmak zorunda bırakmasıdır. Acı bizi umutsuzluklara iter, bize yarınsız olduğumuz gibi köksüz ama zorlu duygular verir, acı bizi bize savunmasızmışız gibi duyurur. Bedensel acılardan çok ruhsal acılar sarsar bizi. Bedensel acılar için bir *acı tavanı* sözkonusudur. Dışinizdeki ağrının daha ötesi yoktur. Ruhsal acıların sınırları belli değildir ya da zaten yoktur. Ruhsal acılar deyim yerindeyse alabildiğine acılardır. Duygusuz diyebileceğimiz eksikli kişiler yeterince acı çekmeyi başaramazlar, ayrıca onlar iyi kötü yalnızca kendi acılarını çekerler, başkalarının acısını çekmeyi beceremezler. Kendi acısını doğru dürüst çekemeyen başkasının acısını az da olsa çekebilir mi? Ne olursa olsun duygusuzlar da acı çekerler. Ancak duygusuzların aşk acısıyla herhangi bir ilişkisi olabileceğini düşünürsek yanılırız. Onlar ancak aşkla alay eden kişiler olabilirler. Acıdan kimse kaçamaz. Sağlıklı bir bilinç yetkinliğine ulaşmış kişiler de aşktan kaçamazlar. Aşkın dayanılmaz acısını Baudelaire şöyle duyurur bize: "*Ey acım kendine gel, artık dingin ol biraz.*"

Evet, acı insan yaşamı için bir kaçınılmazlıktır. Acı yararlıdır. Acının yararından geçsek onu yokedebilecek miyiz? Acı bizim doğallığımızdır, Lamartine'in belirlediği gibi: "*Şu dünyada acı acıya bağlanır / Gününü izler sıkıntı sıkıntıyı.*" Evet, yaşamın kaçınılmaz koşulu olan acı, aşkın da zorunlu bir yüzüdür. Önemli olan belki de acı çekmeyi bilmektir, yakınmadan, ağlayıp sızlamadan, dövünmeden acı çekmeyi bilmektir. Ne var ki bunu yapabilmek hiç de kolay değildir. Neden derseniz, acı insanı kendinden çıkarır. Acıyla yaşamayı becerebilenler gerçek bilgelilerdir. Onlar acıyla yaşarlar ancak acıyı enaza indirirler yani acıya belli ölçülerde de olsa egemendirler. Acıyı yok saymak ya da ondan kaçmak değil onu iyi gözlemlemek ve onu evcilleştirmek gerekir. Acıyla arkadaş olmak, acıyla içli dışlı olmak gerekir. İnsan acı için doğmuş gibidir. Yaşam bir hazlar ve acılar yumağıdır. Acıdan haz duyar duruma gelmek gibi bir sakatlığa uğramadan acının gerçekliğini olduğu gibi benimsemek insan olmanın temel koşuludur. Belki de insanı tanımanın en iyi yollarından biri onun acılarını gözlemlemektir, onu acı çekerken gözlemlemektir, onu dayanılmaz acılarıyla gözlemlemektir. Ne var ki acının derinliklerine inmek, onu olduğu gibi yakalamak, onu girdisiyle çıktısıyla ele geçirmek olası değildir. Gerçek acılar derinlerde, görünmez yerlerde, kuytulara oluşur. Hazlar gibi acılar da kolay kolay ele gelmez. Gösteriyi seven acılar uydurma acılardır. Herkes kendi acısını ya-

şar. Acı kolay kolay dile de gelmez. Onu ancak sanatçılar yoğun simgelerle dile getirebilirler.

Uzayan acılar, biçim değiştiren acılar, sevinçle karışık acılar, başka duygularla karışık acılar, birdenbire vurup geçen acılar, yanyana gelen acılar, insanı kendinden çıkaran acılar, umutsuzluğa iten acılar...Sanatçının işi zordur. Onca acıyı görmek ve göstermek kolay mı? Herhangi bir acıyı kavramlara ya da biçimlere bağlayıp fikre indirgemek olası mı? Kaldı ki acı, gerçek acı genellikle sessizdir: gerçekten acı çeken kişi susar, bağırıp çağırmaz. Acı ve mutluluk dilsizdir derler ki doğrudur. Acısının büyüklüğünü birilerine göstermek için çırpınanlar da vardır. Onlar gerçek anlamda acı çekmeyenlerdir. Acının tüccarlarıdır onlar. Halkımız ne demiştir: *“Dışardan belli olmaz / İçerdedir yaramız”*. Gerçek acı gösteri yapmaz, hatta kendini gizlemeye bakar. Güllümsemelerin ardına sığınır. Acı çekmek adına kendini yerden yere atarlara inanmayın, onlar kötü bir tiyatronun zavallı oyuncularından başka bir şey değildir. Acı ancak gerçek yüzüyle şiirde, resimde, romanda, müzikte yani sanatlarda dile gelir ve belki de en büyük boyutlarda aşta yaşanır. Aşk acısı acıların en büyüğüdür, en yoğunu ve en güçlüsüdür, çünkü o doğrudan doğruya çaresizliğin acısıdır. Her acı bir çareyi ve avuntuyu duyurur. Bir şeyi yitirdiniz mi yerine bir başka şeyi koyabilirsiniz belki istemeyerek de olsa, acı çekerek de olsa. Aşta yitirilen yeri doldurulamayacak olandır, yerine başka bir şey konulamayacak olandır. Evet, aşk acısı acıların en zoru en yamanıdır. Aşk acısı ancak aşk bittiğinde bitecektir. O zaman zaten sevgili sevgiliyi gözden çıkarmıştır, Seyrani'nin dediği gibi: *“Benden sana destur ey çeşmi afet / Var kimle istersen eyle muhabbet / Bundan geri sen sağ ben de selamet / Seyrani bu alışverişten geçti”*. O zaman sertlikler başlar: *“Develer sürü sürü / Yürü sevdiğim yürü / Öldürdüğün yetmedi / Bir de ardından sürü”*.

Acının iki temel kaynağı vardır. Birincisi doğrudan doğruya yaşamdaki sürekli akışın sonuçlarıyla ilgili olan trajik acı, öbürü istemli bir varlık olan insanın us-istem dengesini sağlayamamasından gelen dramatik acı. Trajik acı en genel görünümünde ölüm acısıdır. Trajik olan karşı konulamaz olandır. İnsan yaşamında ölümden başka karşı konulamaz olan herhangi bir şey var mıdır? Varsa o da trajiktir. Bir akış vardır, buna zaman akışı da diyebiliriz, bu akış bizi sonunda trajik olanla yüz yüze getirecektir. Trajik olandan kaçamayız. Bizi sonunda ölüme sürükleyen şey, bizi yitiren ve yitirilen durumuna getiren şey yaşamda önüne geçemediğimiz o güçlü akıştır, o akışla gelen dönüşümdür. Her yeni bir bitişi düşündürür, her yeni bir başlangıcı anımsatır. Sürekli bir

akışın öznesi olan her insan genelde yaşamsal akışı bir trajik etken olarak algılamaz: yaşam akıp gitmektedir ama her şey hiç değişmeyecekmiş gibi yerinde durmaktadır. Bu bir yanılsamadır. Dural ya da durağan hiçbir şey yoktur. Bir gün bir çevrinti olur ve kişi bir şeylerin hiç değişmeyecekmiş gibi duruşunun bir yanılsamadan başka bir şey olmadığını anlar. Yaşamak parça parça ölmektir. Akış ölüme doğrudur. Ölümden önce de bir takım yıkımlara, örneğin ayrılıklara doğrudur. Trajik olan kendini zaman zaman sezdirse de tam olarak duyurmaz. Onunla ilgili sezgimiz örneğin bir ölüm acısı karşısında bir esin gibi ortaya çıkarır.

Usla istem dengesinin iyi kurulamamasıyla gelen acıya gelince, bu bizim insan olma koşullarında kaçıp kurtulamadığımız yetersizliklerimizle ilgilidir, bu tümüyle insanın yetkin bilince ulaşamamasından gelen acıdır. Özellikle sıradan bilinç koşullarında insan alabildiğine isteklidir, onu da bunu da ister. Yetinmek bilgelğin erdemidir. Descartes iyi bir yaşam için ya da doğru bir yaşam için usumuzu iyi kullanmamız gerektiğini bildiriyordu. Anlık sonlu, istem sonsuzdur. İnsanın istemi Tanrı'nınki kadar sonsuzdur, ama insanın sonsuza uzanacak gücü yoktur. İstemek yetmez, yapabilmek önemlidir. Anlık istemi kollayacaktır, onu yönlendirecek, gerektiğinde dizginleyecektir. İnsan ancak elde edebileceği şeyi istemelidir. Gerçekte anlıkla istem bir gerçekliğin iki ayrı görünümüdür, bilincin iki ayrı işlevselliğiyle ilgilidir. Eski bakış açısını bir yana bırakalım, bugün bizim için isteyen de yargılayan da anlıktır. Bilincimizle görür, bilincimizle anlar, bilincimizle ister, bilincimizle karar veririz. Ya da anlığımızla. Bilincimizle doğruyu amaçlarız, bilincimizle görmek-istemek dengesini kurarız. Ama ne olursa olsun insan isteyen bir varlıktır, oluru da olmazı da ister. İsteklerin gerçekleşmediği, düş kırıklıklarının başladığı yerde acı da başlar.

İyi ama eksik bilinç durumunda da anlık aynı şeyi yapabilecek midir yani görmek-istemek dengesini kurabilecek midir? Buna evet diyebilmek gerçekten çok zor. İnsanların yaşamları boyunca çektikleri acılar genellikle kendi varlıklarının ya da daha doğrusu kendi bilinç özelliklerinin koşullarından kaynaklanır. İnsan çok zaman ne istediğini bilmez, ne istemesi gerektiğini bilmez. Eksik bilinç durumunda insan doymaz bir varlıktır. Hiç bitmeyen bir açlık binbir acıyı çağırır. Kendi yazgısını yönlendiremeyen kişi acılara uğradığında hep başkalarını ya da görünür görünmez bir takım güçleri suçlama eğilimindedir. Bilgeler anlarlar ama suçlamazlar. Kendilerini eleştirirler olsa olsa. Gerçekte eksik bilinçlenmiş insan yani dünyadaki yerini kestirememiş olan insan yalnızca ve yalnızca kendi yetersizliğinden gelen acıları yaşamaktadır. Ya-

şamın acılarıyla dolu oluşu insanın doğal koşullarından çok bilinç özelliklerinden kaynaklanır. İnsan tanrısal bir bilince ulaşmış olsaydı acı hiç çekmeyecekti, bir taş parçası gibi tam tamına bilinç yoksunu olsaydı gene acı çekmeyecekti. İnsan ortada bir varlıktır.

Bu durumda aşk acısını nereye koyalım? Daha doğrusu onu trajik olanla mı ussal olanla mı açıklayalım? Aşkta bu iki belirleyenin bir arada bulunduğunu söylemek elbette daha doğru olacaktır. Yaşamın akışı aşkın bütünlüğünü parçalar, onu çok zaman tanınmaz kılar. George Brassens'in bir şarkısında belirttiği gibi, zamanın geçtiği yerde aşk bitmez, zamanın atı nereye ayağını bastıysa orada aşk bitmeyecektir. Bir aşk belli yaşam koşullarında oluşmuştur, ancak o belli yaşam koşulları durucu değildir. Akan zaman aşkı da önüne katar götürür. Her şeyin ölüme doğru hızla akıp geçmekte olduğu yerde insanın aşkını korumak adına yapabileceği tek iş bilincini geliştirmek ve usunu alabildiğine özenli kullanmak olabilir. Oysa aşk çok zaman bilinci bulandırır, usu iyi kullanmayı engeller. Aşkta us tüm keskin yanlarını köreltir. Buna bir de yaşamın acımasız akışı eklenince aşk olmadık biçimlere girecektir. Onu en çok tehdit eden iki şeyden biri ayrılıksa biri ölümdür. Ölüm birdenbire, bir önüne geçilemez, bir kaçınılmaz güç olarak çıkar gelir. Kim bilir, belki ölüm olmasa ayrılık olacaktı. Ayrılık da ölüm de bitmemiş aşkların ya da tam olarak bitmemiş aşkların düşmanıdır.

Aşk acısıyla ilgili en belirgin örneklerden biri Lamartine'in **Göl** şiirinde karşımıza çıkar. Bu şiirin bize sunduğu acı düşsel bir acı değildir, şairin doğrudan doğruya yaşadığı olayların getirdiği acıdır. 1816 güzünde Aix-les-Bains'de kaplıca kürleri yapan Lamartine veremli bir kadınla karşılaşır. Julie Charles çok ünlü bir fizik bilgininin eşi'dir. Bourget gölünün kıyılarında Julie ve Lamartine büyük bir aşk yaşarlar. 1817 kışında Paris'de görüşürler ve yazın da Aix-les-Bain'de buluşmaya karar verirler. Julie Charles aralık ayında ölür, buluşmaya gelemez. Şair **Göl**'ü yazdığında Julie henüz ölmemiştir, bir hastane köşesinde son günlerini yaşamaktadır. Bu şiirde ilginç olan, Lamartine'in ölümden değil zamandan yakınmasıdır. Çünkü ölüm zamanın tezgahında işlenmiştir. Yaşar Nabi Nayır'ın dilimize çevirdiği bu şiir dünya şiirinin önemli örneklerinden biridir. Şairin zamandan yakınması bize şunu duyurur: ölüm dediğimiz kaçınılmazlık gerçekte zaman kumaşından biçilmiştir. Öyleyse ne yapmak gerekir? Ölümünü unutmamak ve hep sevmek, hep sevişmek gerekir. Zaman mutluyu bırakıp mutsuzu götüreceğine her ikisini birden götürüyor. Ona biraz yavaş demenin de bir anlamı yok, dinlemiyor ki bizi. Öyleyse bize düşen şimdiyi koyu koyu yaşa-

maktır: "Altında bu kayanın gene böyle inlerdin, / Gene böyle çarpardı dalgaların bu yar'a / Ve böylec serpilirdi rüzgarla köpüklerin / O güzel ayaklara.//(.) 'Zaman dur artık geçme bahtiyar saatler siz / Akmaz olunuz artık! / En güzel günümüzün tadalım o süreksiz / Hazlarını azıcık! / / Ne kadar talihsizler size yalvarır her gün / Hep onlar için akın; / Günleriyle birlikte dertlerini götürün / Mesutları bırakın // Nafile isteyişim geçen saniyeleri / Akıp gidiyor zaman; / Geceye daha yavaş değişim boş, tanyeri / Ağaracak birazdan.'" Şiir bu yakınmayla uzar ve son bulur.

Aşk acısı gerçekte ayrılığın acısıdır. Ayrılığın nasıl bir ayrılık olduğu önemli mi? Çekip gitmelerin getirdiği ayrılıkla ölümün getirdiği ayrılık, toplumsal engellerin getirdiği ayrılıkla bilinç uyumsuzluklarının getirdiği ayrılık aynı ya da benzer acıları sözverir. Ayrılık ya da kavuşamama: birbirine çok benzeyen bu iki şey insana sessiz ve büyük acıların kapılarını açar. Gerçek aşk çekip gitmelerle gelen acıyı sessizlikte yaşamamızı zorunlu kılar. Gerçek aşkta bırakılmışlıklar suçlamaları getirmez. Aşık olmak bağısız koşulsuz sevmeyi gerektirir. Aşk koşulsuz ve hatta önkoşulsuz ilişkidir. Onda hesaplar yoktur, ön hesaplar da yoktur. O durumda acı derinden derine ve kimselere belli etmeden çekilir. Aşık dediğimiz kişi ölümün eşiğinde bile sevgilisini düşünen, onun iyiliğini isteyen kişidir. Acı çeke çeke yapar bunu. Belçika kökenli fransız şairi Maurice Maeterlinck'in **Şarkı** adlı şiiri böylesine acılı bir bekleyişi pek güzel anlatır (çev.: Suut Kemal Yetkin):

*Bir gün döner gelirse
Ona ne söylemeli?
-Dersin ki bekleyerek
Kapadı gözlerini.*

*Ya yine o sorarsa
Beni hiç tanımadan ?
-Belki bir derdi vardır
Ona kardeşçe davran.*

*Nerde diye sorarsa
Ne cevap vereyim ben?
-Ver altın yüzüğümü
Hiçbir şey söylemeden.*

*Ya derse ki salonda
Neden yok hiç kimseler?
-Açık kalmış kapıyı
Sönmüş lambayı göster.*

*Ya o zaman derse ki
Nasıl oldu ölümü?
-Belki ağlar korkarım
Söylersin güldüğümü.*

Aşk destanları bize her dilde bir kadınla bir erkeğin birbirlerine yönelik tutkusunu ve bu tutkunun uğradığı çeşitli engelleri uzun uzun ve ballandıra ballandıra anlatırlar. Eski Yunanistan'da örneğin Orpheus ile Eurydike'nin öyküsü aşk acısının büyüklüğüne tanıklık eder. Orpheus'un ölümüne yenik düşmek istemeyen aşkı aşkların en acılı örneklerinden biridir. Orpheus'un lir çalısına ve şarkı söyleyişine hangi yürek ilgisiz kalabilirdi? Eurydike, Orpheus'un müziğinden etkilenir ve onunla evlenmeyi kabul eder. Her şey yolunda giderken Eurydike ölür: kırdı dolaştığı sırada zehirli bir yılan onu ayağından sokmuştur. O zaman kimsenin kolay kolay göze alamayacağı bir işe kalkışır Orpheus: sevgilisini görebilmek için yeraltına iner. Çalgısıyla ve sesiyle oradakileri de büyüler. O çalıp söylediği zaman yalnız insanlar değil dağlar taşlar uyanır, tüm bitkiler ve hayvanlar kulak kesilir. O çalıp söylediği zaman ırmakların akışı değişir. Orpheus müziğiyle yeraltındakileri büyüleyince onlar da ona Eurydike'yi vermeye razı olurlar. Ancak bir koşulları vardır: yeryüzüne dönüşte Orpheus önde Eurydike onun arkasında tek sıra yürüyecekler ve Orpheus arkasına dönüp bakmayacak. Yolda Orpheus bir an kendini tutamayıp arkasına bakınca Eurydike ortadan kaybolur ve Orpheus umutsuzca dünyaya döner.

Bizim sözlü edebiyat geleneğimizde bu tür masalların büyük bir yaygınlığı vardır. Dilden dile değişe değişe aktarılan bu masallar aşkı bir acılar alanı olarak tanımlarlar, ayrıca aşkın ölümü göze almayı gerektirecek kadar güçlü özverilere gereksinimi olduğunu duyururlar. Bu tür anlatıların aşkla ilgili hangi gerçeği tam olarak karşılamakta olduğu

bir yana bırakılmalıdır, çünkü onlar yapıları gereği masal öğeleriyle donmuş abartılı türünlerdir. Onların herbirinde aşkla ilgili insan gerçeği iyiden iyiye büyütülmüş olarak karşımıza çıkar. Gerçek olandan gerçekdışı olana doğru aşırılan o tür anlatılar gerçekdışı öğeleri elbette gerçekliğin koşullarını açıklamak için kullanırlar. Gerçekliğe gerçekdışının pencerelerinden bakmak da gerçekliği kavrama yolunda etkili bir yöntemdir. **Arzu ile Kamber, Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin, Tahir ile Zühre** bize aşk acılarını ayrı ayrı duyururken bizi insan gerçeğiyle karşı karşıya getirirler. Onlarda da aynı savla karşılaşırız: aşkın temel özelliği acılarla yüklü olmaktır. Bu tür aşk masallarında aşk kahramanlıkla bütünleşir.

Aşk acısı aşk konusunda bir yoksunluğun da anlatımı olabilir. Aşk acısı biraz da aşksızlığın acısıdır. Neyi aradığını bilmeyen kişi örneği burada belirgin bir biçimde yolumuza çıkacaktır. Kimileri düşlerinin peşine gider gibidirler. Düşlerin çekici dünyası bize çok zaman gerçekliği iyiden iyiye aşan değerleri aratır, bu değerler belki de olmayan değerlerdir. Tennessee Williams'ın **Arzu adlı bir tramvay**'ının baş kişisi Blanche düşlerle sarılmış özlemlerini şöyle dile getirir: *"Denizin kokusunu duyuyorum. Ancak deniz kıyısında yaşayabilirim... Ne zaman öleceksem denizde öleceğim... Nasıl öleceğimi biliyorsunuz, çünkü iyi yıkanmamış bir parça üzüm yemiş olacağım. Gemi doktorunun elini tutacağım, küçük bıyıklı genç doktorun, iri bir gümüş saati olan doktorun. Zavallı kadın, diyecekler, kinin hiçbir şey yapmadı. İyi yıkanmamış üzüm onun ruhunu göklere ulaştırdı, diyecekler. Açık denizde bedenimi beyaz bir örtüyle saracaklar ve beni gün batarken suya bırakacaklar... güzel bir yaz akşamı... mavi okyanusta... ilk sevgilimin mavi gözleri gibi mavi okyanusta..."*

Aşk acısı her dönemde sanatın, özellikle edebiyatın başlıca konularından biri oldu. Bir ortaçağ söylencesi olan **Tristan ile Iseut** de yaralı bir aşkın acılı öyküsünü anlatır bize. XII. yüzyıldan kalma bu söylenceye göre, korsanların küçük yaşta kaçırdığı Tristan'ı amcası olan Cornwall kralı Marc büyütür. Tristan İrlanda'ya gider, amcası Marc adına sarışın Iseut'ye evlilik önerisinde bulunur. Böylece Iseut'yü krala getirir. Bu arada olanlar olur, Tristan'ın yanlışlıkla içtiği bir iksir onu Iseut'ye aşık eder. Iseut de Tristan'a tutulur. Böylece iki sevgili sevdikleri ve saydıkları Marc'ı istemeden aldatmış olurlar. Tristan Iseut'den kaçır, bir başka yerde bir başka Iseut'yle evlenir. Ne var ki sevgilisini, sarışın Iseut'yü bir türlü unutamaz. Yaralanınca bir dostunu sarışın Iseut'ye gönderir. Dostu, sarışın Iseut'yü beyaz yelkenler açmış bir yelkenliyle Tristan'ın bulunduğu kente getirir. Tristan'ın eşi Iseut kıskançlıktan ne

yapacağını bilemez, Tristan'a yelkenliye kara bir yelken takılmış olduğu yalanını söyler. Yelkenliye kara yelken takılmış olması sarışın Iseut'nün gelmediği anlamına gelmektedir. Sonunda Tristan ölür, Iseut de onunla ölüme gider. Pekçok şairin işlemiş olduğu bu acıklı söylence Wagner'e üç perdelik **Tristan ile Isolde** operasını esinlemiştir.

Acı dolu bir ayrılıkla belirgin bir başka ünlü aşk Abelardus'la sevgilisi Héloise'in aşkıdır. Ortaçağ'ın sonlarına doğru felsefede dinbilimden bilgi kuramına doğru bir dönüşüm, bir ilgi artışı oldu, bu yeniliği yaratanlardan biri de fransız filozofu Abelardus'dur (Abélard). *Kavramcılık* diye adlandırılabilir bir felsefe anlayışı geliştiren Abelardus kavramlara soyutlamalar yaparak ulaştığımızı bildiriyordu. Bu, işin öbür yüzüdür. İşin bizim konumuzu ilgilendiren yanı gerçekten acıdır. Abelardus'un aşk acılarıyla belirgin yaşamı aşk edebiyatının ilginç destanlarından birini oluşturur. Nantes yakınlarında Pallet'de doğmuş olan Abelardus Aziz Anselmus'un öğrencisi oldu. Onun acılı yaşamını başlatan olay, çok etkili bir kişi olan Fulbert'in yeğeni Héloise'a tutulmuş olmasıdır. Piskoposluk kurulu üyesi olan Fulbert, yeğeni Héloise'la gizlice evlenen Abelardus'u adamlarına hadım ettirir. Din konularındaki görüşlerinden ötürü 1121'de Soissons konsilince, 1140'da Sens konsilince cezalandırılan Abelardus 1142'de altmış üç yaşında Chalon-sur-Saône yakınında Saint Marcel manastırında öldü. Gelin biz acılı Héloise'dan haber verelim. Fulbert çok sevgili yeğeni Héloise'ı önce Argenteuil manastırına yerleştirmiş, sonra yanına almış, Abelardus'u onun eğitimiyle görevlendirmişti. Öğretmen öğrenci ilişkisi zamanla aşka dönüştü, Héloise Abelardus'a tutkuyla bağlandı. Ve ondan hamile kalıp işlerin iyiden iyiye sarp sardığını görünce Bretagne'a kaçtı. Orada bir erkek çocuk doğurdu. Bunun üzerine iki sevgili evlenmek durumunda kaldılar. İşte o zaman öfkeye kapılan Fulbert Abelardus'u hadım ettirdi. İki sevgilinin bundan sonraki yaşamı tam tamına münzevi yaşamı olacaktır. Ancak hiçbir şey iki sevgili arasındaki aşkı bitirmeye yetmedi. Héloise bir manastıra kapandı, rahibe yaşamının sessizliğinde aşkının anılarına daldı. İki sevgili Abelardus'un ölümüne kadar mektuplaştılar. Héloise, Abelardus'un ölümünden sonra yirmi iki yıl daha yaşadı.

Abelardus ile Héloise'in aşkı, aşk acısı yanında sönmeyen aşk ateşine tanıklık eder. Abelardus ve Héloise kavuşamamış ama birbirini bir ömür boyu gönlünde yaşatmış aşıkların simgesi olmuşlardır. Abelardus olayından beş yüzyıl kadar sonra Jean-Jacques Rousseau sönmeyen aşk ateşini dile getirmek üzere **La Nouvelle Héloise**'i (Yeni Héloise) [1761] yazmıştır. Romanın konusunu anımsayalım. Genç Saint-Preux, Julie d'E-

tange'a dersler verir. Bu sırada gençler birbirlerine tutulurlar. Ne var ki Baron d'Etange kızını yoksul bir burjuvaya vermek istemez, onu oldukça yaşlı bir kişi olan M. de Wolmar'la evlendirmek istemektedir. Bu Wolmar vaktiyle Baron'un yaşamını kurtarmıştır. Julie, M. de Wolmar'la istemeden evlenir, ancak iyi bir insan olan M. de Wolmar Julie'nin gönülünü kazanmayı bilir. Dünyaya bir bilge gözüyle bakmayı bilen M. de Wolmar karısından tüm olan biteni öğrenir, ancak karısının her şeyi unutmış olduğunu düşünür ve Saint-Preux'yü iki çocuğunun eğitimiyle görevlendirir. Çiftin mutlu yaşamı Saint-Preux'yü de alabildiğine mutlu kılar. Ancak Saint-Preux'nün Julie'ye olan tutkusu sönmemiştir. Julie, Saint-Preux'yü dul kalmış bir arkadaşıyla evlendirmeyi düşünür. Ancak Saint-Preux'den duyduğu şu sözler onu derinden etkiler: *"Ah Julie! Zamanın ve çabanın silemediği ölümsüz duygular vardır. Yara iyileşir ama izi kalır."* Julie bir kazada ölür, çocuklarını Saint-Preux yetiştirir. Goethe'nin 1774'de yayımladığı ünlü romanı **Die Leiden des Jungen Werthers** (Genç Werther'in acıları) ikinci bir **Yeni Héloïse** gibidir. Uçu yanıyla olduğu kadar duygucu yanıyla da ilgi çeken bu roman üçlü ilişkide aşk acısının ağırlığını derinden duyurur bize. Bu yapıtı Goethe'ye yazdıran, arkadaşı Kastner'in nişanlısına duyduğu yakınlık olmalıdır. **Anna Karenina** gibi **Cyrano de Bergerac** gibi, aşk acısını anlatan pekçok örnek var elimizde.

Aşk acısını yansıtan pekçok yapıttan ya da olaydan söz edebiliriz. Bu örneklerin başında belki de Gustave Flaubert'in **Madam Bovary**'si gelir. Flaubert'in **Madam Bovary** adlı yapıtı aşk acısının insanı nerelele götürebileceğini ya da insana neler yaptırabileceğini göstermek açısından önemli bir yapıttır. Acı dediğimiz şey kırıcıdır, yıkıcıdır, sarsıcıdır, ancak onun eğitici bir gücü de vardır. Fransız eleştirmecisi Paul Souday'in bulduğu "acıcılık" (fr. *dolorisme*) terimi yetiştirici ya da yetkinleştirici acıyı duyurur. Buna göre her çeşit acı bizi insan yaşamı üzerine bilinçlendirir, gönül'ü öne geçirip hayvansal yanımızı dizginler. Acıcılığın öncülerinden Julien Treppe acının insan dünyasını zenginleştirdiğini bildirir, ona göre sanattaki başarıların altında acı etkenini aramak hiç de yanlış değildir. 1902'de Jules de Gautier "Bovary'cilik" (fr. *bovarysme*) terimini buldu. Bu terim aşk acısından çok, Emma Bovary'nin kişiliğine uygun biçimde *kendini olduğundan başka türlü görme* eğilimini belirler. Olduğundan başka olmak ya da düşsel bir kimliğe bürünmek, böylece gerçeklerden uzaklaşarak bir düş dünyasına sığınmak **Madam Bovary**'nin temel özelliğidir.

Biz burada elbette **Madam Bovary**'yle ilgili ayrıntılı bir inceleme

yapmak durumunda değiliz. Bu çok önemli yapıtla ilgili olarak eleştirici bir tutum almak yerine konumuz açısından ya da daha açığı aşk acısı açısından onun baş kişisini, Madam Bovary'yi anlamaya çalışacağız. **Madam Bovary** gerçekçi romanın en güzel örneklerinden biridir. O, gerçeğe uyarlı olmayı, gerçekliği bilimsel denilebilecek bir tutarlılıkla ve tüm ayrıntılarıyla yansıtmayı birinci planda önemsemiş bir romancının ürünüdür. Ry kasabası bu romanda bize Yonville adı altında, tüm sıradan yapısıyla, tüm gündelik koşullarıyla, eczanesiyle, hanıyla, arabasıyla anlatılır. Anlatılanlar gerçektir: Madam Bovary olarak bize resmedilen kişi bir hekimin eşidir, Madam Delamare'dır. Madam Eugène Delamare 17 şubat 1821'de Blainville-Crevon'da doğmuştur. Kızlık adı Adelphine-Véronique Couturier'dir. Çiftçi Jean-Baptiste Couturier'yle Martine-Madelaïne Couturier'nin kızıdır. 10 ağustos 1839'da evlenmiş, 6 mart 1848'de Ry'de yaşamına kendi eliyle son vermiştir.

Madam Bovary'le ilgili bu ayrıntılı bilgileri çok eski bir kitaptan, Léo Larguier'nin 1941'de Paris'de basılmış olan **La chère Emma Bovary** (Sevgili Emma Bovary) adlı kitabından alıyoruz. Yazar "yerinde" incelemeler yapmış ve çeşitli tanıklıklara dayanarak Madam Bovary'nin Madam Delamare olduğunu kesin olarak göstermiştir. Buna göre Madam Bovary'nin kocası Dr.Charles Bovary'nin gerçek adı Dr.Eugène Delamare'dır. Eugène Delamare bir akarcının oğludur, 1811'de doğmuştur. Gustave Flaubert'in babası Dr. Flaubert, Rouen'da Hôtel-Dieu'nün başhekimiyken Eugène Delamare onun hastanesinde görev yapmıştır. Dr.Eugène Delamare 18 aralık 1849'da otuz sekiz yaşındayken ölür. Delamare'ların kızı Alice-Delphine 29 kasım 1842'de sabaha karşı saat üçte doğmuş, Rouen'da bir eczacıyla evlenmiş, ondan bir kızı olmuştur. **Madam Bovary**'nin eczacısı M. Homais'nin gerçek adı Alfred-Adolphe Jouanne'dır, bu kişi Ry'de doğmuş, 15 eylül 1895'de aynı yerde ölmüştür. Madame Bovary'nin sevgilisi Rodolphe Boulanger'nin gerçek adı M. Champion'dur. Bu zengin toprak sahibi, *Emma*'nın yani Madam Delamare'ın ölümünden birkaç yıl sonra, bir Amerika yolculuğundan dönüşte kendini öldürmüştür. Madam Bovary'nin hizmetçisi Félicité'nin gerçek adı Augustine Acloque'dur. Madam Delamare'ın hizmetine girdiğinde on yedi yaşındadır. Bu görevi altı ay sürdürmüş, Madam Delamare'ın ölümünü yakından gözlemlemiştir. Az sonra evlenip Madam Ménage adını almış, Saint-Germain-des-Essours'a çekilmiş, orada 19 mayıs 1913'de ölmüştür.

Madam Bovary'nin ilginç bir oluşum serüveni vardır. 1849'da Flaubert **Tentation de Saint-Antoine** adlı romanını yazmaktadır. Ken-

disine kusma duygusu veren bir yüzyılda yaşadığına inanırken duygucu eğilimler içindedir ve her duygucuda gördüğümüz kaçma isteği onda da vardır. Hep ötelere bir yerleri, bir şeyleri, bilmediği bir takım yenileri özler durur. Düş görür, alıp götüren duygular içindedir. O hem duygucudur hem de duyguculuğa karşıdır: duyguculuğun bireysel yaşamda ve toplum yaşamında yıkıcı etkileri olduğunu bilir. Büyük duyguculuk rüzgarlarının estiği dönemlerin ardından gelen günlerde yaşamaktadır. *"Sa-
inte-Beuve bunu anlamıyor, herbirimizin birer hasta olduğumuzu düşünmüyor"* der. Dostu şair Théophile Gautier de benzer duygular içindedir. Flaubert bir duygucudur, bir yandan da duyguculukla savaşıyor. Bir gün *Tentation*'un elyazmalarını dostları Louis Bouilhet'ye ve Maxime du Camp'a okumak ister. Diyor ki Maxime du Camp: *"Okuma dört gün boyunca otuz iki saat sürdü. Öğleden akşamın dördüne, sonra sekizden geceyarısına kadar hiç durmadan okudu. Görüşümüzü saklayacağız ve yapıt bittikten sonra görüş bildireceğiz diye düşünüyordu. Flaubert elyazmalarını masanın üzerine koyup okumaya başlayacağı anda sayfaları başına doğru kaldırarak salladı ve bağırarak şunları söyledi: 'Hayranlık çılgınlıkları atmazsanız, anla ki sizin ruhunuzu hiçbir şey kıpırdamaz.' Orada geçen saatler anılarımın en sıkıcıları arasında yer alır; Bouilhet ve ben ara sıra birbirimize kaçamak bakışlar atmanın dışında oturmuş Flaubert'i dinliyorduk. Cümleler, cümleler, pek güzel, ustaca kurulmuş, uyumlu, çok zaman hiçbir şey söylemeyen cümleler...Onun doğasının ve yeteneğinin temelinde yer alan liriklik almış başını gidiyordu, ayakları kesilmişti yerden. Biz bir şey demiyorduk ama pek hoş şeyler düşünmediğimizi anlamak zor değildi...Bir işe yaramayan üç yıl bununla boşa akıp geçmişti... Son okuma da bitince, geceye doğru, Flaubert masaya vurarak şöyle dedi: 'Şimdi bizbiziz, ne düşündüğünüzü açıkça söyleyin bakalım!'* Bouilhet pısırdı, ne var ki bir söz söyleyeceği zaman düşüncesini açık açık ortaya koymakta kimse onun kadar tutarlı olamazdı. Şöyle dedi: *'Bunu sobaya atman ve bir daha ağızına almaman gerektiğini düşünüyoruz.'* Flaubert havaya sıçradı ve korkunç bir çılgılık attı."

Maxime de Camp *bunu sobaya at* önerisinin Flaubert'e pek ağır geldiğini söyler: Flaubert aşağılanmış duyar kendini. Romanını sobaya atmaz ama bir köşeye atar, ne var ki üç yılını verdiği bu çalışmayı bir türlü gözden çıkaramaz, onu ne yapıp yapıp ileride yayımlayacaktır. Maxime de Camp sonraları Flaubert'in bu romanı sobaya atmadığına pişman olduğunu söylüyor: *"Bizim sözümüzü dinlemediğine, çalışmasını çekmecedeki bırakmadığına pişman olduğunu anlattı bana."* Maxime de

Camp anılarını şöyle sürdürüyor: “*O uykusuz geceyi izleyen günde bahçede oturmuştuk, susuyorduk, Flaubert’in üzüldüğünü düşünerek biz de üzülüyorduk. Bouilhet birden şöyle dedi: ‘Neden Delauney’in öyküsünü yazmıyorsun?’ Flaubert sevinçle başını kaldırdı ve iyi fikir diye bağırdı.*” Maxime de Camp anılarında “Delamare”i gizlilik açısından “Delauney”e dönüştürmüştür. Maxime de Camp olan biteni doğru anlatmakta ama kişi adlarını gizlemektedir.

Maxime de Camp’ın anılarında Delauney bir hekimdir, baba Flaubert’in öğrencisidir. Rouen yakınlarında Bon-Secours’da hekimlik yapmaktadır. İlk evliliğini kendinden yaşlı bir kadınla yapmış, eşi ölünce parasız bir genç kızla evlenmiştir. Bu pek de güzel olmayan bir kızdır. Gözleri ışığa göre bazen yeşil, bazen kül rengi, bazen mavi olur. Bu düşçü kadın gizli aşk acılarıyla ve ödenemez boyutlara ulaşmış borçlarıyla tam bir batağa düşer ve bir gün potasyum siyanür içerek intihar eder. Küçük yaşta annesiz kalan kızını iyi yetiştirmek isteyen Delaunay yıkım içindedir, intihar eden karısının borçlarını ödeyebilmek için çırpır durur, öte yandan delicesine sevdiği karısını bir türlü unutamaz. Sonunda Delauney de karısı gibi potasyum siyanür içerek intihar eder. Maxime de Camp, adını Delaunay’e çevirdiği Dr. Delamare için doğru şeyler söylemektedir. Dr. Delamare romanda anlatıldığı gibi biridir. Romanda adı Charles Bovary olan bu adam kabasaba bir hekimdir, kültürsüzdür, gülünç denilecek kadar pısırtıktır. Öğrenciliğinde annesi ona her hafta havuçla kaynatılmış dana eti gönderirmiş, genç adam bütün hafta onu yermiş. Flaubert romanda Charles Bovary ile Emma Bovary arasındaki ayrılıkları belirgin bir biçimde gösterir. Charles ne kadar hantal ve kabasabaysa Emma o ölçüde canlı ve tutkuludur. Emma yaşam dolu bir genç kadındır, havalıdır, duyguludur ama mutsuzdur. Gustave Flaubert de Louis Bouilhet de onu iyi tanırlar. Özellikle Gustave Flaubert, Eugène Delamare’ı da karısını da yakından tanır. Flaubert bu zavallı genç adamı babasının derslerinde görmüştür.

La chère Emma Bovary’nin yazarı Léo Languier bize Maxime de Camp’ın anılarına da çokça güvenmemek gerektiğini söyler ve Madam Bovary’nin kimliğiyle ilgili araştırmalarında çokça tanıklıklara başvurur. Ona göre Maxime de Camp Flaubert’in gençlik arkadaşıdır ve pek iyi bir yazar değildir: “*Ona Fransız Akademisi’nin kapılarını açan yapıtları pek sıradan şeylerdir.*” Léo Languier “*Onun Flaubert’i kıskandığını sezdim her zaman*” der. Ancak yazar yalnızca bir kişinin anılarıyla yetinmez, başka kaynaklara, başka tanıklıklara başvurur. Bu kaynaklardan biri de annesinin tanıklıklarını aktaran Jules Lavallois adlı bir ya-

zardır. Jules Lavallois “*Annem bu konuda pek konuşmak istemezdi, konu onu rahatsız ederdi*” diyor. Buna göre Delphine oldukça süslü bir kadındır, kimi erkeklere özel bir eğilimi vardır, yazarın dayısıyla da bir yakınlığı olmuştur. “*Annemin dediğine göre Delphine C... çok güzelmış*” diye yazar Jules Lavallois. Ancak onun kültürsüz ve kendini beğenmiş biri olduğunu söylemekten de geri kalmaz. Tanıklar ve tanıklıklar istenenden çok olunca Madam Delamare’ın sarışın mı kumral mı olduğu konusu bile tam olarak aydınlığa kavuşturulamaz. Léo Languier’nin ortaya çıkardığı tanıkların en ilgi çekici olanı kızlık adı Acloque olan Madam Ménage’dır, on yedi yaşındayken hanımının hizmetine girmişti ve onunla aynı yaşıdır. Bu hanım Madam Delamare’ı, özellikle onun güzelliğini anlatmakla bitiremiyor. “*Sesi öylesine yumuşaktı ki söylediği her sözü alıp saklamak isterdiniz*” diyor.

Madam Ménage, Madam Delamare’ın *Emma Bovary*’ninkine çok benzeyen kişiliğini ve ölümünü ayrıntılarıyla anımsıyor: “*Hangi zehirden içtiğini söylemek istemiyordu... Herkes hüngür hüngür ağlıyordu. O zaman onun küçük kızı ona yalvarmak için diz çöktü, o da sonunda gerçeği söyledi.*” Doksan yaşında dünyaya gözlerini kapayan Madam Ménage on çocuk doğurmuş, bunlardan yedisi yaşamış. Çocuklarıyla arası çok iyiymiş ama yalnız yaşamayı yeğliyormuş, zaman zaman çocuklarından birine gittiği olurmuş. Bu düzenli yaşamı içinde o düzensiz yaşamını erkenden ölümle noktlayan hanımına hayran. Şöyle diyor: “*Ne iyi insanlardılar. Ben onların yanında hizmetçiydim. On sekizimdeydim, madamla aynı yaşta. Ah, ne güzel kadındı! Pek ama pek güzeldi. Yuvarlak yüzü, boyu posu, güzelim kestane saçları... her şeyi güzeldi onun.*” “*Sarışın mıydı?*” sorusunu “*Hayır, kumraldı*” diye yanıtlıyor. “*Babası da çok tatlı insandı*” diyor, “*kızına da çok düşkündü*”. Madam Delamare neşeli biri miydi? “*Ah bayım ah, o zamanlar onların evi önünde caddede dansedilirdi. İnsanlar o zaman şimdi olduğundan daha neşeliydiler. Madam bana kendi giysilerini verirdi, geçirirdim onları sırtıma, giderdim dansa.*” Madam Ménage hanımının bir kız iki erkek kardeşi olduğunu söylüyor. Kızkardeşi Justine ondan da güzelmış. Erkeklerin adı Ulysse ve Gustave’miş. “*Sofu muydu?*” sorusunu Madam Ménage “*Yok canım!*” diye yanıtlıyor, “*Ben onun ayine gittiğini hiç görmedim*”. “*Pekiye nasıl vakit geçiriyordu?*” Yanıt çok ilginç: “*Hiçbir şey yapmazdı, öyle evini süsleyen kadınlardan değildi. Bazen birlikte öyküler ve tıp kitapları okurduk.*” Madam Ménage sözünü şöyle bitiriyor: “*Tanrım, ne güzel kadındı!*”

Madam Bovary’nin yürek yakan ölümü duyuculuğun acıklı ölü-

müdür biraz da. Kendinde duyguculuğu yoketmeye çalışan Flaubert onu Madam Bovary'nin dalgalı kişiliğinde ölüme göndermiştir. Duyguculuk da Madam Bovary de düşlerde kendini bulmaya çalışan, çıkış yolunu düşlerde arayan bir ruhsallığın anlatımıdır. Bir yanda duygucu eğilimler can çekişirken bir yanda Madam Bovary düşlere yenik düşen yaşamına kendi eliyle son verir. Bir başka deyişle, gerçekçiliğe yönelen XIX.yüzyıl artık yaşamda ve her yaşamsal etkinlikte ölçüsüz duygusallığın kalıntılarını temizlemektedir, temizlemek istemektedir. Flaubert'in romanı duyguculuğa yönelik bir eleştiri olurken gerçekçiliğin oluşumuna sessizce katkıda bulunur. Bu katkıyı sağlayan da hiçbir ayrıntıyı kaçırmak istemeyen dikkatli bir gözdür. İnsan gerçeğine bütünsel bakış bir duygu dizginlemesini gerekli kılar: gerçekliği doğru olarak kavramamız gerekir, onu yalnız bir ya da birkaç yanını görerek değil her yanını görerek kavramamız gerekir. Gerçeklikten başka dayanağımız yoktur: gerçeklik bizim seçebileceğimiz ya da seçmek istemeyeceğimiz bir şey olamaz, o yaşamın temel anlamıdır. Gerçeklik bizim kabaca saptadığımız değil kendi gözlerimizle yani kendi açımızdan gördüğümüz şeydir, sanatta güzeli güvence altına alan da bu bakış biçimidir.

Flaubert çok zaman duyguculukla gerçekçilik arasında sıkışmış görünse de gerçekçilikten hem de kılı kırk yaran gerçekçilikten yanadır. G. Lanson ve P. Tuffrau onunla ilgili olarak şunları yazarlar: "*Beğenileri belirleyicidir: Victor Hugo 'yu ve Boileau 'yu, Montesquieu 'yü ve Chateaubriand 'ı sever. Yani o hem duygucu hem klasiktir. O artık duygucu değildir, duyguculuktan önceki zamanlarda olduğu gibi klasik de olamaz. Bu durumda o duygucuyla klasiğin bir bileşimi olacaktır: buna göre onu doğalcı diye adlandırmak gerekir, Flaubert bu sözü hiç sevmese ve onunla alay etse de.*" Böylece altı yıl süren **Madam Bovary**'yi yazma serüveni içinde Flaubert tam anlamında bir duygu-düşünce dengesini yakalamayı bilecektir. Bu denge içinde o her şeyden önce nesnelliği ya da yantutmazlığı, kendini romana koymama tutarlılığını öngörür. George Sand'a yazdığı mektupta şöyle diyecektir: "*Romancının bu dünyanın şeyleri üzerine görüşlerini açıklaması gerektiğine inanmıyorum. Buna göre, şeyleri bana göründükleri gibi sergilemekte, bana doğru göründükleri gibi açıklamakta sınırlanıyorum.*" Böylece Flaubert bize "doğalcı" sözünün anımsattığı çerçevenin, doğayı ya da olan'ı kopya etme çabasının çok ötesinde tam anlamında bir insan araştırmacısı olur: her kişisini didik didik eder, en basit kişisini bile büyük bir titizlikle ele alır, böylece dünyaya bir başyapıt armağan eder. **Madam Bovary** bize en azından duyguculuğun tehlikelerini gösterir.

Romanın konusunu bilirsiniz. Bir köylü kızı olan Emma Rouault tam bir duygu taşkınlığı içindedir, hep olmayan bir şeyleri özler, bir düşler dünyasında yaşar, bu yüzden hiçbir şey onu sevindirmez. Köy yaşamından kaçıp kurtulma telaşıyla köy hekimi Charles Bovary ile evlenir. Sert bir kayaya çarpmıştır: Charles donuk ve sınırlı kişiliğiyle, basit davranışlarıyla, kabalıklarıyla onu düş kırıklığına uğratar. Charles'ın varlığı belki de başka açılımları sağlayan bir basamak olacakken bir bunalım nedeni olur çıkar. O zaman Emma kendisine mutluluğu sağlayacak kişiyi ya da kişileri düşleyecek, yepyeni bağlantılar, yepyeni olanaklar arayacaktır. Çöküş bu noktada başlar. Düşlerinin aldatıcı çekiciliğine kapılan bu zavallı kadın bir o yana bir bu yana savrulur, her kurtulma girişiminde biraz daha batar. Bu sırada ödeyemeyeceği ölçüde borca girmiştir. Her şey ters gidince ve "*ya borcumu öde ya kocana durumu bildiririm*" tehdidi altında kalınca ölümü seçmekten başka çıkış yolu bulamayacaktır.

Aşk adına ya da düşsel tasarımlar adına kocasını ikide bir *aldatan* Emma'nın durumu genel ahlak açısından elbette sorunludur. Ancak onun bu tutumu onu sevmemizi hatta ona acımızı engellemiyor. Roman kişileri olduklarıyla değil gösterdikleriyle ilgi çekicidirler: biz bu hanımı tanısaydık, yaşamını çok yakından gözlemleseydik belki de kendimizi ona yakın duymayacaktık. Emma'nın öyküsü en azından ilgi çekicidir. "*Niçin Delamare'in öyküsünü yazmıyorsun?*" sorusunda da bu belirgin değil mi? Çok genç bir yazarın, henüz anlatımının özelliklerini oluşturamamış bir yazarın bu başarılı denemesi onu dünyada ünlü kılarken okurun gözlerini *iyi dileklerle kendini yokeden* bir kadının dünyasına doğru döndürmüştür. Madame Bovary'nin yaşamı Madame Delamare'inkine tıpatıp benzese de Madam Bovary ne olursa olsun Flaubert'in bir yaratisıdır. Flaubert Madam Bovary'nin yaşamış bir kişiye ilgisi olmadığını kesin bir biçimde söylemiştir. Yerden göğe haklıdır, çünkü yapıt başka dünyadır, sanatta gerçekliğin kopyasını istesek de çıkaramayız. Bir yapıt oluşturmak bir tasarımdan kalkarak yepyeni bir dünya kurmaktır. Demek ki Madam Bovary hem Madam Delamare'dir hem değildir. Her yapıt yapaydır, yapaylığıyla gerçek dünyanın insan olma koşullarına açıklık getirir ya da yapaylığıyla gerçekliği yorumlar. Ne var ki arayanlar onda gerçekliğin somut izlerini de bulabilirler, gerçek yaşamdan süzölmüş bir takım özellikleri de bulabilirler.

Madam Bovary, Henri Troyat'nın da belirttiği gibi, yaşamakta olduğu basitliklerin, pek düzayak bulunduğu koşulların dışına çıkmak ister. Belli ki o şiirlerde ballandırılıla ballandırılıla anlatılan bir yaşam biçimini

arzulamaktadır. Yerini bilmediği bir cennetin peşinde dolanır durur. Ah büyük tutkular, kendini vermeler, adanmalar, bitmez sevinçleri sözveren o tükenmez sevgi kaynağı, gürül gürül akan mutluluk görüntümleri... Emma bir duygu insanıdır, güzel sözler karşısında dizlerinin bağı çözülür. Belli ki benzeri görülmemiş nice tutkuyu tam bir onmazlıkla yaşamak ister. Ama belki de onun düşlediği o yoğun duygusalıklar bu dünyaya göre değildir. Duyguculuğun temel eğilimi budur işte: gitmek, alıp başını gitmek, neyi bıraktığını düşünmeden bambaşka yerlere, adı konmamış yerlere gitmek...Emma gözü kara dalar bu serüvene: arzuları adına her şeyi, kendini bile gözden çıkarmış gibidir. Onun duyguları gerçekte Flaubert'in duygularıdır. Flaubert kendindeki o iyileşmez duygucuyu ya da Emma'yı dizginlemeye ya da hatta altetmeye çalışır. Bu yolda yazar olarak yapacağı en önemli iş gerçekliğin gizlerine girmektir, gerçekliğin görünmeyen yanlarını görmeye yönelmektir. En büyük eğilimi yazdıklarını bilerek yazmak eğilimidir. Madam Bovary'nin zehir içtiğinde yaşadığı duyguları hatta duyumları yaşamak ister. Zehir ağızda nasıl bir tat bırakır dersiniz? Emma'nın ölümünü anlatırken neredeyse zehir içecek duruma gelmiştir. Bu zorlamayla mide kasılmalarına uğramış ve kusmuştur.

Madam Bovary o kısa ve güç yaşamı içinde aşk acısının simgesi durumuna gelir. Romanı okuyanlar Madam Bovary'den etkilenirler ve çok zaman kocasının, Charles Bovary'nin çektiği acıları görmezden gelirler. Madam Bovary kendine yazık ederken kocasını da bitirmiştir. Hiçbir başkaldırıda gözü olmayan Charles Bovary karısına olan aşkının getirdiği sürüklenmeler içinde kendi acı sonuna doğru yavaş yavaş ilerlemiştir. Başına neler getirmiş olursa olsun Emma onun için vazgeçilmez değerdedir. Emma'nın ölümünden sonra Charles onun sevgilisiyle, daha doğrusu sevgililerinden biriyle karşılaşır, bu kabasaba adamı Emma'dan bir anı gibi değerlendirir. Romanda şu satırları okuruz: *"Bir gün tek serveti olan atını satmak için Argueil pazarına gittiğinde Rodolphe'le karşılaştı. Birbirlerini görünce sarardılar. Rodolphe yalnızca kartını yollamıştı, bir iki şey geveledi ağzında, özür diledi, sonra yüreklendi, hatta (hava pek sıcaktı, ağustostu) onu bir bira içmeye çağırarak kadar küstahlaştı. Masaya dirseklerini dayamıştı, konuşurken yaprak sigarasını çiğniyordu. Charles da karısının sevmiş olduğu bu insanın karşısında düşlere dalıp gidiyordu. Onda karısından bir şeyler bulur gibiydi. Bir kendinden geçti bu. Bu adamın yerinde olmayı ne çok isterdi."* Charles Bovary için dünyadan göçüp gitmiş olan sevgili karısıyla ilgili her şey değerlidir, dolayısıyla onun sevgilisi de değerlidir. Emma onun için her şeye karşın yüce bir varlıktır, sanki insandan başka bir şeydir,

onunla ilgili her şey onunla ilgili olmakla bu yüceliğe katılır. Genel ahlak bunu böyle benimsemese de bu böyledir. Bu yüzden Charles'ın Rodolphe'e gösterdiği yakınlık yadırganmamalıdır. Sevgilimizin yalnızca saçları, elleri, ayakları değil, çorapları, gömleği, çantası ve sevdikleri de değerlidir.

Flaubert 1880'de öldüğünde arkasında **Madam Bovary** gibi anıtsal bir yapıtı bıraktı. Bu yapıtı insanın bugüne kadar çektiği ve gelecekte çekeceği aşk acısını pek güzel tanıtlar ve hem de ona tanıklık eder. Emma aşk acısının cisimleşmiş bir biçimiydi. İşin şu yanı tartışmaya her zaman açık olacaktır: Madam Bovary'nin yaşadıkları aşk mı yoksa aldanış mıydı? İyi ama aşklarla aldanışları nasıl edip de ayrı ayrı yerlere koyalım biz! Aşklarda aldanışlar yok mudur? Yüceltmeler, göklere çıkarmalar, eşsizi sonunda bulmuş olma duyguları...Aldanış bir olanaksızı duyurur bize, işte o noktada acı başlar. Acı aşkın zorunlu bir yüzüdür, vazgeçilmez bir koşuludur. Nasıl ölüm yaşamın vazgeçilmez koşuluysa acı da aşkın vazgeçilmez koşuludur. Öte yandan, Madam Bovary'nin yaşadıklarına bakarak *bütün bunlara değer miydi?* sorusunu sormak bize düşer mi? Adamın dediği gibi, ya ilerlemek ve acı çekmek ya da acı çekmemek için ilerlememek. Aşk için de geçerli bu. Acı çekmek istemeyenler aşktan kendilerini korumalıdır.

Madam Bovary acılardan acılara yürüdü, bir acıdan bir acıya geçti. Acısız yani aşksız bir dünya onun gözünde tepeden tırnağa bir anlam-sızlıktan başka bir şey değildi. Her mutluluğa koşusunda acıyla yüzyüze geliyordu. Besbelli, çektiği acılarda bir yaşam sevinci, bir mutluluk tadı da buluyordu. *"İnsan mutluluğa alıştı mı vazgeçemiyor"* deyişindeki acıyı sezmek olası mı? Yaşadıklarında mutluluk payı ne kadardı, bilemeyiz. Mutlu mu olacaktı toplumun ya da daha doğrusu geleneklerin sunduğu o çok doğru yaşam biçimini benimseseydi? Kim bilir, belki de mutluluk denilen şey de bir tür acıdır, bir tür kendini tüketmedir, mutluluğa koşmak da belki bir bakıma acıya koşmaktır. Çok ama çok sevdiği o zengin adamın yani Rodolphe'un ona en zor zamanında üç bin frank vermeyişindeki garipliğin de mutluluk denilen şeyle bir ilgisi olabilir mi? Oysa o sevdiğine üç bin frank vermek için dilencilik de yapabilirdi. O bunu açık açık söylüyor ve acı içinde kıvranarak *"Ellerimde hala öpüşlerinin sıcaklığı var"* diyordu. Madam Bovary iyi ki öyle yaşadı, zaten başka türlü de yaşayamazdı. Yaşam onun için biraz da kırıp dökmek demekti. Çöplüğün başını bekleyen sefil kargalar gibi yaşamak gerçek bir tutkulunun ya da gerçek bir serserinin becerebileceği bir iş değildir.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AŞKIN ANATOMİSİ

(SONUÇ YERİNE)

Aşk da sanat gibi baştan beri yalnızca yapılan değil aynı zamanda üzerinde düşünülen bir insan etkinliği oldu. İnsanoğlunun genel tutumudur bu: yaptığını düşünür, düşündüğünü yapar. İnsan olmanın temel özelliği yapmak ve yaptığı üzerine görüşler geliştirmektir. Her alanda kendini tanımak isteyen insan aşkta da kendini tanımaya çalıştı. Marcel Achard *"Aşk ona kafa yoranların işidir"* der. Bütün bunlar bize aşkın önemini, aşkı düşünmeye yönelen insanın gelişigüzel bir arayış içinde olmadığını gösterir. Aşk ve sanat insanın kendini çırılçıplak sergilediği ve çırılçıplak gözlemlediği yerdir. Elbet bunu söylerken gerçek aşkı ve gerçek sanatı düşünüyoruz. Aşkta ve sanatta insan kendini çırılçıplak ortaya koyar. Bu yüzden sanatta aşka ve aşkta sanata benzeyen bir şeyler vardır. *"Aşk bir duygu değil bir sanattır"* der Paul Morand. Aşkı ve sanatı insanın en temel iki etkinliği saymak yanlış olmaz. Zaman geçer, nice değişimler ya da dönüşümler yaşanır, aşk ve sanat yaşamdaki başat yerlerini korurlar. Shelley haklıdır: *"Aşk için ve güzellik için / Ne ölüm vardır ne değişim."* Aşkta gözlemlediğimiz değişimler yaşam biçimlerindeki değişimlerle ya da değişikliklerle ilgilidir: davranışların, duyguların, bakış biçimlerinin dönüşüme uğraması aşkın görünümünde değişiklikler yaratır. Ancak aşkta temel hep aynı kalacaktır: adanmışlık içinde bir *olma* istemi.

Aşk baştan beri vardır. Aşk baştan beri hesapsız bir yönelim olarak

vardır. Bir çıkıştır aşk, bir tutumdur, bu arada bir karşı koyma biçimidir. Bu yüzden aşk her zaman korkuyla tersleşmiştir. Aşk kendinde korkuyu içermez ya da aşk korkuyu dışlayarak aşk olur. Yürekli olmak bir yana, aşk tam anlamında gözüpekliktir. Korku aşkı kemirir, tüketir, hiçe indirir. Çünkü korkuda istem çözüldür. Genelde korkak olabiliriz ya da hepimizin bir takım korkaklıklarımız vardır, çoğumuz haklı olarak gelecekte korkarız. Aşkta korku olmaz. En korkak adam bile aşkta gözünü budaktan esirgemez biri olup çıkacaktır. XVI. yüzyılda fransız şairi Clément Marot aşkı korkunun karşısına koyuyor ve şöyle diyordu: *“Korku karanlıktır, Aşk duru ve beyaz; / Korku köledir, Aşk tümüyle özgür; / Aşk yaşatır, Korku öldürür.”* Bu bakış son derece olumlu bir bakıştır. Ne var ki aşk üzerine görüşler her zaman bu ölçüde olumlu olmadı. Onu sertlikle, bencillikle, doymazlıkla, aldanışla, yıkıcılıkla, saçmalıkla, acı çekme eğilimiyle, uçuculukla ya da akılsızlıkla özdeşleştirmeye çalışanlar da oldu. Baudelaire *“Aşk eylemi büyük ölçüde işkenceye ve ameliyata benzer”* diyordu. Ama o neye benzerse benzesin her zaman bir güçlülüğün anlatımıydı. Dante Alighieri *“Aşk güneşi ve yıldızları yerinden oynatır”* demiştir.

Sanatçılar, özellikle şairler aşkı ve sevgiliyi övgülere boğdular, yücelttiler. Sevgiliyi yüceltmesek bile aşkı yüceltmemek olmaz. Ayrıca aşkı yüceltiyorsak sevgiliyi de yüceltiriz. Aşkta sevgili yüceltilir. Ama öfkelenip sevgiliye ağır sözler etsek de aşkı suçlayamayız. Aşk zor şeydir. Şöyle der halkımız: *“Dudak değil diş değil / Bu geliş geliş değil / Her aşka inanılmaz / Sevmek kolay iş değil”*. Aşkın sahtesinden sakınmak gerekir. Kalp aşklar bayağılıkta sınırlanır. Aşk her şeydir, insan yaşamının zorunlu bir ögesidir. Aşksız yaşam hiçlik gibi bir şeydir. Sevgili aldatır, aşk aldatmaz. Alfred de Musset uzun bir şiirinin bir yerinde şöyle der: *“...Bana bir şeyleri sevip sevmediğimi soracaksınız, / Sizi hemen Hamlet gibi yanıtlayacağım: / Ophelia, hoşunuza giden hiçbir şeye aldırma, / Göklerin aydınlığına, gülün kokusuna, / Erdeme, geceye, güne aldırma; / Dünyada hiçbir şeye aldırma, ama aşka... / İsterseniz sizi seven varlığa aldırma, / Bir kadına ya da bir köpeğe, ama aşkın kendisine / Aldırmamak olmaz, aşk her şeydir, aşk güneşte yaşamaktır.”* Yüceltme daha çok somuta, sevgilinin kendisine yönelmiştir çok zaman. Öyle ya sevilen kişi olmasaydı aşk olur muydu? Sevgiliyi yüceltiriz, ama yeri gelir yerin dibine batırırız. *“Gönlümü kaptırdım ben / Allahın delisine”* diyen kişi kim bilir ne kadar öfkelenmiştir. Bizim edebiyatımızda sevgiliyi yücelten şiirlerin belki de en güzeli Muhibbi-

'nin (Kanuni Sultan Süleyman) şu şiiridir:

*Celis-i halvetüm varum habibüm mah-ı tabanım
Enisüm mahremüm varum güzeller şahı sultanım*

*Hayatum hasilum ömrüm şarab-ı kevserüm adnum
Baharum behçetüm ruzum nigarum verd-i handanum*

*Neşatum işretüm bezmüm çerağum neyyürüm şemim
Turunc u nar u narencüm benim şem-i şebistanum*

*Nebatum sükkerüm gencüm cihan içinde bi-rencüm
Azizüm Yusuf'um varum gönül Mısır'ındaki hanum*

*Stanbul'um Karaman'um diyar-ı mülket-i Rum'um
Bedahşan'um ve Kıpçağ'um ve Bağdad'um Horasan'um*

*Saçı marum kaşı yayum gözü pür-fitne bimarum
Ölürsem boynuna kanum meded hey na-müselmanum*

*Kapunda çünkü meddahum seni medh ederüm dayım
Yürek pür-gam gözüm pür-nem Muhibbi'yem vü hoş halüm*

Evet, aşk baştan beri varoldu. İnsanoğlu aşkı baştan beri olumlu bir güç olarak değerlendirdi. Eski Yunanistan'daki yaygın bir inanca göre aşk evrenin oluşumuna belirleyici bir öge olarak katılmıştır. Bunu şair Hesiodos'un **Theogonia**'sında da apaçık görüyoruz. Buna göre, çok ama çok eski zamanlarda, henüz tanrılar ortada yokken, tam tamına bir düzensizlik egemendi. Adı Khaos olan bu düzensiz bütünlükten, türüm diyebileceğimiz bir yolla, Nyks (Gece) ve Erebos (Ölülerin bulunduğu dipsiz boşluk ya da Yeraltı) oluştu. Nyks, Khaos'un kızı, Erebos'un da oğludur. Eros yani Aşk, Nyks'in ve Erebos'un çocuğudur. Aşk'ın olmasıyla düzen ve güzellik karmaşasının ve dağınıklığın yerini aldı. Eros'dan Ether (Işık) ve Aitheros (Gün) oluşmuştur. Daha sonra Gaia ortaya çıkmıştır. Gece'den ve Yeraltı'ndan gelen Aşk'ın bir düzen ve güzellik etkeni olarak algılanması anlamlıdır. Aşktan önce her şey karanlıktı, sessizlikti, boşluktu. Aşkın oluşumu gerçek bir mucizedir. Aşk yapıcı gücün simgesi ya da ta kendisidir. Onu insana giden yolun başındaki güçlülük olarak görebiliriz. O Khaos'dan Kosmos'a geçişin belki de en

önemli basamağıdır. Ancak genel olarak baktığımızda aşk hem düzendir hem düzensizliktir. Mitolojinin bu olumlu düzenleyici ögesi gene mitolojinin sayfalarında nice acı öykünün konusunu oluşturur. Aşkı başlangıç noktasında bir düzen ve güzellik etkeni sayan insan onu aynı zamanda olumsuzla olumlunun çatıştığı bir varlık alanı olarak görmüştür. Aşk acısı dediğimiz şeyin kaynağını da bu çatışkılı durumda aramak gerekir. Aşk önünde sonunda iki ayrı dünyanın tek bir dünyaya indirgenmesi çabasıdır. İki dünyayı bir dünyaya indirgemeyi göze almak gerçekte acıyı göze almaktır. Aşkı bir heves değil de bir gerçeklik olarak yaşamayı göze almayanlar aşkı değil de aşka benzer bir şeyi, aşkı öyküen bir şeyi yaşamakla sınırlanırlar.

Kısacası aşk dediğimiz zaman aklımıza yalnızca sevinçler gelse iyi, o bize sevinçlerin yanında acıları da duyuruyor. Aşk her şeyden önce bir tutkudur ve sevinçlerle dolu olduğu kadar acılarla da yüklüdür. Aşkı aşk yapan biraz da onun duygu zenginliğidir ya da duygu çeşitliliğidir. Evet, aşk yalnızca o ikili duygusallıkla, sevinçle ve acıyla örülmüş değildir: aşkın duygu renkleri çok çeşitli ve çok karmaşıktır, en çelişkili ve en değişken duygular aşkta bir araya gelir. Acının aşkta bir zorunluluk ya da bir gereksinim olduğunu düşünenler haklıdır. Ne var ki aşk duygusal açıdan bir tekyanlılığa indirgeyemez kendini. Charles Naudier "*Sevmeye başlayan kadının yüreğinde uçsuz bucaksız bir acı çekme gereksinimi vardır*" der. Bu gereksinimi yalnız kadın için değil her iki cins için düşünmek doğru olur. Aşk hem kadın için hem erkek için yoğun duygular esinleyen bir tutkudur. Aşk da her tutku gibi dışa yönelir, dışta kendini ya da kendine uygun düşeni aramaya koyulur. "*Sevmek, zenginliğini kendi dışında bulmaktır*" diyor Alain.

Aşkta birey kendine en uygun olanı arar ve bulur ya da daha doğrusu kendine en uygun olanı arayıp bulduğunu düşünür. Burada *uygun*'un ölçütü yoktur. En uygun olan, kim bilir, belki de en uyarsız olandır. Kendine en uygun olanı (ya da en uyarsız olanı) bulmak ve onu olabildiğince yüceltmek: aşkın temel eğilimi bu *kendi dışına çıkma* tutumunda belirginleşir. Sevmek birlikte duygulanmak ve birlikte düşünmektir. "*Sevmek birbirinin yüzüne bakmak değil birlikte aynı yöne bakmaktır*" der Antoine de Saint-Exupéry. Ancak sevgi ve aşk ayrımını kesin bir biçimde ortaya koymak gerekir: aşk başka sevgi başkadır. Aşk sevginin bir türü olmaktan daha başka bir şeydir. Genel olarak sevgide durum elbette Antoine de Saint-Exupéry'nin söylediği gibidir. Ama aşkta bir bakıma böyle de olsa bir bakıma böyle değildir. Aşk sözkonusu oldu mu kendi dışımda kendimden daha çok kendim olacak ya da olabilecek

birini arıyorum demektir. Bir düşün peşine takılıp gitmektir bu biraz da. Aşk bir gerçeklik olmakla birlikte bir düştür, elbette dünyanın en güzel düşüdür. Aşk da her düş gibi bizi zaman zaman gerçeklik karşısında yanıltır. Yanılmayı göze alamayanlar aşktan uzak durmalıdırlar.

Aşkta usun biraz da gözümüzde büyüttüğümüz tutarlılıkları geri-
lere çekilir. Aşkta gözler usallıktan iyiden iyiye ayrılır ve büyük ölçüde
gönül'e bağlanır. Aşık gönlünün gözleriyle gören kişidir. "*Aşk gözle
görmez gönülle görür*" der Shakespeare. Gönlün mantığı genelgeçer
mantığa ters düşer. Aşk her koşulda aykırılıktır. Aykırı sıfatı en çok aş-
ka uygun düşer gibidir. Aşık kişi gün olur bile bile saçmalar. O artık
kendinden, kendi denetiminden çıkmış gibidir. Bu yüzden aşk her za-
man serüven tadı verir. Usun iyiden iyiye geri çekildiği yerde serüven-
cilik ruhu öne geçer. XII. yüzyılda Prise d'Orange "*Seven insan akılsız-
lıkla doludur*" demişti. Gerçek anlamda aşk neredeyse usun bittiği yer-
de kendini gösterir. Aynı yüzyılda Marie de France şöyle diyordu: "*Aş-
kın ölçüsü budur işte / Usunu koruyamaz kimse.*" Aşkta us inmelere
uğramış gibidir, etkin olmaya kalktığı yerde batağa saplanır. Aşkın bir
dert gibi ya da bir çile gibi algılandığı yer burasıdır. Aşık aşkıdan ya-
kınmaya başladığında us etkisini tam olarak yitirmiştir.

Gene de bilinçli bir varlık olan insan aşkta bilincinin olanaklarını
sonuna kadar kullanmaya çalışır, aşkı zedelemek pahasına yapar bunu.
Aşk cinsellikle bilinçliliğin kavuşma noktasında bir yaşamsal zorunlu-
luk olarak belirir. Aşksız yaşam savları ya da zararsız aşk savları geliştirenler vardır, bunlar elbette bilinç açısından ve insan olma koşulları açısından sorunlu kişilerdir. Acısız aşk formülleri geliştirenler arasında bu konuda son derece ciddi olması gereken ruhbilimciler ve ruhhekimleri de vardır. İnsan ruhundan sorumlu bu kişiler acısız aşk formülleri geliştirmeye çalışırken insanlara aşkta ölçülü olma önerilerinde bulunurlar. Aşık olun ama kendinizi yıpratmayın! Aşkta çeşitli frenler koymaya çalışırlar, bunun için tutumlar belirler kurallar önerirler. Gerçek aşk bütün bu korunma yöntemlerini dışlar ve etkisiz bırakır. Canına düşkün olanların yapması gereken tek şey vardır: aşktan uzak durmak, aşktan korunmak. Canına düşkün kişinin aşkla pek bir ilişkisi de yoktur. Öte yandan bencil ve şımarık kişilerin aşık olma koşullarına sahip olmadıkları, aşık olmakta kendi içlerinden engellendikleri görülür. Kendi dünyalarının dışına çıkamayanlar başkalarının dünyalarına nasıl kavuşacaklar?

Aşk buna göre hem görü hem özveri gerektirir. Görü ve özveri olmadan aşkın temel koşulu olan adanmışlık gerçekleşemez. İyi bir göz

yani iyi bir bilinç aşkın kurucu ögesidir. Özveri insanın pekçok şeyden vazgeçerek ya da vazgeçmeyi göze alarak kendini kendinden başka bir şeye adanmasıdır. Kendini kendine adayan insan bencildir, özverili insan kendini başkalarına adamaktan tad alır. Aşkta kişi tepeden tırnağa özgeci özelliklerle donanmıştır. Onun özgeciliği genelde tek kişiye yönelmiştir ama tek kişiyle sınırlanmak zorunda da değildir. Özgeciler yarar-gözetmez biçimde kendilerinden başka bir şeye adanırlar. *Başkası için yaşamak* aşık kişinin bile isteye seçtiği şeydir. Başkası için yaşamak eğiliminde olmayanlar aşkta tutuk ve isteksiz kalırlar. Mutlak özgürlük mutlak bağlanış biçiminde bu adanmışlıkta gerçekleşir. Bencillikte özgürlük bir düştür başka bir şey değildir. Aşk da sanat gibi mutlak özgürlük etkinliklerini ya da yönelimlerini içerir. Bir başka deyişle bilinç özgürlüğünü en belirgin ve en yetkin biçimde aşkta ve sanatta gerçekleştirir. Aşkta *libertas* ve *servus* bir bütün oluştururlar. Ne diyor insanımız: “Çiğnet beni atına / Alma gönül tahtına / Kilim gibi serildim / Ayağının altına”.

Aşkın bencillığe benzer bir yanı da yok değildir. Aşk kendi dışına yöneliştir ama bir özneyi kendinin kılmak için kendi dışına yöneliştir. Publilius Syrus “Yalnız kendi için olanı kötü diye nitelendirmek gerekir” der. Aşkta yalnız kendi için olma elbette sözkonusu değildir. Onda kendi için olma ve başkası için olma bir bütün oluşturur, hatta başkası için olma kendi için olmadan çok daha baskındır. Bencillik kötüdür ve tehlikelidir, insan olma amaçlarına aykırıdır. İnsan özverili oluşuyla insandır. Bir atasözü “Yalnız yiyen yalnız boğulur” der. Aşk böylece bencillığe ters düşer. Aşkın tek bencil yönelimi birini kendinin kılmaya eğiliminde yatar, buna da bencillik deyip çıkmak kolay değildir. Kısacası aşkta bencilliğin koşulları gerçekleşmez. Buna karşılık adanmışlığın koşulları tam olarak vardır. Aşık kişi sevdiğini kimseyle paylaşamaz, kimselerle paylaşmayı düşünemez. Gün olur sevdiğini en yakınlarından bile kıskanır.

Kıskançlık acıyı yaratan etkenlerden biri olarak karşımıza çıkar. “Hepimiz azçok deliyiz” der Baudelaire bir şiirinde. Bu en azından aşkta, en azından kıskançlık sözkonusu olduğu zaman böyledir. Kıskançlık öç alma duygularına kadar götürür kişiyi. Aşkta öç alma tasarıları sevgiliyi kıskandırma girişimlerini doğurur ya da doğurabilir. Aşkın oluşmaya başladığı yerde kıskançlık duyguları alttan alta filizlenmeye başlar. Kıskançlık aşkın acı bir yan ürünüdür ki aşkı güçlendirir gibi görünürken onu ince ince zedeler de. Kıskançlığın belli biçimlerinde aşka biraz güç kattığını da yadsıyamayız. Kıskandırma oyunları bazen bekle-

nilenin tam tersini getirir: seven kişide bir soğuma duygusu yaratır. Gerilimini yitirmiş ya da yitirmekte olan aşkları kışkandırıcı davranışlarla canlandırmak da iyiden iyiye söndürmek de olasıdır. Aşık kişilerin kıskançlık duyguları duymaları için belli nedenlerin olması da gerekmez: aşık kişi sevdiğini çok zaman nedensiz kıskanan kişidir. La Rochefoucauld “*Kıskançlıkta aşktan çok özsevgisi vardır*” dese de kıskançlık birçok biçimlerinde aşkın zorunlu bir ögesi olarak görünür.

Aşk deneyi önünde sonunda bir yalnızlık deneyidir. Baudelaire’e “*Yazık, her şey uçurum*” dedirten bu olmalıdır. Sonunda dönüp dolaşıp yalnızlığa mı çıkılacaktır! Her iki bilinç de birbirlerine indirgenemeyeceklerini, iki ayrı bilinçten kalkarak ortak bir bilinç kurulamayacağını erkenden sezerler ya da geç de olsa sezerler. Her bilincin indirgenemez pekçok özelliği vardır. Dostlukta bilinçlerin ayrılığı zengin bir çeşitliliği oluştururken aşkta açmazlar yaratacaktır. Aşkı ve sanatı özgün kılan özel bilincin apayrı renkleridir. Kaldı ki bilinç yönelgenliği içinde benimsemeye değil benimsetmeye eğilimlidir. Özellikle yetkin olmayan bilinçler çevrelerinde bir egemenlik alanı oluşturma konusunda son derece dirençlidirler. Aşkta bilinç kendi için köleleşme koşulları yaratsa da köleleştirilmeye karşı çıkar, köleleştirilmeyi göze aldığı yerde aşkın sona ereceğini bilir. Hangi koşulda ve hangi anlamda olursa olsun egemenlik istemi aşk için tehlikeler doğurur. Bu sıkıntı içinde oluşan yönelimler sevgilinin değerli de olsa eşsiz ya da bulunmaz olmadığını sezdirmekte etkili olmaya başlar: bundan böyle ortada aşılması çok güç ya da olanaksız uyumsuzluklar vardır.

Yalnızlık bu durumda aşılmaz bir duvar gibi dikilir aşıkların karşısına ya da daha doğrusu her iki bilinç de kendi için koruyucu yalnızlık duvarları örmeye başlar. O durumda iki yol vardır: aşktan vazgeçmek ya da onu evcilleştirerek herhangi bir sevgiye dönüştürmek. Sevgi iyidir, aşk gibi delişmen ve dikbaşı değildir, uslu ve ussaldır, dingin ve iyilikçidir. Aşk gibi değildir sevgi, her şeyden önce hoşgörülüdür, aşk gibi titiz, aşk gibi acımasız değildir; aşk gibi köktenci davranmaya, *ya hep ya hiç* demeye eğilimli değildir; daha az kıskançtır her şeyden önce, bazı durumlarda hiç mi hiç kıskanç değildir. İndergemeci de değildir, hiç değildir. Çok ateşli aşklardan çok dingin sevgilere geçilebilir. Gerçekte iki bilincin ussal ölçülerde birbirine yaklaşması, birbiriyle bütünleşme de birbiriyle işbirliği yapmasıdır bu. İki bilincin ayrılıklarını ayrı ayrı onaylamasıdır aşkın bitişi ya da daha doğrusu sevgiye dönüşmesi. İnsan karşısındakinin eksiklerini sevmez ama onu eksikleriyle sevebilir. İnsan dingin bir sevgi ortamında sevdiğinin eksiklerini gider-

mesi için çaba gösterebilir, böyle bir tutum aşkın özyapısıyla tersleşir. Sevgide çekişme yoktur, aşta çekişme vardır.

Aşkın gerilimi sonuna kadar yaşanılabilecek gibi değildir. Aşkın gerilimi sabrın sınırlarını zorlar. Bir türküde rasladığımız şu söz bize bu gerçeği bütün boyutlarıyla duyurur: "*Sevda böyle giderse / Çatlar ölür birimiz*". Nitekim öldüren aşklar da vardır, bu gibi aşklarla yalnızca masallarda değil gazete haberlerinde de karşılaşırız. Aşk ölmelerle ve öldürmelerle çok kötü sonuçlara ulaşabilir. Aşkın başı her zaman tatlı, sonu çok zaman acıdır. Öldürmek çok zaman aşkın biteceği korkusuyla onu bir yerde dondurmaya kalkmak anlamı taşır: Hele sevgilinin bir başkasına *gitmesi* çok zaman kolay kolay benimsenebilecek bir durum değildir. Sevgilisini öldürmeyen ya da öldüremeyen kendini öldürebilir. Evet, sevgiliyi öldüremeyenler ölümü göze alabilirler, böylece sevgiliyi cezalandırmış da olurlar. İntihar aşkın bir gereği gibi görülebilir: aşkı bitirmek için her şeyi bitirmek ya da aşkı bitiremeyince her şeyi bitirmek bir zorunluluk olarak kendini duyurabilir. Ancak us bu gibi uç durumların eşiğinde bilincin bütünü için bir eleştiri düzeneği oluşturarak iyileşmenin kanallarını açmaya yönelebilir. Aşkın sonu bilinç bulanıklığının ya da bilinç bunalımının sonu olur, yeter ki aşk ölmelerle ve öldürmelerle sonuçlanmasın.

Bunalımlı kişilikler aşkı uç noktada felaketlere götürmeye elbet daha eğilimli olurlar. İntihar edenler elbette yalnızca aşıklar değildir. İntiharın binbir nedeni vardır. Ancak aşk intihar eğilimini kolaylaştırır, intihara olan yatkınlıkları kıskırtır, intihar için kendi mantığı içinde köklü bir gerekçeler bütünü oluşturur. Kendini öldürmek aşta da başka durumlarda da köklü bir öç alma biçimi olabilir. İntiharın bir yüzü toplumsal da olsa, ortak değerlerle ilgili de olsa, bir yüzü düpedüz kişiseldir. İntiharda belirleyici olan elbette her şeyden önce değerler bütünüdür. Ne var ki değerler yalnız toplumsal değil aynı zamanda kişisel dayanaklardır. Aşta intiharın toplumsal yüzü özellikle onur sorunuyla ilgili olabilir. Aşta deneyimli kişiler ölmek gibi öldürmek gibi uç çözümlere uzak duracaklardır, bu tür çözümler onlara katı ve tutarsız görünecektir: kendini ya da karşısındakini bitirmek yerine aşkı bitirmek daha doğru olacaktır.

Fırtınalı aşk denizinde yorgun düşenler için sığınılacak en güzel liman evliliklidir. Evlilik limanına sığınan aşıklar uzun ve yorucu bir seferden dönmüş gibidirler ya da karmaşık bir masaldan çıkıp gelmiş gibidirler, bundan böyle her koşulda dinginliği ararlar, edilgin bir yaşama aday olurlar. Bu limana sığınış çok zaman onlara aşta en yüce basama-

ğa ulaşmak ya da aşkın verimli meyvesini toplamak gibi görünür. Onlar limanda demirlerken gerçek bir zafer kazanmış gibidirler. Oysa evlilik aşkın mezarıdır. Evlilik sorunlu da olsa iyidir. Bundan böyle azçok dindgin bir yaşam sürme olasılığı da vardır, aşkın sallantılarına ve çatışkalarına pek benzemeyen bir takım sallantılar ve çatışkılar yaşama olasılığı da vardır. Evlilik kurumu duygular açısından hiç de verimli bir kurum değildir. Ama ussal düzeyde ortak bir yaşam oluşturmak açısından oldukça elverişlidir. Çünkü o her şeyden önce bir *kurum*’dur ve her kurum gibi yaşamsal gereksinimlerin öne çıktığı ve belirleyici olduğu bir kurumdur. Güç ya da kolay koşullarda gereksinimlerin öne geçmesi duygusal yaşamın filizlerini kırar.

Aşkın düşmanı olan alışkanlıklar ve kolaylıklar evlilik kurumunun temel özelliklerindendir. Alışkanlıklar yerleştikçe, her anlamda *kolay yoldan sağlamalar* geliştikçe aşkın izleri silinmeye başlar. Yabansı aşk, o yırtıcı aşk en sonunda evcilleşmiş, kendine yenik düşmüştür. Dağınık saçlar, gecelikler, pijamalar, yetinmeler, bildiği gibi davranmalar, anneler, babalar, kardeşler, eski dostluklar, düşünmeden söylenmiş sözler duygusallığın altını oymaya başlar. Artık heyecan yoktur, dokunuşlarda da yoktur, yan yana duruşlarda da yoktur. Sessiz ya da gürültülü patırtılı bir isteksizlik, bir bıkkınlık gelir yerleşir. Evlilik denilen şey bu muydu? Bunun için mi biz o düş ülkesinden bu aptallıklar ortamına geldik? Çiftler aşkın sarsıntılarını arar duruma gelirler, ancak iş işten geçmiştir, bundan böyle *mutlu yuva* oyununu oynamaktan başka yapılacak iş yoktur. Mutlu yuva bir bataktır, bir çocuk üretim merkezidir. Bataktan kurtulmak için girilen çocukça çabalar boşa çıkacaktır. *Değişiklik olsun diye* girilen bir takım davranışlar büyük bir verim sağlamayacaktır: hep aynı şeyleri yapmayalım, örneğin bu akşam dışarıda yiyelim, örneğin sevişirken şöyle değil de şöyle yapalım. Evlilikte elde edilebilecek en iyi kazanım aşkın temiz bir sevgiye, biraz da gözü kapalı bir sevgiye dönüştürülmesi olabilir. Bu olmadığı zaman evlilik bir cehennem olur çıkar. Doğumlar, çocukların yetiştirilmesinde uğranılan çevresel güçlükler, okul harcamaları, birilerinin baskın ve yönlendirici tutumları ve buna benzer şeyler iyi bir sevgi ortamı oluşturmaya da engel çıkarır ve evliliğin açmaza girmesinde çokça etkili olur.

Aşkta ilginç olan sondaki sıkıntılı görünümeler değil başlangıçtaki şaşırtıcı koşullardır. İki insanın birbirine vurulması ya da en azından bir insanın bir insana vurulması baştan sona giz dolu bir olgudur. Aşkı yaratan gücün uyumun gücü olduğu savı pek de inandırıcı değildir. Benzer bilinç koşullarından aşk doğar diyebilmek hiç de kolay değildir. Aşkta

uyumlar kadar hatta onlardan çok uyumsuzlukların belirleyici olduğunu gözlemleyebiliyoruz. Uyumsuzluk aşta bir bağlayıcı güç, bir kışkırtıcı etken oluşturabilir. Sık sık kullanılan “yasak aşk” deyiimi aşta en azından toplumsal uyumsuzlukların gücünü ortaya koymaz mı? Bu “yasak aşk” deyiimi pek de anlamlı bir deyim değildir, çünkü yasak olmayan aşk yok gibidir. Aşkın önündeki bütün engelleri kaldırın, geriye aşk kalır mı? Toplumun göreneksel değerlerden giderek çok şeye hayır dediği yerde aşk uyarısızlıklarla dolu kocaman bir evet’dir. Yaş, toplumsal sınıf, kişilik yapısı, eğitim düzeyi, bakış ve seziş ayrılıkları aşkı iyiden iyiye kamçılar ya da daha doğrusu kamçılatabilir. Aşık olmak gerçekte bir olmaza evet demektir. Bu yüzden *aşk evlilikleri* her zaman ve her anlamda *sözleşme evlilikleri*’nden daha az şanslıdır.

Uyumsuzluklar aşkın başlarında heyecanları kışkırtır, onlar başlangıçta heyecanlarla göze alınır: aşka her zaman bir başkaldırı tadı ya da niteliği ekleyen de budur. Ancak insanoğlu yaşamını uyumsuzluklara göre değil uyumlara göre düzenlemek isteyecektir, bu yüzden aşıklar ellerinden geldiğince uyumsuzlukları uyumlara dönüştürmeye çalışırlar. Başlangıçta tam anlamında heyecan kaynağı olan uyumsuzluk gün geçtikçe yıkıcı özellikler göstermeye başlar. Başlangıç için çekici olan şeyin pek de katlanılır olmadığı zamanla çıkar ortaya. Okumuş etmiş bir adam cahil bir kadına tutulduğunda ondaki yoksunlukları ve olumsuzlukları ilginç özellikler gibi algılar. Aptalca söylenilen bir takım sözler aşkın yoğunluğunda hikmet sözleri gibi değerlendirilebilir. Bilgisizlikler, boşluklar, görgüsüzlükler, yetersizlikler, saçmalıklar, tutarsızlıklar o koşullarda en azından aşılabılır özellikler olarak görülürler. Ancak zaman bunun böyle olmadığını pek açık bir biçimde gösterecektir.

İki insanı birbirine yönelten, birbirine tutkun kılan etkenler nelerdir? Bu soru kolay yanıtlanabilir bir soru gibi görünmüyor. Sanatsal yaratmanın koşulları gibi aşkın çekim koşulları da her zaman bir giz olarak kalacaktır. Olumlu nitelikleri ağır basan onca kişi varken bir insanın olumsuz nitelikleri iyiden iyiye belirgin bir kişiye abayı yakması kaba bir bakışla baktığımızda anlaşılır gibi değildir. Evet, yaratma koşullarında ve izleme koşullarında estetik nasıl bir gizler alanıysa görünür görünmez tüm koşullarında aşk da düpedüz bir gizler alanıdır. Dıştan yaklaşımlar ya da dıştan çözümlemeler bir aşkın özelliklerini şu ya da bu biçimde azçok açıklar gibi olsa da elbette tümüyle aydınlatamaz. Zaten de aşklar anlaşılacak için değil yaşanılmak içindir. Geçici ya da kalıcı, her aşk kendi yasalarını koyar, kendi kurallarıyla iş görür: bir aşk bir başka aşkı andırsa da ona tıpatıp uymaz. Aşk nesnel bakışların öznel

yönelimlere yenik düştüğü yerdir. Her aşk kendi olarak vardır ve kendi olarak önemlidir. Kendini bilen bir kişi bir aşkı yargılamak ya da *anlamak* gibi bir işe kalkışmayacaktır. Aşk vardır ve oradadır. André Maurois, **Un art de vivre** (Bir yaşama sanatı) adlı yapıtında şunları söyler: “İnsani aşkın mucizesi çok basit bir içgüdü üzerine, arzu üzerine en karmaşık ve en tatlı duygulardan bir yapı kurmaktır. Hepimiz gibi kırılan iki zavallı ölümlü, tüm yaşayanlar gibi doğal olarak bencil, pısrık, kararsız, yırtıcı iki zavallı ölümlü, ortaklaşmaların en içtenlikli ve en tatlı olanında birbirlerine karışırlar. Dünyanın ilgisizliği ya da düşmanlığı, geleceğin tehditleri, sınıfların ya da ulusların kinleri bu iki varlığın gözlerinde bir buğuya, boş bir düşleme dönüşür. Arzunun gücü onlara bencilliğin sınırlarını aşma olanağı verir ve başkalarını oldukları gibi görmekte onlara yardımcı olur.”

Her aşk bir yumuşak inişte son bulabilse ne iyi. Her aşk evlilik limanının durgun sularında bitebilse. Pekçok aşkın sonu açık deniz kazalarını andırır. Çünkü aşk ilişkisi kırılğan bir ilişkidir. Aşkların üzerine bir kadeh resmi koyup “kırılabilir” diye yazmak gerekir. Ancak, kim ne derse desin, kim ne yaparsa yapsın, bilinçlerin uyum arayışı bir süre sonra bilinçlerin üstünlük kavgasına dönüşecektir. Bilincin öbür bilinci kendine benzer kılma çabaları aşkı gerdikçe gerer ve sonunda parçalar, böylece bağlanma isteminin yerini kin ve intikam duygularını içeren olumsuz heyecanlar alır. Bilinç bu kavgada iyiden iyiye aşırıya kaçarak karşısındaki bilinci tümüyle yoksar ya da yadsır. Böylece birbirine bağlanmaya çalışan iki bilinç düşman bilinçler durumuna gelir. Şarkılar bununla ilgili kökten kopuşların acı duygusallığını bize sık sık duyurur. Örneğin Nikogos Ağa’nın çocukluğumuzdan beri kulaklarımızda çınlayan şu şevkefza şarkısı bu acı yadsıyışı pek güzel duyurur:

*Geçip de karşıma gözlerin süzme
Boş yere nafile arkamda gezme
Yok sana meylim kendini üzme
Boş yere nafile arkamda gezme*

*İstemez gönül usandı senden
Feragat eyle gel efendim benden
Budur cevabım sana erkenden
Boş yere nafile kendini üzme*

Aşkta iki bilinçten birinin öbüründen daha rahat olduğu görülür

çok zaman. Sanki bir bağlanan bir bağlanılan var gibidir. Buradaki egemenlik ya da basitçe üstelik çıkış cinsine göre değil de kişilik yapısına göre biçimlenir. Ama hemen her zaman bir alıcıya bir verici karşılık gibidir. Aşkın dengesi biraz da bu dengesizlikte gerçekleşir. Öncelikli olmak bir bakıma her zaman daha rahat olmak demek değildir, bir bakıma da kişiye belli bir rahatlık kazandırır. O bana sıkı sıkıya bağlıysa benim telaşlanmama gerek yoktur. Ne olursa olsun, aşkın depremleri egemen olanı da egemen olunanı da derinden etkiler. Çünkü egemen olanın ya da egemen görünümünde olanın daha az içtenlikli olduğunu söylemek güçtür. Gerçekte sorunlar başkalarının anlayamayacağı kadar küçük ama sorunların yarattığı gerilim çok büyüktür. Aşıkların durumuna bakanlar *iyi ki ben aşık değilim* duygusu yaşayabilirler. En olgun insan bile aşkı tam tamına bir yırtıcı kesilebilir. Aşkıta egemenliğin boyutları büyümeyle başladığında aşk su almaya başlamış demektir. Hiçbir gerçek aşk ilişkisi bir yönetenle bir yönetilenden oluşmaz. Aşk bir denge rejimidir. Dengenin bozulması zaman zaman çeşitlilenme adına yarar getirirse de kesin bir denge bozukluğu aşkı olduğu yerde dağıtıp parçalar.

Ne olursa olsun aşk herkes için olmasa da pekçok kişi için kaçınılmaz olan bir insanlık durumudur. Aşktan payını almamış insanlara, hele ona akli sıra yukarıdan bakmaya çalışanlara acımak gerekir. Aşkın dışlarını sökmeye çalışanlara da. Onlar aşka yaraşır olmayan, aşkı eline yüzüne bulaştıracak olan, zaten aşkın ne olduğunu da bilmeyen zavallılardır. Evet, aşk pekçok kişi için kaçınılmaz bir insanlık durumudur: her yaştaki, her toplumsal konumdaki insanı tuzaklar kurup bekler. Ondan uzakta duranlar dünyayı tepeden tırnağa bir yarar ortamı olarak görenlerdir. Onlar bile günün birinde aşkın tuzağına düşebilirler. Aşk gereklidir, daha da insan olabilmek için, sonsuz sevinçlerle sonsuz acıları bir arada yaşayıp bilgeleşebilmek için aşk gereklidir. Akli başında insanlar selden ya da depremden yıkılan evlerini daha sağlam kurarlar. Yıkım getirmeyen aşk yoktur, yeter ki insanlar aşkın getirdiği yıkımdan yepyeni sevinçler, yepyeni kavrayışlar, yepyeni sezgiler elde edebilsinler.

Aşk deneyi, iç koşulları ne olursa olsun, sonunda bir yücelme ve yüceltme deneyidir. Aşkıta insan olanaksız gerçekleştirmeye çalışırken daha da insanlaşır. İnsan olmak her zaman sınırları zorlamaktır. Aşk insanın sonsuzluğu duyumsadığı, ölmezliği sezdiği yerdir. Gerçek insan olma düşlerimizi ancak aşkın sıcak ama dikenli kanatları altında gerçekleştirebiliriz. Aşkın olmadığı yerde insan bir takım gerekleri yerine getiren bir makinedir. Aşkın olmadığı yerde ne doğru dürüst sanat, ne doğru dürüst felsefe, ne doğru dürüst bilim gelişebilir. Aşk kültür

yaşamının itici gücüdür. Bir düzen ve düzensizlik olarak aşk yaşamı ile-riye doğru açmamızda bize sayısız olanaklar sağlar. Gene de onun yarar-la doğrudan bir ilişkisi yoktur. O da sanat gibi yalnızca sonuçları açısın-dan insanlığın güçlü dönüşümlerine katkıda bulunur. Gene de aşk deyip geçmemek, dikkatli olmak gerekir, aşkın bahçesine selamsız dalmamak gerekir. Ne demiş halkımız: “*Denizsiz taka olmaz / Parasız caka olmaz / Kalbi yakıp kül eder /Aşk ile şaka olmaz*”.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Prof. Kenan Akyüz, Fuzuli divanı, Türkiye İş Bankası yayınları, Türk Tarih Kurumu basımevi, Ankara 1958
- Günel Altıntaş, Unutulmaz erotik şiirler, Seçme Kitaplar, İstanbul 2000
- Claude Aron, Biseksüellik ve doğanın düzeni, Çeviren: Nermin Acar, Sarmal yayınevi, İstanbul 1999
- Charles Baudelaire, Les fleurs du mal, Librairie Générale Française, Paris 1972
- Charles Baudelaire, Les fleurs du mal, Edition Gernier Frères, Paris 1961
- Charles Baudelaire, Oeuvres complètes, Editions du Seuil, Paris 1968
- Yrd. Doç. Dr. Lütfi Bayraktutan, Şeyhülislam Yahya divanından seçmeler, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1990
- Pierre Burney, Aşk, Çeviren: Afşar Timuçin, Gelişim yayınları, İstanbul 1976
- P.-G. Castex, P.Surer, Manuel des études littéraires françaises, XX. siècle, Hachette, Paris 1967
- George Duby, Batı'da aşk ve cinsellik, Çeviren: Ayşen Gür, İletişim yayınları, İstanbul 1992
- P.Durban, La psychologie des prostituées, Librairie Maloine S. A., Paris 1969
- Prof. Dr. Şükrü Elçin, Gevheri, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları, Ankara 1987
- Gustave Flaubert, Madame Bovary, Lib.Générale Française, Paris 1972
- Shulamith Frestone, Cinselliğin diyalektiği, Çeviren: Yurdanur Salman, Payel yayınları, İstanbul 1979
- Fuzuli, Leyla vü Mecnun, Haz: Doç. Dr. Hüseyin Ayan, Dergah yayınları, İstanbul 1981
- Fuzuli, Leyla ve Mecnun, Haz: Nevzat Yesirgil, Yeditepe yayınları, İstanbul 1958
- Abdülbaki Gölpınarlı, Şeyh Galib divanından seçmeler, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971
- Paul Guth, Histoire de la littérature française II, Fayard, Paris 1967
- Edith Hamilton, La mythologie, Marabout, Verviers 1962
- Carl G. Jung, Ruhi hayatta laşuur, Çeviren: Dr. M. Hayrullah, Vakıf kütüphanesi, İstanbul 1934
- Prof. Dr. Abdülkadir Karahan, Nef'i divanından seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları, Ankara 1985
- Cevdet Kudret, Karacaoğlu, İnkılap kitabevi, İstanbul 1985
- André Lagarde, Laurent Michard, Collection littéraire, XX. siècle, Paris 1973
- G.Lanson, P.Tuffrau, Manuel illustré d'histoire de la littérature française, Librairie Hachette, Paris 1938
- Léo Languier, La chère Emma Bovary, Edouard Aubanel Editeur, Paris 1941
- Irvile C. Lecompte, Colbert Searles, Anthology of modern french litterature, Henri Hold and company, New York 1950
- André Maurois, Un art de vivre, Libreria Hachette S.A., Buenos Aires 1945
- André Morali-Daninos, Cinsel ilişkiler tarihi, Çeviren: Galip Üstün, Gelişim yayınları, İstanbul 1974
- Gregorio Maranon, Don Juan et le donjuanisme, Gallimard, Paris 1958

- Ahmet Necdet, Bugünün diliyle divan şiiri antolojisi, Adam yayınları, İstanbul 1995
- Ahmet Necdet, Baudelaire'den günümüze fransız şiiri antolojisi, Adam yayınları, İstanbul 1997
- Cahit Öztelli, Karacaoğlu, Varlık yayınları, İstanbul 1957 Raymond Queneau, Histoire des littératures 3, Encyclopédie de la Pléiade, Gallimard, Paris 1958
- La Rochefoucauld, Maximis et reflexions, Gallimard 1965
- Arthur Schopenhauer, Aşkın metafiziği, Çeviren Selahattin Hilav, Yazko yayınları, İstanbul 1983
- La sexualité I, Marabout Université, Verviers 1964
- La sexualité II, Marabout Université, Verviers 1964
- Afşar Timuçin, Özgür Prometheus, Bulut yayınları, İstanbul 2002
- Orhan Ural, Erzurumlu Emrah, Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul 1984
- Esther Vilar, Çokeşlilik, Çeviren: Sevgi Tamgüç, Özne yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1999
- Tennessee Williams, Un tramway nommé désir / La chatte sur le toit brûlant, Robert Laffont, Paris 1958
- Hilmi Ziya, Aşk ahlakı, Muallim Ahmet Halit kitaphanesi, İstanbul 1931

Afşar Timuçin'in Özgeçmişi

Afşar Timuçin 1939'da Akhisar'da (Manisa) doğdu. Fevzipaşa bucağı (Gaziantep) ilkokulunu, Adana Tepebağ Ortaokulunu bitirdi. Adana Erkek Lisesi'nde başladığı lise öğrenimini İstanbul Erkek Lisesi'nde tamamladı. 1959-1960 ders yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Fransız Dili ve Edebiyatı bölümünde ve Felsefe bölümünde başladığı yüksek öğrenimini 1967'de Kanada'nın Québec eyaleti Montréal kentinde Montréal Üniversitesi Felsefe Fakültesi'ni bitirerek tamamladı. 1968-1970 arasında Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde Fransızca okutmanlığı yaptı. 1968'de İstanbul Üniversitesi Felsefe bölümünde Prof. Macit Gökberk'in danışmanlığında başladığı "Descartes'çı bilgi kuramının temellendirilişi" adlı doktora çalışmasını 1970 ilkyazında sona erdirdi.

O yıl Erzurum'dan İstanbul'a dönen Afşar Timuçin 1975'e kadar çeşitli yaymevlerinde çalıştı, redaktörlük ve çevirmenlik yaptı. 3.3.1975'den başlayarak İstanbul Devlet Konservatuvarı'nda ücretli olarak felsefe, estetik, psikoloji, ahlak gibi dersler okuttu. Bu geçici işinden 1976'da kendi isteğiyle ayrıldı ve yayımcılık yaptı. İki yıl sonra İstanbul Devlet Konservatuvarı felsefe öğretmenliğine kadrolu olarak atandı. Doktorası gibi doçentliğini de "dışarıdan" elde etti, "Descartes felsefesine giriş" adlı yayımlanmış çalışmasıyla 29.4.1981 tarihinde doçent oldu.

İstanbul Devlet Konservatuvarı'nın Devlet Konservatuvarı adıyla Mimar Sinan Üniversitesi'ne bağlamasından sonra bu kurumda lisans, yüksek lisans ve yeterlik-doktora düzeyinde düşünce tarihi, eğitimbilim, estetik gibi dersler okutan Afşar Timuçin 1992'de profesörlüğe yükseltildi. Afşar Timuçin 2001'de Kocaeli Üniversitesi'ne geçti. 2006'da bu üniversiteden emekli oldu.

Felsefe ve edebiyat konularını içeren üç aylık "Felsefe Dergisi"ni aralıklı olarak on altı sayı çıkaran Afşar Timuçin "Böyle söylenmeli Bizim Türkümüz" adlı şiir kitabının birinci bölümünü oluşturan "Ayrılıkta söylenmiş bir yaz türküsü"nde yer alan şiirleriyle Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu 1970 Sanat Ödülleri yarışmasında başarı ödülünü kazandı, Nazım Hikmet'in şiir sanatıyla ilgili ayrıntılı bir inceleme kitabı olan "Nazım Hikmet'in şiiri"yle de Türk Dil Kurumu eleştiri ödülünü aldı. Truva Kültür Sanat Ödülleri'nin şiir ödülü 1997'de Afşar Timuçin'e verildi. 2003'de "Kocaeli" (Kırmızı) gazetesinin düzenlediği araştırmayla "Yılın Eğitimcisi" seçilen Afşar Timuçin 2004 Homeros Emek Ödülünü, İzmir Konak Belediyesi'yle Dil Derneği'nin düzenlediği "Türkçe Günleri" çerçevesinde 2008 Dil Ödülü'nü aldı. Afşar Timuçin'in birçok şiiri Fransızca, İspanyolca, Portekizce, Rusça, Bulgarca gibi dillerde yayımlanmıştır.

Felsefe Dizisi

“Aşkın alanına girmek tıpkı estetiğin alanına girmek gibi, uçsuz bucaksız bir serüvenin içine dalmaktır.” diyor Afşar Timuçin. Yine de o serüveni seve seve göze alıyor ve aşkı konu ediniyor bu kitabında.

Aşk, bilime, mühendislik hesaplarına, us ölçülerine gelir bir konu değil elbette. Buna karşın, insanlık tarihi kadar eski bir etkinlik olan aşkı ele almanın, onu tanımaya, ne olup olmadığını anlamaya çalışmanın bir yolu, yöntemi bulunabilir. Bu da daha çok, Timuçin gibi bir edebiyat ve düşün adamının, bilge bir denemecinin üstesinden gelebileceği bir uğraşıdır kuşkusuz.

“**Aşkın Diyalektiği**” denilince, bilimsellik savında bir yapıtı düşündürebilir size.

Hayır, bu nitelikte bir yapıt verme gibi bir

amacın ardında değil Afşar Timuçin. O olanca alçakgönüllülüğüyle bu konuyu okurlarıyla birlikte (onlarla söyleşircesine) ele alıyor ve çok önemli noktaların altını çiziyor. Bunu yaparken de bunca yıllık kültürel birikimini gözden geçiriyor. Aşka dair söylenmiş ne varsa, onları da göz önünde tutuyor. Türkçede ilk kez kaleme alınmış, özgün bir bakış açısının ürünü olan “**Aşkın Diyalektiği**” başucu kitaplarından biri olmaya adaydır.

Hak ettiği ilgiyi göreceğini umuyoruz.

ISBN 978-975-8295-89-0

www.bulutyayin.com

